

Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö

Eeva Liukko
Heidi Muurinen
Tuomo Kokkonen
Ville Santalahti
(toim.)

Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö

Eeva Liukko, erityisasiantuntija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Heidi Muurinen, kehittämispäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Tuomo Kokkonen, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto

Ville Santalahti, suunnittelija, Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Sosiaalihuollon
kehittämishjelma

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Tiina Kuoppala, Graforma

Taitto: Tiina Kuoppala, Graforma

Valokuvat: Tiina Kuoppala, Bigstock

RAP2022_001

ISBN (painettu) 978-952-343-789-0

ISSN (painettu) 1798-0070

ISBN (verkko) 978-952-343-790-6

ISSN (verkko) 1798-0089

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-790-6>

Paino: PunaMusta Oy, Helsinki 2022

LUKIJALLE

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos tukee vuosina 2020–2023 sosiaalihuollon kehittämisohjelman toimeenpanoa osana sosiaali- ja terveysministeriön Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskusohjelmaa. Sosiaalihuollon kehittämisohjelmassa yhtenä kehittämiskohteena on sosiaalihuoltolain (1301/2014 7 §) mukainen rakenteellinen sosiaalityö ja siinä erityisesti rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotanto. Tämä raportti on toteutettu osana sosiaalihuollon kehittämisohjelmaa.

Raportti on toimitettu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, Jyväskylän yliopiston ja Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen yhteistyönä. Se koostuu artikkeleista, joiden kirjoittajiksi kutsutut henkilöt edustavat laaja-alaisesti sosiaalityön käytännön, kehittämisen ja tutkimuksen asiantuntijuusalueita. Raportin artikkeleissa valotetaan eri näkökulmista rakenteellisen sosiaalityön teoreettisia ja käytännöllisiä lähtökohtia, kuvataan rakenteellisen sosiaalityön toimintamalleja ja menetelmiä sekä visioidaan sen tulevaisuuden näkymiä ja tarpeellisia kehityssuuntia.

Raportti on tarkoitettu rakenteellisen sosiaalityön kehittämisestä kiinnostuneille tahoille: sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille, sosiaalityön kehittäjille ja asiantuntijoille, sosiaalityön yhteistyökumppaneille sekä sosiaali- ja terveydenhuollon johdolle ja poliittisille päättäjille.

Haluamme lämpimästi kiittää kirjoittamistyöhön osallistuneita sosiaalityön asiantuntijoita heidän panoksestaan rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseen ja ymmärryksen lisäämiseen.

Helsingissä 14.2.2022

Toimittajat

TIIVISTELMÄ

Eeva Liukko, Heidi Muurinen, Tuomo Kokkonen ja Ville Santalahti. Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 1/2022. 164 sivua. Helsinki 2022.

ISBN 978-952-343-789-0 (painettu); ISBN 978-952-343-790-6 (verkkopainatus)

Raportti koostuu rakenteellista sosiaalityötä moninäkökulmaisesti tarkastelevista artikkeleista. Raportin tavoitteena on edistää yhteistä ymmärrystä siitä, mitä rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitetaan, miten sitä voidaan tehdä, miten sen toimintaedellytyksiä voidaan vahvistaa sekä mitä tulevaisuuden näkymiä ja odotuksia siihen voidaan liittää. Kirjoittajakutsuihin pohjautuvissa artikkeleissa painottuu osallistavan ja vaikuttavan rakenteellisen sosiaalityön merkitys hyvinvointialueiden asiakaslähtöiselle kehitykselle.

Raportti jakautuu neljään osaan. Ensimmäisen osan artikkeleissa tarkastellaan rakenteellisen sosiaalityön perustaa: sen teoreettisia ja juridisia lähtökohtia sekä erilaisia tulokulmia sen toteutukseen. Pohdittavana ovat myös monitoimijaisuuden merkitys vaikuttavalle rakenteelliselle sosiaalityölle sekä rakenteellisen sosiaalityön muutosvoima paikallisen toteutuksen ja kansallisen ohjauksen keskinäisissä yhteyksissä.

Raportin toisen osan artikkeleissa käsitellään rakenteellisen sosiaalityön toimijuutta ja toimintakenttää. Rakenteellista sosiaalityötä tarkastellaan aluksi johtavien ja asiakastyössä toimivien sosiaalityöntekijöiden tekoina ja toimintana. Tämän jälkeen kuvataan sosiaalityöntekijöiden ja sosionomien rakenteellisen sosiaalityön osaamista ja osaamisen haasteita. Tarkasteltavana on myös kansalaisten ja asiakkaiden kumppanuuden merkitys rakenteelliselle sosiaalityölle. Esimerkinomaisesti kuvataan Helsingin kaupungin tapaa johtaa ja toteuttaa rakenteellista sosiaalityötä osana sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaa ja päätöksentekoa.

Raportin kolmannessa osassa jäsennetään rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotantoa ja vaikuttamistyötä sekä esitellään käytännönläheisesti erilaisia rakenteellisen sosiaalityön menetelmiä ja toimintamalleja, joista osa on jo juurrutettu käytäntöön ja osaa vasta kokeillaan tai kehitetään. Menetelmäkuvauksissa käsitellään sosiaalisen raportoinnin tapoja, kansalaisten ja asiakkaiden osallisuutta vahvistavia toimintamalleja, rakenteellisen kirjaamisen merkitystä tiedontuotannolle sekä rakenteellista sosiaalityötä eri toimijoiden yhteisenä tekemisenä.

Raportin neljännessä osassa pohditaan rakenteellisen sosiaalityön tulevaisuuden näkymiä. Rakenteellisen sosiaalityön kehityssuuntina nostetaan esille viestintämyönteisyys ja tutkimusperustainen viestintä. Välttämättömänä nähdään rakenteellisen sosiaalityön liittämisen osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimus-, koulutus-, kehittämis- ja innovaatio-toimintaa (TKKI). Lisäksi pohditaan rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksia tuottaa laadukasta, yhteismitallista tietoa, joka olisi hyödynnettävissä alueellisella ja kansallisella tasolla sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmien johtamisessa, seurannassa, arvioinnissa ja ohjauksessa.

AVAINSANAT: *rakenteellinen sosiaalityö, sosiaalityö, sosiaalihuolto, vaikuttaminen, kansalaistoiminta, osallisuus, sosiaali- ja terveystoiminta*

KIRJOITTAJAT

Ahola Marika, YTM, HTM, kehittäjätyöntekijä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Ahola-Anttonen Päivi, YTM, VTM, vastuualuepäällikkö, Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä

Carroll Tuula, VTM, johtava sosiaalityöntekijä, Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä

Hiltula Maija, YTM, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Hirvonen Johanna, FT, YTM, projektiasiantuntija ja sosiaalialan yliopettaja, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu Xamk

Jokiranta Harri, YTT, ohjelmapäällikkö, sosiaali- ja terveysministeriö

Juurikkala Virva, VTM, sosiaalineuvos, sosiaali- ja terveysministeriö

Jäppinen Maija, VTT, apulaisprofessori (sosiaalityön käytäntötutkimus), Helsingin yliopisto

Kannasoja Sirpa, YTT, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto

Karjalainen Pekka, VTL, erityisasiantuntija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kaskiharju Eija, YTT, VTM, erityissosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki

Kauppinen Tapani, FT, kehittämisspäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kirjavainen Hanna, VTM, YTM, lehtori, Turun ammattikorkeakoulu

Kivipelto Minna, YTT, dosentti, tutkimuspäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kokkonen Tuomo, YTT, yliopistotutkija, Jyväskylän yliopisto

Korhonen Veera, VTM, FM, kehittämiskonsultti, Helsingin kaupunki

Korkeamäki Emmi, VTK, sosionomiopinnäytetyöntekijä, Turun ammattikorkeakoulu

Liukko Eeva, VTL, erityisasiantuntija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Malin Petra, VTM, väitöskirjatutkija, sosiaalityön yliopisto-opettaja, Helsingin yliopisto

Matthies Aila-Leena, YTT, professori, Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Muurinen Heidi, VTT, kehittämisspäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Nieminen Ville, HTM, asiantuntija, Suomen Kuntaliitto

Närhi Kati, YTT, professori, Jyväskylän yliopisto

Partanen Anni, YTM, erikoissosiaalityöntekijä, projektipäällikkö, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Pasanen Kaisa, VTM, kehittämisspäällikkö, Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca

Pascale Lena, sosionomi YAMK, johtava sosiaali-ohjaaja, Helsingin kaupunki

Piirainen Keijo, YTT, dosentti, lehtori, Diakonia-ammattikorkeakoulu

Rantamäki Niina, YTM, projektitutkija, Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius

Rinne Veera, YTM, KM, johtava sosiaalityöntekijä, Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä

Ruonakangas Santra, YTM, projektitutkija, Jyväskylän yliopisto

Saarinen Kaisa, VTM, sosionomi YAMK, projektipäällikkö, Helsingin kaupunki

Santalahti Ville, VTM, suunnittelija, Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Sulavuori Maarit, VTL, perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja, Helsingin kaupunki

Surakka Anne, VTM, TtM, projektipäällikkö, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Tanner Niina, VTM, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Tanttu Satu Marja, YTL, aluekehittäjä, Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä

Taskinen Jaana, TeM, Yleisötyön ja yhteisöteatterin toiminnanjohtaja, Q-teatteri

Tiitinen Laura, YTT, yliopistonlehtori, Lapin yliopisto

Tuikka Anne, YTM, aluekehittäjä/sosiaalityöntekijä, Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymä

Vuorinen Johanna, VTM, erityissosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki

Väisälä Iiro, YTM, projektikoordinaattori, Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Ylimartimo Hilka, YTM, erityissosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki

SISÄLLYS

LUKIJALLE	3
TIIVISTELMÄ	4
KIRJOITTAJAT	5
JOHDANTO	9

OSA 1 • RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN PERUSTA

Rakenteellisen sosiaalityön ulottuvuudet	13
→ <i>Minna Kivipelto</i>	
Rakenteellisen sosiaalityön oikeudellinen perusta	20
→ <i>Virva Juurikkala</i>	
Monitoimijainen rakenteellinen sosiaalityö	25
→ <i>Kati Närhi, Tuomo Kokkonen, Niina Rantamäki, Sirpa Kannasoja ja Santra Ruonakangas</i>	
Rakenteellinen sosiaalityö muutosvoimana	31
→ <i>Keijo Piirainen</i>	

OSA 2 • RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN TOIMIJAT JA TOIMINTAKENTÄT

Sosiaalityöntekijät rakenteellisen sosiaalityön toteuttajina	39
→ <i>Sirpa Kannasoja, Santra Ruonakangas, Kati Närhi, Niina Rantamäki ja Tuomo Kokkonen</i>	
Kansalaiset ja asiakkaat rakenteellisen sosiaalityön monitoimijaisen toimijaverkoston osana	51
→ <i>Niina Rantamäki ja Aila-Leena Matthies</i>	
Rakenteellisen sosiaalityön johtaminen (Case Helsinki)	59
→ <i>Veera Korhonen ja Maarit Sulavuori</i>	
Rakenteellisen sosiaalityön osaamisen nykytilanne ja vahvistamistarpeet	67
→ <i>Johanna Hirvonen, Anne Surakka, Satu Marja Tanttua ja Iiro Väisälä</i>	

OSA 3 • RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN MENETELMIÄ JA TOIMINTAMALLEJA

I Rakenteellisen sosiaalityön tiedon kokoaminen	75
Rakenteellisen sosiaalityön käytäntölähtöinen jäsenitys	75
→ <i>Eeva Liukko ja Pekka Karjalainen</i>	
II Sosiaalinen raportointi	82
Sosiaalinen raportti Helsingin aikuissosiaalityön asiakkaista	82
→ <i>Kaisa Saarinen ja Kaisa Pasanen</i>	

Sosiaalisen raportoinnin kehittäminen kansallisesti	86
→ Ville Santalahti ja Emmi Korkeamäki	
Etsivä työ rakenteellisen sosiaalityön tiedontuottajana	90
→ Lena Pascale	
Sosiaalinen raportointi osana gerontologista sosiaalityötä	95
→ Eija Kaskiharju, Johanna Vuorinen ja Hilikka Ylimartimo	
III Kansalaisten ja asiakkaiden osallistaminen.....	98
Monitoimijainen yhteistyö asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin mahdollistajana (Case Rovaniemen Kansalaistalo)	98
→ Marika Ahola ja Anni Partanen	
Yhteisöraportterimenetelmä.....	102
→ Hanna Kirjavainen ja Ville Nieminen	
Tarinatatteri rakenteellisessa sosiaalityössä.....	105
→ Petra Malin ja Jaana Taskinen	
Kehittäjäasiakastoiminnan merkityksiä eri tasoilla.....	108
→ Maija Hiltula, Anni Partanen, Anne Tuikka ja Iiro Väisälä	
IV Rakenteinen kirjaaminen ja tiedontuotanto	111
AVAIN-mittari rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottajana.....	111
→ Minna Kivipelto ja Niina Tanner	
Sosiaalinen hyvinvointi ja indikaattoritiedot: tiedolla johtamisen nykytila ja tulevaisuus.....	115
→ Ville Santalahti	
V Rakenteellinen sosiaalityö yhteisenä tekemisenä	119
Hyvinvointikertomukset rakenteellisen sosiaalityön tiedonkokoajina	119
→ Tapani Kauppinen	
Rakenteellisen sosiaalityön ensiaskelia Kainuussa.....	124
→ Päivi Ahola-Anttonen ja Veera Rinne	
Keitä ovat sosiaalityön nuoret aikuiset asiakkaat? Menetelmäkuvaus asiakasanalyysistä ja jatkotoimenpiteistä.....	130
→ Tuula Carroll	
OSA 4 • RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN VISIO	134
Asiantuntija- ja tutkimustieto yhteiskunnallisessa keskustelussa: kohti vaikuttavaa tutkimusperustaista viestintää	135
Maija Jäppinen ja Laura Tiitinen	
Rakenteellisen sosiaalityön paikasta.....	144
→ Harri Jokiranta	
Rakenteellinen sosiaalityö kansallisena vaikuttajana.....	152
→ Eeva Liukko ja Heidi Muurinen	
LOPUKSI.....	158
Paikkansa ottava rakenteellinen sosiaalityö	158
→ Tuomo Kokkonen, Eeva Liukko, Heidi Muurinen ja Ville Santalahti	

JOHDANTO

Rakenteellisessa sosiaalityössä muodostetaan asiakas- ja yhteisötyöhön sekä eri osapuolten asiantuntemukseen pohjautuvaa tietoa, jota hyödynnetään kuntien ja hyvinvointialueen toiminnan suunnittelussa, päätöksenteossa ja toiminnan kehittämisessä. Lisäksi rakenteellisen sosiaalityön tietoa voidaan hyödyntää asukkaiden osallisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistämässä sekä kansallisesti sosiaalipoliittisessa työssä.

Rakenteellinen sosiaalityö on osa sosiaalihuoltoa, ja sen asemaa vahvistettiin lainsäädännöllä sosiaalihuoltolain (1301/2014) uudistamisen yhteydessä. Tästä huolimatta rakenteellinen sosiaalityö toteutuu vaihtelevasti eri kunnissa, eikä rakenteellisen sosiaalityön vertailukelpoisen tiedon tuottamiseen ja hyödyntämiseen ole kansallisesti yhtenäisiä käytäntöjä.

Tiedolla johtamisen vahvistaminen on keskeinen keino saavuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen tavoitteet, ja sitä edistetään parhaillaan kansallisilla kehittämisohjelmilla. Tämä kehittämistyö tarjoaa myös mahdollisuuden rakenteellisen sosiaalityön vahvistamiselle ja sille, että rakenteellisen sosiaalityö tietoa voidaan hyödyntää hyvinvointialueiden toiminnassa, johtamisessa, arvioinnissa ja ohjauksessa.

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä edistää myös sosiaalihuollon kehittämisohjelma, joka on kirjattu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan (Valtioneuvosto 2019). Ohjelman tavoitteena on tutkimus- ja tietoperustaisen sosiaalihuollon vahvistaminen. Ohjelmatyö käynnistyi sosiaali- ja terveysministeriössä vuonna 2021. Vaikka ohjelmatyöllä tarkennetaan vielä sosiaalihuollon kehittämisohjelman askelmerkkejä pidemmällä aikavälillä, ohjelman mukaista kehittämistyötä toteutetaan jo osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmaa. Tavoitteena on edistää monialaisen ja vaikuttavan sosiaalihuollon kehittämistä, sosiaalihuollon menetelmällistä kehittämistä ja rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) tukee näiden kokonaisuuksien toimeenpanoa.

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen toimeenpanon tuen kokonaisuus on käynnistynyt vuonna 2021 tehdyillä selvityksillä (Kivipelto 2021; Eeva Liukko & Pekka Karjalainen tässä julkaisussa; Eeva Liukko & Heidi Muurinen tässä julkaisussa). Niiden tavoitteena on täsmentää sitä, miten rakenteellinen sosiaalityö ymmärretään ja miten se toteutuu, mutta myös tuottaa ehdotuksia ja avata keskustelua siitä, miten rakenteellista sosiaalityötä tulisi kehittää. Tämä raportti on osa näiden selvitysten kokonaisuutta.

Osana sosiaalihuollon kehittämisohjelmaa THL on myös toteuttanut rakenteellisen sosiaalityön nykytilaa kartoittavan kuntakyselyn vuonna 2021. Kysely lähetettiin sosiaalihuollon järjestämisestä vastaaville tahoille 183 kuntaan, ja vastausprosentti oli 25. Vastaajista 78 prosenttia ilmoitti, että kunnassa tai kuntayhtymässä tehdään rakenteellista sosiaalityötä, useimmiten lapsiperheiden, lastensuojelun ja työikäisten palvelutehtävissä. Kuntakyselyn vastaukset antavat positiivisen kuvan siitä, miten laajasti rakenteellista sosiaalityötä tehdään. Vastausprosentti on kuitenkin alhainen. Vastaukset eivät myöskään kerro siitä, miten laajasti rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisesta on yhdessä sovittu.

THL:n Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman hankkeille syksyllä 2020 osoitettu lähtötilanteen arviointikysely osoittaa, että keskustelua ja yhteistä kehittämistä tarvitaan. Arviointikyselyn mukaan hyvinvointialueita vastaavista hankealueista yhdeksällä ei ollut käytössä yhteistä rakenteellisen sosiaalityön toimintamallia ja 14 alueella yhteinen toimintamalli oli käytössä vain osassa kunnista tai kuntayhtymistä. Vain neljällä alueella yhteinen toimintamalli oli käytössä koko tulevan hyvinvointialueen alueella. (Koivisto, Muurinen & Parviainen 2021.)

Rakenteellisen sosiaalityön kuntakyselyyn vastanneista 18 prosentin mukaan rakenteelliseen sosiaalityöhön on nimetty vastuuhenkilö tai -tiimi ja 21 prosentin mukaan alueella on sovittu yhteisestä toteutuksen aikataulusta. Neljäsosa vastasi, että johdon, lähiesihenkilöiden, sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien työpanosta on kohdennettu rakenteelliseen sosiaalityöhön. Varoja rakenteelliseen sosiaalityöhön on kohdennettu vastaajista 44 prosentin mukaan.

Säännöllisimmin rakenteellisen sosiaalityön tietoa ja toimenpide-ehdotuksia välitetään kuntakyselyn mukaan ylimmälle johdolle, mutta lisäksi myös kunnan poliittisille päättäjille ja kunnan muille toimialoille. Sen sijaan vastaajista 43 prosentin mukaan kansalliselle tasolle tietoa ei välitetä lainkaan ja 19 prosentin mukaan vain harvoin. Tämä havainto korostaa entisestään tarvetta vahvistaa rakenteellisen sosiaalityön tiedonmuodostusta ja hyödyntämistä myös kansallisesti.

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseksi sote-uudistus ja siirtyminen hyvinvointialueille tarjoaa mahdollisuuden koota ja hyödyntää rakenteellisen sosiaalityön vertailukelpoista tietoa. Myös kuntakyselyn vastaajista 72 prosenttia uskoo, että sote-uudistus helpottaa rakenteellisen sosiaalityön toteuttamista. Tämä ei tarkoita yhtä kansallista mallia eikä rakenteellisen sosiaalityön supistumista tietotyöksi ja tiedolla johtamiseksi. Tieto on kuitenkin rakenteellisen sosiaalityön perusta ja siksi tietopohjan vahvistaminen on tarpeen, jotta sitä voidaan hyödyntää inkluusio- ja oikeudenmukaisuustyössä, palvelujärjestelmän toiminnan kehittämisessä sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi.

Rakenteellista sosiaalityötä vahvistamassa on THL:n sosiaalihuollon kehittämisohjelmaan liittyvän toimeenpanon tuen lisäksi monia muita toimijoita. Sosiaalialan osaamiskeskukset ovat toteuttaneet ja toteuttavat rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä. Käynnissä on kaksi erillistä kehittämishanketta Pohjois-Suomen ja Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksissa. Lisäksi Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa on tehty pitkäjänteistä kehittämistyötä rakenteellisessa sosiaalityössä käytettävän sosiaalisen raportoinnin lomakkeen ja raporttien laatimisessa, ja tätä sosiaalisen raportoinnin mallia ollaan ottamassa käyttöön ja sovittamassa useille hyvinvointialueille.

Rakenteellisen sosiaalityön toteuttamista vahvistaa myös siihen kohdistuva tieteellinen tutkimus. Toistaiseksi rakenteellisen sosiaalityön kotimainen tutkimus on painottunut opinnäytetöihin (Kivipelto 2021), mutta vuonna 2021 on käynnistynyt Jyväskylän yliopiston kaksivuotinen *Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli tulevaisuuden sosiaali- ja terveyspalveluissa* (MoRa) -tutkimushanke. Tutkimushankkeessa kartoitetaan laajasti sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisesta ja tutkitaan sitä, miten ja millaisilla toimintamalleilla rakenteellista sosiaalityötä voidaan tulevaisuudessa integroida osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää sekä maakunnallisten hyvinvointialueiden toimintaa ja päätöksentekoa.

Tämä raportti on toimitettu THL:n, Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen ja Jyväskylän yliopiston MoRa-tutkimushankkeen yhteistyönä. Raportin tavoitteena on tukea rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä, mutta vaikuttavan rakenteellisen sosiaalityön vahvistaminen edellyttää kuitenkin vielä yhteistä keskustelua siitä, mitä rakenteellisella sosiaalityöllä ymmärretään sekä miten se toteutuu kunnissa, hyvinvointialueilla ja kansallisesti. Rakenteellisen sosiaalityön määritelmää ja nykytilaa koskeva keskustelu luo pohjan visioille ja ehdotuksille rakenteellisen sosiaalityön kehittämisestä, ja tämä raportti toimii kansallisen keskustelun avauksena.

Raportti sisältää suuren määrän tietoa rakenteellisesta sosiaalityöstä. Toivoaksemme se siivittää tietotyön ja muiden rakenteellisen sosiaalityön ulottuvuuksien vahvistamista osana Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelmassa tehtävää kehittämistyötä hyvinvointialueella ja laajemminkin. Kyseessä on kirjoittajakutsuihin perustuva julkaisu, jota on ollut ideoimassa toimittajia laajempi THL:n, sosiaalialan osaamiskeskusten ja Jyväskylän yliopiston MoRa-hankkeen työryhmä. Artikkelit kytkeytyvät viimeaikaiseen tai käynnissä olevaan kehittämis- ja tutkimustyöhön eri puolilla Suomea ja tuovat esiin kirjoittajiensa näkemyksiä. Koska raportti on keskustelunavaus, se sisältää myös kirjoittajiensa visioita ja yhä avoinna olevia kysymyksiä.

Raportin ensimmäisessä osassa kuvataan rakenteellisen sosiaalityön teoreettista ja lakisääteistä perustaa. Toisessa osassa syvennytään tarkastelemaan rakenteellisen sosiaalityön eri toimijoita: sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä, sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien osaamista, kansalaisyhteiskunnan roolia sekä johtamisen kysymyksiä.

Raportin kolmas osa sisältää laajan joukon rakenteellisen sosiaalityön toimintamallien ja menetelmien kuvauksia. Erilaisten käytäntöjen kuvaaminen auttaa hahmottamaan sitä, mitä rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitetaan. Samalla se kuvaa jo tehtyä kehittämistyötä mutta toivoaksemme myös antaa syötteitä rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen ja kehittämiseen. Julkaisun viimeisessä osassa käsitellään rakenteellisen sosiaalityön paikkaa ja osallistumista yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä esitetään visioita tulevasta: mitä rakenteellinen sosiaalityö voisi olla, jos yhteinen kehittämistyömme onnistuu?

Tärkeää on, että sosiaalialan ammattilaiset asiakastyössä, kehittämistehtävissä ja tutkimuslaitoksissa ovat yhdessä asiakkaiden kanssa pohtimassa ja toteuttamassa tulevaisuuden rakenteellista sosiaalityötä sekä tiedontuottajana että valtaistavien ja osallisuutta edistävien ammatillisten käytäntöjen toimijoina.

KIRJALLISUUS

Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpaperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Koivisto, Juha & Muurinen, Heidi & Parviainen, Laura (2021) Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman hyötytavoitteiden toteutumisen kansallinen seuranta ja arviointi: lähtötilanne. Työpaperi 3/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Valtioneuvosto (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

OSA 1

RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN PERUSTA

Rakenteellisen sosiaalityön ulottuvuudet

MINNA KIVIPELTO

Johdanto

Tarkastelen rakenteellisen sosiaalityön ulottuvuuksia vuonna 2021 valmistuneeseen kirjallisuuskatsaukseen pohjautuen (Kivipelto 2021). Rakenteellisen sosiaalityön katsaus toteutettiin osana sosiaalihuollon kehittämisohjelmaa. Tavoitteena oli saada ajankohtainen käsitys siitä, miten rakenteellista sosiaalityötä Suomessa määritellään ja miten sitä toteutetaan. Tässä artikkelissa pohditaan katsauksen pohjalta rakenteellisen sosiaalityön teoriataustaa ja sen uudelleenjäsentämisen tarvetta.

Rakenteellinen sosiaalityö saatiin osaksi sosiaalihuoltolakia vuonna 2014 (1301/2014 7 §), mutta rakenteellisen sosiaalityön käytännöt ovat edelleen kovin vaihtelevia. Joidenkin näkemysten mukaan asiakastyö ja rakenteellinen työ ovat eri asioita. Tämä ilmenee niin, että asiakastyötä tehdään yhtäällä, ja toisaalla kootaan ”rakenteellista tietoa”. Toinen tulkinta asiasta on, että asiakastyö ja rakenteellinen työ muodostavat jatkumon, jolloin asiakastyötä ja tiedon tuotantoa ei voi erottaa toisistaan.

Hallituksen esityksessä (164/2014) tuotiin esille, että sosiaalityössä saatavaa tietoa tulisi käyttää sosiaalisten ongelmien korjaamiseen ja ehkäisemiseen. Näin muodostuvan näkemysten pohjalta tulisi lain mukaan kehittää toimenpiteitä sosiaalisten ongelmien korjaamiseksi ja ehkäisemiseksi sekä hyvinvointia tukevien ja edistävien olosuhteiden ylläpitämiseksi ja niitä tukevien rakenteiden aikaansaamiseksi. Käytännön sosiaalityössä rakenteellinen sosiaalityö on ollut vielä melko vähäistä, vaikka sitä jo toki tehdään. Anneli Pohjola (2011) on tuonut esiin, että sosiaalityössä erilaisissa ongelmissa olevien henkilöiden ja perheiden tuki ja auttaminen ovat painottuneet. Vaikka yksilöiden kanssa työskentely on sosiaalityön ydintehtävä, ei se kuitenkaan yksin kykene poistamaan niitä ongelmia, joita rakenteet yksilöille aiheuttavat.

Rakenteiden määrittelyyn liittyvät haasteet

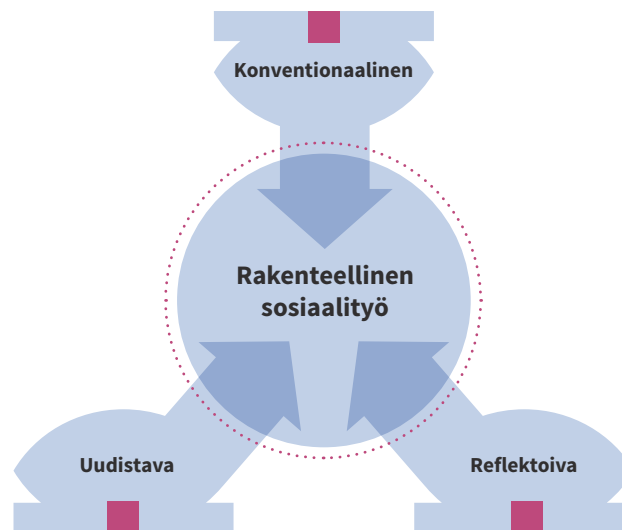
Rakenteellisen sosiaalityön juuret juontavat aina sosiaalityön oppihistorian alkuvaiheisiin (Pohjola 2011). Casework-perinteestä käy ilmi, että jo silloin ajateltiin sosiaalityössä olevan aina väistämättä mukana yhteiskunnallinen ulottuvuus. Yksilöä ei ole olemassa ilman suhdetta yhteiskuntaan eli yksilön ympärillä olevia olosuhteita, verkostoja ja instituutioita. Toinen näkökulma samaan asiaan on se, että ihmiset eivät pääse pakoon yhteiskuntaa kuin varsin äärimmäisissä tilanteissa.

Mutta jos yhteiskunta itsessään ei ole ”rakenne”, niin mikä rakenne sitten on? Rakenteiden merkitystä yhteiskunnassa tutkineen Olli Herrasen (2020) mukaan rakenteella tarkoitetaan yleensä yksittäisten ihmisten ulottumattomissa olevia yhteiskunnallisia voimia. Rakenteiden määrittelyä hakeva törmää kuitenkin pettymykseen: rakenteiden määrittelyyn ei ole yksimielisyyttä (Herranen 2020; Pohjola 2015, 24–27). Esimerkiksi Anthony Giddens (1984) ymmärtää rakenteiden muodostuvan ja uusintuvan sosiaalisissa suhteissa, yleensä kielen kautta, mutta niin, että ne ovat myös objektiivisia asioita, eivät pelkkiä subjektiivisia konstruktioita. Eli inhimillinen todellisuus on tulkittua todellisuutta, mutta luonnonympäristö ja yhteiskunnan rakenne asettavat tulkinnoille omat reunaehdonsa (Heiskala 2015). Sosiaalityö on eräänlaista ”mikropolitiiikkaa”, jolloin suhde yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin näkyy kaikessa päivittäisessä toiminnassa. Rakenteissa voidaan nähdä olevan jotain korjattavaa tai rakenteet (tai osa niistä) hyväksytään sellaisenaan. (Ks. esim. Mänttari-van der Kuip 2015; Juhila 2014, 45; Kröger 2014, 36–37; Toikko 2001; Satka 2017, 70–71; Sipilä 1989.)

Itse ymmärrän rakenteilla sosiaalisissa suhteissa muodostuneita käytäntöjä, normeja ja instituutioita, jotka ovat enemmän tai vähemmän vakiintuneita, mutta kuitenkin samalla ainakin osa niistä on muutoksessa. Rakenteet toisin sanoen ilmentävät sitä, miten yhteiskunta ja siihen liittyvät yhteisöt ja yksilöiden toiminta muodostavat erilaisia vakiintuneita, toistuvia tai kaavamaisia kokonaisuuksia. Rakenteellisessa sosiaalityössä huomio kiinnitetään sosiaalisia ongelmia, kuten eriarvoisuutta, epätasa-arvoa ja epäoikeudenmukaisuutta aiheuttaviin tekijöihin, joista kerätään tietoa. Tiedon avulla sosiaalityössä pyritään sitten vaikuttamaan kyseisten epäkohtien muuttumiseen.

Rakenteellisen sosiaalityön kolme lähestymistapaa

Se, miten syvällisesti rakenteissa havaittuihin tekijöihin kiinnitetään huomiota ja millä intensiteetillä havaitut muutostarpeet ohjaavat sosiaalityön toimintaa, voidaan havainnollistaa kuvion 1 avulla (ks. myös Mullaly & Dupré 2019; Payne 2014, 2020).

Kuvio 1. Kolme lähestymistapaa rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotantoon (Mullaly & Dupré 2019; Payne 2014, 2020).

Konventionaalinen lähestymistapa ilmentää sitä, että rakenteellisessa sosiaalityössä tieto toimii asioiden seurannan ja arvioinnin välineenä, mutta tiedon avulla ei välttämättä haluta puuttua sosiaalisten ongelmien juurisyihin. Toimintatapa ei myöskään ole kovin läpinäkyvä, eikä tuloksia juuri tarkastella eri intressiryhmien, kuten esimerkiksi aikuis-sosiaalityön asiakkaiden, maahanmuuttajien, toimeentulotuen asiakkaiden, mielenterveys- tai päihdeongelmaisten kannalta. Erilaisten tilastojen ja rekistereiden käyttö edustaa konventionaalista suhdetta tiedon tuotantoon. Myös sosiaalinen raportointi ilman asiakkaiden osallistumista ilmentää konventionaalista ymmärrystä tiedon luonteesta ja merkityksestä. (Kuvio 1.)

Reflektioiva lähestymistapa tarkoittaa sitä, että tietoa tuotetaan yhdessä asiakkaiden, työntekijöiden ja muiden verkostojen kanssa. Tiedon tuottamisen prosessi on osallistava, ja asiakkaiden ääni tulee kuuluviin. Metodeina ovat esimerkiksi valtaistavat ja osallistavat toimintatavat, asiakkaiden ja asukkaiden pariin jalkautuminen ja asioiden edistäminen yhdessä. (Pawar & Anscombe 2015.) Tavoitteena voi olla myös tiedon vieminen päätöksentekoon saakka, jolloin esimerkiksi kuntapäätäjille viedään tietoa sosiaalityön asiakkaiden tilanteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä (Krogstrup 2004). Lopulta päätösten tekeminen ja vastuu siitä, että tieto johtaa muutokseen, jää kuitenkin harvojen vastuulle. (Kuvio 1.)

Uudistava lähestymistapa rakenteelliseen sosiaalityöhön kiinnittää tiedon tuottamisen ja tiedolla vaikuttamisen perusteisiin. Tavoitteena on asettaa kriittiseen tarkasteluun niin viranomaisten kuin asiakkaiden tuottama tieto. Toiminta tähtää epätasa-arvoa, sortoa ja syrjäytymistä aiheuttavien rakenteiden tunnistamiseen ja muuttamiseen (Everitt & Hardiker 1996). Uudistavan rakenteellisen sosiaalityön ihanteena on ihmis- ja luontoarvoiltaan kestävä, oikeudenmukainen ja tasa-arvoinen yhteiskunta, jossa erilaiset ryhmät paitsi saavat äänensä kuuluville myös haastavat omat ja yhteiskunnan vallitsevat käsitykset, jotka mahdollisesti tuottavat ja kiihdyttävät ekologista tuhoa, joidenkin ihmisryhmien sortoa tai epäoikeudenmukaisuutta. (Kuvio 1.) Uudistavassa lähestymistavassa voi hyödyntää muiden muassa feministisiä (Hyde 2020), valtaistavia (esim. Adams 2008; Dullea & Mullender 1999) ja sortoa ja syrjintää vastustavia (Fook 2016; Fraser 2000) teorioita tai ekososiaalisen sosiaalityön viitekehystä (Närhi & Matthies 2018).

Bob Mullaly ja Marilyn Dupré (2019) kritisoivat sosiaalityön epäpolitisoitumista ja sen poliittisen tehtävän kieltämistä eli pitäytymistä lähinnä konventionaalisisessa sosiaalityössä. Heidän mukaansa monet sosiaalityöntekijät saattavat esimerkiksi allekirjoittaa sen, että jokainen ihminen on yhtä arvokas, mutta hyväksyvät silti kilpailuun ja yksilön riistoon perustuvan kapitalistisen yhteiskunnan periaatteet. Kirjoittajien mukaan sosiaalityön helmasyntinä oleva eräänlainen alemmuuskompleksi juontaa sosiaalityön ammattilaisten omaan toimintaan tai paremminkin toimimattomuuteen oman ammattikuntansa saavutusten esiintuomisessa. Sosiaalityön vaikuttavuuden esiin saaminen edellyttää tietoisuutta siitä, millaiseen tietoon sosiaalityö perustuu ja mikä on sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä. Jos sosiaalityöllä ei ole selkeää visiota tai julkilausuttua näkemystä siitä, millaiseen tietoon se pohjautuu ja millaista yhteiskuntaa se tavoittelee, jää vaihtoehdoksi olemassa olevan sosiaalisen järjestyksen hyväksyminen.¹

1 Lisää esimerkkejä rakenteellisen sosiaalityön orientaatioista on liitteessä 1. Liitteessä orientaatioita on tarkasteltu Anneli Pohjolan (2011; 2015) tekemän jaottelun (tietotyö, strategiatyö, inklusiivisyys ja oikeudenmukaisuustyö) näkökulmasta.

Uudistava rakenteellinen sosiaalityö haastaa konventionaalisen tiedon tuotannon

Perinteisesti tiedon käsittely liitetään yleensä asiantuntijoiden ja tutkijoiden tehtäväksi. Uudistavan rakenteellisen sosiaalityön tunnuspiirteenä voidaan pitää sitä, että myös tässä asiakkailta, asukkailla, palvelujen käyttäjillä ja kokemusasiantuntijoilla on suuri rooli. Asiakasraadit sekä kokemus- ja kehittäjäasiakkaat voivat toimia rakenteellisen tietotyön tuottajina, jäsentäjinä ja aktiivisina toimijoina tiedolla vaikuttamisessa.

Mikä on asiantuntijoiden tehtävä uudistavassa tiedon tuotannossa? Ensiksi, asiantuntijoiden on huolehdittava, että eri asiakasryhmät ylipäänsä tavoitetaan. Toiseksi, kaikilla on oltava mahdollisuus tiedon merkityksen analysoinnissa tarvittavien välineiden ja osaamisen saamiseen. Tätä voi verrata jopa lukutaitoon: ei riitä, että vain harvat osaavat lukea, vaan lukutaito tulee olla kaikilla. Jokainen kuitenkin ”lukee” asiat omalla tavallaan. ”Lukutaidon” puutetta ilmentävät esimerkiksi asioiden vahva polarisoiminen hyviin ja pahoihin sekä kyvyttömyys erottaa luotettavaa tietoa disinformaatiosta.

Tärkeää on tukea asiakkaiden, asukkaiden ja muiden toimijoiden yhteistä vaikuttamista sosiaalisia ongelmia aiheuttaviin juurisyihin. Uudistava rakenteellinen sosiaalityö ei tyydy toteamaan asioita, vaan tietoa käytetään asioiden muuttamiseen. Kansalaisaloitteet, viestin vieminen poliittiseen päätöksentekoon ja tietoisuutta lisäävät kampanjat toimivat väylinä muutokseen.

Rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen ja seurantaan on valmistauduttava myös hyvinvointialueitasolla. Katse olisi käännettävä siihen, millaisissa prosesseissa kunnissa ja hyvinvointialueilla määritellään ”hyväksyttävät perusteet” validille tiedolle, jota ihmisten sosiaalisista olosuhteista, ympäristöstä, palveluista ja etuuksista tuotetaan. Sosiaalityön ammattilaisia tulisi kiinnostaa, mihin sosiaalityössä tuotettua tietoa käytetään ja millainen tieto ei päädy esimerkiksi sosiaalityön kehittämisessä tai kunnallisessa päätöksenteossa hyödynnettäväksi.

KIRJALLISUUS

- Adams, Robert (2008) *Empowerment, Participation and Social Work*. 4th edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dullea, Karen & Mullender, Audrey (1999) *Evaluation and Empowerment*. In Ian Shaw & Joyce Lishman (eds.) *Evaluation and Social Work Practice*. London: Sage, 81–100.
- Everitt, Angela & Hardiker, Pauline (1996) *Evaluating for Good Practice*. London: Macmillan.
- Fook, Jan (2016) *Social Work. A Critical Approach to Practice*. 3rd edition. London: SAGE.
- Fraser, Nancy (2000) *Rethinking Recognition*. *New Left Review* 3 (May/June 2000), 107–120.
- Giddens, Anthony (1984) *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia: Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. (Suom. Pasi Andersson ja Ilkka Heiskanen). Helsinki: Otava.
- HE 164/2014 vp. *Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*. Helsinki: Eduskunta.
- Heiskala, Risto (2015) *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktivistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Herranen, Olli (2020) *Social Institutions and the Problem of Order: A Relational Approach to Neo-Institutionalism through Social System Theory, Social Constructionism, and Critical Ideology Theory*. Tampere University Dissertations 213. Tampere University.
- Hyde, Cheryl A. (2020) *Feminist Social Work Practice*. *Encyclopedia of Social Work*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199975839.013.151> Retrieved 7 Dec. 2021.
- Juhila, Kirsi (2014) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kivipelto, Minna (2006) *Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Akateeminen väitöskirja. Julkaisusarja A. Tutkimuksia*. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Kivipelto, Minna (2021) *Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäperi 16/2021*. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2004) *Asiakaslähtöinen arviointi: Bikva-malli*. Helsinki: Stakes.
- Kröger, Teppo (2014) *Yli-ikäinen sosiaalihuolto. Teoksessa Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 25–41.
- Mullaly, Bob & Dupré, Marilyn (2019) *The New Structural Social Work: Ideology, Theory, and Practice*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press.
- Mänttari-van der Kuip, Maija (2015) *Work-related well-being among Finnish frontline social workers in an age of austerity*. Academic dissertation. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 524. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2018) *The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work*. *International Social Work* 61(4), 490–502.
- Pawar, Manohar & Anscombe, A.W. (2015) *Reflective Social Work Practice*. Melbourne: Cambridge University Press.
- Payne, Malcolm (2014) *Modern Social Work Theory*. 4th edition. Palgrave Macmillan.
- Payne, Malcolm (2020) *How to use Social Work Theory in Practice? An Essential Guide*. Bristol: Policy Press.

- Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.
- Pohjola, Anneli (2015) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. 2. painos. EU: UNIpress, 16–36.
- Satka, Mirja (2017) Sosiaalityön tieto ja tietäminen muuttuvan hallinnan oloissa. Teoksessa Annamari Tuulio-Henriksson & Laura Kalliomaa-Puha & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) Harkittu, tutkittu, avoin. Marketta Rajavaaran juhla- ja tutkimuskirja. Helsinki: Kelan tutkimus, 69–75.
- Sipilä, Jorma (1989) Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- THL (2021) Asiakirjarakenteet. Kanta & Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitos. <https://sosmeta.thl.fi/sosmeta-publish-ui/document-definitions/list/search>
- Toikko, Timo (2001) Sosiaalityön amerikkalainen oppi: yhdysvaltalaisen caseworkin kehitys ja sen yhteys suomalaiseen tapauskohtaiseen sosiaalityöhön. Akateeminen väitöskirja. Julkaisusarja A. Tutkimuksia. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Liite 1. Esimerkkejä rakenteellisen sosiaalityön orientaatioista.

	Konventionaalinen	Reflektioiva	Uudistava
Tietotyö	Tilasto- tai rekisteritiedon tuottaminen (esim. tilastot, talousraportit); asiantuntijoiden haastattelut.	Osallistava tiedon tuottaminen, dialogiset tiedonkeruumenetelmät, joissa palvelujen käyttäjiä tai asiakkaita mukana.	Valtaistava, kriittinen ja tietoisuutta lisäävä toiminta.
Strategiatyö	Tiedon tuotannon perusteiden ja tavoitteiden rakentaminen (tiedonkeruu, menetelmät, analyysit).	Tiedon käsittely asiakkaiden, asukkaiden ja kuntalaisten kanssa. Yhteisten tavoitteiden määrittely.	Tavoitteiden määrittely asiakkaiden, asukkaiden ja kuntalaisten lähtökohdista. Uudistavat menetelmät.
Inklusiotyö	Yhteisöllisyyden lisäämistä (esim. yhteistyö järjestöjen, yhdistysten ja vapaaehtoistoiminnan kanssa).	Osallisuuden ja yhteisöllisyyden pohjalta tuotetaan uutta tietoa asiakkaiden arjesta ja sitä tukevista tekijöistä.	Asiakkaiden, asukkaiden ja muiden toimijoiden yhteinen vaikuttaminen sosiaalisia ongelmia aiheuttaviin juurisyihin.
Oikeudenmukaisuustyö	Yleinen tiedottaminen eri ryhmien etuuksista, palveluista ja oikeuksista (esim. esitteet, verkkosivut).	Vääryyksien korjaaminen, oikeuksista ja velvollisuuksista keskustelu asiakkaiden kanssa (esim. väärin päätösten oikaisuopyynnöt).	Tiedon käyttäminen asioiden muuttamiseen (kansalaisaloitteet, viestin vieminen poliittiseen päätöksentekoon, tietoisuutta lisäävät kampanjat).

Rakenteellisen sosiaalityön oikeudellinen perusta

VIRVA JUURIKKALA

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 7 §

Rakenteellinen sosiaalityö

Rakenteellisella sosiaalityöllä on huolehdittava sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittämisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi.

Rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluu:

- 1) sosiaalihuollon asiakastyöhön perustuvan tiedon tuottaminen asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä tarpeisiin vastaavien sosiaalipalvelujen ja muun sosiaalihuollon vaikutuksista;
- 2) tavoitteelliset toimet ja toimenpide-ehdotukset sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä kunnan asukkaiden asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämiseksi;
- 3) sosiaalihuollon asiantuntemuksen tuominen osaksi kunnan muiden toimialojen suunnittelua sekä yhteistyö yksityisten palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa paikallista sosiaalityötä sekä muuta palvelu- ja tukivalikoimaa kehittäen.

Vuonna 2015 voimaan tullutta sosiaalihuoltolakia valmisteltiin pitkällisesti kahden eri vaalikauden aikana. Työ perustui keskeisesti sosiaalihuoltolakityöryhmän kolme vuotta kestäneeseen työhön. Aiemman, vuodelta 1982 juontavan sääntelyn korvannut uusi laki jäsensi sosiaalihuoltoa, sen palveluja, toimintaa ja periaatteita merkittäväällä tavalla ja selkeytti sosiaalihuoltolain asemaa yleislakina. Lain keskeisenä tavoitteena oli siirtää painopistettä erityispalveluista yleispalveluihin, vahvistaa asiakkaiden yhdenvertaisuutta ja tiivistää viranomaisten yhteistyötä aikaisempaa yksityiskohtaisemmalla ja selkeämmällä sääntelyllä. Perusteluteksteissä tuotiin esiin sosiaalihuollon oma rajattu rooli yhteiskunnassa, mikä edellyttää siltä vahvaa yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa ja sosiaalihuollon osaamisen vahvistamista muilla sektoreilla.

Lakiin sisältyikin useita säännöksiä, joilla tavoiteltiin parempaa yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon sekä muiden toimialojen kesken. Sääntelyssä tavoiteltiin sosiaalihuollon näkemistä sosiaalisena investointina myös varhaista ja kevyempää tukea järjestetäessä ja keinona, jonka avulla voidaan ehkäistä ongelmien kasautumista ja monimutkaisuutta. Sosiaalihuoltolain uudistaminen merkitsi huomattavaa rakenteellista muutosta sosiaalihuollon toteuttamisessa.

Sosiaalihuolto hyvinvoinnin edistäjänä

Uudistetussa sosiaalihuoltolaissa myös sosiaalihuollon tehtäviä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi tarkennettiin. Osana tätä kokonaisuutta sääntelyyn tuotiin myös rakenteellisen sosiaalityön tehtävä, jolla tavoiteltiin sosiaalipalvelujen ja sosiaalihuollon toiminnan vaikuttavuuden parantamista. Sisällöllisesti velvoite rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen oli jo aiemmin ollut lainsäädännössä sisällytettynä muun muassa sosiaalihuoltoon ja muuta sosiaaliturvaa koskeneeseen koulutus-, tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan järjestämisen sääntelyyn. Uudistettuun sosiaalihuoltolakiin rakenteellinen sosiaalityö nostettiin kuitenkin esiin myös erillisenä terminä, koska erityisesti haluttiin korostaa sosiaalihuoltoon kuuluvan työn yhteiskunnallista merkitystä.

Sääntelyn keskeisenä tavoitteena oli, että sosiaalihuollossa aikaisempaa enemmän ja selkeämmin hyödynnettäisiin rakenteellista sosiaalityötä sosiaalisten ongelmien korjaamiseen ja ehkäisemiseen. Sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen nähtiin uuden sääntelyn avulla aikaisempaa selkeämmin sosiaalihuollon vastuulle ja osaamisalueelle kuuluvaksi tehtäväksi. Panostamisen ennaltaehkäisevään työhön ja eri hallinnonaloja yhdistävään hyvinvointipolitiikkaan nähtiin edistävän yhteiskunnan taloudellista ja sosiaalista kestävyyttä.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) rakenteellista sosiaalityötä koskeva säännös (7 § 1. kohta) edistää systemaattisen asiakastyöhön perustuvan tiedon tuottamista. Sen tarkoituksena on liittää asiakastyöhön perustuva tieto asiakkaiden tarpeista osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Näin muodostuvan näkemyksen pohjalta kehitetään toimenpiteitä sosiaalisten ongelmien korjaamiseksi ja ehkäisemiseksi sekä hyvinvointia tukevien ja edistävien olosuhteiden ylläpitämiseksi ja niitä tukevien rakenteiden rakentamiseksi. Tavoitteena on, että rakenteellisen sosiaalityön kautta sosiaalihuollon asiakastyöstä saatavat kokemukset välittyisivät luontevaksi osaksi päätöksentekoa ja mahdollistaisivat näin joustavan reagoinnin muutostarpeisiin.

Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi sosiaalihuollon asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia ja niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Rakenteellisen sosiaalityön avulla saadaan tietoa, joka jäisi muutoin keräämättä, analysoimatta ja hyödyntämättä. Saadun tiedon avulla voidaan kehittää sosiaalihuollon sisältöä, kohdentaa toimenpiteitä vaikuttavasti sekä parantaa sosiaalihuollon ja kunnan muun hyvinvointia edistävän toiminnan vaikuttavuutta ja tuloksellisuutta.

Tiedontuotannon lisäksi rakenteelliseen sosiaalityöhön kuuluu myös asiakas- ja yhteistyön perusteella valmistella päätöksentekoa varten tavoitteellisia toimia ja toimenpide-ehdotuksia sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä kuntalaisten asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämiseksi. Toimet ja toimenpide-ehdotukset kattaisivat sosiaalihuollon ohella muutkin toimet ja toimijat, joilla on vaikutusta kuntalaisten

sosiaaliseen hyvinvointiin. Rakenteellisen sosiaalityön avulla sosiaalihuollon asiantuntemus tuodaan osaksi kunnan muuta suunnittelua, valmistelua ja päätöksentekoa. Kunnan toiminnan kehittämisen lisäksi rakenteellisessa sosiaalityössä näkökulmana on laaja yhteistyö, jossa kehittämisen kohteena ovat myös yritysten ja järjestöjen palvelut ja tukitoimet. Rakenteellinen sosiaalityö edistää asiakas- ja yhteisötyöstä saatujen kokemusten ja asiantuntemuksen pohjalta ihmisten sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttavien seikkojen huomioon ottamista kunnassa tapahtuvassa suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Rakenteellisen sosiaalityön sääntely alleviivaa sitä, että sosiaalityö on tärkeä osa ehkäisevää sosiaalihuoltoa, ja työssä joudutaan entistä enemmän perehtymään erilaisten yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen sosiaalisiin vaikutuksiin ja kustannuksiin. Säästöjen perusteluteksteissä todettiin olennaista olevan kiinnittää huomiota esimerkiksi alueiden fyysisen ja sosiaalisen suunnittelun kiinteään yhteyteen. Asiakastyöstä saatavan tiedon lisäksi rakenteellisen sosiaalityön tietotuotannon menetelminä tai tutkimuskohteina voivat olla sosiaalinen raportointi, sosiaalisten vaikutusten arviointi ja sosiaalitaloudellinen arviointi.

Rakenteelliseen sosiaalityöhön tulisi sisältyä asiakastyöhön perustuvan tiedontuottamisen ohella myös tutkimuksellisen tiedon tuottaminen. Sosiaalihuollon ongelmallinen tietopohja tunnistettiin kuitenkin jo säätämisvaiheessa. Lakiehdotuksesta lausunut sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta piti lausunnossaan välttämättömänä toiminnan olennaisen tietopohjan varmistamista, vaikutusten jatkuvaa arviointia ja toimintatapojen kehittämistä ja uudistamista.

Säädöksistä toimeenpanoon

Rakenteellisen sosiaalityön termin nostaminen sääntelyyn omaksi pykäläkseen sai pääsääntöisesti sekä lausuntokierroksella että toimeenpanovaiheessa positiivisen ja innostuneen vastaanoton. Sosiaalityön yhteiskunnallisen tehtävän esiin nostamiselle ja näkyväksi tekemiselle tuntui olevan sosiaalinen tilaus, johon uusi sääntely kiitettävästi vastasi. Sosiaalihuoltolain toimeenpanon tueksi sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö järjesti alueelliset, laajat koulutuskierrokset sekä julkaisi soveltamisoppaan pykäläkohtaisen sääntelyn tulkinnan tueksi. Rakenteellinen sosiaalityö ei kuitenkaan toimeenpanovaiheessa saanut erityistä huomiota tai kysymyksiä osakseen, vaan ammattilaisten keskustelu painottui muihin sisältöihin, kuten lainsäädännön uudistamiin asiakasprosesseihin tai uudelleen määrittelyjen palvelupykälien ymmärtämiseen ja sisäistämiseen.

Vaikka uuden lain toimeenpanon tuki oli kansallisesti katsoen poikkeuksellisen suurta normaaleihin ministeriön toimintamalleihin nähden, koettiin se alueella pääsääntöisesti riittämättömäksi siihen nähden, miten isosta muutoksesta sosiaalihuoltolain uudistamisessa oli kokonaisuudessaan kyse. Muutoksen kokoluokasta ja laajuudesta kertoo osaltaan myös se, että rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyvät tarpeet ja toimeenpanon tuen vaatimukset alkoivat voimistua vasta muutamia vuosia lainsäädännön voimaantulon jälkeen, kun uuden sääntelyn vaikutukset asiakasprosessiin ja palvelutuotantoon alkoivat olla jo alueilla sisäistettyinä ja ammattilaisille tuli tilaa keskittyä lainsäädännön muihin yksityiskohtiin ja vaateisiin.

Sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksen valmistelu toi sosiaalihuollon tiedontuotannon haasteet ja puutteet aikaisempaa vahvemmin näkyviin ja osaksi kansallista keskustelua. Myös koronapandemia on nostanut tietotarpeet ja erityisesti niiden puutteet keskiöön.

Tässä yhteydessä myös rakenteellisen sosiaalityön merkitys ja rooli on noussut uuteen tarkasteluun osana maakuntien ja hyvinvointialueiden tiedontuotantoa ja tiedolla johtamisen kokonaisuutta, sekä jossain määrin myös osana alueellisten kehittämiskäytännöiden valmistelua. Rakenteellisen sosiaalityön väljä sääntely ja kansallisen ohjauksen vähäisyys tai jopa puuttuminen ovat osaltaan aiheuttaneet sen, ettei yhteiskunnallisia yhteyksiä omaavaa, rakenteellista tiedontuotantoa ole systemaattisesti eri alueilla kehitetty kuin pistemäisesti, eikä sen keräämiseksi ole myöskään toistaiseksi olemassa kansallisia malleja tai suosituksia.

Rakenteiden puuttumisen vuoksi iso osa sosiaalityön ja sosiaalihuollon perustehtävää on kirkastumatta, eikä sosiaalihuollon voimavaroja ja osaamista ole voitu ”isossa kuvassa” hyödyntää siinä määrin, kuin mitä lainsäädännön osalta voisi olettaa. Rakenteellisen sosiaalityön rooli ja mahdollisuudet ovat nousseet esiin viime aikoina myös niin sanotussa yhdyspintatyössä (esim. Sote-uudistus 2022), kun kuntien ja hyvinvointialueiden yhteisiä toimintasektoreita ja -prosesseja on lähdetty systemaattisesti osana rakenneuudistusta kartoittamaan ja tunnistamaan niihin liittyviä tiedon kehitystarpeita muun muassa asiakastyössä. Myös kansallisella tasolla on viime vuosina käynnistetty rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyviä kehittämistoimia, esimerkiksi osana sosiaali- ja terveystieteiden tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman toimeenpanoa ja Sote-tiedolla johtamisen, ohjauksen ja valvonnan toimeenpano-ohjelmaa (nk. TOIVO-ohjelma). Voidaan siten ehkä todeta, että rakenteellisen sosiaalityön lakisääteisen tehtävän toimeenpano on vasta nyt, sote-uudistuksen kynnyksellä, tosiasiallisesti käynnistynyt.

Lopuksi

Sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksen myötä sosiaali- ja terveydenhuollossa on kansallisella tasolla meneillään ohjauksen kehittämiseen liittyvä iso paradigmanmuutos. Pistemäisestä, palvelukohtaisesta ohjauksesta ollaan yhä vahvemmin siirtymässä kohti vaikuttavuusperusteista ohjausta, jossa huomio kiinnitetään toiminnan ja suoritteiden seurannasta isompiin kokonaisuuksiin ja haluttuun lopputulokseen ja sen tavoittamiseen (esim. Pitkänen, Torkki, Tolkki, Valtakari & Leskelä 2020). On selvästi nähtävissä, että käynnissä oleva muutos tuo uusia mahdollisuuksia ja myötätuulta myös rakenteellisen sosiaalityön kansalliseen kehittämiseen ja esiin nostamiseen erityisesti tiedolla johtamisen ja vaikuttavuuden parantamisen näkökulmasta. Sote-uudistuksen mukanaan tuomat rakenteelliset muutokset ja kehittämispanostukset niin kansallisen tiedon keräämiseen, tutkimus- ja kehittämiskäytännöiden muodostamiseen, hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtävän jäsentämiseen ja moneen muuhun uudistamisen kohtaan voidaankin nähdä myös rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen mahdollistavana isona kehitysohjelmana.

Sosiaalihuollon muutostyö ja rakenteellinen sosiaalityö kiinnittyvät vahvasti asiakas- ja vastaanottotyön lisäksi osallisuutta edistäviin ja huono-osaisuutta ja eriarvoisuutta ehkäiseviin tehtäviin, kuten yhteisösosiaalityöhön ja etsivään sosiaalityöhön. On selvää, että sote-uudistuksen yhteydessä myös kuntatyön ulottuvuudet ja kolmannen sektorin kanssa tehtävä yhteistyö on syytä ottaa uuteen tarkasteluun ja tunnistaa aidon eriarvoisuustyön tekemisen paikat ja rakenteellisen sosiaalityön yhteydet tähän työhön. Sosiaalityön laajojen yhteyksien tunnistaminen eri kokonaisuuksissa on haaste, mutta myös mahdollisuus vahvistaa sosiaalityötä aikaisempaa näkyvämmäksi ja vaikuttavammaksi toimijaksi hyvinvoinnin edistämiseksi ja eriarvoisuuden ja huono-osaisuuden ehkäisemisessä.

On mahdollista, että rakenteellisen sosiaalityön kehittäminen tiedolla johtamiseen vahvasti kiinnittyen voi kapeuttaa tai kaavamaisata työn sisältöjä epätarkoituksenmukaisesti, jos sosiaalihuollon tietoa kootaan ja luokitellaan liian järjestelmälähtöisesti ja työssä unohtuu ihmislähtöisyys ja heikoimmassa asemassa olevan puolustamisen ydintehtävä. Toisaalta se voi onnistuessaan myös tehdä suurelle yleisölle näkyväksi ja ymmärrettäväksi sosiaalihuollon perustehtävää. Sote-uudistuksen yhteydessä on historiallisen suuri mahdollisuus jäsentää myös sosiaalityötä ja sen tekemisen tapoja uudella tavalla. Se on uusi mahdollisuus myös sosiaalityön ja sosiaalisen näkyväksi tekemiselle. Vihdoinkin on lupa odottaa, että vuosia lakisääteisen tehtävän sääntelyn voimaantumisen jälkeen päästäisiin myös rakenteellisessa sosiaalityössä aidosti eteenpäin, kohti vaikuttavampaa ja näkyvämpää yhteiskunnallista työtä.

KIRJALLISUUS

HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021.

Pitkänen, Laura & Torkki, Paulus & Tolkki, Helena & Valtakari, Mikko & Leskelä, Riikka-Leena (2020) Reittiopas vaikuttavuuteen. Vaikuttavuusperustainen ohjaus sote- ja työllisyyspalveluissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:1. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2017) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. Helsinki: sosiaali- ja terveysministeriö.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö 27/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Sote-uudistus (2022) Yhdyspintojen valmisteluryhmä. <https://soteuudistus.fi/yhdyspintojen-valmisteluryhma> (luettu 26.1.2022)

Monitoimijainen rakenteellinen sosiaalityö

KATI NÄRHI, TUOMO KOKKONEN, NIINA RANTAMÄKI,
SIRPA KANNASOJA JA SANTRA RUONAKANGAS

Tämä artikkeli tarkastelee suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön monitoimijaista luonnetta. Rakenteellisen sosiaalityön tavoitteena on eriarvoisuuden vähentäminen sekä oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin lisääminen. Tämä tapahtuu sosiaalisia ongelmia tuottavia ja ylläpitäviä rakenteita tunnistamalla ja muuttamalla. (Pohjola 2014.) Suomessa rakenteellinen sosiaalityö on jäsennetty ammatilliseksi toiminnaksi, joka korostaa sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalijohdon toimijuutta ja rooleja (Pohjola, Laitinen & Seppänen 2014; Kivipelto 2021). Tätä tulkintaa on kehitetty sosiaalityön malleissa, jotka ovat systemaattisesti korostaneet sosiaalityön roolia sosiaalipoliittisten reformien suunnittelussa välttämättömän sosiaalisia ongelmia ja hyvinvointia koskevan tiedon tuottamisessa (mm. Viirikorpi 1990). Tärkeä merkkipaalu suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön kehityksessä oli sen sisällyttäminen vuoden 2014 sosiaalihuoltolakiin (1301/2014) painotuksella, joka korostaa systemaattista sosiaalityön asiakastyöhön perustuvaa tiedon tuottamista (ks. Virva Juurikkalan artikkeli tässä teoksessa).

Artikkeli kiinnittyy sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamassa Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli tulevaisuuden sosiaali- ja terveyspalveluissa (MoRa) -tutkimushankkeessa tehtyihin monitoimijuutta koskeviin havaintoihin (MoRa 2021). Rakenteellinen sosiaalityö on vaikuttamistoimintaa, jonka tavoitteena on saada aikaan laaja-alaista muutosta yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa rakenteissa (Pohjola ym. 2014; Kivipelto 2021). Muutos vaatii monialaista ja -toimijaista yhteistyötä, tiedon ja asiantuntijuuden vaihtoa sekä samaan suuntaan vaikuttamista. Vaikka sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön johto hahmotetaan rakenteellisen sosiaalityön aktiivisina ydintoimijoina ja -asiantuntijoina, on tärkeää tehdä yhteistyötä verkostoissa, joissa on kokemusta rakenteiden ja palvelujärjestelmän aiheuttamien haasteiden vaikutuksista (asiakkaat, kansalaiset ja kansalaisjärjestöt) sekä valtaa tehdä palvelujärjestelmää koskevia päätöksiä (poliittiset päätöksentekijät). Lisäksi muiden ammattiryhmien kanssa jaettu monialainen yhteistyö lisää rakenteisiin liittyvää tietoa ja siten vahvistaa monialaisen asiantuntijuuden ja monitoimijuuden merkitystä rakenteellisessa sosiaalityössä.

Seuraavaksi artikkelissa peilataan rakenteellisen sosiaalityön kansainvälistä keskusteluperinnettä suomalaiseen perinteeseen. Tämän jälkeen kuvataan Anneli Pohjolan (2011; 2014) rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueita koskevan jaottelun avulla monitoimijuuden roolia ja potentiaalia rakenteellisen sosiaalityön tutkimuksessa ja kehittämisessä. Artikkelin lopussa avataan monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallin mahdollisuuksia Suomessa.

Rakenteellisen sosiaalityön kriittinen ja kansalaiskeskeinen perinne

Rakenteellisen sosiaalityön perinteestä, ideasta ja käytännöistä on keskusteltu 1970-luvulta lähtien. Keskusteluissa rakenteellisen sosiaalityön ydinideana on ymmärrys siitä, että sosiaalisten ongelmien alkuperä kiinnittyy eriarvoisuutta ylläpitäviin tai sitä aiheuttaviin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin (Carniol 1992; Lundy 2004; Moreau 1979; Mullaly 1997; 2007; Pohjola 2011; Pohjola ym. 2014; Närhi & Matthies 2018). Kansainvälinen rakenteellista sosiaalityötä koskeva keskustelu on myös lähellä kriittisen ja radikaalin sosiaalityön traditiota, jossa korostetaan yhteiskunnan laajoja sosioekonomisia ja poliittisia ulottuvuuksia sekä kapitalismin eriarvoistavia mekanismeja suhteessa yksilöihin ja yhteisöihin (Weinberg 2008; Mullaly 1997). Lisäksi kansainvälisen keskustelun teoreettinen tulokulma huomioi yksilötoimijoiden ja rakenteiden välisen vuorovaikutuksen ja ne laaja-alaiset rakenteelliset esteet, jotka vaikuttavat sosiaalityön asiakkaiden elinoloihin (Weinberg 2008). Tässä mielessä rakenteellisen sosiaalityön näkökulma lähentyy rakenteistumisen teoriaa (Giddens 1984), jossa rakenteiden nähdään sekä rajoittavan että mahdollistavan yksilön toimintaa. Rakenteistumisen teoriassa rakenteet ovat siis samaan aikaan riippumattomia ja riippuvaisia yksittäisistä toimijoista.

Myös sosiaalityön kansalaiskeskeinen perinne on rakenteelliselle sosiaalityölle tärkeä ulottuvuus. Kansalaiskeskeisyydessä sosiaalityön asiakas nähdään yhteiskunnan jäsenenä ja sosiaalityön yhteistyökumppanina, jonka elämäntilanteesta käsin todellisuutta lähestytään (Matthies & Närhi 2014). Kansalaiskeskeisen sosiaalityön käytännöissä korostuvat osallisuus ja inklusio sekä kansalaisten elinoloihin vaikuttavien epäkohtien ja rakenteiden yhteinen ja kriittinen tarkastelu sekä pyrkimys vaikuttaa niihin (Baldwin, 2011; Lavalette, 2011; Moreau 1979; Mullaly 1997; 2007; Payne 2005; Weinberg 2008).

Bob Mullalyn (2007) mukaan yhteiskunta rakentuu kolmesta tasosta, jotka ovat: vallitseva ideologia arvoineen (esimerkiksi uusliberalistinen ideologia), sosiaaliset instituutiot, jotka rakentuvat vallitsevan ideologian kautta (esimerkiksi talous-, hyvinvointi- ja koulutusjärjestelmä) ja sosiaaliset suhteet (esimerkiksi perhe), joita yhteiskunnan sosiaaliset instituutiot säätelevät. Rakenteellisen sosiaalityön ideana on pyrkiä muuttamaan toimimattomia yhteiskunnallisia rakenteita samanaikaisesti näillä kaikilla tasoilla. Rakenteelliselle sosiaalityölle voidaan hahmottaa kaksi samanaikaista mutta eritasoista tavoitetta. Niistä ensimmäinen on riistävästä ja vieraannuttavasta sosiaalisesta järjestyksestä johtuvien ihmisten kokemien negatiivisten vaikutusten lievittäminen sosiaalisten suhteiden tasolla. Toinen tavoite on negatiivisia vaikutuksia tuottavien olosuhteiden ja rakenteiden muuttaminen sekä sosiaalisten instituutioiden että ideologioiden tasoilla. (Mullaly 2007.)

Suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueet

Rakenteellisen sosiaalityön käsite mainittiin ensimmäisen kerran Suomen sosiaalihuoltolaissa vuonna 1984. Sillä tarkoitettiin toimintaa ja vaikuttamista yhteiskunnallisten epäkohtien ja eriarvoistavien rakenteiden poistamiseksi (Viirkorpi 1990; Pohjola 2011). 1990-luvun alussa Paavo Viirkorven (1990) systeemitoreettinen näkemys rakenteellisesta sosiaalityöstä perustui ajatukseen, että sosiaalityöntekijät tekevät havaintoja asiakkaiden elämämaailmasta, näitä työstäessään analysoivat asiakkaiden ongelmien yhteyksiä yhdyskuntien ja yhteiskunnan epäkohtiin sekä vievät kertynyttä tietoa edelleen eteenpäin

muun muassa päätöksentekijöille. 1990-luvun lopulla Aulikki Kananoja (1997) nosti esiin sosiaalisen asianajon käsitteen, jossa sosiaalinen raportointi ymmärrettiin rakenteellisen sosiaalityön välineeksi. Idea sosiaalisesta raportoinnista vaikuttamisen välineenä vahvistui Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelmassa (Karjalainen & Sarvimäki 2005). Siinä rakenteellisen sosiaalityön keinoksi nähtiin asiakkaiden arjesta tuotetun tiedon välittäminen yhteiskunnallisen tai virastotasaisen päätöksenteon kohteeksi.

Anneli Pohjolan (2011; 2014) jäsenyys rakenteellisen työn funktioista ja sen neljästä erilaisesta tehtäväalueesta on vaikuttanut voimakkaasti Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana käytyyn keskusteluun. Pohjola jäsentää rakenteellista sosiaalityötä tietotyönä, strategiatyönä, inklusiotyönä sekä oikeudenmukaisuustyönä. Pohjolan jaottelu kokoa kiinnostavalla tavalla yhteen monia rakenteellisen sosiaalityön viime vuosikymmenten kehityskulkuja. Se ottaa huomioon suomalaiselle rakenteelliselle sosiaalityölle tärkeän hyvinvointivaltiollisen ja sosiaalipoliittisen kontekstin, mutta on yhteydessä myös kansainväliseen keskusteluun, joka on korostanut kapitalistisen talouden sekä yhteiskunnan sosioekonomisten mekanismien tuottamia sosiaalisia ongelmia ja eriarvoistavia vaikutuksia rakenteellista sosiaalityötä määrittävinä tekijöinä (Pohjola 2014.)

Tietotyöllä Pohjola tarkoittaa epäkohtien osoittamista ja välittämistä eteenpäin tiedontuotannon avulla. Strategisella työllä edistetään puolestaan kestävästä yhteiskuntapolitiikasta, jossa verkostoidutaan ja vaikutetaan lainsäädäntöön sekä ennakoidaan ja arvioidaan sosiaalisia vaikutuksia. Kolmantena tehtävälouutuutena Pohjola paikantaa inklusiotyön, jossa kansalaisia rohkaistaan osallistumaan ja vaikuttamaan sekä oman elämäntilanteensa mutta myös laajemmin palvelujärjestelmän ja yhteiskunnallisten epäkohtien muutostyöhön. Neljäs Pohjolan mainitsema rakenteellisen sosiaalityön muoto on oikeudenmukaisuustyö. Sillä hän tarkoittaa kansalaisten oikeuksien toteutumisen seuranta ja edistämistä sekä eri väestöryhmien hyvinvoinnin tasa-arvon esille nostamista. Näitä neljää tehtävälouutuutta läpäisee sosiaalipoliittinen sosiaalityön työote ja johtamisen kysymykset. (Pohjola 2011, 215–220; Pohjola 2014, 31.)

Pohjolan (2011; 2014) jaottelun avulla on mahdollista hahmottaa rakenteellisen sosiaalityön eri toimijoiden ja tehtävälouutuutuuksien suhteita toisiinsa. Monitoimijaisuuden näkökulmasta asiakkaan ydinrooleina näyttäytyvät osallisuustyön ja tietotyön asiantuntijuuden ulottuvuudet. Sen sijaan sosiaalijohdon ja poliittisten päätöksentekijöiden osalta painottuvat strategia- ja tietotyön roolit ja asiantuntijuus. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden tulisi puolestaan kattaa kaikki neljä tehtävälouutuutta, mikä vaatii tasapainoteltua erilaisten roolien välillä.

Pohjolan jaottelua on mahdollista hyödyntää rakenteellisen sosiaalityön käsitteiden jäsentämisen ohella myös empiirisen tutkimuksen lähtökohtana. MoRa-tutkimushankkeessa olemmekin asettaneet tutkimuksellemme monitoimijuutta koskevan hypoteesin, jonka mukaan mitä enemmän keskeisiä rakenteellisen sosiaalityön toimijoita (asiakkaat/kansalaiset, työntekijät, johtajat, poliitikot) osallistetaan rakenteellisen sosiaalityön prosessiin – tuottamaan ja välittämään tietoa sekä ymmärrystä kansalaisten ja asiakkaiden elinoloista – sitä paremmin tieto eri toimijoiden välillä liikkuu. Keskeisten toimijoiden osallistaminen tukee yhteisen näkemyksen hahmottumista muun muassa kansalaisten elinoloista ja hyvinvoinnista sekä sosiaalityön kehittämistarpeista. Tällä perusteella on mahdollista olettaa, että vasta yhteisesti prosessoidun tiedon, yhteisesti todettujen epäkohtien sekä hyväksi todettujen toimintaprosessien pohjalta voidaan pyrkiä haluttuun muutokseen

rakenteiden ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja siten tavoitella rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden toteutumista.

Aikaisemmat tutkimukseen ja lainsäädäntötyöhön nojaavat keskustelut (mm. Kananoja 1997; Karjalainen & Sarvimäki 2005; Pohjola 2014; Matthies & Närhi 2014; sosiaalihuoltolaki 1301/2014) ovat vahvistaneet suomalaista tulkintaa rakenteellisesta sosiaalityöstä osana hyvinvointivaltion rakenteita sekä laaja-alaista kunnallista sosiaalihuoltoa. Suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön viranomaiskeskeinen perinne konkretisoituu myös siinä, että velvollisuus rakenteelliseen sosiaalityöhön on kirjattuna nykyisessä sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). Suomalainen tulkinta rakenteellisen sosiaalityön tehtävänä onkin pitkälti sosiaalipoliittinen: kohentaa kuntalaisten elinoloja. Samalla kuitenkin nykysosiaalityön tehtäväkuva on viime vuosikymmeninä ohentunut kapea-alaisten palvelujen tuottamiseksi vailla laaja-alaista vastuuta ja vaikuttamisen tavoitetta (mm. Eräsaari 2011). On selvää, että tämä kapeutumisen on vaikuttanut rakenteellisen sosiaalityön käytäntöjen muodostumiseen. Tästä huolimatta, ja aikaisempaan tutkimukseen perustuen, on mahdollista hahmottaa suuntaa monitoimijaisen rakenteellisen sosiaalityön toimintamallin ja prosessin rakentamiselle. Henri Muotka (2013, 1) kiteyttää tämän kehitysnäkymän seuraavasti: “Rakenteellisen sosiaalityön tavoitteena on kumppanuuteen perustuvassa asiakassuhteessa tuotettua tietoa yleistäen, asiakkaita voimaannuttamalla sekä kunnallisella ja yhteiskunnallisella poikkihallinnollisella vaikuttamisella edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta ja kansalaisten hyvinvointia”.

Monitoimijaisuuden mahdollisuus rakenteellisen sosiaalityön käytännöissä

Rakenteellisen sosiaalityön perusta kiinnittyy Suomessa sosiaalityön sitoumuksiin hyvinvointivaltion rakenteita kohtaan. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukainen rakenteellisen sosiaalityön toteuttaminen korostaa tiedon tuottamista asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä sosiaalityön, sosiaalipalvelujen ja muun sosiaalihuollon vaikutuksista. Nämä tehtävät edellyttävät tietojen keräämistä, kokoamista, analysoimista ja jalostamista jäsentyneeksi tiedoksi, toimenpide-ehdotuksiksi ja toimiksi. Tehtävien toteuttamiseksi ja koordinoimiseksi työyhteisöissä tarvitaan johtajuutta. Ilman riittävää johtajuutta rakenteellisen sosiaalityön toteutus voi jäädä yksittäisten työntekijöiden sirpalemaiseksi ja sattumanvaraiseksi tehtäväksi.

Suomalaista rakenteellista sosiaalityötä ja sen käytäntöjä on tutkittu hyvin vähän. Suomalainen rakenteellisen sosiaalityön tutkimus on myös suuntautunut enemmän teorioiden ja käsitteiden kehittelyyn empiirisen tutkimuksen ollessa vähäisempää. Tällä hetkellä onkin erityisen tärkeää saada tutkittua tietoa ja kokonaiskuva rakenteellisen sosiaalityön nykytilanteesta julkisessa sosiaalityössä. Tulevaisuuden hyvinvointialueet ja muutosvaiheessa oleva sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä sekä haastaa rakenteellisen sosiaalityön nykyiset käytännöt että kutsuu uudenlaisiin avauksiin ja tarjoaa mahdollisuuksia niiden toteuttamiseen. Monitoimijaisen sekä monialaisen yhteistyön tiivistäminen vahvistaa rakenteellisen sosiaalityön kehittämispotentiaalia. Muutoksen toteutuminen edellyttää, että organisatoriset rakenteet ja toimintakäytännöt tukevat ja kannustavat työntekijöitä tässä pyrkimyksessä. Parhaiten tämä onnistuu silloin, kun työntekijöillä itsellään on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa rakenteellisen sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen.

Yksi mahdollisuus suomalaisen rakenteellisen sosiaalityön uudistamiseksi on monitoimijaisen näkökulman aiempaa vahvempi huomioiminen sosiaalityön käytännöissä. Näkökulma korostaa sosiaalityön vaikuttavuuden, asiakaslähtöisyyden ja työkäytäntöjen jatkuvaa kehittämistä sekä tukee moniäänisyyttä ja tasa-arvoa. Monitoimijaista näkökulmaa perustelee myös se, että asiakkaiden ja kansalaisten mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän toimintaan on kirjattu vahvasti sekä sosiaalityön eettisiin periaatteisiin että sosiaalipalvelujen järjestämistä ja tuottamista ohjaavaan lainsäädäntöön (laki hyvinvointialueesta 611/2021 29 §). Lisäksi monitoimijuudella on yhteys tieto- ja strategiatyön kysymyksiin rakenteellisessa sosiaalityössä. Monitoimijaisella rakenteellisen sosiaalityön toimintamallilla voidaan täydentää nykyisiä tiedontuotannon käytäntöjä ja tuottaa monipuolista tietoa asiakkaiden ja kansalaisten hyvinvoinnista sekä välittää sitä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon tueksi.

KIRJALLISUUS

Baldwin, Mark (2011) Resisting the EasyCare model: Building a more radical, community-based, anti-authoritarian social work for the future. In Mark Lavalette (ed.) *Radical Social Work Today. Social Work at the Crossroads*. Bristol: Policy Press, 187–204.

Carniol, Ben (1992) Structural social work: Maurice Moreau's challenge to social work practice. *Journal of Progressive Human Services* 3(1), 1–20.

Eräsaari, Leena (2011) Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Teoksessa Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka. Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 181–203.

Giddens, Anthony (1994) *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.

Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakes, Raportteja 211. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 1997:8. Helsinki: Stakes.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki: Yliopistopaino.

- Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäpöri 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laki hyvinvointialueesta 611/2021.
- Lavalette, Michael (ed.) (2011) *Radical Social Work Today: Social Work at the Crossroads*. Bristol: Policy Press.
- Lundy, Carol (2004) *Social Work and Social Justice: A Structural Approach to Practice*. Toronto: University of Toronto Press.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehystenä. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. EU: UNIpress, 87–116.
- MoRa (2021) Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli tulevaisuuden sosiaali- ja terveyspalveluissa (MoRa) -nettisivut. <https://r.jyu.fi/morahanke> (luettu 15.10.2021)
- Moreau, Maurice (1979) A Structural Approach to Social Work Practice. *Canadian Journal of Social Work Education* 5(1), 78–94.
- Mullaly, Bob (1997) *Structural Social Work. Ideologies, Theory and Practice*. Toronto: Oxford University Press.
- Mullaly, Bob (2007) *The new structural social work*. 3rd edition. Toronto: Oxford University Press.
- Muotka, Henri (2013) Rakenteellinen sosiaalityö – joko nyt olisi aika? Käsiteanalyttinen kirjallisuuskatsaus rakenteelliseen sosiaalityöhön Suomessa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Närhi, Kati & Matthies, Aila-Leena (2018) The ecosocial approach in social work as a framework for structural social work. *International Social work*, 61(4), 490–502.
- Payne, Michael (2005) *Modern Social Work Theory*. London: MacMillan.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.) (2014) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. EU: UNIpress.
- Pohjola, Anneli (2014) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. EU: UNIpress, 16–36.
- Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.
- Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän muistio (1985) Työryhmämuistio 34. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturva-ministeriö.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Viirakorpi, Paavo (1990) Rakenteellisen sosiaalityön pakko ja mahdollisuudet. *Julkaisuja* 17. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Weinberg, Merlinda (2008) *Structural Social Work: A Moral Compass for Ethics in Practice*. *Critical social work* 9(1). <https://ojs.uwindsor.ca/index.php/csw/article/view/5761/4703> (luettu 15.10.2020).

Rakenteellinen sosiaalityö muutosvoimana

KEIJO PIIRAINEN

Johdanto

Rakenteellisen sosiaalityön historia kertoo, miten sosiaaliset ongelmat ovat rakentuneet paikallisesti taloudellisen ja sosiaalisen järjestyksen sisään, mitä ongelmat ovat olleet ja miten muutosajatuksiin on suhtauduttu. Se kertoo myös siitä, millaisin ajattelutavoin ja keinoin ongelmia on pyritty ratkaisemaan. Vuosikymmeniin sisältyy yhteiskuntakritiikkiä, ideologisesti latautunutta radikalismia ja niukasti toimivia käytännön kuvauksia. Rakenteellisen sosiaalityön ajattelu- ja toimintatapoja on luonnehtinut teoreettisesti ajatus yhteisösosiaalityön ja yhteiskunnallisten liikkeiden kautta mobilisoituvista muutosvoimista, ikään kuin alhaalta ylöspäin. Aihe on ollut näiltä osin pikemminkin ideologia-perusteista kuin teoreettisesti jäsentynyttä.

Hyvinvointivaltion kypsää vaihetta lähennyttäessä – ja erityisesti pohjoismaisen hyvinvointivaltion näkökulmasta – rakenteellinen sosiaalityö on vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen sisällä tapahtuvaa hyvinvointivaltion puolustamista ja kehittämistä. Hyvinvointivaltion ideologiaan sisältyy ajatus sosiaalisten ja toimeentulo-ongelmien yhteiskunnallisesta alkuperästä. Ideologiaan sisältyy myös ajatus niiden yhteisestä hoitamisesta. (Julkunen 1992, 12.)

Valtionhallinnon taholta paikallista sosiaalityötä ohjataan eri tavoin. Työntekijä- ja asiakastason valinnat asettuvat valtionhallinnon ohjausmekanismien ja työn eettisen ohjeistuksen puitteisiin. Sosiaalityöntekijä on paikallisella ja alueellisella tasolla tiedon tuottaja, joka saattaa muun muassa työn infrastruktuuriin puitteissa jäsenetyn vaikutustiedon päätöksentekijöille ja eri sidosryhmille. Asiakastietojärjestelmiä pyritään myös kehittämään siihen suuntaan, että tiedon jäsentäminen tapahtuu sosiaali- ja terveydenhuollon informaatio-ohjauksesta vastaavan toimijan kautta (erityisesti THL) (esim. Määttä 2019, 113).

Sosiaaliset ongelmat taloudellisen ja sosiaalisen järjestyksen sisällä

Sosiaalisten ongelmien luonteeseen kuuluu, että ne ovat järjestäytymättömiä. Organisoitujen tapahtumien, kuten lakot, sodat ja mielenosoitukset, eivät kuulu sosiaalisten ongelmien alaan (Sipilä 1979, 14.) Jorma Sipilä (1979, 14) nimesi 1970-luvun lopussa sosiaalisiksi ongelmiksi köyhyyden, avuttomuuden ja poikkeavuuden. Köyhyys on aineellista puutetta, avuttomuus tietojen ja taitojen puutetta sekä fyysistä kyvyttömyyttä ja poikkeavuus epäsosiaalisuutta. Sosiaalisten ongelmien kasautumista yksilötasolla kutsutaan syrjäytymiseksi.

Rakenteellisen sosiaalityön käsite viittaa siihen, että sosiaaliset ongelmat ovat rakentuneet sosiaalisen järjestyksen sisään, minkä vuoksi muutoksen ytimen pitää olla pääasiassa rakenteissa eikä yksilöissä (Payne 2005, 237). Käsite ja rakenteellisen sosiaalityön oppi ovat lähtökohdiltaan pikemminkin ideologisia kuin teoreettiseen ja analyyttiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen perustuvia. Oppi sisältää kannanottoja ongelmien järjestelmäperusteisista syistä, keinovalikoiman käytöstä ja toivottavana pidetystä yhteiskunnallisen kehityksen suunnasta. Käsitteen on nähty korostavan moraalista kaksijakoisuutta sosiaalityöntekijän tietoisuuden ja kapitalistisen yhteiskunnan välillä sekä ajavan tarvetta mobilisoida ihmisiä äänestämään edistyksellisinä pidettyjä ehdokkaita vaaleissa (Chan 2018, 21).

Painotukset ovat vaihdelleen sen suhteen, miten maltillisia tai radikaaleja yhteiskunnallisen muutoksen vaatimukset ovat olleet, miten sosiaaliset ongelmat on ymmärretty ja mitä keinoja niiden ratkaisemiseksi on esitetty. Ideologisista lähtökohdista sosiaalityöntekijöiden muutosvoima on kanavoitunut yhteiskunnallisiin liikkeisiin. Liikkeiden kautta on ajettu myös muita kuin sosiaalisiin ongelmiin liittyviä asioita. Esimerkkinä voidaan mainita rauhanliike ja työväenliike (Chan 2018, 23).

Rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuudet

Rakenteellisella sosiaalityön mahdollisuudet liittyvät hyvinvointivaltion puolustamiseen ja kehittämiseen. Suomessa rakenteellisen sosiaalityön käsite kirjattiin sosiaalihuoltolakiin (1301/2014) vuonna 2014, vaikka jo aiemmin sisällöllinen velvoite rakenteellisen työn tekemiseen oli.

Suomalainen hyvinvointivaltio on ollut toisen maailmansodan jälkeen vakaa, eikä rakenteellisen sosiaalityön yhteiskuntakriittiselle ja radikaalille ideologialle ole tarjoutunut kaikupohjaa. Hyvinvointivaltio on tukenut taloudellista kasvua, työvoiman uusintamista, lieventänyt poliittisia ristiriitoja, tasoittanut sosiaalisia eroja sekä normalisoinut ja normittanut ihmisten arkea. (Julkunen 1992, 13–15.) Yleisemminkin toisen maailmansodan jälkeen keynesiläiset hyvinvointivaltiot loivat modernin yhteiskunnan kehityksen paradigman, jonka puitteisiin etenkin rakenteellisen sosiaalityön kriittiset ajatukset sosiaalisten ongelmien juurisyistä (esim. kapitalististen yhteiskuntien riistomekanismit, valkankäyttö, tuotantotapa ja väärä tietoisuus), yhteiskunnallisen muutoksen tarpeista ja kehittämisen keinoista eivät ole soveltuneet.

Kehittyntä suomalaista yhteiskuntaa voitaneenkin pitää varsin kypsänä hyvinvointivaltiona. Sosiaalityöllä on ollut pieni osa kokonaisuudessa ja kehityksessä, eikä sosiaalityötä ole voitu pitää erityisenä muutosvoimana. Suomalaisessa kontekstissa rakenteellisen sosiaalityön idea on maltillistunut hyvinvointivaltion puolustamiseen ja paikalliseen kehittämiseen. Kun yhteiskunta toimii verraten hyvin, kansainvälisiä sopimuksia kunnioitetaan ja sosiaaliturva on kattavaa, on vaikea perustella sellaista käsitteitä sosiaalihuollon ja sosiaalipalvelujen asiakkaiden kanssa työskenneltäessä kuin sorto, väärä tietoisuus, asiakkaiden uhriksi leimaaminen ja niin edelleen.

Pohjoismaissa rakenteellisen sosiaalityön työn pontimena ei ole ollut se, että yhteiskunnallisen järjestelmän ja järjestyksen sisällä työskentelevät tekisivät töitä muuttaakseen itse järjestelmää ajattelu- ja toimintatapoineen. Kansainvälisestäkin etenkin rakenteellisen sosiaalityön puitteisiin kuuluvat radikaalin sosiaalityön ideat suoran toiminnan impera-

tiiveineen eivät ole saaneet vastakaikua paikallishallinnossa ja sosiaalitoimen organisaatioissa. Ideologisesti osoitteleva käsitteistö (etenkin radikaali sosiaalityö, radikaali humanismi, radikaali strukturalismi) tietyn tyyppiseen ajattelu- ja toimintatapaan ohjaavana (”väärä tietoisuus”, ”etuoikeudet” ja niiden vastustaminen) ei ole sosiaalityöhön soveltunut (vrt. Mullaly 1997; Mullaly & Dupré 2019).

Erityisesti palvelujen kehittämisen näkökulmasta asiakasnäkökulman esiin nostaminen on ollut tarpeellista. Yksi rakenteellisen sosiaalityön haaste on kuitenkin sosiaalityön tuen ja kontrollin läpinäkyvyys. Asialla on merkitystä siihen, miten asiakas voidaan saattaa järjestelmän muutosvoimaksi, eli palvelujen kehittämiseen ja hyvinvoinnin edistämiseen. Muun muassa edellä mainitusta haasteesta huolimatta rakenteellisen sosiaalityön oppi on tarjonnut perustaa asiakkaita voimaannuttavien menetelmien (valokuvausryhmät yms.) kehittämiseen. Oppi ruohonjuuritasolta kumpuavasta osallistumisesta ja yhteisöllisyydestä hyvinvoinnin ylläpitämiseksi ja edistämiseksi on löytänyt rajapintaa myös monien kolmannen sektorin toimijoiden ajatteluun.

Kehittämisen ja toimeenpanon suunta – alhaalta ylöspäin vai ylhäältä alaspäin?

Sosiaalihuoltolain mukaan rakenteellinen sosiaalityö on erityisesti paikallista tavoitteellista sosiaalityötä sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisemiseksi ja korjaamiseksi. Tehtävänä on huolehtia hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittämisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Keskeinen kysymys on, mikä on se ymmärrys ja tapa, jolla rakenteellisia muutoksia katsotaan syntyvän ja muutoksia aikaansaattavan. Edelliseen kysymykseen liittyen esitetään tässä yhteydessä kaksi tarkentavaa alakysymystä:

- Katsotaanko rakenteellisen muutoksen syntyvän valtion keskushallinnon vai alueellisen ja paikallisen hallinnon legitimizeettiin ja toimeenpanoon perustuen?
- Mikä on sosiaalityön rooli ja ruohonjuuritason toiminnan asema?

Valtio ohjaa monin eri tavoin sosiaalityön, sosiaalihuollon ja sosiaalipalvelujen alueellista ja paikallista toimeenpanoa. Valtion keskushallinnon ohjausmekanismeja ovat rahoitus, normiohjaus (lainsäädäntö), informaatio-ohjaus (soveltamisohjeet, ohjauskirjeet yms.) ja ohjelmaperusteinen ohjaus (hankemuotoista tavoitteellista kehittämistä ja ohjausta).

Alueellisella ja paikallisella tasolla julkisella toimijalla (esim. kunnat, kuntayhtymät, hyvinvointialueet) on hallinnolliset rakenteensa, jotka varmistavat toimeenpanon mahdollisimman yhdenmukaisesti. Käytettävissä olevien palvelujen laajuudessa ja sisällöissä on alueellisia ja paikallisia eroja. Eroja syntyy muun muassa palveluihin ohjautumisessa ja ohjaamisessa, asiakasvalikoinnissa, asiantuntijayhteistyössä, palvelupoluissa ja niin edelleen. Asiakkaille erot näyttäytyvät asiakaskohtelun ja kohtaamisten eroina. Asiantuntijat tietävät yleensä enemmän palvelujen vaikutuksista, mutta myös asiakkaiden tulisi olla niistä tietoisia.

Paikallisen ja alueellisen tason keinot ohjata valtakunnallisesti asetettujen sosiaali- ja terveyspalvelujen tavoitteiden saavuttamista liittyvät palvelujen järjestämisen ulottuvuuksiin, kuten palvelutuotantoon, rahoitukseen, ohjaukseen ja valvontaan. Aina vallitsee asiantila, jossa resurssiniukkuudesta kaikkea hyvää ei ole mahdollista julkisin varoin tuottaa.

Sosiaalityöllä on mahdollisuuksia kehittämiseen ja muutosehdotusten tekemiseen. Ammatillisen työn vastuu epäkohtien ja kehittämissuositusten esittämisessä eroaa yleisestä kansalaiskriitikistä. Ammatilliseen vastuuseen kuuluu, että kritiikki perustuu ammatin etiikkaan, tietoon ja kokemukseen samoin kuin vaihtoehtoisten ratkaisujen esittäminen, etenkin silloin, kun esitetty ratkaisu on ristiriidassa ammatin periaatteiden kanssa. (Kananoja 1997, 79.)

Paikallisella ja alueellisella tasolla kohtaavat valtiollisen ohjausmekanismien käytön tulokset, palvelujen paikallinen ja alueellinen toimeenpano sekä sosiaalityön toteuttaminen. Toimeenpanon suuntaa voidaan sanoa iteratiiviseksi, sillä palveluja ei toimeenpanna puhtaasti ylhäältä alaspäin, mutta ei myöskään niin, että paikallisella ja alueellisella tasolla olisi vapaat toimintamahdollisuudet toimeenpanon osalta ja että niissä luotaisiin valtiotasoisista palvelupolitiikkaa maan eri osissa sovellettavaksi. Esimerkiksi näyttöön perustuvien käytäntöjen toimeenpano ei tapahdu yksin ammatillisista lähtökohdista, vaan edellyttää edellytysten ja resurssien varmistamista sekä ohjausta (Piirainen & Linnakangas 2021).

Voitaneen sanoa, että rakenteellisen sosiaalityön opit ovat hyvinvointivaltiollisessa kontekstissa liudentuneet varsin sosiaalidemokraattisiksi periaatteiksi. Nämä periaatteet sisältävät muun muassa seuraavaa:

- Hyvinvointivaltion etsiminen ja puolustaminen sekä rakenteellisten mallikäytäntöjen hakeminen.
- Sitoutuminen humanitarianismiin, jonka mukaan jokaisen ihmisen velvollisuus on edistää hyvinvointia ja että jokainen ihminen ansaitsee arvokasta ja kunnioittavaa kohtelua ja että kohtelun on oltava myös sen mukaista.
- Talouden ohjaamisessa luotetaan julkisen sektorin interventioihin ja haetaan yhteiskunnan resurssien oikeudenmukaista jakoa.
- Osallistava demokratia ja itsemääräämisoikeus julkisella ja kolmannella sektorilla (Non-government organizations).
- Sosiaalipalveluiden ja sosiaalihuollon näkeminen keinona edistää tasa-arvoa, solidaarisuutta ja yhteisöllisyyttä.
- Sellaisen sosiaalityön etsiminen, joka kohtelee ihmisiä kunnioittavasti, edistää ihmisarvoa ja riippumattomuutta, mahdollistaa asiakkaiden itsemääräämisen, hyväksyy erilaisuuden ja edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta. (Ks. Mullaly Paynen 2005, 237–238 mukaan.)

Edellä mainitut rakenteellisen sosiaalityön lähtökohdaperiaatteet ja tavoitteet ovat osittain sosiaalityöhön sisältyviä, osittain ensisijaisesti organisatorisiin ratkaisuihin perustuvia ja jotkut vahvasti keskushallinnon ohjausmekanismien käyttöä edellyttäviä.

Johtopäätökset ja tulevaisuuden näköalat

Sosiaalihuoltolain perustelut rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyvät suomalaisen hyvinvointivaltion kehittämiseen, ennustettavampaan kehitykseen ja vakauden turvaamiseen. Rakenteellinen sosiaalityö on etenkin paikallista, mutta ei irrallaan valtion keskushallinnon ohjausmekanismeista.

Sosiaalityön työn kohteita ja keinoja valittaessa kysymys on niukkojen resurssien käytöstä. Rakenteelliseenkin työhön sisältyy sosiaalisten tavoitteiden ja niukkojen taloudellisten resurssien välinen jännite. Toisaalta sama seikka koskee kansalaisten toimintaa yleisemminkin, ja myös yksilöllistä käyttäytymistä on mahdollista tarkastella päämäärien ja niukkojen resurssien suhteena, jossa resursseja voidaan käyttää moniin eri tarkoituksiin (Chan 2018, 31).

Läheskään aina ei ole yksiselitteistä, millä keinoin käytettävissä olevilla resursseilla saavutetaan parhaat hyvinvointivaikutukset ja mikä resurssilisäys (voidaan laskea kustannuksina) on mielekästä vaikkapa suhteessa sosiaali- ja terveyspalvelujen kohteena oleville asiakkaille koituviin hyvinvointivaikutuksiin ja niin sanottuihin positiivisiin ulkoisvaikutuksiin. Jälkimmäisillä tarkoitetaan sitä, että myös muut kuin sosiaalipalvelujen asiakkaat ja palvelujen tuottajat hyötyvät palveluista. Esimerkiksi kotipalvelun ja kotisairaanhoidon avulla vähennetään omaisten huolta, ja samalla tuetaan heidän edellytyksiään sitoutua vaikkapa palkkatyöhön, lähipiirinsä ja muihin yhteiskunnallisiin velvoitteisiinsa. Toisin sanoen esimerkiksi työntekijät ja elinkeinoelämä hyötyvät palvelusta.

Yksilökohtaisella sosiaalityöllä ja perheiden kanssa työskentelyllä on keskeinen paikka rakenteellisessa työssä. Työskentelyssä kertyy suuri määrä dokumentteja asiakkaiden lähtökohtalanteista, tavoiteltavista muutoksista, keinojen käytöstä muutoksia tavoiteltaessa ja tietoa tavoitteiden saavuttamisesta. Tätä informaatiota voidaan käyttää rakenteellisen sosiaalityön tarkoituksiin: sitä voidaan systemaattisesti kerätä, rekisteröidä, arkistoida sekä käyttää selvitys- ja tutkimustarkoituksiin. Käytettävissä oleva aineisto voidaan analysoida, tulkita ja esittää sidosryhmille. Tietoa voidaan käyttää yhteiskunnallisen päätöksenteon pohjana.

Myös asiakkaiden osallistaminen yhteiskunnalle vahingollisen vastakkainasettelun torjumiseksi on selkeä rakenteellisen sosiaalityön tavoite, ja tähän on keinoja käytettävissä. Esimerkkinä voidaan mainita yhdyskuntatyö ja yhteisösosiaalityö esimerkiksi lähiöissä ja niihin sisältyvä ruohonjuuritason yhteistyö asukkaiden ja muiden viranomaisten kuten poliisin kanssa. Sosiaalihuoltolakia edeltävässä hallituksen esityksessäkin rakenteellisen työn erityisinä kohteina mainitaan yhteisöt ja yhdyskunnat (HE 164/2014).

Yhdyskuntatyössä ja yhteisösosiaalityössä asiakas on usein nähty autonomisempana ja aktiivisempana toimijana kuin yksilötyössä. Asiakas ja hänen yhteisönsä ei ole vain interventio kohde, vaan toimija, joka itse tuottaa toimintansa ja yhteisönsä reunaehdot ja sisällöt. Vointaneen sanoa, että yhdyskuntatyössä ja yhteisösosiaalityössä kulttuuriset erityispiirteet on otettu selkeämmin huomioon kuin yksilösosiaalityössä. Ajatuksena on tehdä yhteistyötä yhteisön jäsenten hyvinvoinnin, yhteiskuntaan integroitumisen ja osallisuuden edistämiseksi. Toisaalta yhteisösosiaalityökään ei ole kontrollista vapaata toimintaa, jossa yhteisön jäsenet yksipuolisesti määrittävät elämisensä ja olemisensa normit ja rajat. Rakenteellisen sosiaalityön kriittisen itsetutkinnan kannalta keskeinen kysymys tulisi olla, mihin ja mitä

tarkoitusta silmällä pitäen asiakkaita on tarkoitus osallistaa (esim. palkkatyöhön, äänestämään vai kadulle mieltään osoittamaan)?

Keinojen käyttö ei ole itsetarkoitus. Toiminnassa olisi aina kuljetettava ajatusta siitä, miten keinot valjastetaan hyvinvoinnin edistämiseen yhteiseksi hyväksi. Asiakkaiden osallistamisesta on käytetty myös nimitystä kollektivisointi. Muun muassa seuraavia keinoja on käytettävissä (Moreau & Leonard 1989, 124 Mullalyn & Duprén 2019, 318 mukaan) asiakkaiden yhteen saattamiseksi ja hyvinvoinnin edellytysten parantamiseksi:

- Palvelun käyttäjien huomion kiinnittäminen yhtäläisyyksiin, joita heidän henkilökohtaisilla vaikeuksillaan ja olosuhteillaan on suhteessa muihin palvelun käyttäjiin.
- Saman organisaation toiminnan kohteina olevien ja samassa pulmallisessa tilanteessa olevien asiakkaiden yhteiskohtamiseen asettaminen.
- Palvelujen käyttäjien vertaistukeen ryhmäyttäminen.
- Palvelujen käyttäjien ryhmäyttäminen tarkoituksena luoda tarpeellisia resursseja (keinoja, menetelmiä, osaamista yms.), joita palveluntuottaja-organisaation tulisi tarjota.
- Palvelujen käyttäjien ryhmäyttäminen tarkoituksena luoda tarpeellisia resursseja (keinoja, menetelmiä, osaamista yms.), joita muiden palveluorganisaatioiden tulisi tarjota.
- Palvelujen käyttäjien ryhmäyttäminen tarkoituksena muuttaa palveluorganisaation ongelmina nähtyjä seikkoja.
- Palvelujen käyttäjien ryhmäyttäminen tarkoituksena muuttaa muiden palveluorganisaatioiden ongelmina nähtyjä seikkoja asiakkaiden näkökulmasta.
- Palvelun käyttäjien ohjaaminen sosiaalisiin liikkeisiin, jotka ovat suoraan yhteydessä asiakkaiden tilanteisiin.

Valittaessa rakenteellisen sosiaalityön keinoja niukkojen resurssien vallitessa, ei liene vaikeuksia pitää mielessä sosiaalityön peruslähtökohtia ja valtion keskushallinnon ohjausmekanismien suhdetta niihin. Rakenteelliset uudistukset voivat koskea esimerkiksi asiakastietojärjestelmien käyttöönottoa, vaikutustiedon nykyistä parempaa esiin saamista palvelujen kehittämiseksi ja näyttöön perustuvien käytäntöjen toimeenpanoa (Piirainen & Linnakangas 2021).

Rakenteellisessa sosiaalityössä asiakastyöhön perustuva tieto liitetään osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia, ja ”muodostuvan näkemyksen pohjalta kehitetään toimenpiteitä sosiaalisten ongelmien korjaamiseksi ja ehkäisemiseksi sekä hyvinvointia tukevien ja edistävien olosuhteiden ylläpitämiseksi ja niitä tukevien rakenteiden rakentamiseksi” (HE 164/2014). Valtion keskushallinnolla kaavaillaan olevan tulevaisuudessa myös nykyistä selvempi rooli vaikutustiedon kokoajana ja arvioijana kunnilta ja hyvinvointialueilta Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toiminnan kautta (esim. Määttä 2019, 113).

Rakenteellisen sosiaalityön paikallinen toimeenpano tarvitsee siis muutakin selkänöjää kuin paikallisen sosiaalijohdon tukea ja hyväksyntää. Valtionhallinnon normiohjauksen lisäksi käytettävissä on rahoitusta, informaatio-ohjausta (esim. THL) sekä ohjelmaperusteista ohjausta ja kehittämistä. Niitä voidaan käyttää yhtä aikaa eivätkä ne ole toistensa vaihtoehtoja. Esimerkiksi ohjelmaperusteinen ohjaus vaatii rahoitusta vaikkapa toteutettavaksi suunnitellun yhdenmukaisen toimintamallin mahdollistamiseksi ja käyttöönottoon.

KIRJALLISUUS

- Chan, Walter Wai Tak (2018) Solidarity and Heart – The Development of Structural Social Work: A Critical Analysis. *Critical Social Work*, 19 (1), 21–41.
- HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- Kananoja, Aulikki (1997) Murros on mahdollisuus. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakes, Raportteja 211. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 1997:8. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, Raija (1992) Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.
- Mullaly, Bob & Dupré, Marilyn (2019) *The New Structural Social Work. Ideology, Theory, and Practice*. 4th edition. Don Mills, Ontario: Oxford university press.
- Mullaly, Bob (1997) *Structural social work. Ideology, Theory and Practice*. Toronto: Oxford University Press.
- Määttä, Kalle (2019) Selvitys rekisteri- ja tilastotoimen tietojenkäytön järjestämiseksi asiakastarpeita vastaavaksi. Julkaisuja 36. Kunta-asiat. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Piirainen, Keijo & Linnakangas, Ritva (2021) Sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpano näyttöön perustuvana käytäntönä. *Nykytila, suositukset ja haasteet. Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2), 210–217.
- Sipilä, Jorma (1979) *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen*. Helsinki: Tammi.

OSA 2

RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN TOIMIJAT JA TOIMINTAKENTÄT

Sosiaalityöntekijät rakenteellisen sosiaalityön toteuttajina

SIRPA KANNASOJA, SANTRA RUONAKANGAS, KATI NÄRHI,
NIINA RANTAMÄKI JA TUOMO KOKKONEN

Johdanto

Keskustelu rakenteellisesta sosiaalityöstä ja sen tärkeydestä on lisääntynyt rakenteellisen sosiaalityön tullessa omalla pykälällään osaksi sosiaalihuoltolainsäädäntöä. Kuitenkin empiiristä tutkimukseen perustuvaa tietoa rakenteellisesta sosiaalityöstä, sen sisällöistä, käytännöistä ja toteutumisesta on olemassa hyvin vähän. Tartuimme Jyväskylän yliopistossa tähän tiedon tarpeeseen tutkimalla rakenteellista sosiaalityötä Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli tulevaisuuden sosiaali- ja terveystaloudissa -hankkeessa (MoRa). (Ks. <http://r.jyu.fi/morahanke>.)

MoRa-hanke on sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama hanke. Kiinnostuksen kohteemme on, miten rakenteellista sosiaalityötä toteutetaan julkisessa sosiaalityössä, mitkä ovat työtä estävät ja mahdollistavat tekijät sekä millaiset ovat rakenteellisen sosiaalityön tulevaisuudennäkymät. Tässä artikkelissa kuvailemme rakenteellisen sosiaalityön toteutumista johtavien ja asiakastyötä tekevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tarkasteltuna. Emme rajaa sosiaalityöntekijöiden toteuttamaa rakenteellista sosiaalityötä ainoastaan julkisessa sosiaalityössä tehtäväksi työksi, vaan ajattelemme, että sosiaalityöntekijät voivat toteuttaa sitä myös vapaa-aikanaan kansalaisvaikuttamisen keinoin.

Rakenteellinen sosiaalityö ja sen tavoitteet

Rakenteellisen sosiaalityön käsitteellistämässä ja käsitteiden operationalisoimisessa olemme hyödyntäneet Anneli Pohjolan (2011; 2014) jäsenystä. Pohjola jakaa rakenteellisen sosiaalityön sen tehtäväalueiden ja tavoitteiden mukaisesti neljään osa-alueeseen tietotyöksi, strategiatyöksi, inkluusiotyöksi ja oikeudenmukaisuustyöksi.

Rakenteellisessa sosiaalityössä tieto on keskeisessä roolissa. Ollakseen sosiaalisesti kestävä, sosiaalityön toiminnan ja kehittämisen tulee perustua analysoituun tietoon. Pohjola (2011) jakaa tietotyön tiedon tuottamiseen ja tiedon välittämiseen. Tieto, jota tuotetaan kansalaisten sosiaalisista olosuhteista, hyvin- ja pahoinvoinnin kysymyksistä sekä palveluiden kohtaantoon ja toimivuuteen liittyvistä tekijöistä, muodostaa rakenteellisen sosiaalityön tietoperustan. Tietoa tuotetaan muun muassa käytännön tutkivan työn, alueellisen ja paikallisen tiedon sekä tieteellisen tutkimuksen avulla. Yhteiskuntakriittisen tiedon tuottamisen tavoitteena on epäkohtien osoittaminen ja yhteiskunnan omatunnon vahvistaminen. Sosiaalityössä tuotettua tietoa välitetään julkisuustyön avulla muun muassa kansalaisille ja päättäjille.

Strategiatyö jakautuu visioivaan, ennakoivaan, kehittävään ja reformistiseen työhön. Sen tavoitteena on hyvinvointipalveluiden ja sosiaalityön suunnitelmallinen edistäminen sekä yhteiskuntapolitiikkaan että lainsäädäntöön vaikuttaminen. Uudistava työskentely edellyttää ennakoivaa ja strategista näkemystä siitä, miten kansalaisten hyvinvointia ja elinolosuhteita sekä eri väestöryhmien välistä tasa-arvoa voidaan parhaalla mahdollisella tavalla tukea. Käytännössä strategiatyö konkretisoituu muun muassa hyvinvointistrategioihin vaikuttamiseen yhteistyössä kansalaisten, järjestöjen sekä erilaisten ammatillisten toimijoiden kanssa. (Pohjola 2011.)

Inklusiotyön, jonka Pohjola (2011) jakaa edelleen yhteisö- ja osallisuustyöhön sekä verkostoituvaan työhön, tavoitteena on kansalaisten osallisuuden, yhtenäisyyden ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen. Inklusiotyön tavoitteena on toisaalta tukea sosiaalisen tuen mahdollistavien yhteisöjen toimintaa ja toisaalta taas hyödyntää yhteisöjen ja järjestöjen kumppanuutta yhteiskunnallisten hyvinvointitoimintojen rakentamisessa.

Oikeudenmukaisuustyötä, jonka tavoitteena on sosiaalisten oikeuksien edistäminen, Pohjola (2011) lähestyy eettisen työn ja hyvinvointivastuun kautta. Sitä toteutetaan arvo- ja moraalikeskustelussa, perusoikeuksien ja sosiaalisten oikeuksien seuraamisessa, yhteiskunnan julkisten hyvinvointipalveluiden ja hyvinvointipolitiikan edistämässä sekä eri väestöryhmien hyvinvoinnin tasa-arvon esille nostamisessa. Vaikka Pohjola liittyy eettisyyden vahvimmin juuri oikeudenmukaisuustyöhön, hän korostaa, että eettisyys on koko sosiaalityön perusta, ja siksi se läpäisee myös muita rakenteellisen sosiaalityön osa-alueita. Yhtä lailla Pohjolan mukaan rakenteellisen sosiaalityön kaikkia tehtäväalueita läpäisee sosiaalipoliittinen työ ja johtamistyö. Sosiaalipoliittisesti orientoitunut työ pohjaa yhteiskuntatieteelliseen näkemykseen ja toimintaan. Johtamistyön tehtävänä on turvata rakenteellisen sosiaalityön toimintamahdollisuudet.

Rakenteellinen sosiaalityö mielletään yleisesti vaikuttamistoiminnaksi, jonka tavoitteena on saada laaja-alaista muutosta yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa rakenteissa. Bob Mullaly (2007) näkee yhteiskunnallisten rakenteiden muodostuvan kolmessa tasossa. Ensimmäinen taso eli perusrakenteet, joille kaikki muut tasot rakentuvat, muodostuu näkymättömistä ideologioista, arvoista ja uskomusjärjestelmistä. Toisen tason muodostavat sosiaaliset instituutiot, kuten sosiaalipolitiikka ja hyvinvointipalvelut. Kolmas taso rakentuu sosiaalisista suhteista. Mullalyn (2007) mukaan sosiaalisen muutoksen aikaansaaminen edellyttää toiminnan kohdistamista kaikkiin tasoihin.

Rakenteellisen sosiaalityön toiminnan operationalisoimisessa olemme hyödyntäneet Mullalyn (2007) ajattelua kiinnittäen rakenteellisen sosiaalityön osa-alueet eri tasoilla tapahtuvaksi tavoitteelliseksi toiminnaksi. Inklusiotyö toteutuu kasvokkaisissa suhteissa, kun strategiatyö on toimintaa sosiaalisissa instituutioissa. Strategiatyön tavoitteena on vaikuttaa nimenomaan instituutioihin, mukaan lukien niihin, joissa sosiaalityöntekijät itse toimivat. Sen sijaan oikeudenmukaisuustyön ajattelemme jossain määrin irrottautuvan sosiaalisista ja institutionaalisista suhteista. Tällöin vaikuttamisen kohteena on ideologia arvoineen ja uskomusjärjestelmien, siten oikeudenmukaisuustyön kuulijoiksi ja keskustelijoiksi paikantuvat kansalaiset. Tietotyö kiinnittyy olennaisesti inklusiotyöhön, strategiatyöhön ja oikeudenmukaisuustyöhön tuottaen tietoa rakenteellisen sosiaalityön käyttöön. Näin rakenteellisen sosiaalityön tavoitteena kokonaisuudessaan on oikeudenmukaisuuden ja eriarvoisuuden vähentäminen ja siten kansalaisten hyvinvoinnin tukeminen.

Aineisto ja sen analysointi

Aineiston kerääminen ja kyselyyn vastanneet

Saadaksemme kuvan rakenteellisen sosiaalityön nykytilanteesta kysyimme sosiaalityöntekijöiltä, millaista sekä miten paljon tai usein he tekevät rakenteellista sosiaalityötä. Kyselyn kohdejoukkoon kuuluivat sosiaalityöntekijän kelpoisuuden tai niin kutsutun sijaiskelpoisuuden omaavat julkisen sektorin sosiaalityön asiakas- ja kehittämistehtävissä työskentelevät sosiaalityöntekijät ja johtavat sosiaalityöntekijät. Jokaisesta Suomen kunnasta ja kuntayhtymästä haettiin tutkimuslupaa 29.3.2021 alkaen. Tutkimusluvassa ilmoitettuun aineistonkeruun päättymisajankohtaan eli 30.6.2021 mennessä myönteisen tutkimuslupapäätöksen oli tehnyt 122 kuntaa ja kuntayhtymää, jotka edustavat yhteensä 88 prosenttia Suomen väestöstä väkilukuun suhteutettuna. Yksi suuri kaupunki antoi myönteisen päätöksen, mutta vain yhden sosiaalityön tehtäväalueen osalta. Kielteisen päätöksen teki viisi kuntaa, jotka edustavat vajaata prosenttia väestöstä. Lopuista kunnista ei tullut tutkimuslupapäätöstä.

Myönteisen tutkimuslupapäätöksen tehneitä kuntia ja kuntayhtymiä lähestyttiin lähettämällä kirjaamoihin sekä tutkimusluvan myöntäneelle viranomaiselle ja kunnan nimeämälle yhdyshenkilölle pyyntö välittää kyselylomakelinkki saatteineen tutkimuksen kohderyhmään kuuluville henkilöille. Suurempien kuntien ja kuntayhtymien osalta saatekirje kyselylinkkeineen lähetettiin myös suoraan sosiaalityöntekijöille ja johtaville sosiaalityöntekijöille, sikäli kun heidän yhteystietonsa olivat saatavilla organisaatioiden Internet-sivuilla. Lisäksi pyyntö osallistua tutkimukseen esitettiin Facebookin Sosiaalityön uraverkosto -ryhmässä, ja Sosiaalialan ammattijärjestö Talentia välitti kutsua Facebook-sivustonsa ja kohdennetun sähköpostiviestin välityksellä. Kutsua tutkimukseen osallistumisesta jaettiin myös sosiaalialan osaamiskeskusten viestinnän kautta kohdejoukkoon kuuluville.

Aineistonkeruu toteutui 10.5.–25.8.2021. Kyselyyn vastasi 596 vastaajaa. Aineistosta poistettiin vastaajat (n = 11), jotka eivät työskennelleet julkisessa sosiaalityössä sekä vastaajat, joilla ei ollut kyselyn kohdennuksen mukaista sosiaalityöntekijän kelpoisuutta tai sijaiskelpoisuutta. Näin ollen lopullinen analyysiin mukaan otettujen vastaajien määrä on 585.

Vastaajista 68 prosenttia (n = 396) tekee asiakastyötä ilman esihenkilövastuuta, ja 32 prosenttia (n = 189) toimii johtavina sosiaalityöntekijöinä. Johtaviin sosiaalityöntekijöihin lukeutuvat ne vastaajat, joiden tehtäviin sisältyy säännöllisesti tai joskus toisten työn tai tiimien johtamista sekä ne muutamat vastaajat, jotka työskentelevät kehittämis- ja projekti-tehtävissä. Tutkimukseen osallistuneista 92 prosentilla on muodollinen sosiaalityöntekijän kelpoisuus, muilla opinnot ovat edenneet vaiheeseen, joka mahdollistaa työskentelyn sosiaalityöntekijän tehtävissä tilapäisesti korkeintaan yhden vuoden ajan. Vastaajista 23 prosenttia työskentelee lastensuojelussa, 20 prosenttia aikuis- tai asumissosiaalityössä, 10 prosenttia terveys- tai päihdesosiaalityössä, 9 prosenttia lapsiperheiden sosiaalityössä, 8 prosenttia vammaissosiaalityössä ja loput muilla sosiaalityön tehtäväalueilla.

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista on naisia (93 %). Vastaajien keski-ikä on 47 vuotta. Sosiaalityön työkokemusta vastaajille on kertynyt keskimäärin 14 vuotta ja muuta sosiaalialan työkokemusta 7 vuotta. Suurin osa työskentelee toistaiseksi voimassa olevassa työ- tai virkasuhteessa (83 %). Vastaajien selkeä enemmistö (66 %) työskentelee kunnissa. Kuntayhtymissä työskentelee 32 prosenttia ja sairaanhoitopiireissä

kaksi prosenttia. Vajaalla puolella (43 %) työpaikka sijaitsee suurissa yli 100 000 asukkaan kunnissa tai kuntayhtymissä, 21 prosenttia työskentelee 50 001–100 000 asukkaan ja 28 prosenttia 10 001–50 000 asukkaan kunnissa tai kuntayhtymissä. Loput seitsemän prosenttia vastaajista työskentelee alle 10 000 asukkaan kunnissa.

Julkisessa sosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden määrästä ei pidetä rekisteriä, joten tutkimuksen perusjoukosta ei ole tarkkaa käsitystä. Aineiston edustavuutta tarkasteltaessa voidaan todeta, että tutkimukseen osallistuneiden määrä suhteutettuna väkilukuun vastaa väestön suhdetta suomalaisissa maakunnissa. Vastaajat edustavat arvioilta noin 12 prosenttia julkisessa sosiaalityössä työskentelevistä sosiaalityöntekijöistä (N = 4677) (Vuorijärvi, Raappana, Kinnunen & Kostamo-Pääkkö 2018).

Muuttujakuvaukset ja analyysimenetelmät

Pohjolan (2011; 2014) jaottelun pohjalta olemme faktorianalyysin avulla jakaneet rakenteellisen sosiaalityön osa-alueet eli tietotyön, strategiatyön, inklusiotyön ja oikeudenmukaisuustyön edelleen pienempiin kokonaisuuksiin niiden sisältöjä ilmentävän toiminnan mukaisesti. Tietotyön osa-alueen olemme jakaneet tiedon saamiseen, tiedon tuottamiseen ja tiedon välittämiseen. Tiedon saamista ja tiedon välittämistä mittaavat summamuuttujat ilmentävät, miltä tahoilta tai lähteistä sosiaalityöntekijät saavat tietoa asiakkaiden ja kansalaisten hyvinvoinnista sekä sitä mahdollistavista ja estävistä tekijöistä tai vastaavasti, mille tahoille tai lähteille sosiaalityöntekijät välittävät tätä tietoa. Tiedon saamisen sekä tiedon välittämisen tahot ja lähteet olemme nimenneet seuraavasti: asiantuntijalähteet, tiedotusvälineet, yhteistyöverkosto, sosiaali- ja potilasasiamiehet, johto, kansalaistoimijat sekä valvontaviranomaiset. Tiedon tuottamista mittaavat summamuuttujat, eli yhteiskuntarakennetieto sekä palvelujärjestelmä- ja asiakastieto, kuvaavat sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden tuottaman tiedon sisältöä.

Inklusiotyön toteutumista mittaavat summamuuttujat olemme nimenneet valtaistamistyöksi, yhteisötyöksi, osallistavaksi kehittämistyöksi ja tietoisuustyöksi, ja strategiatyön summamuuttujat sosiaalipoliittiseksi työksi, reformityöksi ja kansalaisvaikuttamiseksi. Oikeudenmukaisuustyön summamuuttujat ja yksittäiset muuttujat kuvaavat keinoja, joilla pyritään herättämään keskustelua sosiaalityölle tärkeistä asioista. Olemme nimenneet ne kehittämis- ja tutkimustoiminnaksi, kirjoittamiseksi, haastatteluiden antamiseksi, kansalaisaktivismiksi ja järjestötoiminnaksi.

Rakenteellisen sosiaalityön toteutumista mittaavat summamuuttujat saavat arvoja yhden ja viiden välillä. Tiedon saamiseen ja tiedon välittämiseen sisältyvien muuttujien osalta arvot ovat 1 = en lainkaan, 2 = vähän, 3 = kohtuullisesti, 4 = paljon ja 5 = erittäin paljon. Tiedon tuottamiseen, inklusiotyöhön ja strategiatyöhön sisältyvien muuttujien osalta arvot ovat 1 = en koskaan, 2 = harvoin, 3 = silloin tällöin, 4 = usein ja 5 = jatkuvasti. Oikeudenmukaisuustyön muuttujien osalta arvot ovat 1 = en koskaan, 2 = 1–3 kertaa kolmessa vuodessa, 3 = 4–6 kertaa kolmessa vuodessa, 4 = 7–9 kertaa kolmessa vuodessa ja 5 = 10 kertaa tai useammin kolmessa vuodessa. Mitä suurempi arvo, sitä useammin muuttujan mittaama toiminta toteutuu.

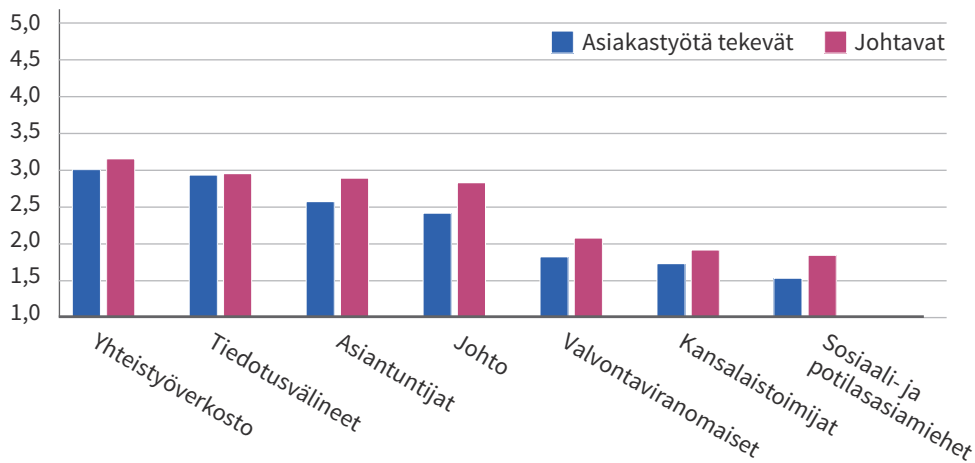
Käytämme analyysimenetelmänä t-testiä asiakastyötä tekevien ja johtavien sosiaalityöntekijöiden arvioiden vertaamiseen rakenteellisen sosiaalityön toteutumisessa. Tulokset kuvaamme keskiarvoina ja prosentteina.

Tulokset

Rakenteellisen sosiaalityön sisällöistä ja toteuttamisesta on kiinnostunut 92 prosenttia johtavista ja 83 prosenttia asiakastyötä tekevästä sosiaalityöntekijöistä ($p = .001^1$). Kiinnostus on sitä voimakkaampaa, mitä vähemmän vastaajalla on aikaa valmistumisesta ($p < .001$) ja mitä vähemmän on kokemusta sosiaalityöstä ($p < .001$).

Tiedon saaminen on rakenteellisen sosiaalityön perusehto: ilman eri tahoilta tai lähteistä saatua tietoa on vaikea edistää oikeudenmukaisuutta, vähentää eriarvoisuutta sekä tukea kansalaisten hyvinvointia. Eniten tietoa asiakkaiden ja kansalaisten hyvinvoinnista sekä sitä mahdollistavista ja estävistä tekijöistä asiakastyötä tekevät ja johtavat sosiaalityöntekijät saavat asiakkailta ja heidän yhteistyöverkostoiltaan (A/ka. = 3,0; J/ka. = 3,2; $p = .046$) sekä tiedotusvälineiltä (A/ka. = 2,9; J/ka. = 2,9; ns). Vähiten tietoa sosiaalityöntekijät saavat asiantuntijoilta, omalta johdoltaan, valvontaviranomaisilta, erilaisilta kansalaistoimijoilta sekä sosiaali- ja potilasasiamiehiltä. Näistä lähteistä johtavat sosiaalityöntekijät saavat enemmän tietoa kuin asiakastyötä tekevät ($p \leq .001-.003$). (Ks. kuvio 1.)

Tiedon saaminen

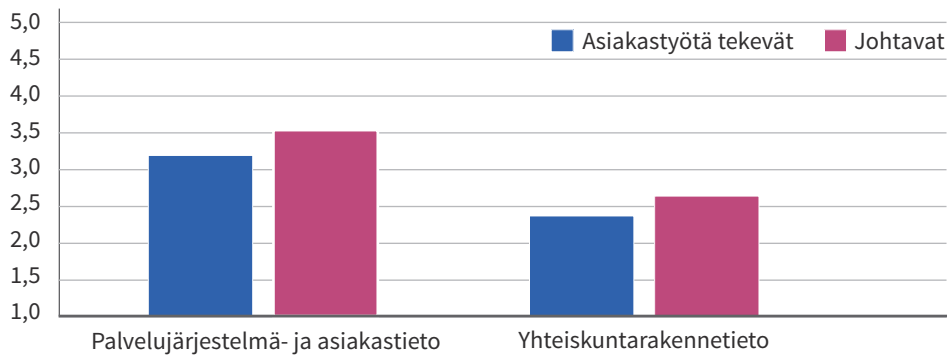
Asteikko: 1 = en lainkaan, 2 = vähän, 3 = kohtuullisesti, 4 = paljon ja 5 = erittäin paljon

Kuvio 1. Tiedon saaminen

¹ Tekstissä käytetyt lyhenteet: A = Asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät; J = Johtavana sosiaalityöntekijänä toimivat; ka. = keskiarvo; p = tilastollisen merkitsevyyden osoittava arvo; ns = tilastollisesti ei merkitsevä tulos

Sosiaalityöntekijät tuottavat tietoa sekä asiakastyön että johtamisen ja vaikuttamisen tarpeisiin erilaisista lähteistä saamansa tiedon pohjalta. Palvelujärjestelmä- ja asiakastietoa sosiaalityöntekijät tuottavat sosiaalityön ja muiden palveluiden toimivuuteen liittyvistä ongelmista, palveluiden vaikutuksista, asiakkaiden tarpeiden yhteiskunnallisista yhteyksistä ja ajankohtaisista sosiaalisista ilmiöistä. Yhteiskuntarakennetietoa tuotetaan asiakaspäätösten, lainsäädännön ja poliittisen päätöksenteon seurauksista, yhdyskuntarakennepalveluiden toimintaan liittyvistä epäkohdista ja syrjivistä toimintakulttuureista. Johtavat sosiaalityöntekijät tuottavat asiakastyötä tekeviä useammin palvelujärjestelmä- ja asiakastietoa (J/ka. = 3,5; A/ka. = 3,2; $p < .001$) sekä yhteiskuntarakennetietoa (J/ka. = 2,6; A/ka. = 2,4; $p < .001$). (Ks. kuvio 2.)

Tiedon tuottaminen

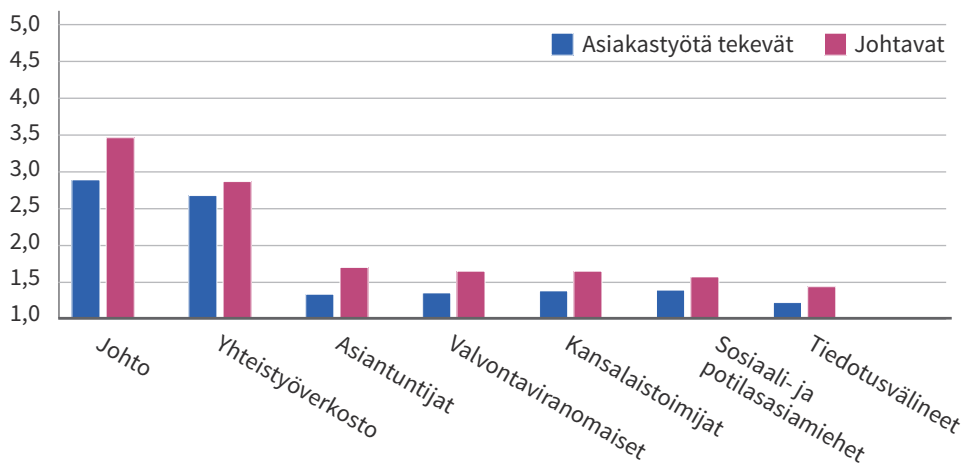

Asteikko: 1 = en koskaan, 2 = harvoin, 3 = silloin tällöin, 4 = usein ja 5 = jatkuvasti

Kuvio 2. Tiedon tuottaminen

Sosiaalityöntekijät välittävät tietoa sosiaalisista ongelmista, palveluissa havaituista epäkohdista ja päätösten seurauksista useimmiten omalle johdolle sekä asiakkaille ja heidän yhteistyöverkostoilleen, mutta hyvin vähän asiantuntijatahoille, valvontaviranomaisille, kansalaistoimijoille, sosiaali- ja potilasasiamiehille sekä tiedotusvälineille (ka. = 1,2–3,5). Johtavat välittävät tietoa enemmän kuin asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät ($p \leq .001$). (Ks. kuvio 3.)

Tiedon välittäminen

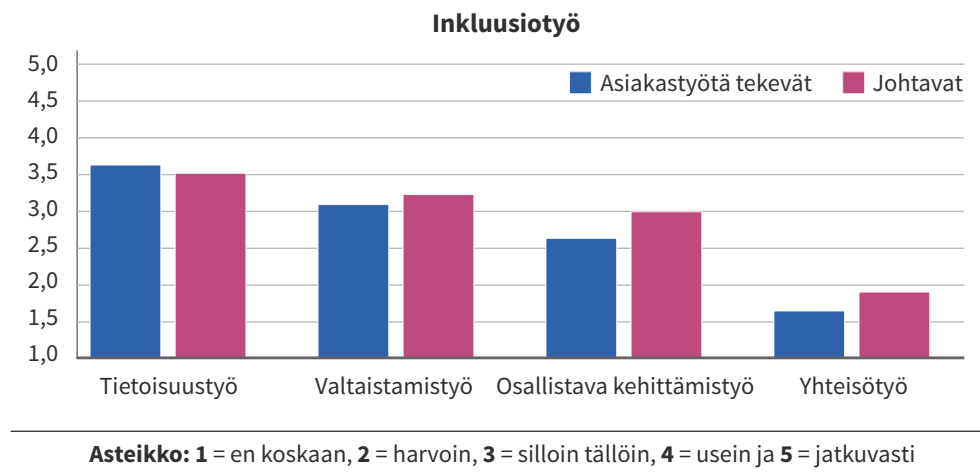
Asteikko: 1 = en lainkaan, 2 = vähän, 3 = kohtuullisesti, 4 = paljon ja 5 = erittäin paljon

Kuvio 3. Tiedon välittäminen

Sosiaalityöntekijät toteuttavat inklusiiviyötä valtaistamistyön, osallistavan kehittämistyön, yhteistyön ja tietoisuustyön avulla. Valtaistamistyötä tehdään neuvomalla asiakkaita hakemaan tarvittaessa muutosta sosiaalihuollon päätöksistä tai antamaan palautetta sekä tekemään muistutus tai kantelu palveluissa havaitusta epäkohdasta tai kohdatusta epäasiallisesta kohtelusta. Sekä johtavat että asiakastyössä työskentelevät sosiaalityöntekijät tekevät valtaistamistyötä lähes yhtä usein (J/ka. = 3,3; A/ka. = 3,1; ns). (Ks. kuvio 4.)

Osallistavaa kehittämistyötä sosiaalityöntekijät toteuttavat tekemällä kehittämistyötä asiakkaiden ja yhteistyöverkoston kanssa, puolustamalla yhdessä asiakkaiden kanssa heidän oikeuksiensa toteutumista, osallistamalla asiakkaiden tarpeita vastaavan ryhmämuotoisen toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä pyrkimällä muokkaamaan vallitsevaa asenneilmapiiriä hyväksyvämmäksi. Yhteistyötä sosiaalityöntekijät toteuttavat tapaamalla kuntalaisia erilaisissa tilaisuuksissa tiedottaakseen palveluista ja ajankohtaisista sosiaalisista ilmiöistä, jalkautumalla kohtaamaan kuntalaisia matalan kynnyksen kohtaamispaikoille, luomalla asukkaille mahdollisuuksia vaikuttaa oman asuinalueensa toimivuuteen sekä osallistamalla yhdyskuntarakenteiden kehittämiseen. Johtavat sosiaalityöntekijät tekevät osallistavaa kehittämistyötä (J/ka. = 3,0; A/ka. = 2,6; $p < .001$) sekä yhteistyötä (J/ka. = 1,9; A/ka. = 1,6; $p < .001$) useammin kuin asiakastyössä työskentelevät. Kokonaisuudessaan yhteistyötä tehdään kuitenkin vain harvoin. (Ks. kuvio 4.)

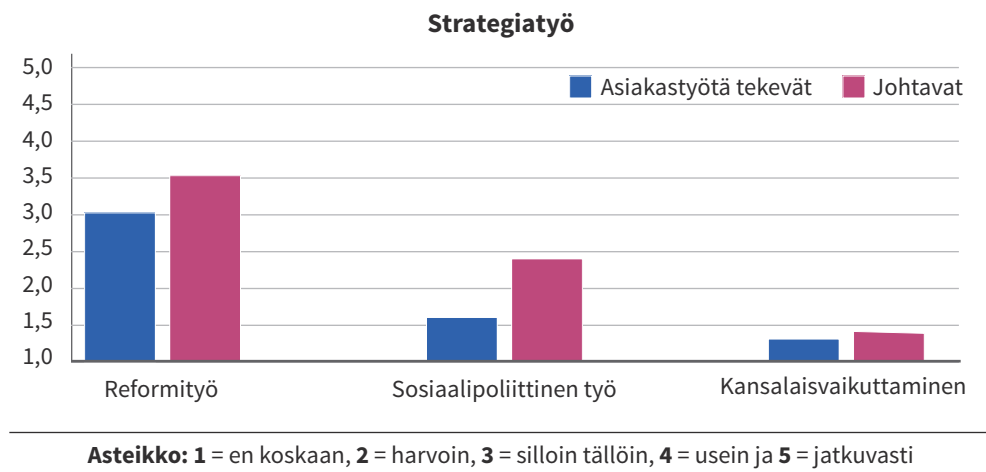
Tietoisuustyötä toteutetaan tiedottamalla asiakkaille erilaisista osallistumisen mahdollisuuksista sekä käymällä keskustelua asiakkaiden kanssa heidän elämäntilanteidensa rakenteellisista syistä. Tietoisuustyötä inklusiiviyön muodoista tehdään kaikkein useimmiten, ajassa mitaten usein. Asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät tekevät tietoisuustyötä johtavia useammin (J/ka. = 3,5; A/ka. = 3,6; ns), ero johtaviin ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevää. (Ks. kuvio 4.)

Kuvio 4. Inklusiiviyö

Strategiatyötä sosiaalityöntekijät tekevät reformityön, sosiaalipoliittisen työn ja kansalaistoiminnan avulla. Reformityötä toteutetaan tekemällä ehdotuksia työyhteisön, sosiaalityön tehtäväalueiden välisen yhteistyön ja moniammatillisten tai monitoimijaisten verkostojen toimintakäytäntöjen kehittämiseksi sekä tekemällä ehdotuksia uusien palveluiden järjestämiseksi tai etuisuuksien kohdentamiseksi. Sosiaalipoliittista työtä toteutetaan osallistumalla strategia-asiakirjojen ja lainsäädännön kehittämiseen, tekemällä kehittämis- ja muutosehdotuksia poliittisille päätöksentekijöille ja kunnan johtaville viranomaisille, tuottamalla sisältöä hyvinvointikertomuksiin, osallistumalla sosiaalisten vaikutusten ennakointi- ja arviointityöhön sekä olemalla kuultavana tai toimimalla sosiaalityön asiantuntijana. Myös sosiaalityössä käytettävien tietojärjestelmien kehittämiseen osallistuminen sisältyy strategiatyön sosiaalipoliittiseen työhön. Kansalaistoimintaa toteutetaan toimimalla kunnallispoliittikkona, aktiivisena jäsenenä kansalaisjärjestössä tai ammattijärjestössä sekä tekemällä kuntalaisaloitteita.

Strategiatyön osalta johtavat sosiaalityöntekijät tekevät reformityötä (J/ka. = 3,5; A/ka. = 3,0; $p < .001$) ja sosiaalipoliittista työtä (J/ka. = 2,4; A/ka. = 1,6; $p < .001$) tilastollisesti merkitsevästi useammin kuin asiakastyössä työskentelevät sosiaalityöntekijät. Myös kansalaisvaikuttamista johtavat sosiaalityöntekijät (ka. = 1,4) tekevät useammin kuin asiakastyön tehtävissä työskentelevät (ka. = 1,3), mutta ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. (Ks. kuvio 5.)

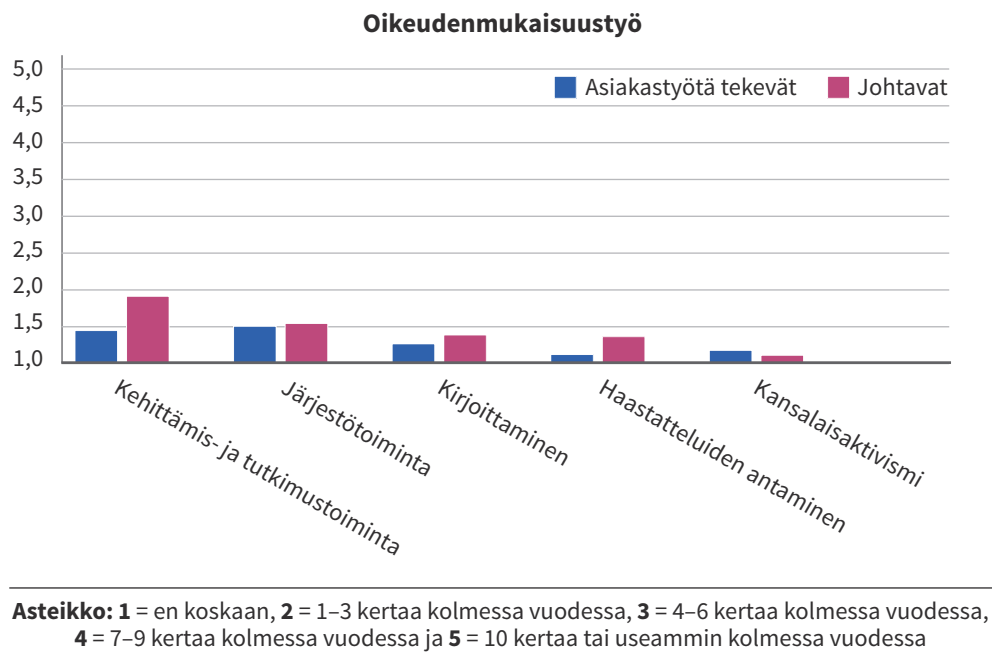

Kuvio 5. Strategiatyö

Oikeudenmukaisuustyö sisältää keinoja, joita sosiaalityöntekijät käyttävät herätellessään keskustelua sosiaalityölle tärkeitä asioista. Puolustaessaan heikossa asemassa olevia ihmisryhmiä, luodessaan kuvaa ympäröivästä palvelujärjestelmästä, sosiaalityöstä tai erilaisista yhteiskunnallisista epäkohdista sosiaalityöntekijät hyödyntävät oikeudenmukaisuustyön välineinä kehittämis- ja tutkimustoimintaa, kirjoittamista, haastatteluja, kansalaisaktiivisuuksia sekä järjestötoimintaa. Kehittämis- ja tutkimustoimintaa toteutetaan toimimalla itse kehittämis- tai tutkimushankkeessa tai ideoimalla kehittämis- tai tutkimusaiheita yhdessä kehittäjien ja tutkijoiden kanssa sekä toimimalla kehittämis- tai tutkimushankkeiden informantteina. Myös puheenvuorojen pitäminen seminaareissa ja koulutuksissa lukeutuu kehittämis- ja tutkimustoimintaan. Järjestötoimintaan osallistuminen oikeudenmukaisuustyön keinona tarkoittaa tässä tutkimuksessa oikeudenmukaisuutta edistävien järjestöjen toimintaan osallistumista. Kirjoittaminen kattaa tieteellisten julkaisujen lisäksi sanomalehdissä sekä ammattijärjestöjen, kansalaisjärjestöjen sekä keskusliittojen lehdissä julkaistut kirjoitukset samoin kuin osallistumisen sosiaalisessa mediassa käytävään ammatilliseen keskus-

teluun. Haastattelut pitävät sisällään sanomalehti-, radio- ja televisiohaastatteluiden antamisen. Kansalaisaktivismilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa osallistumista mielenosoituksiin.

Rakenteellisen sosiaalityön osa-alueista oikeudenmukaisuustyötä tehdään kaikkein vähiten – jos lainkaan. Vahvimpana näyttäytyy osallistuminen kehittämis- tai tutkimushankkeisiin, mutta sitäkin tehdään vain 1–3 kertaa kolmessa vuodessa, johtavat useammin kuin asiakastyötä tekevät ($p < .001$). Seuraavaksi eniten sosiaalityöntekijät osallistuvat oikeudenmukaisuutta edistävän järjestön toimintaan (ns). Vielä edellisiä harvemmin käytössä olevia oikeudenmukaisuustyön keinoja ovat kirjoittaminen ja haastatteluihin osallistuminen. Silloin kun näitä hyödynnetään, se tapahtuu selkeästi useammin johtavien sosiaalityöntekijöiden toimesta ($p \leq .003$). Sen sijaan asiakastyössä toimivat sosiaalityöntekijät toteuttavat kansalaisaktivismia eli osallistuvat useammin mielenosoituksiin kuin johtavat ($p = .041$). (Ks. kuvio 6.) Huomionarvoista on, että eri osa-alueilla johtavista 23–88 prosenttia ja asiakastyössä työskentelevistä 44–83 prosenttia ei ollut kertaakaan viimeisen kolmen vuoden aikana hyödyntänyt oikeudenmukaisuustyön keinoja heräteläkseen keskustelua sosiaalityölle tärkeitä asioista. Esimerkiksi lähes puolet (40 %) johtavista sosiaalityöntekijöistä ei ollut osallistunut yhteenkään sanomalehti-, radio- tai televisiohaastatteluun viimeisen kolmen vuoden aikana.

Kuvio 6. Oikeudenmukaisuustyö

Sosiaalityöstä saadun työkokemuksen määrä ei ole yhteydessä tietotyön määrään tai rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen useuteen. Sen sijaan kiinnostus rakenteellisen sosiaalityön sisältöjä ja toteuttamista kohtaan on yhteydessä ($p < .001$) tietotyöhön, inklusiiviseen sosiaalityöhön, strategiatyöhön ja oikeudenmukaisuustyöhön: mitä kiinnostuneempi vastaaja on rakenteellisen sosiaalityön sisällöistä ja toteuttamisesta, sitä useammin hän tekee rakenteellista sosiaalityötä.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olemme tarkastelleet julkisessa sosiaalityössä työskentelevien sosiaalityöntekijöiden ja johtavien sosiaalityöntekijöiden toteuttamaa rakenteellista sosiaalityötä. Emme ole rajanneet rakenteellista sosiaalityötä ainoastaan julkisessa sosiaalityössä tehtäväksi työksi, vaan olemme tutkineet myös sitä, miten sosiaalityöntekijät toteuttavat rakenteellista sosiaalityötä kansalaistoimijan roolissa vapaa-ajallaan.

Tulosten perusteella sosiaalityöntekijöiden toteuttamassa rakenteellisessa sosiaalityössä korostuu asiakkaaseen ja häntä ympäröivään palvelujärjestelmään liittyvä tiedon tuottaminen. Sosiaalityöntekijät analysoivat ja nostavat esiin asiakastyössä tunnistamia epäkohtia ja välittävät tätä tietoa eteenpäin enimmäkseen oman organisaationsa johdolle sekä yhteistyöverkostolle. Inklusiivisen tekeminen painottuu selkeästi tietoisuustyöhön sosiaalityöntekijöiden käydessä keskusteluita asiakkaidensa kanssa yksilöiden elämäntilanteiden yhteiskunnallisista syistä. Sen sijaan kuntalaisten pariin jalkautuvaa yhteistyötä ja kuntalaisia osallistavaa kehittämistyötä tehdään hyvin vähän. Strategiatyöhön sisältyvä palveluiden ja sosiaalityön suunnitelmallinen kehittäminen toteutuvat vahvimmin sosiaalityön ja monitoimijaisen verkostojen toimintakäytäntöjen sekä palveluiden kehittämisenä sosiaalipoliittisen vaikuttamisen jäädessä vähäiseksi. Vapaa-ajalla toteutettava kansalaisvaikuttaminen on hyvin niukkaa. Samoin oikeudenmukaisuustyöhön sijoitettava julkiseen keskusteluun osallistuminen jää hyvin olemattomaan rooliin.

Minna Kivipelto (2021) on todennut yliopistojen opinnäytetöiden sekä rakenteellista sosiaalityötä käsittelevien selvitysten ja raporttien pohjalta, että rakenteellisen sosiaalityön toimintatavat näyttävät painottuvan tietotyöhön muiden rakenteellisen sosiaalityön sisältöjen jäädessä vähäisemmälle huomiolle. Kyselyn tulokset tukevat Kivipellon tulkintaa. Rakenteellisen sosiaalityön toteutuksessa painottuvalle tiedon tuotannon korosteiselle asemalle voi olla perusteltu syy. Esimerkiksi vuoden 2014 sosiaalihuoltolaki (1301/2014) korostaa systemaattista sosiaalityön asiakastyöhön perustuvaa tiedon tuottamista. Jatkossa on kuitenkin tärkeä pohtia, miten tuotettua tietoa hyödynnetään laaja-alaisesti ja suunnitelmallisesti kaikkien rakenteellisen sosiaalityön osa-alueiden toteuttamisessa ja kehittämisessä (ks. myös Närhi, Kannasoja, Kokkonen, Rantamäki & Ruonakangas 2021).

Johtavat sosiaalityöntekijät ovat inklusiiviseen tietoisuustyötä lukuun ottamatta aktiivisempia rakenteellisen sosiaalityön toteuttajia kuin asiakastyössä toimivat sosiaalityöntekijät. Asiakastyötä tekevien ja johtavina sosiaalityöntekijöinä työskentelevien tehtävänkuvat ovat lähtökohtaisesti erilaisia. Näin ollen ei ole yllättävää, että johtavat sosiaalityöntekijät toteuttavat rakenteellista sosiaalityötä useammin ja enemmän kuin asiakastyössä työskentelevät sosiaalityöntekijät. Kuitenkaan johtavienkaan kohdalla rakenteellinen työorientaatio ei näyttäydä erityisen vahvana. Kokonaisuutena näyttää siltä, että rakenteellinen sosiaalityö toteutuu suomalaisessa sosiaalityössä kovin vaatimattomasti:

rakenteellista sosiaalityötä tehtiin pääasiassa vain silloin tällöin tai kohtuullisesti, harvoin tai vähän.

Rakenteellinen sosiaalityö on yksi sosiaalityön tärkeistä, mutta myös lakisääteisistä tehtävistä (ks. sosiaalihuoltolaki 1301/2014). On oletettavaa, että organisaatioissa on kehitettävää rakenteellisen sosiaalityön toimintakäytännöissä ja että toiminnalta puuttuvat selkeät ja toimivat rakenteet. Paitsi lakisääteisyuden, mutta myös erityisesti sosiaalityölle tärkeiden tavoitteidensa vuoksi rakenteellisen sosiaalityön tulee sisältyä jokaisen sosiaalityöntekijän tehtäväkuvaan, eikä se voi olla osa vain siitä kiinnostuneiden työtä. Rakenteiden ja toimintakäytäntöjen kehittämisessä voi olla hyvä tehdä yhteistyötä rakenteellisesta sosiaalityöstä kiinnostuneiden sosiaalityöntekijöiden kanssa: tutkimustulosten perusteella erityisen kiinnostuneita olivat ne työntekijät, joilla oli vain vähän aikaa valmistumisesta.

Rakenteellista sosiaalityötä tulisi tehdä ja tehdään myös suhteessa sosiaalityön profession. Jatkuva oman työn kriittinen tarkastelu ja toimintakäytäntöjen kehittäminen ovat olennainen osa sosiaalityötä: paremmilla ja toimivammilla palveluilla edistetään rakenteellisen sosiaalityön tavoitetta eli vahvistetaan kansalaisten hyvinvointia. Tavoitteen saavuttamiseksi on tärkeä tehdä oikeudenmukaisuustyötä pyrkien julkisessa keskustelussa herättämään huomiota sosiaalityölle tärkeistä asioista, esimerkiksi puolustamalla heikossa asemassa olevia ihmisryhmiä, luomalla kuvaa ympäröivästä palvelujärjestelmästä sekä sosiaalityöstä ja erilaisista epäkohdista. On huolestuttava tulos, että vain harvat sosiaalityöntekijät osallistuivat julkisuustyöhön. Mikäli sosiaalityössä pysyttäydytään hiljaa – ei avata sosiaalityön sisältöä, tavoitteita ja toimintatapoja – kansalaisten mielikuvat sosiaalityöstä köyhänapuna ja sosiaalityöntekijöistä pelkästään lasten huostaanottoja tekevinä viranomaisina eivät tule muuttumaan. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen ja eriarvoisuuden vähentäminen edellyttävät yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin vaikuttamista – sen tulisi asiakastyön ohella olla olennainen osa jokaisen sosiaalityöntekijän tehtävänkuvaan.

Tutkimus on tuottanut uutta tietoa rakenteellisesta sosiaalityöstä käytäntönä. Aikaisemmin rakenteellista sosiaalityötä on tarkasteltu lähinnä teoreettisesti ja käsitteellisesti (mm. Pohjola 2011; 2014). Empiiristä tutkimustietoa aiheesta on edelleen vähän (ks. kuitenkin esim. Ruonakangas 2021; Poikselkä 2019; Simola 2018). Tutkiessamme rakenteellista sosiaalityötä määrällisin menetelmin, olemme purkaneet rakenteellisen sosiaalityön teoreettisia käsitteitä mitattavaan muotoon lähestyen niitä käytännön toimintana. Näin ollen kyselylomakkeen rakentaminen ja teoreettisten käsitteiden operationalisointi on jo itsessään tuottanut tietoa siitä, mitä rakenteellisen sosiaalityön käytäntö voi pitää sisällään. Jotta rakenteellinen sosiaalityö voi tulevaisuudessa saavuttaa nykyistä vahvemman aseman, jatkossa on tärkeä tutkia ja tuoda esiin monipuolisesti rakenteellisen sosiaalityön tehtäväalueita sekä tutkia rakenteellista sosiaalityötä estäviä ja mahdollistavia tekijöitä. Kiinnostavaa on esimerkiksi se, miten sosiaalityöntekijöiden osaaminen, säästö- ja tehokkuuspaineet tai rakenteellisen sosiaalityön johtaminen ovat yhteydessä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen.

KIRJALLISUUS

Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpaperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Mullaly, Bob (2007) The new structural social work. 3rd edition. Toronto: Oxford University Press.

Närhi, Kati & Kannasoja, Sirpa & Kokkonen, Tuomo & Rantamäki, Niina & Ruonakangas, Santra (2021) Monitoimijainen rakenteellisen sosiaalityön toimintamalli tulevaisuuden sosiaali- ja terveyspalveluissa – tutkimushankkeen alustavia tuloksia. Rakenteellisen sosiaalityön työpaja, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 25.10.2021. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/yfi/en/research/projects/research-groups/mora/moran-julkaisut/mora-hanke-esitys-thl-tyopaja-25102021.pdf> (luettu 25.10.2021)

Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 207–224.

Pohjola, Anneli (2014) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. EU: UNIpress, 16–36.

Poikselkä, Satu (2019) Sosiaalityön yhteiskunnallinen ääni: Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä rakenteellisesta sosiaalityöstä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Ruonakangas, Santra (2021) Rakenteellisen sosiaalityön toteutuminen, mahdollisuudet ja esteet. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.

Simola, Jenni (2018) Yhteiskunnallinen vaikuttamistyö kunnallisessa sosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Vuorijärvi, Petri & Raappana, Mervi & Kinnunen, Petri & Kostamo-Pääkkö, Kaisa (2018) Sosiaalihuollon ammattihenkilöstö- ja tehtävärakenneselvitys. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. <https://docplayer.fi/169870778-Sosiaalihuollon-ammattihenkilosto-ja-tehtavarakenneselvitys-2018.html> (luettu 30.9.2021)

Kansalaiset ja asiakkaat rakenteellisen sosiaalityön monitoimijaisen toimijaverkoston osana

NIINA RANTAMÄKI JA AILA-LEENA MATTHIES

Rakenteellista sosiaalityötä ei voi tehdä ilman kansalaisia. Monimutkaistuvan yhteiskunnan monimuotoiset sosiaaliset ongelmat suorastaan huutavat uudenlaista asiantuntijuutta, joka rakentuu erilaisten sektori- ja organisaatorajojen ylittämiseksi. (Vrt. Mullaly & Dupré 2019.) Tämä rakenteellisen sosiaalityön kriittiseen teoriaan paikantuvia juuria ja monitoimijaisuutta korostava lähestymistapa haastaa Suomessa vakiintunutta viranomaispaineista rakenteellisen sosiaalityön ymmärrystä. On lähtökohtaisesti mahdoton ajatus, että sosiaalityöntekijät kykenisivät yksinään tunnistamaan – saati muuttamaan – yhteiskunnassa ja palvelujärjestelmässä olevia epäkohtia. He tarvitsevat tähän kumppaneikseen muita viranomaisia ja poliittisia päättäjiä, mutta ennen kaikkea kansalaisia niin palveluiden piirissä jo olevina tai potentiaalisina asiakkaina kuin palveluiden omistajina ja niitä viimekädessä demokraattisen järjestelmän kautta hallitsevina. Näin jo siksi, että sosiaalityössä kaiken ammatillisen toiminnan lähtöpiste ja varsinainen kohde on ihmisten suhteissa rakentuva ja dynaamisesti muokkautuva arjen kokonaisuus (vrt. Laitinen & Niskala 2013). Lisäksi suomalaisen hyvinvointivaltion kehityksessä erilaiset kansalaisyhteiskunnan toimijat ovat jo perinteisesti toimineet välittäjinä valtion ja kansalaisten välillä (Matthies 1996).

Keskustelemme tässä luvussa, millaisia mahdollisuuksia kansalaisten ja asiakkaiden toimijuus sekä sen vahvistaminen tarjoavat rakenteelliselle sosiaalityölle. Lähtökohتانamme on laaja-alainen näkemys, jossa rakenteellisen sosiaalityön päämääriä edistetään sekä viranomaistoimintana että vuorovaikutuksessa julkisen palvelujärjestelmän ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Tarkastelemme siten kansalaisia ja asiakkaita sekä toimijoina palvelujärjestelmän rakenteissa ja toimintakäytännöissä että vaikuttajina ja muutoksentehtäjinä kansalaisyhteiskunnassa. Palvelujärjestelmän kontekstissa nostamme esiin kansalaiset ja asiakkaat rakenteellisen sosiaalityön toteutuksen kannalta kriittisen tiedon tuottajina. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta keskitymme puolestamme siihen, miten kansalaisyhteiskunnan järjestäytyntä muotoa edustavat järjestöt toiminnallaan tukevat rakenteellisen sosiaalityön tavoitteita. Artikkelillamme haluamme nostaa esiin kansalaisten, asiakkaiden sekä kansaisyhteiskunnan toimijoiden merkityksellisen roolin julkisen sektorin sosiaalityön kumppaneina, yhteistyötahoina mutta myös sen haastajina.

Kansalaisten ja asiakkaiden kokemuksellinen tieto rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuutena

Sosiaalityössä asiakastyö tarjoaa aitiopaikan tietoon, joka kertoo ihmisten elinolosuhteista, yhteiskunnassa pahoin- ja hyvinvointia aiheuttavista tekijöistä sekä palvelujärjestelmän toimivuudesta (Kivipelto 2021; Pohjola 2011). Vaikeat tilanteet, joita sosiaalityön asiakkaat elämässään kohtaavat, kertovat karulla tavalla yhteiskunnallisten ja sosiaalisten rakenteiden epäkohdista ja epäonnistumisista. Näyttää kuitenkin vahvasti siltä, että asiakasrajapinnassa tuotettu tieto jää pitkälti työntekijöiden ja asiakkaiden väliseksi ilman systemaattista analyysia ja yksilöidympää suunnitelmaa siitä, miten sitä voitaisiin hyödyntää (Anis 2012, 214; Kivipelto 2021). Käytännössä näyttää siltä, että yhteiskunnan ja julkisten hyvinvointipalveluiden toimintaa ohjaa pitkälti tilastomuotoinen tieto, joka muodostuu yksilöiden hyvin- ja pahoinvointia sekä palveluiden käyttöä kuvaavien mittareiden kautta. Paitsi että tämä tieto on järjestelmän itsensä tuottamaa, pohjautuu se vahvasti sen vakiintuneisiin rakenteisiin ja toimintalogiikkaan. (Kainulainen, Paananen & Surakka 2016, 106–107.)

Väitämme, että rakenteellisen sosiaalityön tavoitteleva yhteiskunnallisten ja sosiaalisten rakenteiden muutos edellyttää, että myös tiedontuotanto irtaantuu vakiintuneista käytännöistä ja käsitteistä sekä ylittää järjestelmäkeskeisyyden asettamat rajat. Suljetun, ennaltatietävän ja luokittelevan asiantuntijuuden rinnalla ja vaihtoehdoksi tarvitaan asiantuntijuutta, joka on avoin uusille ja jopa yllättäville näkökulmille, näkemyksille, käsitteille, jäsenyksille ja johtopäätöksille (Järvinen 2007; Karvinen-Niinikoski 2005, 78). Näemme, että avain uudenlaiseen tiedonmuodostukseen löytyy dialogisuudesta, jossa kansalaiset ja asiakkaat asettuvat sosiaalityöntekijöiden rinnalle tasaveroisiksi toimijoiksi – kukin omista lähtökohdistaan. Kun ylhäältä-alas ohjautuvan vertikaalisen tiedonmuodostuksen ehdot ovat pitkälti ennalta määrättyjä, lähestyy dialogiin pohjautuva horisontaalinen tiedontuotanto sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ilmiötä kokonaisvaltaisesti ihmisten elämämaailmasta käsin (Järvinen 2007, 18–19; Walls 2005, 35). Tällöin kansalaiset ja asiakkaat määrittelevät itse, mistä sekä millaisella kielellä ja millaisilla käsitteillä yhteisessä keskustelussa puhutaan ja mitä merkityksiä asioille annetaan (vrt. Kivipelto & Saikkonen 2013).

Rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden saavuttamisen kannalta dialoginen ja horisontaalinen lähestymistapa tiedontuotantoon on merkityksellinen useammastakin näkökulmasta. Ensinnäkin kokemustieto auttaa ymmärtämään merkityksiä, joita ihmiset erilaisille asioille antavat, sekä tulkintoja, joita he niistä tekevät (Saari, Viinamäki & Antikainen 2014). Kokemuksellisen tiedon perusta on yksilöiden henkilökohtaisissa elämäntapahetkissä sekä niiden vuorovaikutuksellisissa suhteissa heidän läheisiinsä, ympäröivään yhteisöön, viranomaisiin ja yhteiskuntaan (Laitinen & Nikupeteri 2013; Sirkka 2014; Karjalainen & Sarvimäki 2005, 41, 54, 58). Kertomukset siitä, millä tavoin esimerkiksi vanhemman työttömyys vaikuttaa lapsiperheen elämään, konkretisoivat kuvaa sosiaalisista ja yhteiskunnallista ongelmista sekä laajentavat ymmärrystä siitä, miten monin tavoin ne kietoutuvat toisiinsa. Kokemuksellisuus tarjoaa sosiaalityölle ikään kuin peilin, jota vasten tutkitun tiedon ja ammatillisen osaamisen pohjalle rakentuvia näkemyksiä ja osaamista on mahdollista tarkastella kriittisesti.

Ongelmien konkretisoinnin ohella kokemustieto antaa myös vastauksia siihen, kuinka vaikeista elämäntilanteista voi selviytyä tai kuinka niiden kanssa voi oppia elämään. Putnamin (2000) klassinen kuvaus siitä, miten keilailuharrastus kokoaa yhteen erilaisista

taustoista ja elämäntilanteista tulevia ihmisiä vahvistaen sekä yksilö- että yhteisötasolla konkretisoituvaa sosiaalista pääomaa, on tästä erinomainen esimerkki. Avoimuus kansalaisten ja asiakkaiden omalle toimijuudelle tarjoaa mahdollisuuden tunnistaa yhteiskunnallisissa rakenteissa mutta etenkin paikallistason yhteisöllisessä toiminnassa piileviä voimavaroja, joita sosiaalityö voi omien päämääriensä tavoittamisessa hyödyntää – ja joita sen ennen kaikkea tulisi ja olisi viisasta vahvistaa (vrt. Laitinen & Nikupeteri 2013). Keilailuporukan kaltaiset ihmisten elinympäristössä tarjolla olevat pienet mutta arjen mielekkyyden ja sujuvuuden kannalta merkitykselliset asiat ovat niitä, joita palvelujärjestelmäkeseinen orientaatio ja keskitetty tiedontuotanto eivät kykene tunnistamaan tai jotka ne helposti sivuuttavat (Kattilakoski & Rantamäki 2020). Paitsi ammatillista tietämystä ja ymmärrystä yhteiskunnallista epäkohdista ja niiden taustalla vaikuttavista tekijöistä haastaa kokemustieto myös vakiintuneita viranomaiskäytäntöjä sekä näiden varaan rakentuvaa toimintakulttuuria.

Kokemuksellista ja ammatillista asiantuntijuutta yhdistävällä tiedontuotantoprosessilla on myös oma erityinen itseisarvonsa. Adalbert Evers (2010) käyttää suomeksi vaikeasti kääntyvää käsitettä ”civicness” viitatessaan siihen, miten yhteiskunnalliset instituutiot voivat omassa toiminnassaan edistää yhteiskuntaa rakentavaa ja vahvistavaa kansalaisuutta (civility). Katja Valkama ja Harri Raisio (2013) nostavat yhtenä mahdollisuutena esiin erilaiset deliberatiivisen eli keskusteleavan ja osallistavan demokratian muodot. Kumppanuuspyödyän ja osallisuuskahvien kaltaiset (ks. myös Jaakkola 2018) toimintakäytännöt, joissa kansalaiset ja asiakkaat kokoontuvat yhdessä viranomaisten sekä poliittisten päättäjien kanssa jakamaan omaa tietoaan ja keskustelemaan yhteisen kiinnostuksen kohteena olevista asioista, sisältävät suuren määrän yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta vahvistavaa potentiaalia (ks. myös Närhi, Kokkonen & Matthies 2013). Eikä yhteistoimintaa pidä rajoittaa pelkästään erilaisten kokemusten ja näkemysten kuulemiseen, vaan dialogisessa tiedontuotantoprosessissa kaikille osallisille tulee antaa asema myös sen analysoijina ja tulkitsijoina (myös Nieminen 2014.) Kokonaiskuvassa kyse on siitä, että tapa, jolla tietoa tuotetaan, käsitellään ja hyödynnetään, vahvistaa myös rakenteellisen sosiaalityön muita tavoitteita, erityisesti osallisuutta ja oikeudenmukaisuutta.

Puhuttaessa kansalaisten ja asiakkaiden kokemuksiin perustuvasta asiantuntijuudesta ei voi välttyä tiedon luotettavuuteen liittyviltä kysymyksiltä ja epäilyiltä. Kokemuksellisen asiantuntijuuden ominaispiirre ja samalla myös erityinen arvo on subjektiivisuudessa. Tällöin tulisi olla itsestään selvää, ettei sitä tule tai voi arvioida samoin kriteerein kuin empiiriseen tutkimukseen perustuvaa tietoa. Subjektiivisuuden ja objektiivisuuden välistä kuilua on kuitenkin mahdollista kuroa umpeen kehittämällä tiedontuotantoa määrittäviä rakenteita suuntaan, joka mahdollistaa oppimisen toisten jakamista kokemuksista, näkemyksistä ja tiedosta sekä edistämällä yhteisöllisten tiedontuottamisen tapojen käyttöön-ottoa. (Saari, Viinamäki & Antikainen 2014.) Samalla on hyvä muistaa, että myös monet täsmällisenä ja objektiivisena faktatietona esitettävät tiedot vaikkapa ihmisten terveydestä ja hyvinvoinnista perustuvat usein subjektiivisten tuntemusten arviointiin ja mitaamiseen.

Kansalaistoiminta rakenteellisen sosiaalityön kumppanina

Julkisen palvelujärjestelmän institutionalisoituneet rakenteet vaikuttavat keskeisesti siihen, millä tavoin rakenteellista sosiaalityötä tehdään ja mitä sillä voidaan tavoitella (Mullaly & Dupré 2019, 340). Suomalainen viranomaiskeskeinen rakenteellisen sosiaalityön perinne edustaa maltillista lähestymistapaa, joka korostaa julkisen sektorin roolia kansalaisten perustarpeiden tyydyttäjänä. Kaikkien saatavilla olevat hyvinvointipalvelut ja yhteiskunnan tarjoama sosiaalinen turva muodostavat ikään kuin lähtökohdan kansalaisten voimaantumisen ja sitä kautta yhteiskunnalliselle muutokselle. Kun ihmisten ei tarvitse miettiä, mistä löytää rahaa seuraavaan ateriaan, vapautuu heillä voimavaroja omaehtoiseen aktiivisuuteen ja demokraattiseen vaikuttamiseen, joiden kautta yhteiskuntaa voidaan kehittää ja muuttaa entistä paremmaksi.

Maltillisen lähestymistavan vastinparia edustaa radikaali orientaatio, joka kyseenalaistaa julkissektorikeskeisen rakenteellisen sosiaalityön todellisen halun ja kyvyn muuttaa rakenteita, joiden kiinteä osa se itse myös on. Radikaalin ajattelutavan kannattajat näkevät maltillisen lähestymistavan enemmänkin osana ongelmaa kuin ratkaisua: viranomais-toiminnan ensisijaisena pyrkimyksenä on vallitsevan tilanteen ylläpitäminen ja ihmisten sopeuttaminen siihen, ei asiantilojen muuttaminen. Todellinen muutos ei heidän mukaansa ole mahdollinen ilman, että sosiaalityö liittoutuu järjestelmän ulkopuolisten toimijoiden – erityisesti kansalaisyhteiskuntaa edustavien järjestöjen, yhdistysten, yhteisöjen ja sosiaalisten liikkeiden – kanssa. (Emt. 225–228.)

Mullaly ja Dupré (2019, 341–342) korostavat, että eroista ja vastakkaisuuksista huolimatta maltillisempi ja radikaalimpi lähestymistapa tulisi nähdä dialektisessa vuorovaikutuksessa tunnistaen ja tunnustaen molempien heikkoudet ja vahvuudet. Julkisen palvelujärjestelmän tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen on edellytys sille, että yhteiskunnallista hyvinvointia ja oikeudenmukaisuutta ylipäättään voidaan tavoitella tai että se voidaan saavuttaa. On kuitenkin ilmeistä, että viranomaistoimijuus ei yksinään riitä. Jotta eri syistä yhteiskunnan marginaaliin jäävien ihmisryhmien tilanne ja tarpeet tulisivat aidosti huomioon otetuiksi, tarvitsee rakenteellinen sosiaalityö irtiottoa ja etäisyyttä syrjintää ja epä-tasa-arvoa aiheuttavista sekä pitkälti hallitsevan ryhmän ehdoilla muotoutuneista yhteiskunnallista rakenteista. Myös sosiaalihuoltolaki (1301/2014) kannustaa osaltaan tähän suuntaan ohjatesaan sosiaalityötä hakeutumaan yhteistyöhön julkisen sektorin ulkopuolisten palveluntuottajien sekä järjestäytyntä kansalaistoimintaa edustavien tahojen kanssa.

Kansalaistoimintaa edustavien järjestöjen päämäärät ovat käytännössä varsin yhteneväiset rakenteelliseen sosiaalityön tavoitteiden kanssa (myös Takalo-Hotti 2018, 51). Niin vaikuttamistoiminnassaan kuin jäsenille suuntautuneen palvelutuotannon osana ne korostavat osallisuuden vahvistamista ja kohtaamisen merkitystä sekä vastuunkantoa toisista ihmisistä ja laajemmin yhteiskunnallisista asioista. Järjestöt sekä tukevat, haastavat että kehittävät yhteiskunnan vakiintuneita rakenteita ja toimintakäytäntöjä (vrt. Harju 2005). Suomalainen hyvinvointivaltio itsessään on tästä erinomainen esimerkki. Niin sen synnyssä kuin palveluiden muotoutumisessa on kansalaisyhteiskunnan toimijoilla ollut keskeinen – paikoin jopa ratkaiseva – rooli; on hyvin epävarmaa, olisiko meillä ilman järjestöjen panosta ja aktiivisuutta nykyisen kaltaista äitiys- ja lastenneuvolatoimintaa tai mielenterveyspalvelujärjestelmää (Anttonen & Sipilä 2000, 50).

Rakenteelliselle sosiaalityölle liittoutuminen kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa sekä työskentely niiden toimintaedellytysten vahvistamiseksi avaa monenlaisia mahdollisuuksia. Astuminen järjestelmän ulkopuolelle auttaa sekä laajentamaan ymmärrystä yhteiskunnallisesta todellisuudesta että tarjoaa uudenlaisia välineitä tavoitellun muutoksen aikaansaamiseksi. Järjestöt toimivat ensinnäkin ikään kuin tulkkina usein monimutkaiseksi koetun julkisen palvelujärjestelmän sekä asiakkaiden ja kansalaisten välillä. Ne välittävät jäsenilleen sekä myös laajemmin kansalaisille tietoa tarjolla olevista palveluista ja auttavat sekä tukevat heitä niiden käytössä. Palveluiden sähköistyessä ja siirtyessä enenevässä määrin verkkoon on suuri vaara, että ihmiset, jotka eivät osaa tai halua käyttää digitaalisia sovelluksia tai asioida sähköisesti, jäävät paitsi niin tiedosta kuin osallisuudesta ja ajautuvat yhteiskunnan toimintojen ulkopuolelle. Järjestöt ovat vastanneet digisyrjäytymisen aiheuttamaan huoleen tarjoamalla koulutusta, ohjausta ja neuvotaan sekä myös tiloja ja välineitä sähköisen asioinnin helpottamiseksi. (Hyppönen & Ilmarinen 2019.)

Toinen rakenteellisen sosiaalityön tavoitteiden näkökulmasta merkityksellinen toimintamuoto ovat erilaiset järjestöjen ylläpitämät matalan kynnyksen palvelut ja toiminnot. Tilanteet, joissa eri-ikäiset ja erilaisista elämäntilanteista tulevat ihmiset voivat kohdata toisiaan yhdessäolon ja yhteisen tekemisen merkeissä, synnyttävät luontevia vuorovaikutussuhteita, tarjoavat mielekästä tekemistä sekä luovat osallistujille mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää omaa toimintakykyään sekä osaamistaan. Laajemmassa kuvassa kyse on mitä suuremmassa määrin yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen osallisuuden sekä sen edellyttämien taitojen vahvistumisesta. Eikä myöskään pidä sivuuttaa sitä yhteiskunnallisen aktivoitumisen potentiaalia, joka sisältyy vertaistukeen sekä mahdollisuuksiin jakaa omia kokemuksiaan ja keskustella niistä yhdessä muiden kanssa.

Jäsenten sekä laajemmin kansalaisten tarpeisiin kehitettyjen konkreettisten palvelu- ja toimintamuotojen rinnalla kolmas järjestötoiminnan keskeinen sisältö on vaikuttamistyö. Toimiessaan monin eri tavoin kansalaisten sekä julkisten palvelujärjestelmän leikkauspisteessä kertyy järjestöille runsain määrin tietoa niin asiakkaiden kuin yleisemmin kansalaisten tarpeista, heidän kokemista epäkohdista ja epäoikeudenmukaisuuksista sekä siitä, miten palveluiden ja yhteiskunnan toimintaa tulisi ja voisi kehittää. Järjestöt hyödyntävät saamaansa tietoa sekä oman toimintansa kehittämisessä että pyrkien omien kanaviensa ja yhteistyöverkostojensa kautta vaikuttamaan paikalliseen ja kansalliseen päätöksentekoon sekä yleisemmin yhteiskuntaan. (Matthies 1996; myös Möttönen & Niemelä 2005, 216–217.) Järjestöjen vaikuttamistyö tarjoaa rakenteelliselle sosiaalityölle väylän, jonka kautta sen on mahdollista edistää tasa-arvoisemman ja oikeudenmukaisemman yhteiskunnan rakentamista yhdessä asiakkaiden ja kansalaisten kanssa, heidän rinnalle asettuen.

Kuten yleensäkin, ei myöskään rakenteellisen sosiaalityön ja kansalaistoiminnan välinen kumppanuus voi rakentua toisen osapuolen tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntämiseen, vaan se edellyttää vastavuoroisuutta. Peräänkuulutammekin, että järjestöjen toimintaedellytysten vahvistaminen tulee nähdä yhtenä rakenteellisen sosiaalityön olennaisena tehtäväalueena. Sosiaali- ja terveystalouden siirtyminen kunnilta hyvinvointialueille on etenkin pienten paikallistasolla toimivien järjestöjen piirissä herättänyt monenlaista huolta ja myös pelkoa siitä, että uusissa rakenteissa niiden rooli tulee jäämään hyvin marginaaliseksi. Kytäkseen jatkamaan toimintaansa sekä saadakseen sille organisatorista ja taloudellista tukea tarvitsevat järjestöt rakenteellista sosiaalityötä puolestapuhujakseen.

Kansalaistoiminnan oma erityinen arvo sekä järjestöjen kanssa tehtävän yhteistyön rooli julkisen palvelujärjestelmän tukijana ja haastajana tulee tunnistaa ja tunnustaa sekä myös tehdä eri yhteyksissä näkyväksi.

Johtopäätökset

Olemme tässä luvussa jäsentäneet asiakkaiden ja kansalaisten vahvistuvan toimijuuden merkitystä rakenteelliselle sosiaalityölle. Väitämme, että rakenteellisen sosiaalityön tavoitteet hyvinvoinnin sekä yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämisestä eivät voi toteutua ilman, että sosiaalityöntekijät työskentelevät niiden eteen yhdessä kansalaisten, asiakkaiden ja heidän muodostamiensa yhteisöjen kanssa. Rakenteellisen sosiaalityön ytimessä ovat yhteiskunnallisesti merkittävä tieto, yhteiskunnallisissa ja sosiaalisissa rakenteissa tunnistettuihin epäkohtiin vaikuttaminen sekä uudenlaisten ratkaisuvaihtoehtojen etsiminen niihin. Kansalaisten ja asiakkaiden toimijuutta korostavassa orientaatiossa nämä saavat konkreettisen muodon horisontaalisessa dialogisuuteen perustuvassa tiedontuotannossa sekä kansalaisten ja heidän muodostamien yhteisöjensä kanssa rakentuvassa tasavertaisessa, eri toimijoiden omia lähtökohtia kunnioittavassa, kumppanuudessa. (Vrt. Valkama & Raisio 2013).

Ammatin alkuvaiheista lähtien sosiaalityön eetos on ollut pyrkimys vahvistaa kansalaisten ja asiakkaiden osallisuutta. Julkisen palvelujärjestelmän toimintakulttuurissa ja arjen kiireissä tämä lähtökohta kuitenkin välillä unohtuu tai hautautuu muiden asioiden alle. Rakenteellisen sosiaalityön tärkeä tehtävä onkin eri foorumeilla niin palvelujärjestelmän sisällä kuin sen ulkopuolella muistuttaa ja tehdä todeksi sosiaalityön alkuperäistä missiota – asettua ”vallattomien” puolelle ja heidän joukkoonsa sekä edistää niiden asemaa ja osallisuutta, joiden elinolosuhteet ja vaikuttamismahdollisuudet yhteiskunnassa ovat heikoimmat (vrt. Matthies & Närhi 2014).

KIRJALLISUUS

- Anis, Merja (2012) Poimintoja sosiaalihuoltolain uudistuksesta. *Janus* 20 (3), 213–215.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.
- Harju, Aaro (2005) Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 58–80.
- Evers, Adalbert (2010) Civiness, civility and their meanings for social services. In Taco Brandsen & Paul Dekker & Adalbert Evers (eds.) *Civiness in the Governance and Delivery of Social Services*. Baden-Baden, Germany: Nomos Verlagsgesellschaft, 41–65.
- Hyppönen, Hannele & Ilmarinen, Katja (2019) Sähköisten sosiaali- ja terveyspalvelujen tarjonta, palvelujen käyttö ja esteet. Teoksessa Laura Kestilä & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 279–290.
- Jaakkola, Vuokko (2018) Kumppanuuspöydän rakennusopas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2007) Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007*.
- Kainulainen, Sakari & Paananen, Reija & Surakka, Anne (2016) Maakunnan ihmisten elämänlaatu sote-palveluiden tavoitteeksi. Teoksessa Jorma Niemelä (toim.) *Sote sosiaalisen kestävyuden vahvistajana. DIAK PUHEENVUORO 2*. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 97–113.
- Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005) Sosiaalityön opetus, tutkimus ja kehittyvä asiantuntijuus. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 73–96.
- Kattilakoski, Mari & Rantamäki, Niina (2020) Hyvinvointia paikallistamassa – maaseudun paikallisten hyvinvointijärjestelmien teoreettinen tulkintamalli. *Janus* 28 (4), 374–391.
- Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula (2013) Tiedon tuotanto ja vaikuttavuustieto sosiaalityössä. *Yhteiskuntapolitiikka* 78 (3), 313–321.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna (2013) Kokemusasiantuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijana sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 427–458.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta (2013) Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9–16.
- Matthies, Aila-Leena (1996) Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Ulla Kotikari & Marianne Nylund (toim.) *Välittävät verkostot*. Tampere: Vastapaino, 11–29.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. EU: UNIpress, 87–116.
- Mullaly, Bob & Dupré, Marilyn (2019) *The New Structural Social Work. Ideology, Theory, and Practice*. 4th edition. Toronto: Oxford University Press.

- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma (2005) Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: PS-kustannus
- Nieminen, Ari (2014) Kokemustiedon määritelmä ja muodot – kohti uutta kokemuksen politiikkaa. Teoksessa Ari Nieminen & Ari Tarkiainen & Elina Vuorio (toim.) Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 14–30.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2013) Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 113–145.
- Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.
- Putnam, Robert D. (2000) Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Saari, Erkki & Viinamäki, Leena & Antikainen, Jaakko (2014) Miten tuotamme luotettavaa kokemustietoa. Teoksessa Ari Nieminen & Ari Tarkiainen & Elina Vuorio (toim.) Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 54–71.
- Sirkka, Katriina (2014) Sosiaalityön rakenteellinen asiantuntijuus. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. EU: UNIpress, 118–135.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Takalo-Hotti, Tarja (2018) Rakenteellinen sosiaalityö ja kolmas sektori. Teoreettinen katsaus sosiaalityön kehittämiseen. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.
- Valkama, Katja & Raisio, Harri (2013) Kansalaisraati: deliberatiivinen demokratia rakenteellisen sosiaalityön työmuotona? Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 87–112.
- Walls, Georg (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikannuksia. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.

Rakenteellisen sosiaalityön johtaminen

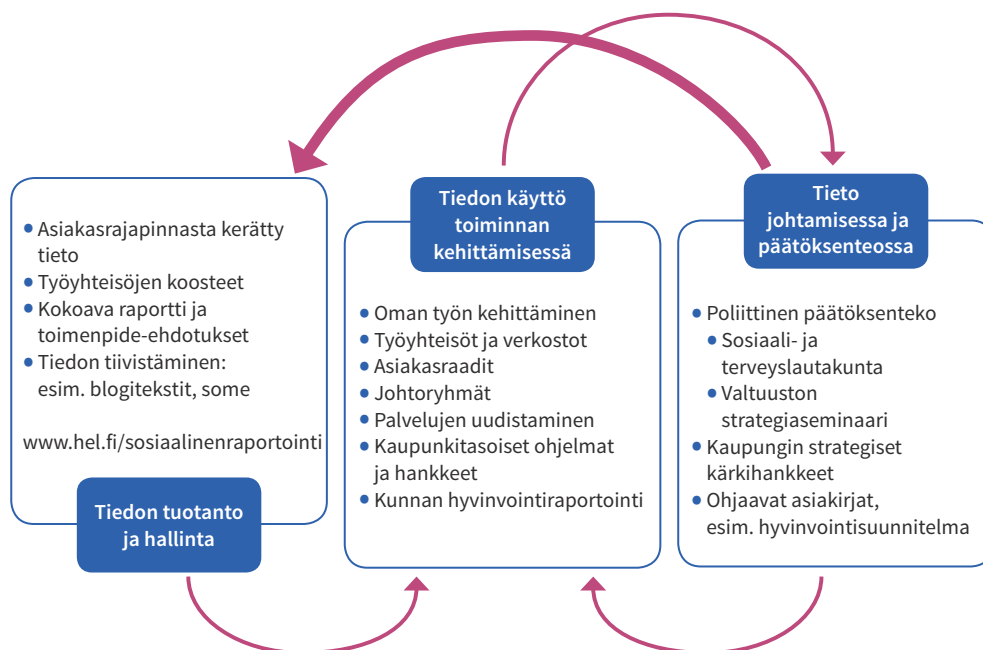
(Case Helsinki)

VEERA KORHONEN JA MAARIT SULAVUORI

Johdanto

Rakenteellista sosiaalityötä ja erityisesti sosiaalista raportointia on kehitetty Helsingissä systemaattisesti: vuosina 2002–2003 yhteisessä kehittämishankkeessa Heikki Waris-instituutin kanssa, vuosina 2009–2011 Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan sosiaalisen raportoinnin hankkeessa (Socca 2011) ja vuosina 2015–2016 sosiaali- ja terveysministeriön pilottihankkeessa (Lyly 2016). Lisäksi lukuisissa kaupungin työyhteisöissä on tehty erilaisia rakenteelliseen sosiaalityöhön liittyviä kokeiluja, kehittämistä ja juurruttamista. Rakenteellisen sosiaalityön avulla saatavan tiedon hyödyntäminen Helsingin kaupungilla on tiivistetty alla olevaan kuvaan.

Kuvio 7. Rakenteellisen sosiaalityön tiedon hyödyntäminen (Helsingin kaupunki)

Rakenteellisen sosiaalityön johtamista voi tarkastella ainakin kahdesta näkökulmasta. Yhtäältä kyse on rakenteellisen sosiaalityön tekemisen mahdollistamisesta eli siitä, miten rakenteelliselle sosiaalityölle annetaan tilaa päivittäisessä johtamisessa ja toiminnan organisoimisessa. Toisaalta kyse on siitä, miten rakenteellisesta sosiaalityöstä tai sen avulla saatua tietoa hyödynnetään osana johtamista. Esittelemme seuraavaksi rakenteellisen sosiaalityön toteutustapoja Helsingissä, minkä jälkeen siirrymme tarkastelemaan tiedon merkitystä rakenteellisen sosiaalityön johtamisessa. Artikkelin lopuksi pohdimme tapoja kehittää rakenteellista sosiaalityötä ja sen johtamista.

Rakenteellisen sosiaalityön muotoja Helsingissä

Rakenteellisen sosiaalityön avulla tuotetaan asiakastyöhön perustuvaa tietoa, esitetään erilaisia toimenpide-ehdotuksia sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä tuodaan sosiaalihuollon asiantuntemus osaksi muiden toimialojen suunnittelua (sosiaalihuoltolaki 1301/2014 7 §). Helsingissä rakenteellista sosiaalityötä toteutetaan monin eri tavoin, kuten alla oleva kuvio havainnollistaa.

Kuvio 8. Rakenteellisen sosiaalityön toteutustapoja Helsingissä (Helsingin kaupunki)

Rakenteellisen sosiaalityön toteutustapa riippuu siitä, minkälaisesta aiheesta on kyse, miten sitä halutaan tuoda esiin ja mitä sillä tavoitellaan. Myös toteutustavat itsessään voivat vaihdella. Esimerkiksi sosiaaliselle raportoinnille ei ole olemassa yhtä oikeaa mallia, vaan raportoinnin tapa valitaan raportoinnin kohteena olevan ilmiön ja raportointiin käytettävissä olevien resurssien perusteella. Sosiaali- ja terveystoimialalla halutaan kannustaa myös yhteiseen raportointiin eri palvelujen välillä sekä asiakkaiden mukaan ottamiseen.

Kaikki sosiaali- ja terveystoimessa laaditut sosiaaliset raportit julkaistaan kaupungin verkkosivuilla (Helsingin kaupunki 2021a), minkä lisäksi kaupungin sosiaali- ja terveystoimen ammattilaiset voivat laatia blogitekstejä havaitsemistaan sosiaalityön ilmiöistä sitä varten perustetulle Sosiaalisia ilmiöitä -blogialustalle. Työntekijöiden ilmoittamista asiakkaan sosiaalihuollon palveluissa kohtaamista epäkohdista ja niiden uhkista (sosiaalihuoltolaki 48 §) saadaan tietoa SPro-ohjelman kautta. Epäkohtailmoitusten avulla kehitetään omaa työtä, toimintaa ja prosesseja, mutta niitä käytetään myös rakenteellisen sosiaalityön aineistona tai lähtökohtana. Epäkohtailmoitukset ja niistä nousseet häiriöt käsitellään säännöllisesti palvelujen johtoryhmissä ja tarvittava tieto viedään organisaatiossa aina ylimpään johtoon saakka kehittämistä ja toimenpiteitä varten.

Rakenteellista sosiaalityötä tehdään myös osallistumalla erilaisiin ja eritasosiin toimialan sisäisiin ja ulkopuolisiin yhteistyöverkostoihin sosiaalityön edustajina. Tuomalla verkostoissa esiin kerättyä tietoa vaikutetaan samalla sosiaalityön asiakkaita ja heidän elämän-

tilanteitaan koskeviin ilmiöihin (Helsinki 2019a). Myös viestinnällä ja julkisuustyöllä on merkittävä rooli rakenteellisen sosiaalityön teossa. Kaupungin sosiaali- ja terveystoimen virallisempien kanavien lisäksi työyhteisöillä on käytössään omia kanavia, joissa työstä ja sen kannalta ajankohtaisista asioista kerrotaan omin sanoin ja omalle kohdeyleisölle. Näistä ovat esimerkkeinä Etsivä Lähityö ja Seniori-info Helsinki Facebookissa sekä Helsingin jälkihuollon Instagram-tili ja Jälkihuoltoistunto-podcast.

Rakenteellista sosiaalityötä tehdään paitsi työyhteisöjen sisällä myös yhdessä asiakkaiden kanssa. Esimerkiksi etsivässä lähityössä on kehitetty systemaattisesti asiakkaiden osallistamista sosiaaliseen raportointiin (Helsinki 2019b; Pascale 2020). Uusimpana esimerkkinä on kasvojen antaminen asunnottomille valokuvaprojektin kautta. Itäkadun perhekeskuksen blogikirjoituksissa ja muussa mediaviestinnässä panostetaan aktiivisesti asiakasnäkökulman ja kokemuksen esiin tuomiseen (esim. Aalto 2021; Harmsen & Piitulainen 2021). Haagan ja Myllypuron sosiaaliasemilla ja päihde- ja psykiatriakeskuksissa sekä vammaispalvelujen asumisyksiköissä palveluja kehitetään asiakasraatoinnin avulla, minkä lisäksi lähes kaikissa Helsingin palvelukeskuksissa toimii vaaleilla valittava asiakasneuvosto (Helsingin kaupunki 2021b). Myös aikuissosiaalityön eri tiimeissä toimivat asiakasraadit tuottavat tietoa palvelujen kehittämiseen.

Helsingin sosiaali- ja terveystoimiala tekee myös säännöllistä tutkimusyhteistyötä pääkaupunkiseudun yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kanssa. Yhteisten tutkimushankkeiden ja opinnäytetöiden avulla paitsi tutkitaan ja kehitetään toimintaa, myös tehdään ja tarkastellaan rakenteellista sosiaalityötä. Opinnäytetöissä ja käytäntötutkimuksissa on tarkasteltu muun muassa asiakasosallisuutta sosiaalisessa raportoinnissa (Pascale 2020) sekä sosiaalityöntekijöiden kokemuksia sosiaalisen raportoinnin tekemisestä, rakenteellisen sosiaalityön käsityksistä ja käyttötarkoituksista (Laakso 2016; Nylund 2019; Simola 2018).

Tiedolla johtaminen toistuu paitsi erilaisissa kaupunkitasoisissa strategioissa (esim. Helsingin kaupunki 2021c), myös tulevan sote-uudistuksen suunnitelmissa. Sillä tarkoitetaan ”ajantasaiseen ja laadukkaaseen tietoon perustuvaa päätöksentekoa”, jossa tavoitteena on kerätyn tiedon avulla toimintojen seurausten ennakointi, toiminnan kehittäminen ja oikea-aikainen kohdentaminen (Sote-uudistus 2021). Tiedolla johtamisen käsitteellä on yhtymäpintansa myös rakenteellisen sosiaalityön perustarkoitukseen eli tiedon tuottamiseen ja tuotetun tiedon hyödyntämiseen yhteiskunnallisessa, ideologisessa ja poliittisessa vaikuttamisessa (Pohjola 2014, 33; sosiaalihuoltolaki 7 §). Seuraavaksi tarkastelemme rakenteellisen sosiaalityön avulla saatavan tiedon käyttöä toiminnan kehittämisessä, johtamisessa ja päätöksenteossa.

Tiedon käyttö toimintojen kehittämisessä

Rakenteellisen sosiaalityön kautta saatavaa tietoa voidaan hyödyntää monin eri tavoin. Tietoa kerättäessä ja tuotettaessa voi nousta esiin oman työyhteisön tai omien verkostojen kannalta tärkeitä asioita, jotka vaikuttavat olennaisesti esimerkiksi asiakkaiden elämäntilanteisiin tai työyhteisön organisointiin. Tällaista rakenteellisen sosiaalityön avulla saatua tietoa on tärkeää hyödyntää oman työn ja työyhteisön kehittämisessä. Se voi paljastaa oman palvelun puutteita, tarjota välineitä rakenteellisen sosiaalityön toimintasuunnitelman tekoon tai edistää asiakasosallisuutta.

Helsingin kaupunki osallistui vuosina 2015–2016 sosiaalisen raportoinnin kehittämishankkeeseen (Lyly 2016), jonka yhteydessä toteutettiin muun muassa johtaville sosiaalityöntekijöille suunnattuja haastatteluja sosiaalisen raportoinnin vaikutuksista. Eräs vastaajista totesi sosiaalisen raportoinnin kautta saadun tiedon täsmentäneen oman alueen asiakasprofiileja ja ilmiöitä sekä auttaneen tiettyjen ilmiöiden ja ongelmien mittakaavojen hahmottamista (Helsingin kaupunki 2016a). Toinen johtava sosiaalityöntekijä puolestaan kertoi sosiaalisen raportoinnin myötä työntekijöiden päässeen keskustelemaan tärkeistä asioista paitsi työyhteisötasolla, myös keskijohdon ja päättäjien kanssa. Sosiaalisen raportoinnin avulla työyksikössä tuotettiin tietoa, joka johti konkreettisiin muutoksiin omassa toiminnassa ja muille tahoille suunnattuihin kehittämisehdotuksiin. Lisäksi saatua tietoa vietiin eteenpäin päättäjille sekä median välityksellä laajemman yleisön tietoisuuteen. Kokonaisuudessaan johtava sosiaalityöntekijä totesi sosiaaliseen raportointiin osallistumisen tuottaneen voimaantumisen kokemuksen koko työyhteisölle. (Helsingin kaupunki 2016b.)

Rakenteellisen sosiaalityön tekeminen edellyttää systemaattista johtamista organisaation eri tasoilla. Pauliina Nylund (2019) havaitsi käytäntötutkimuksessaan, että työyhteisössä sosiaalisen raportoinnin tekemiseen ja siitä innostumiseen vaikutti haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan olennaisesti esihenkilön rooli ja tuki. Organisaation kannustava suhtautuminen vaikuttaa ylipäänsä työntekijöiden kokemukseen mahdollisuudesta tehdä rakenteellisen sosiaalityön kaltaista, yhteiskunnallisesti vaikuttavaa sosiaalityötä (Simola 2018, 72). Rakenteellisen sosiaalityön tekemistä siis helpottavat toimivat rakenteet, joiden kehittämisessä tulee ottaa huomioon yksittäisten toimintojen erityispiirteet. Esimerkiksi Helsingissä Itäkadun perhekeskuksessa on viime vuosina panostettu rakenteellisen sosiaalityön mallin kehittämiseen. Mallia ollaan nyt laajentamassa myös muihin kaupungin perhekeskuksiin. Mallin toimivuuden kannalta olennaista on esihenkilöiden tuki, sitoutuminen ja johtaminen, joita ilman rakenteellisen sosiaalityön suunnitelmallinen toteuttaminen on huomattavasti hankalampaa. (Piitulainen 2021.)

Tiedon käyttö johtamisessa ja päätöksenteossa

Rakenteellisen sosiaalityön avulla saatavaa tietoa voidaan ja tulee hyödyntää laajemmin sosiaali- ja terveystoimen kehittämisessä, aina yksittäisten palvelujen johdosta koko sosiaali- ja terveystoimen johtoon. Rakenteellisen sosiaalityön tuottaman tiedon avulla voidaan muun muassa kehittää ja suunnitella toimintaa sekä asettaa eritasoisia tavoitteita. Esimerkiksi Helsingissä saatua tietoa on hyödynnetty, kun on valmisteltu ja suunniteltu koronan aiheuttaman palveluvelan hoitamista. Samoin sosiaalisen raportoinnin avulla kerättyä tietoa on käytetty muun muassa jälkihuollon palvelujen kehittämisessä. Sosiaalisessa raportoinnissa esiin tulleiden ilmiöiden kautta on kehitetty uusia toimintamalleja, joista esimerkkinä on yhdessä nuorisopalvelujen kanssa perustettu liikkuva Molnet-tiimi etsimään ja tukemaan kaupungilla liikkuvia lapsia.

Rakenteellisen sosiaalityön avulla tuotettu tieto voi joskus paljastaa sellaisia kehittämistarpeita, joihin vaikuttaminen edellyttää sosiaali- ja terveystoimea laajempia toimenpiteitä. Tällöin rakenteellisen sosiaalityön avulla saatua tietoa voidaan hyödyntää esimerkiksi erilaisissa kaupunkiohjelmista tai eri toimialat ylittävissä hankkeissa. Esimerkkejä kaupunkitasoisista ohjelmista ovat muun muassa Nuorten hyvinvointikertomus (esim. Helsingin kaupunki 2020) ja Helsingin hyvinvointisuunnitelma (Helsingin kaupunki

2019), joiden avulla rakenteellisen sosiaalityön kautta saatua tietoa on saatettu osaksi myös muiden kaupungin toimialojen suunnittelua ja päätöksentekoa. Kerättyä tietoa on hyödynnetty valmisteltaessa sosiaali- ja terveysministeriön lausuntoja ja vastattaessa erilaisiin tietopyyntöihin.

Rakenteellisen sosiaalityön tuottamaa tietoa voidaan hyödyntää sosiaali- ja terveystalvelujen suunnittelussa ja uudistamisessa, hyvinvointiraportoinnissa ja poliittisessa päätöksenteossa. Toisin kuin terveydenhuollon puolella, sosiaalityössä tehtävä työ koskettaa lähinnä yksittäisiä ihmisryhmiä ja voi jäädä sen myötä suurimmalle osalle väestöä ja päättäjiä vieraammaksi (ks. esim. Lyly-Falk 2016). Tällöin rakenteellisen sosiaalityön avulla saatava tieto voi selkeyttää ja konkretisoida sosiaalityötä ja sen merkitystä. Se myös tuo esille ilmiöitä ja toimintamalleja, joita ei tilastollisesti ole mahdollista saada.

Helsingin kaltaisessa suuressa kunnassa matka yksittäisten työntekijöiden ja/tai asiakkaiden havainnoista esimerkiksi lautakunnan käsittelyyn on pitkä, ja sen varrelle voi mahtua lukuisia näkemys- tai tulkintaeroja. Vuonna 2016 eräs Helsingin sosiaali- ja terveyslautakunnan jäsenistä totesi, että ”sen vuoksi tapa, jossa systemaattisesti kootaan sitä asiakastyötä tekevien työntekijöiden tietoa, on tärkeää”, sillä se tuottaa tärkeää materiaalia päätöksenteon tueksi. Jonkin asian esiin tuleminen sosiaalisen raportoinnin avulla on ”painavampaa” tietoa kuin yksittäisiltä työntekijöiltä saadut kuvaukset työstään. Samainen lautakunnan jäsen jatkoi sosiaalisen raportoinnin auttavan ”kysymään oikeita kysymyksiä” ja näkemään tehtyjen päätösten seurauksia. (Helsingin kaupunki 2016c). Siksi rakenteellisen sosiaalityön keinoin kerättyä tietoa käytetään valmisteltaessa sosiaali- ja terveyslautakunnan pykälää.

Edelleen on kehitettävä(ä)

Rakenteellisen sosiaalityön avulla on mahdollista tuottaa sosiaalityön asiakastyöhön pohjautuvaa tietoa sosiaalisista ilmiöistä ja ongelmista sekä hyödyntää kerättyä tietoa johtamisessa, palvelujen kehittämisessä ja päätöksenteossa. Erilaiset rakenteellisen sosiaalityön menetelmät, kuten sosiaalinen raportointi, tarjoavat systemaattisen tavan tuottaa tietoa sosiaalityön käytännöistä. Rakenteellinen sosiaalityö myös lisää työntekijöiden ja sosiaalityön asiakkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa paitsi käytännön työhön, myös erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin.

Rakenteellisen sosiaalityön avulla tuotetaan ja hallitaan tietoa sekä käytetään tuotettua tietoa toiminnan kehittämisessä, johtamisessa ja päätöksenteossa. Helsingin kaltaisessa isossa organisaatiossa tämä ei aina ole helppoa tai ainakaan yksinkertaista (Helsinki 2019a; Lyly 2016, 44; Simola 2018, 74). Tietoa pitäisi pystyä käyttämään ja hyödyntämään nykyistä paremmin osana johtamista ja poliittista päätöksentekoa. Tiedolla johtaminen on nostettu myös yhdeksi Helsingin kaupunkistrategian 2021–2025 painopisteeksi (Helsingin kaupunki 2021c), mikä entisestään lisää painoarvoa rakenteellisen sosiaalityön avulla saatavalle tiedolle ja sen hyödyntämiselle johtamisessa. Kaikki raportit ovat tarpeellisia, mutta niiden tiedon hyödyntäminen viestinnässä ja kehittämisessä voi tulla eteen vasta jonkin ajan päästä. Tämän vuoksi kerättävän tiedon on oltava myöhemmin helposti löydettävissä ja hyödynnettävissä, ja tiedon varastointi ja löydettävyyttä vaativat vielä työstämistä.

Tulevina vuosina on tärkeää panostaa entistä enemmän rakenteellisen sosiaalityön ja samalla sen johtamisen kehittämiseen. Esimerkiksi sosiaalisessa raportoinnissa toimialojen rajat ylittävä raportointi, moniammatillinen raportointi tai kuntien (tulevaisuudessa hyvinvointialueiden) välisen yhteistyön lisääminen edellyttävät uudenlaista ajattelua ja uusia toimintarakenteita rakenteellisen sosiaalityön tekoon. Toimialat ylittävä raportointi vaatii yhteistyötä ja olemassa olevien organisaatorakenteiden yhteensovittamista, joka asettaa omat haasteensa myös rakenteellisen sosiaalityön johtamiselle.

Jatkossa rakenteellisen sosiaalityön teossa tulee panostaa entistä enemmän seurantatiedon keräämiseen. Tarkastelemalla samaa ilmiötä systemaattisesti pidemmällä ajanjaksoilla saadaan kerättyä tietoa, joka jää piiloon pelkästään yksittäisiä tarkasteluja tekemällä (esim. Etsivä lähityö 2020a, 2020b, 2021). Helsingissä kehitettiin sosiaalisen raportoinnin malli vuosien 2015–2016 kehittämishankkeen yhteydessä (Helsingin kaupunki 2016d). Jatkossa mallia on tärkeää kehittää siten, että siinä huomioidaan nykyistä paremmin yksittäisten tarkastelujen ohella pitkäaikais- tai seurantatutkimukseen pohjautuva rakenteellinen sosiaalityö sekä erilaiset rakenteellisen sosiaalityön toteutusmuodot.

Sosiaalihuollossa ollaan siirtymässä entistä enemmän rakenteiseen eli määrämuotoiseen kirjaamiseen ja asiakastietojen tallentamiseen Omakanta-palveluun (THL 2020, Kanta 2021). Helsingissä siirtymä on aloitettu vuoden 2021 aikana uuden asiakastietojärjestelmän käyttöönoton myötä. Rakenteinen kirjaaminen tarjoaa myös mahdollisuuksia uudelleenlaistulle sosiaalihuollosta saatavan tiedon rakenteelliselle hyödyntämiselle. Valtaosin käytössä olevat asiakirjapohjat tulevat mahdollistamaan yhtenäisen vaikuttavuuden arvioinnin tekemisen ja tiedolla johtamisen kokonaan uudella tavalla (Kivipelto 2021). Käytännössä rakenteisesta kirjaamisesta saatavan tiedon hyödyntäminen tulee vieämään oman aikansa, sillä tarvittava asiakastieto ei ole uudessa asiakastietojärjestelmässä valmiina. Toisaalta tietojen kerääntyminen vähitellen antaa mahdollisuuden rakenteisen tiedon keruu- ja hyödyntämismallien huolelliselle kehittämiselle, jotta kerääntynyttä tietoa pystytään hyödyntämään parhaalla mahdollisella tavalla niin rakenteellisen sosiaalityön tekemisessä kuin sen johtamisessa.

KIRJALLISUUS

Aalto, Maija (2021) Yksinäisyyden pandemia. Helsingin Sanomat 22.6.2021. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000008038007.html> (luettu 29.9.2021)

Etsivä lähityö (2020a) Etsivän lähityön katuhavainnot maaliskuu 2020. Sosiaalinen raportti. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/etsivan-lahityon-katuhavainnot-maaliskuu-2020.pdf>

- Etsivä lähityö (2020b) Etsivän lähityön havaintoja Koronakeväänä. Sosiaalinen raportti. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/etsivan-lahityon-havaintoja-koronakevaana-2020.pdf>
- Etsivä lähityö (2021) Etsivän lähityön havainnot koronakeväänä 2021. Sosiaalinen raportti. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/koronahavainnot-kevat-2021.pdf>
- Harmsen, Sari & Piitulainen, Jukka (2021) Mikä niitä nuoria vaivaa? Blogikirjoitus Sosiaalisia ilmiöitä blogissa 20.6.2021. Helsingin kaupunki. <http://sosiaalisiailmioita.blogspot.com/2021/06/mika-niita-nuoria-vaivaa.html> (luettu 29.9.2021)
- Helsingin kaupunki (2016a) Kevään kyselyn tulokset. Julkaisematon kooste johtaville sosiaalityöntekijöille laaditusta sosiaalista raportointia koskevasta kyselystä. Helsingin kaupunki.
- Helsingin kaupunki (2016b) Miten sosiaalisen raportoinnin tuottamaa tietoa on hyödynnetty? Asiakaskokemustiedon kerääminen ja hyödyntäminen sosiaali- ja terveysvirastossa vuonna 2016. Yhteenveto kyselyn tuloksista. Julkaisematon esitys johtaville sosiaalityöntekijöille laaditusta sosiaalista raportointia koskevasta kyselystä. Helsingin kaupunki.
- Helsingin kaupunki (2016c) Sosiaalinen raportointi kunnallispolitiikan näkökulmasta. Julkaisematon haastattelumateriaali. Helsingin kaupunki.
- Helsingin kaupunki (2016d) Sosiaalinen raportointi sosiaalityössä – ohje tiedon keräämiseen ja tuottamiseen. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/hankkeet/sosiaalinen-raportointi-ohje.pdf>
- Helsingin kaupunki (2019) Hyvinvointia ja terveyttä kaikille. Helsingin hyvinvointisuunnitelma 2019–2021. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/Helsinki/hyte/hyvinvointia-ja-terveytta-kaikille.pdf>
- Helsingin kaupunki (2020) Nuorten hyvinvointi Helsingissä 2020. Helsingin kaupunki. https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/20_04_02_Nuorten_hyvinvointi_Helsingissa_2020.pdf
- Helsingin kaupunki (2021a) Sosiaalinen raportointi. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/sosiaalinen-raportointi/> (luettu 29.9.2021)
- Helsingin kaupunki (2021b) Osallistu ja vaikuta. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/osallistu-ja-vaikuta/> (luettu 29.9.2021)
- Helsingin kaupunki (2021c) Kasvun paikka – Helsingin kaupunkistrategia 2021–2025. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/fi/maatoksenteke-ja-hallinto/strategia-ja-talous/strategia> (luettu 27.10.2021)
- Helsinki (2019a) Rakenteellisen sosiaalityön käytäntöjä. Rakenteellisen sosiaalityön tilanneselvitys 2019. Julkaisematon raportti. Helsingin kaupunki.
- Helsinki (2019b) Sosiaalinen raportointi: Opioidikorvaushoito 2019. Matalan kynnyksen palveluiden kävijät ja Etsivä lähityö. Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/sosrap/raportit/korvaushoito.pdf>
- Hussi, Taina (2005) Sosiaalinen raportointi tiedon rakentajana – menetelmäkuvaus ja käytännön kokemukset. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 4/2005. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.
- Kanta (2021) Sosiaalihuollon asiakastiedon arkisto. Päivitetty 27.7.2021. Kanta-palvelut, Kansaneläkelaitos. <https://www.kanta.fi/ammattilaiset/sosiaalihuollon-asiakastiedon-arkisto> (luettu 30.9.2021)
- Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäperi 16/2021. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.

Laakso, Simo (2016) ”Tuoda esiin ne asiat täältä kentältä ja koittaa muuttaa jotain” – Teema-haastattelu sosiaalityöntekijöiden rakenteellisen sosiaalityön käsityksistä ja käytännön sovelluksista. Käytäntötutkimus, Helsingin yliopisto.

Lyly, Auri (2016) Sosiaalinen raportointi asiakastiedon tuottajana. Esimerkkinä aikuissosiaalityö ja lastensuojelu. Tutkimuksia ja raportteja 2/2016. Helsinki: Helsingin kaupunki, Sosiaali- ja terveysvirasto.

Lyly-Falk, Auri (2016) Sosiaalipalveluja koskeva tieto parempaan käyttöön. Kvartti – Kaupunki-tiedon verkkolehti 4.1.2016. Helsingin kaupunki. <https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/sosiaalipalveluja-koskeva-tieto-parempaan-kayttoon> (luettu 29.9.2021)

Nylund, Pauliina (2019) Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja kehittämisehdotuksia sosiaalisesta raportoinnista. Tutkimusraportti. Käytäntötutkimus, Helsingin yliopisto.

Pascale, Lena (2020) Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen sosiaalisessa raportoinnissa: Toimintatutkimus Helsingin kaupungin matalan kynnyksen palveluissa. Opinnäytetyö, sosiaali- ja terveysalan YAMK-tutkinto. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Piitulainen, Jukka (2021) Rakenteellisen työn opas perhekeskuksiin. Uramalliohjelma 2019–2020. Helsingin kaupunki.

Pohjola, Anneli (2014) Rakenteellisen sosiaalityön paikannuksia. Teoksessa Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. EU: UNIpress, 16–36.

Simola, Jenni (2018) Yhteiskunnallinen vaikuttamistyö kunnallisessa sosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Socca (2011) Sosiaalisen raportoinnin hanke. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca. http://www.socca.fi/kehittaminen/aikuissosiaalityo/aiempaa_kehittamista/sosiaalisen_raportoinnin_hanke (luettu 30.9.2021)

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sote-uudistus (2021) Tiedolla johtaminen on avain toimiviin ja laadukkaisiin sote-palveluihin. Valtioneuvosto. <https://soteuudistus.fi/tiedolla-johtaminen> (luettu 30.9.2021)

THL (2020) Tiedonhallinta sosiaali- ja terveysalalla: kirjaaminen. Päivitetty 3.6.2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/tiedonhallinta-sosiaali-ja-terveysalalla/kirjaaminen> (luettu 30.9.2021)

Muita linkkejä:

- Sosiaalisia ilmiöitä -blogi: <http://sosiaalisiailmioita.blogspot.com/>
- Etsivä lähityö (Facebook): <https://fi-fi.facebook.com/etsivalahityohki/>
- Seniori-info (Facebook): <https://www.facebook.com/seniorihelsinki/>
- Helsingin jälkihuolto (Instagram): https://www.instagram.com/jalkihuolto_hki/?hl=fi
- Helsingin jälkihuollon Jälkihuoltoistunto-podcast: <https://soundcloud.com/jaelkihuolto-viestintae>

Rakenteellisen sosiaalityön osaamisen nykytilanne ja vahvistamistarpeet

JOHANNA HIRVONEN, ANNE SURAKKA, SATU MARJA TANTTU JA IIRO VÄISÄLÄ

Rakenteellisen sosiaalityön koulutus

Millaista rakenteellisen sosiaalityön osaamista tuotetaan sosiaalityön yliopistokoulutuksessa ja ammattikorkeakoulujen sosionomikoulutuksessa? Koulutusten tuottamaa osaamista voidaan tarkastella muun muassa koulutusten opetussuunnitelmien sekä koulutusten tuottaman yleisen osaamisen ja kompetenssien pohjalta.

Kaikkien sosiaalityön pääainetta opettavien yliopistojen opetussuunnitelmissa on erillinen viiden opintopisteen kurssi rakenteelliselle sosiaalityölle. Helsingin, Tampereen, Jyväskylän ja Lapin yliopistojen opintotarjonnan kautta on saatavissa opintojakson kuvaus. Opintojakson tavoitteita ja tuottamaa osaamista avataan kaikissa kuvauksissa pitkälti samalla sisällöllä: rakenteellisen sosiaalityön olemuksen, taustan ja nykykeskustelun sekä menetelmien ymmärtämisenä ja taitamisena. Lapin yliopistossa on erikseen kirjattu tavoitteeksi ”tunnistaa kansalaisosallistumisen, ihmisoikeuksien, julkisuustyön, tiedon tuotannon ja strategiatyön tavoitteita ja käytäntöjä rakenteellisessä sosiaalityössä”. Helsingin yliopiston kurssissa ovat erillisenä teemana kaupunkiympäristöjen ainutlaatuiset rakenteelliset kysymykset. Opetussuunnitelmissa rakenteellisen sosiaalityön kurssi on sijoitettu joko aineopintoihin tai syventäviin opintoihin. Tässä on nähtävissä taustalla ajatus, että opiskelijoilla on oltava perusymmärrys sosiaalityöstä, jotta he voivat hahmottaa rakenteellista työskentelyä (Tiitinen 2021).

Viime vuosilta on vähäisesti tutkimustietoa rakenteellisen sosiaalityön opetuksesta yliopistossa, minkä vuoksi kartoitimme tilannetta opetussuunnitelmien, kurssin opettajien haastattelujen sekä vuonna 2017 julkaistun pro gradu -tutkielman (Vaittinen 2017) perusteella. Haastattelupyyntöön saimme vastauksen Lapin yliopiston yliopistonlehtori Laura Tiitiseltä sekä Itä-Suomen yliopiston yliopistotutkija, dosentti Elisa Tiilikaiselta. Lapin yliopisto tarjoaa kiinnostavan näkökulman rakenteellisen sosiaalityön opetukseen, sillä siellä aihetta on opetettu pisimpään erillisenä kurssina.

Tiitisen haastattelun (2021) ja Vaittisen gradun (2017) sekä vuoden 2021 opetussuunnitelmien vertailun perusteella rakenteellisen sosiaalityön opetus vaihtelee yliopistoittain. Opetuksen painotuksiin näyttävät vaikuttavan ainakin opettajan ja oppiaineen tutkimukselliset profiilit sekä kurssin toteutustapa (Tiitinen 2021; Vaittinen 2017, 57). Esimerkiksi sosiaalityön yliopistokoulutuksen yksiköiden yhteistyöverkosto Sosnetin kautta toimiva kurssi on mahdollistanut voimavarojen yhdistämisen ja kansainväliset luennoitsijat mutta tehnyt käytännön harjoitteista haastavia toteuttaa (Tiitinen 2021).

On vaikea arvioida, miten rakenteellinen perspektiivi näkyy yleisesti sosiaalityön opetuksessa. Tiitinen (2021) ja Tiilikainen (2021) arvioivat teeman olevan enemmänkin taustalla opetuksen suunnittelussa. Tukea tähän antaa Vaittisen tekemä kartoitus, jossa hän on havainnut rakenteellisen sosiaalityön ominaispiirteitä olevan jokaisen yliopiston opintotarjonnassa. Vaittisen poimimien mainintojen määrissä on jonkin verran vaihtelua yliopistojen välillä, mutta ne eivät olleet merkittäviä. (Vaittinen 2017, 47.) Lisäksi rakenteellinen sosiaalityö on sisällytetty sosiaalityöntekijän koulutukseen yhtenä osaamisalueena (Lähteinen, Raitakari, Hänninen, Kaittila, Kekoni, Krok & Skaffari 2017, 14).

Maisterikoulutettujen sosiaalityöntekijöiden on vuodesta 2017 lähtien ollut mahdollista hakea opiskelemaan erikoissosiaalityöntekijän tutkintoa rakenteellisen sosiaalityön erikoisalalta. 70 opintopisteen laajuinen erikoissosiaalityöntekijän tutkinto korvasi edeltävän ammatillisen lisensiaatinkoulutuksen. Tutkinnon tavoitteena on antaa tiedolliset, taidolliset ja tutkimukselliset valmiudet toimia erilaisissa erikoisosaamista vaativissa tehtävissä. Opintojen kuvataan tarjoavan valmiuksia vaativiin rakenteellisen sosiaalityön asiantuntijatehtäviin, tieteellisammattillista erikoisosaamisen hallintaa ja soveltamista, kykyä hyödyntää tutkimustuloksia ja tutkivaa työtä sekä kykyä toimia verkostoissa erikoistumisalansa asiantuntijana. (Sosnet 2021, 3–5.)

Sosionomi (AMK) -koulutusten opetussuunnitelmat rakentuvat koulutuksen tarjoajan opetussuunnitelmatyön pohjalta. Valtakunnallisesti yhdenmukaisuutta opetussuunnitelmiin tuottavat muun muassa sosionomikoulutuksen kompetenssit ja ammatillisen ydinosaamisen määrittely. (Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit 2021.) Rakenteellisen sosiaalityön käsite ei esiinny kompetenssikuvauksissa, mutta kuvauksista on nostettavissa rakenteellisen sosiaalityön kannalta keskeisiä osaamisalueita. Eettiseen sekä kriittiseen ja osallistavaan yhteiskuntaosaamiseen sisältyy ihmisarvon, tasa-arvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden edistäminen, sosiaalisen osallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen, syrjäytymisen ehkäisy yhteisöissä ja yhteiskunnassa, osallistavat ja valtaistavat toimintatavat sekä vaikuttamistyö.

Tutustuttaessa sosionomi (AMK) -koulutusten omilla www-sivuillaan julkaisemiin opetussuunnitelmien tavoite- ja sisältökuvauksiin kuvausteksteistä nousee niin ikään esiin rakenteellisen sosiaalityön kannalta keskeisiä näkökulmia ja tietoperustaa. Tällaisina koulutuksen sisältöinä on mainittu esimerkiksi hyvinvoinnin riskitekijöiden tunnistaminen, osallisuus- ja vaikuttamistyö, haavoittavassa asemassa olevien ihmisten elämää koskevan tiedon hankkiminen ja välittäminen päätöksentekoon, sosiaalityön yhteiskunnallisen ja yhteisötason orientaatiot, eriarvoisuutta synnyttävät ja ylläpitävät yhteiskunnalliset rakenteet sekä vaikuttavuustieto ja vaikuttavuuden arvioinnin menetelmät.

Sosiaalityö ja sosiaalipolitiikka rakentavat merkittävässä määrin sosionomikoulutuksen tietoperustaa (ks. Arene 2017, 11), ja koulutuksessa jäsennetään sosiaalityötä yksilö-, yhteisö- ja yhteiskunnallisen tason muutostyönä. Rakenteelliseen sosiaalityöhön kiinnitetyviä sisältöjä paikantuu opetussuunnitelmien perusteella sekä sosionomi (AMK) -koulutuksen yhteiskuntatieteellistä tietoperustaa määrittelevissä alkuvaiheen opinnoissa että koulutuksen myöhemmissä vaiheissa esimerkiksi suuntaavissa opinnoissa. Se, kuinka hyvin opiskelija määrittelee kriittistä yhteiskuntaosaamistaan nimenomaan rakenteellisena sosiaalityönä, tulee näkyväksi opiskelijoiden oman ammatillisen kasvun reflektoinneissa ja mahdollisesti läpileikkaavana näkökulmana esimerkiksi asiakasryhmittäin jäsenyvissä opinnoissa.

Ammattikorkeakoulut ovat tuottaneet 2000-luvun alusta alkaen työelämälähtöisiksi aikuiskoulutustutkinnoiksi suunniteltuja ylempiä AMK-tutkintoja (Kinos 2020, 46). Sosionomi (YAMK) -tutkinnoissa on useita suuntautumisvaihtoehtoja, joskaan ei rakenteellisen sosiaalityön mukaan nimettyinä. Sosionomi (AMK) -tutkinnon kompetenssien tavoitin sosionomi (YAMK) -tutkinnon kompetensseihin sisältyy rakenteellisen sosiaalityön kannalta relevanttia ydinosaamista. Sosionomi (YAMK) -tutkinnon suorittaneen tulee kompetenssikuvausten (ks. Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit 2021) mukaan muun muassa osata kriittisesti analysoida yhteiskunnallisia ja globaaleja muutoksia sekä ennakoida niiden sosiaalisia vaikutuksia.

Rakenteellisen sosiaalityön osaamisen nykytilanne ja vahvistamistarpeet

Rakenteellisen sosiaalityön tarkoitus ja tehtävä määritellään sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). Rakenteellisella sosiaalityöllä on huolehdittava sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittämisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Rakenteellisessa sosiaalityössä tarvittavan osaamisen tulee siis vastata lain asettamiin vaateisiin.

SOSRAKE-osaamisverkosto-hankkeen toteuttamassa kartoituksessa (Hirvonen, Kilpeläinen, Piirainen, Surakka, Tanttu & Tuikka ym. 2021) selvitettiin Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen toiminta-alueella Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymän ja Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien rakenteellisen sosiaalityön osaamista. Selvityksessä kysyttiin osaamisen tarpeista muun muassa asiakastyössä tehtävässä tiedon tuotannossa, palvelutarpeisiin kytkeytyvien yhteiskunnallisten yhteyksien hahmottamisessa, palvelu- ja tukitoimia koskevan vaikuttavuustiedon tuottamisessa sekä toiminnan ja päätöksenteon tasoilla tarvittavan rakenteellisen tiedon välittämisessä.

Osaamiskartoituksessa kaksi kolmasosaa työntekijöistä oli epävarmoja tai ei osannut arvioida rakenteellisen sosiaalityön osaamistaan. Työntekijät arvioivat yleisesti tarvitsevänsä paljon tai jonkin verran tukea ja opastusta rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiseen. Sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat eivät arvioineet millään osaamisalueella omaa osaamistaan hyväksi tai asiantuntijan tasoiseksi. Tulokset ovat linjassa vuonna 2018 Lapin alueella toteutetun osaamiskartoituksen kanssa (Martin, Kemppainen, Niskala & Pohjola 2018; ks. myös Sirpa Kannasojan ym. artikkeli tässä raportissa).

Rakenteellisen sosiaalityön osaamisessa on kehittämistarpeita, jotka liittyvät erityisesti asiakastyössä kertyvän informaation tiedonmuodostukseen, tiedon avulla vaikuttamiseen ja kehittämiseen sekä näillä osa-alueilla tarvittaviin taitoihin, kuten sosiaaliseen raportointiin, työn vaikutusten osoittamiseen ja viestintään. Seuraavissa alaluvuissa osaamisen nykytilaa ja vahvistamistarpeita on eritelty tarkemmin sosiaalihuoltolain rakenteellisen työn määritelmän mukaisesti.

Asiakastyöhön kytkeytyvä tiedon tuottaminen

Jotta rakenteellinen sosiaalityö nähdään osana perinteisesti yksilötyöhön keskittyvää sosiaalityötä, tulee tuntea rakenteellisen sosiaalityön tarkoitus. Yleisesti voidaan ajatella, että yhteiskunnallisella tasolla työntekijöiden on tunnistettava ihmisten eriarvoisuutta synnyttävät rakenteet, lainsäädäntöön liittyvät haasteet sekä se, miten sosiaaliturvaetuudet vastaavat asiakkaiden tarpeisiin. Sosiaalityön arvopohjan tunteminen luo tarkoituksen rakenteelliselle sosiaalityölle (ks. esim. Kivipelto 2021, 10). Näkemyksemme mukaan paikallisella tasolla rakenteellisen sosiaalityön käytännön toteutus edellyttää palvelujärjestelmän ja palveluaukkojen tunnistamista, mutta yhtä lailla hyvien käytäntöjen tunnistamista ja niiden monistamista.

Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoituksessa (Hirvonen ym. 2021) palvelujärjestelmän tuntemuksen osalta työntekijät arvioivat vahvimaksi osaamisensa sosiaaliturvaetuksien ja sosiaalipalvelujärjestelmän tuntemisessa, sähköisten palvelujen hyödyntämisessä omassa työssä sekä oman maantieteellisen työskentelyalueen tuntemisessa. Valtaosa, kolme neljäosaa, vastaajista hahmotti avovastauksissaan laajasti asiakkaiden tarpeiden taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia yhteyksiä ja kykeni arviomaan näiden tarpeiden ja tarjolla olevien palvelujen kohtaamattomuutta.

Sosiaalityössä keskiössä on tiedontuottaminen asiakasprosessiin eri vaiheista. Jalkautuvaa ja etsivää työtä tehdään kuntalaisten omissa ympäristöissä, ja havainnot palvelujen saatavuudesta alueella, turvallisuudesta ja viihtyisyydestä on tärkeä koota ja välittää eteenpäin. Siksi tiedon tuottamiseen ja kokoamiseen liittyvä metodinen osaaminen, kuten sosiaalisen raportoinnin tuntemus, on rakenteellisessa sosiaalityössä avainasemassa. Asiakkaiden mukaan ottaminen tiedontuotantoon asiakkaita osallistavien menetelmien ja asiakasraatien avulla tuo tietoon yhden näkökulman, mutta edellyttää toteutuakseen osaamista ja resursseja, joita työntekijöillä ei tällä hetkellä ole riittävästi (Hirvonen ym. 2021, 34–35).

Osaamiskartoituksen (Hirvonen ym. 2021, 25–27) vastausten mukaan työntekijät eivät pysty tuottamaan yhdenmukaista ja ajantasaista tietoa asiakasprosessin eri vaiheissa niin kattavasti kuin määrämuotoinen kirjaaminen edellyttäisi. Tämä johtuu osaltaan ajan, tietojärjestelmien ja osaamisen puutteista. Toisaalta organisaatioissa ei ole yhdessä sovitun käytäntöjä kirjaamisesta muutoin kuin hyvin yleisellä tasolla, eikä tätä koeta riittävän tarkaksi ohjaamaan arkityön kirjaamiskäytäntöjä.

Asiakastyössä havaittavia muutoksia ja palvelujen vaikutuksia työntekijät kirjaavat palvelutarpeen arviointeihin sekä aktivointi- ja asiakassuunnitelmiin. Muutoksen seurannassa työntekijät tukeutuvat myös moniammatilliseen ja monialaiseen yhteistyöhön. Asiakkaiden kanssa tavattaessa työntekijät tekevät väliarviointeja peilaten työskentelylle asetettuja tavoitteita. Asiakkaan oma arvio tilanteesta kirjataan asiakastietojärjestelmään. (Hirvonen ym. 2021, 26–27.) Mittareita muutoksen seurantaan on, mutta osaamiskartoituksen aineiston sosiaalityöntekijöistä noin 90 prosenttia ja sosiaaliohjaajista noin 95 prosenttia ei kokenut niitä toimiviksi asiakastyössä. Kaiken kaikkiaan työntekijöiden osaaminen ja käytössä olevat välineet eivät tällä hetkellä tue vaikutus- ja vaikuttavuustiedon tuottamista ja käyttämistä.

Toimenpide-ehdotuksien tekeminen sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi

Rakenteellisen sosiaalityön tieto edellyttää asiakaspinnasta tuotetun tiedon peilaamista olemassa olevaan tutkimustietoon. Esiin nousseiden asioiden yhteiskunnalliset yhteydet ja yleisyys tulee tunnistaa. Tieto yksin ei riitä, sen pohjalta tulee muotoilla kehittämissuhteita, mikä edellyttää innovaatio-osaamista, ideointia ja suunnittelua. Asiat eivät useinkaan ole yksin sosiaalityön keinoin ratkaistavissa, jolloin vuorovaikutuksellinen osaaminen, paikallisten verkostojen tunteminen ja niissä toimiminen ovat välttämättömiä. Tarvitaan yhteiskehittämisen taitoja ja tiedon välittämisen rakenteiden luomista.

Osaamiskartoituksessa niin yhteiskehittämisen periaatteiden tuntemuksessa ja hyödyntämisessä kuin rakenteellisessa työssä käytettäviä tietolähteitä koskevassa osaamisessa on puutteita (Hirvonen ym. 2021, 30–31, 34–35). Osaamiskartoitukseen vastanneista sosiaalityöntekijöistä 80 prosenttia ja sosiaaliohjaajista noin 90 prosenttia arvioi tarvitsevänsä paljon tai jonkin verran tukea erityisesti vaikutustiedon esiin saamisessa ja sen esittämisessä.

Jotta rakenteellinen sosiaalityö voisi olla vaikuttavaa, työntekijät tarvitsevat myös ymmärrystä poliittisen päätöksenteon rakenteista ja organisaatioiden päättävien elimien tuntemusta. Ehdotettujen kehittämistoimien vaikutuksia pitäisi lisäksi pystyä arvioimaan ennakoivasti esimerkiksi ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointimenetelmillä. Näillä osaamisen alueilla sosiaalityöntekijöillä ja sosiaaliohjaajilla on kuitenkin kartoituksen perusteella paljon tuen tarpeita (Hirvonen ym. 2021, 34–35).

Asiantuntemuksen tuominen osaksi muiden toimialojen suunnittelua

Sosiaalialan asiantuntijoina toimiessaan sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien tulee tunnistaa sosiaalityön yhteiskunnallinen rooli ja oma asiantuntijuus. Sosiaalityöllä on paikkansa yhteiskunnallisten kysymysten esiin nostajana ja oikeudenmukaisuustyössä. Työntekijöiden vuorovaikutuksellinen osaaminen on tärkeässä roolissa.

Rakenteellisen sosiaalityön tieto tulee tuoda laajasti osaksi tuen ja palvelujen suunnittelua. Tämä edellyttää yhteistyöverkostojen ja toimintatapojen luomista, jotka mahdollistavat tiedon välittämisen osaksi muun muassa HYTE-työskentelyä. Tarvitaan kirjallisen raportoinnin tapoja, viestintäosaamista ja mediaosaamista, jolloin tietoa saadaan välitettyä laajemmin. Tarvitaan myös ymmärrystä ennaltaehkäisevien palvelujen tarpeesta ja vaikutuksista, jotta palveluja pystyttäisiin tiedon avulla kehittämään korjaavista ennaltaehkäiseviin oikea-aikaisiin ratkaisuihin.

Osaamiskartoitukseen vastanneista sosiaalityöntekijöistä yli puolet ja sosiaaliohjaajista 75 prosenttia arvioi osaamisensa vahvaksi tai melko vahvaksi monitoimijaisessa verkostotyössä. Tällainen työskentely on rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen kannalta keskeistä: sosiaalityön asiantuntemusta tulee tuoda osaksi julkisen sektorin, kolmannen sektorin ja yksityisten palveluntuottajien edustajien sekä asiakkaiden kanssa tehtävää kehittämissuhteistyötä. Selvitykseen vastanneista sosiaalityöntekijöistä lähes 95 prosenttia ja sosiaaliohjaajista noin 85 prosenttia koki paljon tai jonkin verran osaamisen vahvistamisen tarpeita mediavaikuttamisessa ja julkiseen keskusteluun osallistumisessa, joka ei toistaiseksi ole kuulunut yleisesti sosiaalialan ammattilaisen työnkuvaan.

Näkökulmia rakenteellisen sosiaalityön osaamisen vahvistamiseen

Rakenteellisen sosiaalityön osaamista voidaan parantaa. Keskeisesti vastuuta voivat ottaa koulutuksen osalta niin yliopistot kuin ammattikorkeakoulut. Myös tuoreessa rakenteellisen sosiaalityön katsauksessa (Kivipelto 2021, 25) todetaan, että rakenteellisen sosiaalityön asemaa tulee vahvistaa edelleen yliopistojen sosiaalityön koulutusohjelmissa ja sosiaalialan ammattikorkeakoulututkinnoissa. Tärkeää olisi varmistaa rakenteellisen näkökulman integroituminen sosiaalityön osaamisen ytimeen pitämällä sitä opintoja läpileikkaavana teemana

Rakenteellisesta sosiaalityöstä on muodostunut liian fokusoitunut kuva yhtenä sosiaalityön erillisalueena, minkä vuoksi asiakastasolla kertyvä informaatio ja sen käyttö rakenteellisen sosiaalityön tarpeita vastaavasti jää usein käyttämättömäksi mahdollisuudeksi (vrt. Kivipelto 2021). Sosiaalialan työntekijöillä on paljon palvelujen kehittämisessä tarvittavaa tietoa ja myös joitakin välineitä tiedon kokoamiseen. Osaamiskartoituksen (Hirvonen ym. 2021) vastausten perusteella ei kuitenkaan selviä, miten tällaista tietoa käsitellään organisaatioissa tai miten sillä on voitu vaikuttaa päätöksenteon eri tasoilla. Palvelujärjestelmän kehittämisen kannalta keskeistä on toisaalta myös asiakkaiden osallisuuden edistämiseen liittyvä osaaminen tiedon tuotannossa.

Osaamiskartoituksen tulosten perusteella (Hirvonen ym. 2021, 36) työntekijöiden motivaatio rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen ja kehittämiseen on pääosin hyvä. Käytännössä rakenteellisen sosiaalityön tekeminen edellyttää organisaatioilta sosiaalityön tiedon arvostamista ja kykyä hyödyntää sitä sekä työntekijöiltä nykyistä enemmän resursseja, osaamista, tilaa ja aikaa. Resurssien parantamisen lisäksi työntekijät toivat esille tarpeita edistää organisaatioiden kehittämisen suunnittelua ja pitkäjänteistä toteutusta, monialaista ja monitoimijaista yhteistyötä, kehittämis ehdotusten vastaanottoa sekä ylätasoin hallinnon ja käytännön työn vuoropuhelua. (Hirvonen ym. 2021, 38.)

Yksi tulevaisuuden osaamishaaste on yhteiskunnallinen vaikuttaminen ja kyky esittää käytettävissä olevaan tietoon pohjautuen toimia yhteiskunnallisten ratkaisujen perusteiksi. Sosiaalityöhön toivotaan aiempaa enemmän rohkeutta vaikuttaa ja nostaa esille epäkohtia. Sosiaalityön tulee tehdä itsensä näkyväksi, mutta tarvetta on myös palveluja yhteen sovittavalle johtamiselle: yhteistyöhön sisältyy ongelmien ratkominen yhdessä ja laaja-alaisesti sektorirajat ylittäen. (Hirvonen ym. 2021, 39.)

Koulutus tarjoaa eväitä rakenteellisen sosiaalityön osaamisen viemiseksi käytäntöön. Pelkkä osaamisen vahvistaminen koulutuksen keinoin ei kuitenkaan auta, jos työelämässä ei ole valmiuksia ja resursseja huomioida rakenteellista työtä sosiaalialan ammattilaisten tehtäväkuvissa. Rakenteellisen sosiaalityön osaaminen ja toteuttaminen saadaan kestäväälle pohjalle, kun kehittämistyötä tehdään johdonmukaisesti koulutuksen ja työelämän yhteistyönä.

KIRJALLISUUS

- Arene (2017) Sosionomi tuottaa hyvinvointia läpi elämänkaaren. Ammattikorkeakoulutus sosiaalialan muutoksen edistäjänä. Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n työryhmän selvitys sosiaalialan tilanteesta ja kehityksestä. http://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2018/arene_sosionomiselvitys_pitka_raportti_fin.pdf?t=1526901428.
- Helsingin yliopisto (2021) Structural and urban social work. Sisu. <https://sisu.helsinki.fi/student/courseunit/hy-CU-118277042-2021-08-01/brochure>
- Hirvonen, Johanna & Kilpeläinen, Virpi & Piirainen, Keijo & Surakka, Anne & Tanttu, Satu Marja & Tuikka, Anne (2021) Tiedolla vaikuttamisen mahdollisuudesta toteutukseen. Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoitus. Xamk kehittää, 137. Mikkeli: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-344-311-2>
- Itä-Suomen yliopisto (2021) Opintojakso 5513109 Rakenteellinen ja vaikuttava sosiaalityö. WebOodi. https://weboodi.uef.fi/weboodi/opintjakstied.jsp?MD5avain=&Kieli=1&OpinKohd=50147189&OnkoIlmKelp=1&ooo_SortJarj=2&vl_tila=4&takaisin=vl_kehys.jsp&Opas=4191&Org=20784128&haettuOpas=4191&haeOpintJaks=haeopintojaksot
- Jyväskylän yliopisto (2021) Opinto-opas 2020–23 STOS3003 Rakenteellinen sosiaalityö. <https://opinto-opas.jyu.fi/2020/fi/opintojakso/stos3003/> (viitattu 15.9.2021)
- Kinos, Sirppa (2020) Sosionomit (ylempi AMK) muuttuvilla työmarkkinoilla. Tutkimon suorittaneiden sijoittuminen työelämään, osaaminen ja toimintaympäristön haasteet. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 492. Turku: Turun yliopisto.
- Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lapin yliopisto (2021) Opintojakso SSOS1221 Rakenteellinen sosiaalityö, SOSNET. WebOodi. https://weboodi.ulapland.fi/lay/opintjakstied.jsp?MD5avain=&Kieli=1&OpinKohd=29464252&OnkoIlmKelp=0&ooo_SortJarj=1&vl_tila=4&takaisin=vl_kehys.jsp&Opas=2938&Org=11924824&haettuOpas=2938&haeOpintJaks=haeopintojaksot (viitattu 15.9.2021)
- Lähteinen, Sanna & Raitakari, Suvi & Hänninen, Kaija & Kaittila, Anniina & Kekoni, Taru & Krok, Suvi & Skaffari, Pia (2017) Sosiaalityön koulutuksen tuottama osaaminen. SOSNET julkaisuja 7. Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=198a1ca7-7692-4899-863d-154064f438b7>
- Martin, Maria & Kemppainen, Tarja & Niskala, Asta & Pohjola, Anneli (2018) Sosiaalityöntekijöiden ja sosionomien osaaminen Lapissa: osaamiskartoituksen tuloksia. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisuja Vuosikerta 42. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. http://www.sosiaalikallega.fi/poske/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu_42_osaamiskartoitus
- Sosiaalialan tutkinnot ja kompetenssit (2021) Suomen ammattikorkeakoulujen sosiaalialan koulutuksen verkosto SOAMK. <https://www.sosiaalialanamkverkosto.fi/sosiaalialan-tutkinnot-ja-kompetenssit/>
- Sosnet (2021) Erikoissosiaalityöntekijän tutkinto. Rakenteellinen sosiaalityö -erikoisalan opetussuunnitelma 2021–2023. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=0e4c01fe-a5e3-4cfe-b680-dfee56af4f1>
- Tiilikainen, Elisa (2021) Haastattelu tekstimuotoisena 30.9.2021.
- Tiitinen, Laura (2021) Haastattelu videopuheluna 21.9.2021.
- Vaittinen, Tuuli (2017) Rakenteellinen sosiaalityö sosiaalityön koulutuksessa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.

OSA 3

RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN MENETELMIÄ JA TOIMINTAMALLEJA

Rakenteellisen sosiaalityön tiedon kokoaminen

Rakenteellisen sosiaalityön käytäntölähtöinen jäsenitys

EEVA LIUKKO JA PEKKA KARJALAINEN

Aluksi

Sosiaalihuoltolain (1301/2014 7 §) mukaan rakenteellisella sosiaalityöllä on huolehdittava sosiaalista hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia koskevan tiedon välittämisestä ja sosiaalihuollon asiantuntemuksen hyödyntämisestä hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Tämän kirjoituksen tarkoituksena on esittää rakenteellisen sosiaalityön käytäntölähtöinen jäsenitys, joka voi tukea rakenteellisen sosiaalityön kiinnittymistä systemaattisella tavalla sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonmuodostukseen, suunnitteluun ja päätöksentekoon siten, kuin sosiaalihuoltolaki edellyttää.

Vaikka rakenteellinen sosiaalityö on lakisääteistä toimintaa ja vaikka rakenteellisen sosiaalityön ymmärretään olevan yksi sosiaalityön keskeisistä orientaatioista (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019; Karjalainen, Kivipelto, Liukko & Muurinen 2021), sen toteutus kunnissa on puutteellista. Kansallinen ohjaus on tältä osin ollut vähäistä, minkä vuoksi rakenteellisen sosiaalityön käsitettä ja menetelmällistä perustaa on tulkittu eri kunnissa eri tavoin. Rakenteellisen sosiaalityön toimeenpanoon ei myöskään useimmissa kunnissa ole systemaattisesti panostettu. Rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuotanto on kansallisesta ja myös alueellisesta näkökulmasta ollut hyvin pisteittäistä ja satumanvaraista.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014 7 §) mukaan rakenteellisella sosiaalityöllä on kolme keskeistä tehtävää. Ensinnäkin kyse on tiedon tuottamisesta asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä tarpeisiin vastaavien sosiaalipalvelujen ja muun sosiaalihuollon vaikutuksista. Toiseksi tehtävänä on esittää tavoitteellisia toimia ja toimenpide-ehdotuksia sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä kunnan asukkaiden asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämiseksi. Kolmantena tehtävänä on tuoda sosiaalihuollon asiantuntemus osaksi kunnan muiden toimialojen suunnittelua sekä tehdä yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa sosiaalityön ja muun palvelu- ja tuki- valikoiman kehittämiseksi.

Sosiaalityön ammatillisista lähtökohdista katsottuna sosiaalihuoltolain näkemys rakenteellisesta sosiaalityöstä ei ole täysin kattava, mutta se tarjoaa hyvän perustan vakiinnuttaa rakenteellisen sosiaalityön tieto osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioiden tiedolla johtamisen rakenteita. Rakenteellisen sosiaalityön määritelmälliset rajaukset

ovat kuitenkin olennaisia: joskus lähes kaikki sosiaalityössä tehtävä toiminta ymmärretään rakenteellisen sosiaalityön piiriin kuuluvana, mutta tällöin käsite menettää merkityksensä. Tässä artikkelissa tarkoitamme rakenteellisella sosiaalityöllä yksilökohtaiseen ja yhteisölliseen sosiaalityöhön perustuvaa laadukkaan tiedon tuottamista ja vaikuttamistyötä. Artikkelissa on hyödynnetty Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kesällä 2021 tekemää rakenteellisen sosiaalityön kyselyä, joka suunnattiin kuntien ja kuntayhtymien sosiaalipalvelujen järjestämisestä vastaaville tahoille.

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen edellytykset ja esteet

THL:n kuntakyselyssä selvitettiin rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen edellytyksiä ja esteitä sekä kansallisella että paikallisella tasolla. Vastauksissa painotettiin kansallista strategiaa ja toimeenpanosuunnitelmaa sekä yhdenmukaisia toimintamalleja tiedon tuottamisen käytäntöihin, tiedon hyödyntämiseen ja vaikuttamistoiminnan mahdollistamiseksi. Valtakunnallisesti myös yhtenäiset rakenteellisen sosiaalityön tekemisen käytännöt, mittarit ja asiakastietojärjestelmät nostettiin kehittämiskohteiksi. Tulevien hyvinvointialueiden osalta nähtiin välttämättömänä, että yhtenäisiä rakenteellisen sosiaalityön toteuttamisen tapoja ja tiedon tuottamisen menetelmiä edellytetään kaikilta alueilta. Rakenteellisen sosiaalityön sisällöllistä ja käsitteellistä selkiyttämistä pidettiin niin ikään kansallisena tehtävänä, sillä tulkinnat työn sisällöstä vaihtelevat riippuen kunnista, organisaatioista tai jopa yksittäisistä työntekijöistä. Resurssien osoittaminen, osaaminen, koulutus, työn merkityksen ja näkyvyyden kohentaminen sekä lainsäädännön tarkentaminen vastaamaan tulevia haasteita olivat teemoja, joiden kautta rakenteellisen sosiaalityön nähtiin vahvistuvan (ks. myös Hirvonen, Kilpeläinen, Piirainen, Surakka, Tantt & Tuikka 2021).

Suurimmat kansalliset esteet rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseksi liittyvät edellä mainittuihin ikään kuin kääntäen. Lisäksi vastauksissa nostettiin esille sosiaalihuollon painoarvo sote-palvelujen kokonaisuudessa sekä asenteet. Esimerkiksi työikäisten asiakkaiden ongelmat ja vaikeat elämäntilanteet jäävät joskus ikäihmisten ja lapsiperheiden palveluiden jalkoihin. Aina ei välttämättä osata nähdä, että asiakastyöstä nousevat asiat voivat olla merkityksellistä tietoa organisaatioiden johdolle ja päättäjille. Rakenteellinen sosiaalityö näyttäytyy kunnissa määrittelemättömänä kokonaisuutena, joka ei ole konkretisoitunut toimintamalleiksi saatikka toimenpiteiksi. Se on koettu erilliseksi työsaraksi, eikä yhteyttä hyvinvoinnin edistämisen työhön ole noteerattu. Poliittisille päättäjille rakenteellinen työ voi olla kokonaan tuntematon asia tai käsite. Vaikka sosiaalihuoltolaki antaa puitteet rakenteellisen sosiaalityön toteuttamiselle, ongelmia on toimeenpanon ohjeistuksessa, ohjauksessa ja valvonnassa.

Alueellisesti kehittämiskohteiden teemat liittyvät tietotarpeiden tunnistamiseen ja tiedontuotannon kehittämiseen, rakenteelliseen sosiaalityöhön toimintana ja toimijuuden kehittämiseen sekä paikallisten olosuhteiden ja palvelutarpeiden tunnistamiseen. Sen lisäksi, että kerätään laadullista ja alueellista ilmiöpohjaista tietoa, tulisi kehittää määrällistä, tilastollista ja asiakastietojärjestelmistä saatavaa määrällisen tiedon koostamista. Lisäksi vastauksissa tuotiin esille eräänlaisen kokoavan tietotalustan tarve, jota voitaisiin käyttää systemaattiseen dokumentointiin ja vaikuttavuuden arviointiin. Tietojärjestelmissä ei ole huomioitu rakenteellisen sosiaalityön tai esimerkiksi sosiaalisen raportoinnin

tarpeita riittävästi. Jatkossa huomiota tulee kiinnittää siihen, miten tulevat hyvinvointialueet vastaavat rakenteellisen sosiaalityön yhtenäisen kokonaisuuden toimeenpanosta ja miten sote-alueiden johto on asiaan sitoutunut. Vallitsevat olosuhteet, ilmiöt ja haasteet vaihtelevat maaseutumaisesta metropoliin, jolloin aluenäkökulmat on sovittava kansalliseen toimintamalliin.

Kansallisen ohjauksen tarve tulee vastauksissa vahvasti esille. Se liittyy niin lain tulkintaan, sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioiden toimintaan, toimintamallien ja menetelmien kehittämiseen ja käyttöön kuin myös tiedonhallintaan. Parhaillaan rakenteellista sosiaalityötä kehitetään kuntien ja kansallisten toimien lisäksi hankkeissa Varsinais-Suomen (VASSO), Pohjois-Suomen (POSKE) ja Itä-Suomen (ISO) sosiaalialan osakeskusten alueilla. Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden -ohjelmaan liittyvässä sosiaalihuollon kehittämissuunnitelmassa rakenteellisen sosiaalityön kansallista toimeenpanoa tuetaan selvityksin, kyselyin sekä kehittämistyöpajojen avulla.

Rakenteellisen sosiaalityön tekemisen osa-alueet

THL:n kuntakyselyssä kysyttiin, mitä rakenteellisen sosiaalityön tiedontuottamisen menetelmiä ja toimintamalleja kunnissa oli käytettävissä. Vastausten perusteella rakenteellisen sosiaalityön menetelmällisyys vaikuttaa ohuelta, vaikka tiedontuotannon tapoja tuotiinkin esille varsin monipuolisesti. Samankaltaisia vastauksia rakenteellisesta sosiaalityöstä saatiin, kun THL arvioi Tulevaisuuden sosiaali- ja terveystieteiden -ohjelman hankealueiden lähtötilannetta (Koivisto, Muurinen & Parviainen 2021).

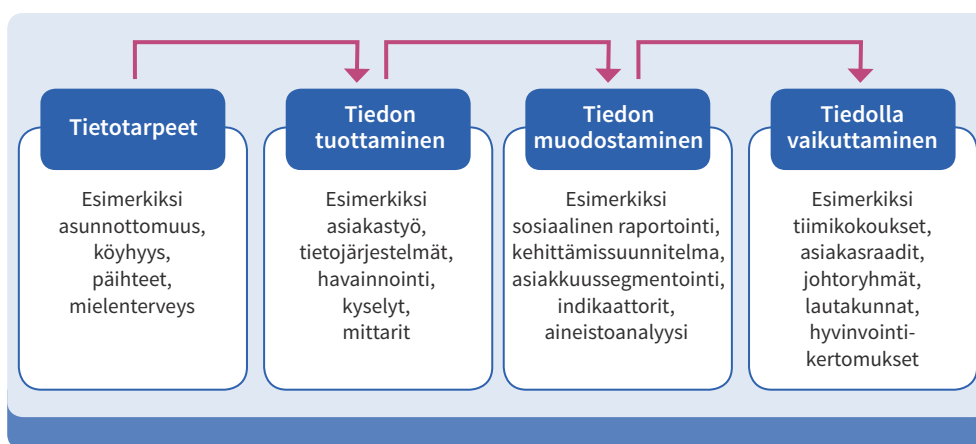
Rakenteellisen sosiaalityön menetelmällisinä lähestymistapoina voidaan vastauksissa tunnistaa lähinnä sosiaalinen raportointi ja asiakasraadit. Pikemminkin rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottamisen keinoja kuin menetelmiä ovat vastauksissa mainitut kyselyt, tilastotiedot, kokemusasiantuntijuus ja asiakastyössä käytettävät mittarit (esim. Kykyviisari ja RAI). Vastauksissa tuotiin esille myös tiedonmuodostuksen käytäntöjä, kuten tutkimukset, selvitykset ja analyysit. Lisäksi rakenteellisen sosiaalityön menetelminä tai toimintamalleina mainittiin sosiaalihuollon ammatillisia käytäntöjä (esim. systeeminen lastensuojelu ja yhdyskuntatyö) sekä monialainen työskentely ja siihen liittyvä kehittäminen (esim. perhekeskukset). Toimintamallit ja monialainen yhteistyö tuottavat tietoa asiakastyöstä, mutta vastauksissa ei kuitenkaan tarkemmin kuvattu näiden toimintojen yhteyttä juuri rakenteelliseen sosiaalityöhön. Vastauksissa nostettiin esille myös hyvinvointikertomukset ja toimintakertomukset rakenteellisen sosiaalityön menetelminä tai toimintamalleina. Näissä on kyse ennen kaikkea vaikuttamisesta kunnan suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Kuntakyselyn vastaukset antavat jossain määrin kapean kuvan rakenteellisen sosiaalityön menetelmällisyydestä. Esimerkiksi tässä julkaisussa esitellään menetelmiä, jotka eivät nousseet kuntakyselyssä esille, mahdollisesti siksi, että ne eivät ole vakiintuneet osaksi kuntien toimintaa.

Kuntakyselyn vastaukset ovat jäsennettävissä kunnallisen organisaation kontekstissa tiedon tarpeiden määrittelyn, tiedon tuottamisen, tiedon muodostamisen ja tiedolla vaikuttamisen toimintoina (ks. kuvio 1). Koostetusti kuntakyselyn vastaukset sisältävät rakenteellisen sosiaalityön erityyppisten toimintojen ja työkäytäntöjen yhdistelmänä siten, että sen perustana ovat asiakastyön pinnasta nousevat tietotarpeet ja

monipuoliset tietolähteet ja että sen käytettävissä on laadukasta tietoa ja tunnistettuja väyliä käyttää tietoa vaikuttamiseen. Näin muodostuvan jäsenyyksen neljä osa-aluetta ovat jopa ymmärrettävissä rakenteellisen sosiaalityön menetelmien ominaispiirteinä. Esimerkiksi sosiaalinen raportointi menetelmänä edellyttää tarpeelliseksi tunnistetun tiedon keruuta, tiedon koostamista sosiaalisesti raportiksi ja sosiaalinen raportin viemistä suunnittelun tai päätöksenteon tueksi.

Seuraavassa esitettävä jaottelu on rakenteellisen sosiaalityön toimintoja jäsentävä kehikko. Kehikon sisällä rakenteellista sosiaalityötä on mahdollista tehdä yksilötyön, ryhmien ja yhteisöjen tasoilla ja toiminnan eri ulottuvuuksilla (ks. Ruonakangas 2021). Kehikko myös mahdollistaa yhteiskuntakriittisen näkökulman ja esimerkiksi rakenteellisen sosiaalityön konventionaalisen, refleктоivan ja uudistavan tehtävän toteuttamisen (ks. Kivipelto 2021).

Kuvio 1. Tiedolla vaikuttaminen rakenteellisessa sosiaalityössä

Seuraavassa kuvataan rakenteellisen sosiaalityön osa-alueiden sisältöjä.

Tietotarpeet

Rakenteellisen sosiaalityön tietotarpeet määrittyvät monipuolisesti ja joustavasti muun muassa väestön, asiakkaiden ja ammattilaisten kokemusten sekä asiakastyöstä tehtävien havaintojen pohjalta. Ne voivat perustua esimerkiksi yhteiskunnallisiin epäkohtiin, asiakkaiden palvelutarpeisiin, palvelujärjestelmän toimimattomuuteen tai tarpeeseen saada tietoa jostakin sosiaalisesti ilmiöstä.

Tiedon tuottaminen

Asiakastyössä toteutettavia rakenteellisen sosiaalityön tiedontuottamisen toimintakäytäntöjä ovat esimerkiksi yksilökohtainen asiakastyö, toiminnan (yhteis)kehittäminen, etsivä työ ja työskentely asiakastyön verkostoissa. Lisäksi tietoa asiakaskokemuksista voidaan kerätä asiakasraadeissa ja muilla foorumeilla, joilla asiakkaiden ja asukkaiden kokemukset ovat keskiössä. Myös asiakastietojärjestelmiin tehtävät kirjaukset tuottavat tietoa rakenteellista sosiaalityötä varten. Erityisesti AVAIN-mittarin käyttö tuottaa tietojärjestelmistä jäsentynyttä tietoa sosiaalisista ongelmista ja niiden yhteyksistä asiakkaiden elämäntilanteisiin (ks. Minna Kivipellon ja Niina Tannerin artikkeli tässä julkaisussa).

Myös muut asiakastyössä käytetyt mittarit, kuten Kykyviisari ja RAI, voivat tuottaa rakenteellisessa sosiaalityössä hyödynnettävää tietoa. Rakenteellisessa sosiaalityössä tietopohja voi sisältää myös yksittäisiin asiakkuuksiin kiinnittymättömiä tietolähteitä, esimerkiksi Kelan, työvoimahallinnon ja Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) tuottamia tilastoja.

Tiedon muodostaminen

Monipuolisen tietopohjan ja tiedontuotannon lisäksi tarvitaan tiedon muodostamista, jotta ymmärrys asiakkaiden kokemuksista ja yhteiskunnallisesta tilanteesta rakentuu jäsenyneellä ja luotettavalla tavalla. Tiedosta (informaatiosta) tulee siis tuottaa rakenteellisen sosiaalityön tietoa. Esimerkiksi sosiaalinen raportti on tapa koostaa tietoa eri tietolähteitä hyödyntäen. Tiedonmuodostus voi toteutua myös muun muassa asiakas-tietojärjestelmäkirjauksista tuotettuna indikaattoritietona tai laadullisten kirjausten sisältöjen analyysinä.

Tiedolla vaikuttaminen

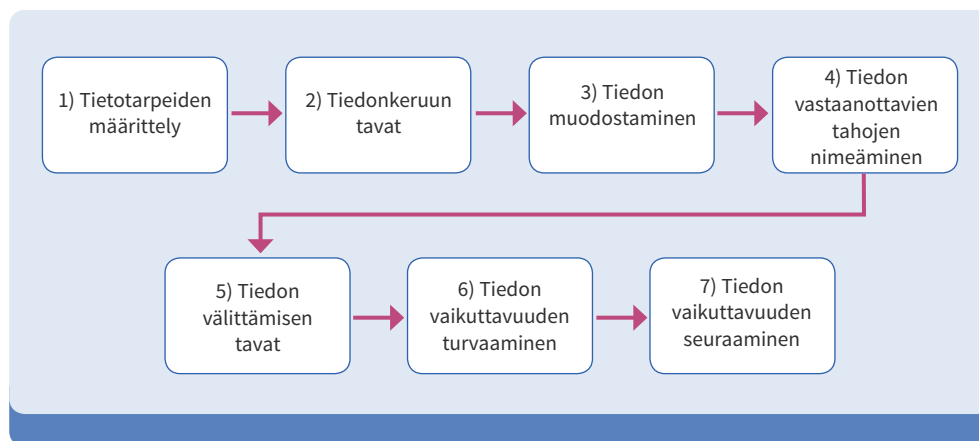
Jos tiedolla ei pyritä vaikuttamaan, kyse voi olla sosiaalisia olosuhteita kuvailevasta tiedosta mutta ei rakenteellisen sosiaalityön tiedosta. Rakenteellisen sosiaalityön tehtävänä on korjata epäkohtia, lisätä ymmärrystä sekä vaikuttaa toiminnan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Rakenteellisen sosiaalityön keinoin muodostettua tietoa tulisi käsitellä asiakas- ja yhteistyössä sekä välittää toimijoille, jotka ottavat tiedon huomioon omassa toiminnassaan tai joilla on valtuudet hyödyntää tietoa päätöksenteossa. Rakenteellisen sosiaalityön tiedolla tulee siis olla taho, joka ottaa tiedon vastaan ja joka käyttää sitä. Rakenteellisen sosiaalityön tietoa, kuten raportteja, katsauksia ja analyyseja, voidaan käsitellä esimerkiksi johtoryhmän kokouksessa, lautakunnissa sekä eri ammattilaisten, asiakkaiden ja asukkaiden kanssa. Tietoa voidaan välittää eteenpäin myös päätöksenteossa hyödynnettävissä asiakirjoissa, kuten toimintakertomuksissa ja hyvinvointikertomuksissa.

Rakenteellisen sosiaalityön tiedonpolku

Useista kunnista puuttuvat pysyvät rakenteet ja ratkaisut, jotka systemaattisella tavalla mahdollistaisivat tai jopa edellyttäisivät rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotantoa. Näissä olosuhteissa rakenteellisen sosiaalityön tekeminen on riippuvaista yksittäisistä työntekijöistä ja lähiesihenkilöistä. Tällä hetkellä rakenteellisen sosiaalityön toimijoille voi lisäksi olla epäselvää, kuka tai mikä taho ottaa tuotetun tiedon vastaan ja miten tietoa käsitellään tai mitä sen perusteella tapahtuu. Ruonakankaan (2021) tutkielmassa esille nousivat puutteet rakenteellisen sosiaalityön kunnallisessa strategiassa ja johtamisessa, joiden vuoksi rakenteellinen sosiaalityö ei jäsenny sen paremmin osana perustyötä kuin johtamista tai kunnallista suunnittelua ja päätöksentekoaan. Siksi asiakastyöhön perustuvalla tiedolla ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa: siitä ei saada muodostettua kunnan toimialoilla vaikuttavaa tietoa eikä sitä saada käännettyä toimenpide-ehdotuksiksi, joilla asiakkaiden ja kuntalaisten hyvinvointia ja palvelujärjestelmän toimivuutta voitaisiin pyrkiä edistämään. (Ruonakangas 2021.)

Rakenteellisen sosiaalityön laadukkaan tiedon tuotanto systemaattisella tavalla ja tiedon vaikutusmahdollisuuksien varmistaminen edellyttävät sitä, että rakenteellisen

sosiaalityön eri vaiheet kytketään kiinteäksi osaksi organisaation perustuksen, johtamisen, tiedontuotannon, suunnittelun ja päätöksenteon rakenteita. Kun rakenteellista sosiaalityötä tarkastellaan organisaatioon juurrutettuina toimintatapoina, voidaan puhua rakenteellisen sosiaalityön vaikuttamisen tai tiedon polusta. Siinä on kyse niistä eri vaiheista, joiden mukaisesti organisaatio sitoutuu tuottamaan rakenteellisen sosiaalityön tietoa ja kuljettamaan sitä eteenpäin niin, että tiedolla on mahdollisuus vaikuttaa.

Kuvio 2. Rakenteellisen sosiaalityön tiedonpolku sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatiossa

Rakenteellisen sosiaalityön tiedonpolun vaiheita osana organisaation ja kunnan toimintaa voidaan tunnistaa esimerkiksi kuvion 2 mukaisesti. Tällöin organisaatiossa olisi sovittuna kunkin vaiheen osalta, mistä on kyse ja miten sen kohdalla toimitaan. Tunnistettuihin tietotarpeisiin perustuen voidaan esimerkiksi nimetä rakenteellisen sosiaalityön tietolähteet ja tietolähteisiin perustuen määritellään tavat, joilla tietoa kerätään (esim. kysely, havainnointi) ja joilla tiedosta muodostetaan luotettavaa tietoa (mm. indikaattorit, raportit). Lisäksi organisaatiossa tulisi sopia siitä, mikä taho ottaa tiedon vastaan ja miten tieto sinne välitetään. Lopuksi tulisi määritellä, miten tiedon vaikuttavuutta voidaan edistää. Voidaan esimerkiksi sopia tiedon käsittelystä asiakasraadeissa ja hyvinvointikertomusten laadinnassa, toimenpide-ehdotusten valmistelusta tai toiminnan kehittämissuunnitelmien tekemisestä. Olennaista on myös määritellä, mikä taho seuraa rakenteellisen sosiaalityön tuottaman tiedon hyödyntämistä ja vaikutuksia.

Lopuksi

Rakenteellista sosiaalityötä koskeva ymmärrys on kansallisesta ja pääosin myös paikallisesta näkökulmasta katsottuna ollut hyvin hajanaista ja kehittynyt alue- ja työntekijäkohtaisella tavalla. Tämän vuoksi rakenteellisen sosiaalityön vaikuttavuus on ollut ohutta tai kapeaa ja sen tunnettuus muiden kuin sosiaalihuollon ammattilaisten keskuudessa on ollut heikkoa. Hyvinvointialueilla rakenteellisen sosiaalityön tuottamalle hyvinvointia ja sosiaalisia ongelmia tarkastelevalle tiedolle on kuitenkin suuri tarve. Alueellisen tiedon ohella tarvitaan myös kansallisen tason tiedontuotantoa, joka voi tukea hyvinvointialueiden vertailtavuutta, arviointia ja ohjausta.

Rakenteellisen sosiaalityön vakiinnuttaminen osaksi hyvinvointialueiden tiedontuotantoa edellyttää määrätietoisia toimenpiteitä. Rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotanto tulee kiinnittää osaksi hyvinvointialueiden ja koko maata koskevan tiedontuotannon rakenteita. Tarvitaan luotettavan, laadukkaan tiedon tuottamista ja tiedon viemistä johtamisen, suunnittelun, ohjauksen ja päätöksenteon ydinprosesseihin. Kaiken lähtökohtana on kuitenkin riittävässä määrin jaettu yhteinen ymmärrys siitä, mitä rakenteellisella sosiaalityöllä tarkoitetaan, miten sitä tehdään ja mitä sen tekeminen edellyttää paitsi työntekijöiltä myös palvelujärjestelmältä.

KIRJALLISUUS

Hirvonen, Johanna & Kilpeläinen, Virpi & Piirainen, Keijo & Surakka, Anne & Tanttu, Satu Marja & Tuikka, Anne (2021) Tiedolla vaikuttamisen mahdollisuudesta toteutukseen. Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoitus. Xamk kehittää, 137. Mikkelä: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-344-311-2>

Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Liukko, Eeva & Muurinen, Heidi (2021) Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille. Ohjaus 1/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) Tiekartta 2020: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41.

Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpäperi 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Koivisto, Juha & Muurinen, Heidi & Parviainen, Laura (2021) Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman hyötyavoitteiden toteutumisen kansallinen seuranta ja arviointi: lähtötilanne. Työpäperi 3/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Pohjola, Anneli (2011) Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa Anneli Pohjola & Riitta Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 207–224.

Ruonakangas, Santra (2021) Rakenteellisen sosiaalityön toteutuminen, mahdollisuudet ja esteet. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

II Sosiaalinen raportointi

Sosiaalinen raportti Helsingin aikuissosiaalityön asiakkaista

KAISA SAARINEN JA KAISA PASANEN

Rakenteellinen sosiaalityö ja sosiaalinen raportointi Helsingissä

Helsingin sosiaali- ja terveystoimessa rakenteellista sosiaalityötä on tehty pitkään sosiaalisen raportoinnin avulla. Sosiaalista raportointia rakenteellisen sosiaalityön välineenä on kehitetty kahdessa laajassa hankkeessa vuosina 2002–2003 ja 2015–2016 (Hussi 2005; Lyly 2016). Uuden sosiaalihuoltolain myötä Helsingissä haluttiin, että rakenteellisesta sosiaalityöstä tulee osa sosiaalialan ammattilaisten perustyötä ja että tiedon tuottaminen rakenteellisen sosiaalityön tueksi on systemaattista. Vuosina 2015–2016 toteutetussa sosiaalisen raportoinnin hankkeessa kehitettiin asiakasdokumenteista tehtävään tiedonlouhintaan (esim. Epstein 2009) perustuva sosiaalisen raportoinnin tiedonkeruun malli (Helsingin kaupunki 2016) ja rakenteellinen sosiaalityö lisättiin osaksi sosiaalityöntekijöiden tehtävänkuvaa.

Viimeisimmän kehittämishankkeen jälkeen sosiaalista raportointia ryhdyttiin juurruttamaan osaksi kaikissa sosiaalipalveluissa tehtävää työtä. Tällöin havaittiin, että asiakasdokumenttien systemaattiseen läpi käymiseen ja tiedonlouhintaan perustuva malli ei sovellu kaikkiin tiedontuotannon tarpeisiin ja on raskas toteuttaa osana asiakastyötä. Helsinkiin perustettiin rakenteellisen sosiaalityön verkosto erilaisten sosiaalisen raportoinnin ja rakenteellisen sosiaalityön menetelmien kehittämisen ja levittämisen tueksi. Tällä hetkellä sosiaalista raportointia toteutetaan useita eri menetelmiä ja malleja hyödyntäen. Tiedonkeruussa hyödynnetään asiakasdokumenttien lisäksi muun muassa sähköisiä lomakkeita ja kyselyjä, ryhmäkeskusteluja sekä asiakkaiden haastatteluja. Tiedonkeruun tapavalitaan raportissa tarkasteltavien teemojen ja tiedon tuotannon tavoitteiden perusteella. Rakenteellinen sosiaalityö on sosiaalityöntekijöiden lisäksi osa muun muassa etsivää työtä tekevien sosiaaliohjaajien tehtävänkuvaa (katso Lena Pascalen artikkeli tässä raportissa).

Sosiaalinen raportti aikuissosiaalityön asiakkaista 2020

Helsingin aikuissosiaalityössä sosiaalinen raportointi on ollut pitkään osa palvelujen kehittämistä ja johtamista. Tavoitteena on ollut kannustaa työntekijöitä tekemään raportointia omaan työtehtävään sopivasti. Raportointia on rohkaistu tekemään monella tavalla: niin laajoina raportteina, lyhyinä ilmiökatsauksina, blogiteksteinä kuin sosiaalisen median eri kanavien ja podcastien muodossa. Laajemmin rakenteellista sosiaalityötä

on tehty myös eri yhteistyöverkostoissa, osallistumalla julkiseen keskusteluun sekä alueellisiin ja valtakunnallisiin työryhmiin.

Idea tässä menetelmäkuvauksessa esiteltävän raportin kirjoittamiseen syntyi kerättyämme laadullisen aineiston vuoden 2020 alussa aikuissosiaalityön kehittämistä varten. Asiakastietojärjestelmästä ei ollut mahdollista saada laadullista tietoa, joten päätimme kerätä tietoa suoraan asiakastyötä tekevilta sosiaalityöntekijöiltä ja -ohjaajilta. Tietoa oli alun perin tarkoitus käyttää vain asiakastietojärjestelmästä kerätyn määrällisen tiedon lisänä. Käytyämme läpi aineiston totesimme, että sitä kannattaa hyödyntää myös sellaisenaan (Saarinen & Hietikko 2020).

Helsingissä aikuissosiaalityö on jaettu nuorten sosiaalityöhön (16–29-vuotiaat asiakkaat) ja aikuisten sosiaalityöhön (yli 30-vuotiaat asiakkaat). Aikuisten tiimien tiedon keruussa hyödynnettiin nuorten sosiaalityössä koostettua kyselylomaketta, jota muokattiin vastaamaan paremmin yli 30-vuotiaiden asiakkaiden elämäntilanteita. Nuorten osalta tiedonkeruu oli kumulatiivista ja kesti yli vuoden. Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien lisäksi tiedonkeruuseen osallistui opiskeluterveydenhuolto, joka kuuluu hallinnollisesti osaksi nuorten palveluja ja aikuissosiaalityötä.

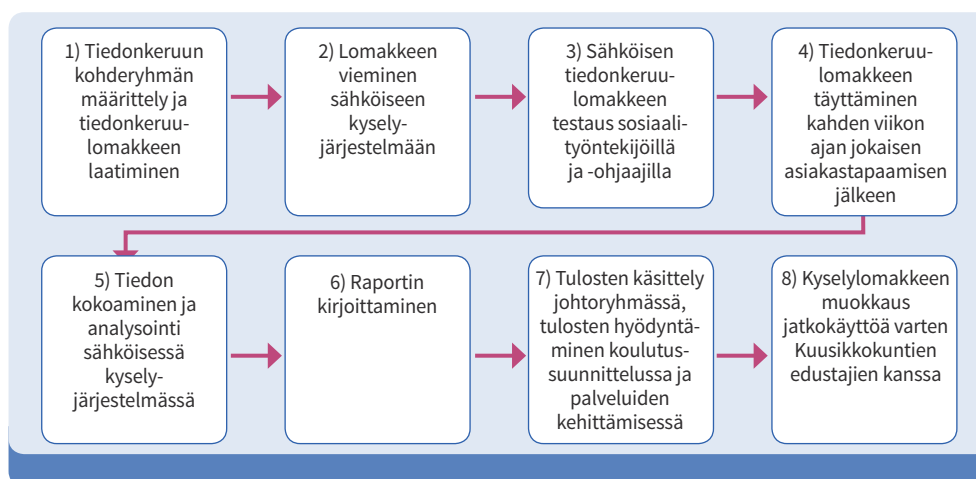
Tiedonkeruu toteutettiin tammi-helmikuussa 2020. Työntekijöitä ohjeistettiin täyttämään asiakkaan tilannetta koskeva sähköinen kyselylomake jokaisen asiakastapaamisen jälkeen kahden viikon ajan. Työntekijät saivat valita mitkä tahansa kaksi viikkoa neljän viikon keräysajalta. Lomake testattiin etukäteen. Pyrkimyksenä oli saada lomake mahdollisimman helppokäyttöiseksi, jotta työntekijöillä olisi aikaa täyttää se muun asiakastyön dokumentoinnin lisäksi.

Kohdejoukkona toimivat aikuisten tiimien sosiaalityöntekijät (37 henkilöä) ja sosiaaliohjaajat (50 henkilöä), jotka toimivat asiakkaiden omatyöntekijöinä. Aikuisten tiimeissä työskenteli myös muita sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen ammattilaisia, mutta heitä tiedonkeruu ei koskenut. Lomake täytettiin tilanteissa, joissa asiakkuus oli alkamassa tai jo olemassa. Tiedonkeruun ulkopuolelle rajattiin asiakkaat, joiden asiointi oli kertaluonteinen ja/tai luonteeltaan pelkästään sosiaaliohjausta ja -neuvontaa sisältävä. Lomakkeelle kerättiin työntekijän arvio asiakkaan tilanteesta ja tarpeista, ei asiakkaan henkilö- tai muita tunnistetietoja.

Tiedonkeruun aikana helmikuussa 2020 aikuissosiaalityön asiakkuus oli voimassa 1147 asiakkaalla. Neljän viikon keräysajalla aikuisten tiimeissä oli tapaamia yhteensä 1396, joista lomake täytettiin 511 asiakkaasta. Kyselyssä tavoitettiin siis 37 prosenttia tavatuista asiakkaista. Tietoa kerättiin sähköisellä kyselytyökalulla, joka mahdollisti aineiston monipuolisen käsittelyn ja yksittäisten muuttujien syvällisen tarkastelun. Aikuisten tiimien kysely perustui nuorten kyselyyn. Alkuperäistä lomaketta oli ollut laatimassa nuorten palveluista vastaava aikuissosiaalityön päällikkö, nuorten tiimien esihenkilöt ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyhankkeen projektipäällikkö. Aikuisten tiimien kyselyä olivat suunnittelemassa ja muokkaamassa aikuissosiaalityön päälliköt, aikuisten tiimien johtavat sosiaalityöntekijät, projektipäällikkö, suunnittelija ja muutamat asiakastyötä tekevät työntekijät. Tiedon kokoamisesta, aineiston käsittelystä ja raportin kirjoittamisesta vastasivat projektipäällikkö ja suunnittelija. Pääosa aineistoista oli luokitellussa muodossa, mikä osaltaan helpotti käsittelyä. Tästä huolimatta aineiston käsittelyyn ja raportin kirjoittamiseen kului runsaasti aikaa.

Raportissa saatu tieto on yksi katsaus aikuissosiaalityössä tavatuista asiakkaista sosiaalialan ammattilaisten näkökulmasta. Aineisto ei ole kaiken kattava, mutta kuvaa hyvin sitä käsitystä, joka meillä on asiakkaistamme. Joitakin pieniä eroja oli huomattavissa myös alueiden välillä, vaikka niistä ei voi pelkästään tämän aineiston perusteella tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Tulokset eivät olleet yllättäviä sosiaalialan ammattilaisen näkökulmasta, mutta erityisen mielenkiintoisia olivat esimerkiksi asiakkaiden hyvinvoinnin haasteet ja niiden välisistä riippuvuuksista tehdyt kuvat. Aineiston perusteella voitiin myös todeta, että asiakkailla oli pääsääntöisesti useita yhtäaikaista ongelmia, minkä vuoksi tarkastelu pelkästään yhden ongelman näkökulmasta ei anna riittävää kuvaa asiakkaiden tilanteesta. Keväällä 2020 alkanut koronaepidemia puhkesi pian kyselyn tekemisen jälkeen. Jälkikäteen ajateltuna kyselyssä saatiin mielenkiintoista tietoa asiakkaiden tilanteista ennen maailmaa kohdannutta epidemiaa.

Aineiston käsittelyn aikana huomasimme tiedonkeruulomakkeessa muutamia kehittämiskohteita, jotka päätimme ottaa huomioon mahdollisessa jatkokyselyssä. Kysely otettiin hieman muokattuna käyttöön vuonna 2021 myös aikuissosiaalityön Kuusikko-kyselyssä, jossa se toistettaneen myös vuonna 2022. Tulevaisuuden osalta toivomme, että rakenteisen kirjaamisen kautta saataisiin vastaavaa aineistoa suoraan asiakastietojärjestelmästä ilman manuaalista tiedonkeruuvaihetta.

Kuvio 3. Sosiaalisen raportin toteuttaminen aikuissosiaalityön asiakkaista

Sosiaalisen raportoinnin hyödyntäminen

Kaikki valmistuneet raportit julkaistaan Helsingin kaupungin (2021) verkkosivuilla. Lisäksi sosiaalista raportointia julkaistaan sosiaali- ja terveystoimialan Sosiaalisia ilmiöitä -blogissa. Valmistuneita raportteja ja niissä esitettyjä toimenpide-ehdotuksia käsitellään esimerkiksi palvelujen johtoryhmissä ja erilaisissa yhteistyöverkostoissa. Sosiaalisesta raportoinnista raportoidaan vuosittain sosiaali- ja terveyslautakunnalle osallisuutta ja asiakaskokemusta koskevan kokonaisuuden yhteydessä. Tässä esiteltyä aikuissosiaalityön asiakkaita koskevaa raporttia on hyödynnetty erilaisissa esityksissä ja selvityksissä sekä Helsingin sosiaali- ja terveystoimialan palveluiden kehittämisessä. Raportin avulla on tuotu esiin aikuissosiaalityön asiakkaiden haasteellisia ja monisyisiä elämäntilanteita etenkin niille yhteistyökumppaneille, joilla ei ole kosketuspintaa aikuissosiaalityöhön.

KIRJALLISUUS

Epstein, Irwin (2009) Clinical Data-Mining: Integrating Practice and Research. Oxford: Oxford University Press.

Helsingin kaupunki (2016) Sosiaalinen raportointi sosiaalityössä – ohje tiedon keräämiseen ja tuottamiseen. <https://www.hel.fi/static/sote/hankkeet/sosiaalinen-raportointi-ohje.pdf> (luettu 28.9.2021)

Helsingin kaupunki (2020) Sosiaalinen raportointi. Verkkosivu. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/sosiaalinen-raportointi/> (luettu 28.9.2021)

Hussi, Taina (2005) Sosiaalinen raportointi tiedon rakentajana – menetelmäkuvaus ja käytännön kokemukset. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 4/2005. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti. http://www.socca.fi/files/81/Sosiaalinen_raportointi_tiedon_rakentajana.pdf (luettu 28.9.2021)

Lyly, Auri (2016) Sosiaalinen raportointi asiakastiedon tuottajana. Esimerkkinä aikuissosiaalityö ja lastensuojelu. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksia ja raportteja 2/2016. Helsinki: Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/static/sote/hankkeet/sosiaalinen-raportointi-asiakastiedon-tuottajana.pdf> (luettu 28.9.2021)

Saarinen, Kaisa & Hietikko, Päivi (2020) Sosiaalinen raportti aikuissosiaalityön asiakkaista Helsingissä 1/2020 <https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/SoTe/Palaute/sosiaalinen-raportointi/Sosiaalinen-raportti-aikuissosiaalityon-asiakkaat-2020.pdf> (luettu 28.9.2021)

Sosiaalisia ilmiöitä. Helsingin sosiaali- ja terveystoimialan rakenteellisen sosiaalityön blogi. <http://sosiaalisiailmiöita.blogspot.com/> (luettu 28.9.2021)

Sosiaalisen raportoinnin kehittäminen kansallisesti

VILLE SANTALAHTI JA EMMI KORKEAMÄKI

Keskitymme tässä artikkelissa tarkastelemaan Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa (VASSO) kehitetyn sosiaalisen raportoinnin työkalun kehittämisprosessia. Muista työkaluista ja malleista löytyy kuvauksia lisää tästä raportista sekä Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen tekemästä selvityksestä ”Sosiaalisen raportoinnin menetelmiä, malleja ja apuvälineitä” (Kuntsi 2019).

Sosiaalisen raportoinnin työkalu

Sosiaalinen raportointi on yksi rakenteellisen sosiaalityön työväline. Tavoitteena viimeisen kahden vuoden aikana on ollut kehittää yksinkertainen ja helposti käyttöön otettava työkalu ja malli, joka vastaa sosiaalihuoltolain mukaiseen rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottamisen vaateeseen kokemustiedon osalta (VASSO 2021). Sosiaalinen raportointi kerää tietoa sosiaalisesta hyvinvoinnista sosiaalityössä ja asiakkuuksissa. Sosiaalisen raportoinnin tuottama informaatio ei siis ole tietoa siitä, miten asiat ovat, vaan ihmisten kokemuksia siitä, miten asiat tuntuvat olevan. Näitä molempia tietoja tarvitaan tiedolla johtamiseen – ilmiöt varmentavat tilastoja ja tilastot ilmiöitä.

Sosiaalisen raportoinnin työkalua on kehitetty pilotissa (8.10.2018–1.4.2021), jossa tavoitteena on ollut saada sosiaalityön sekä koko sosiaalialan ääni ja tieto paremmin kuuluviin kunnassa, maakunnassa ja koko Suomessa. Sosiaalisen raportoinnin työkalu on verkkolomake, jolla sosiaalialan ammattilainen voi raportoida huomionsa koska vain Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen verkkosivuilla (VASSO 2021).

Pilotissa sosiaalisen raportoinnin työkalu on ollut kunnallisessa sosiaalityössä sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien käytössä. Ensiksi sosiaalialan ammattilaiset tuottivat työkalun avulla tietoa siitä, onko jokin asia tai ilmiö asiakastyössä kiinnittänyt huomiota viime aikoina ja toivoisivatko he asiaan muutosta. Toiseksi tietoa koottiin sellaisista asioista tai tilanteista, jotka ovat sujuneet niin hyvin, että sosiaalialan ammattilaiset haluaisivat jakaa niistä tietoa muillekin. Kolmanneksi verkkolomakkeella oli mahdollista kuvata sosiaalityön arjessa havaittuja toistuvia ilmiöitä tai jonkinlaisia heikkoja signaaleja muutoksista, joihin sosiaalialan ammattilaiset toivoivat kiinnitettävän huomiota. Työkalu on kehitetty mahdollisimman yksinkertaiseksi käyttää. Edellä kuvattujen kysymysten lisäksi kartoitetaan vastaajan taustamuuttujat (nimi, työpaikka/-kunta, esimies sekä sosiaalihuollon palvelutehtävä).

Heikommassa asemassa olevien hyvinvoinnista saataisiin kerättyä sosiaalisen raportoinnin työkalun avulla tehokkaasti ilmiöpohjaista informaatiota. Yhdistämällä työkalusta tuleva informaatio olemassa olevaan tilastotietoon ja laajentamalla Finsote-kyselyä työikäisten osalta kuntatasolle saataisiin myös työikäisten palveluita ja hyvinvointia seurattua paremmin. Sosiaalisen raportoinnin työkalu voidaan kevyimmillään ottaa käyttöön nykyresursseilla.

Sosiaalisen raportoinnin mallin kehittäminen

Sosiaalisen raportoinnin valtakunnallista mallia rakennetaan osana valtakunnallista sosiaalialan osaamiskeskusverkostoa. Osaamiskeskusperusteinen rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen verkosto aloitti työskentelyn keväällä 2020. Tavoitteena on saada kaikille hyvinvointialueille samanlainen hallinnollinen prosessi sosiaalisen hyvinvoinnin ilmiöiden keräämiseksi ja jatkojalostamiseksi. Tällä hetkellä työkalu on Varsinais-Suomen lisäksi pilotoinnissa Eksotessa, Kymssotessa, Kainuun sotessa, Etelä-Pohjanmaalla (Seinä-joki ja Isokyrö) sekä Lapissa (kuusi kuntaa). Sosiaalisen raportoinnin työkalun käyttöön-otto on tuottanut alustavia tuloksia ja selvityksiä näillä alueilla, ja myös muilla alueilla ollaan suunnittelemassa työkalun hyödyntämistä osana hyvinvointialueen sosiaalityön rakenteellisen sosiaalityön kehittämistä.

Sosiaalisen raportoinnin työkalun käyttöönotossa on useita haasteita. Ensimmäinen koskee tiedottamista ja viestintää siitä, missä sosiaalista raportointia tehdään, miten sitä tehdään ja koska sitä tehdään. Toiseksi tarvitaan osaamista ja ymmärrystä siitä, ettei kyse ole vain hallinnollisesta byrokratiasta. Kolmanneksi sosiaalisen raportoinnin työkalun käyttöönotto vaatii johtamista ja yhteistä käsitystä siitä, minkälaisista aiheista tietoa halutaan ja pidetäänkö sosiaalista raportointia tärkeänä. Neljäs haaste koskee resursseja eli käytännössä sitä, kuinka paljon työaikaa sosiaalisen raportoinnin tekemiseen on käytettävissä. Myös aineiston ”koodaus” eli sen saattaminen helposti luettavaan muotoon vaatii työaikaa ja -panosta. Viimeinen haaste koskee vaikuttamista ja sitä, mitä tiedolla tehdään ja miten saadaan tietää, mitä vaikutuksia tiedon käytöllä on.

Rakenteellinen sosiaalityö pitäisi saada selkeäksi osaksi sosiaalihuollon ammattilaisten työnkuva ja sille tulisi varata aikaa. Muutamit sosiaalityön yksiköt Varsinais-Suomessa ovatkin jo päättäneet varata puolivuositain kehittämispäivän, jolloin kerätään ilmiöitä ja mietitään rakenteellista sosiaalityötä. Tulevalla hyvinvointialueella rakenteiden hyödyntäminen on luultavasti helpompaa, kun pienten kuntien sosiaalityön yksiköt yhdistyvät osaksi laajempia alueita.

Sosiaalisen raportoinnin työkalun tuloksia Varsinais-Suomesta

Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen sosiaalisen raportoinnin pilotin (18.10.2018–1.4.2021) aikana raportoitiin 219 ilmiötä, joista raportoijat luokittelivat negatiivisiksi 167, positiivisiksi 40 ja neutraaleiksi 12 ilmiötä. Tässä raportoivat tulokset pohjautuvat toisen kirjoittajan opinnäytetyönään tekemään selvitykseen koko pilotoinnin ajalta ja selvitystyön tuloksista pidettyyn esitykseen (Korkeamäki 12.5.2021).

Negatiivisia ilmiöitä kuvaavissa raporteissa käsiteltiin erityisesti asumista ja asunnotto- muutta (33 ilmiötä) sekä mielenterveys- ja päihdepalveluita (33 ilmiötä). Asumiseen liit- tyvissä raporteissa kuvattiin asuntopulaa ja vuokrien kalleutta sekä ensisuo- jien puutetta Turun ulkopuolella. Koko Varsinais-Suomessa koettiin tarvetta päihde- tteömille asuntola- palveluille. Rästivuokrien, häätöuhkien, luottohäiriömerkintöjen ja raivaussivousten ilmoi- tettiin lisääntyneen. Mielenterveys- ja päihdepalvelut ovat raporttien mukaan riittämättö- mät ja ruuhkautuneet samalla, kun mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät asiakkaat

ovat entistä huonovointisempia. Yhteistyö sosiaalitoimen ja terveydenhuollon välillä koetaan riittämättömäksi ja haastavaksi.

Koronapandemian (11 ilmiötä) ja siitä johtuvien palveluiden rajoittamisten myötä asiakkaiden terveydellinen ja taloudellinen tila on heikentynyt. Velkaantuminen sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat koronan myötä lisääntyneet. Taloutta käsittelevien raporttien (17) mukaan asiakkailta ei ole taitoja eikä valmiuksia hoitaa talousasioita tai suunnitella rahankäyttöään. Kelan (9 raporttia) toimipisteet ja henkilökohtainen palvelu ovat vähentyneet, joten sosiaalitoimessa kuluu paljon työaikaa asiakkaiden neuvomiseen Kelan digitaalisten palveluiden käytössä, hakemusten teossa, liitteiden lähettämisessä ja päätöksiin liittyvien korjauspyyntöjen tekemisessä. Työtapoihin ja työhyvinvointiin liittyvissä raporteissa (24) kuvattiin liian suuria asiakasmääriä työntekijöihin nähden. Lisäksi työn ohjeistuksissa ja työhön perehdytyksessä koettiin olevan puutteita.

Positiivisia ilmiöitä kuvaavat raportit käsitelivät sosiaalista kuntoutusta, matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, asiakasraateja ja moniammatillisista tiimeistä saatuja hyviä kokemuksia. Etätöitä pohdittiin sekä negatiivisissa että positiivisissa raporteissa. Korona-aikana asiakkaita on joissain tapauksissa ollut jopa helpompi tavoittaa puhelimitse tai digitaalisten alustojen avulla. Uusien asiakkaiden palvelutarpeen arvioita on tehty etäyhteyksin, mikä on herättänyt huolta niiden laadusta ja paikkansapitävyydestä. Sosiaalityötä pidettiin lähtökohtaisesti työnä, jota ei voi tehdä etänä. Etätö on kuitenkin vaikuttanut positiivisesti työssäjaksamiseen, mutta sen tarkka raportointi esihenkilöille koetaan kuormittavaksi ja vievän liiaksi työaikaa asiakkaiden asioista.

Sosiaalisen raportoinnin vaikutuksista ja johdon roolista rakenteellisen sosiaalityön kehittämisessä on vasta vähän tietoa. Sosiaalisen raportoinnin vaikuttavuuden ja hallinnollisen mallin toimivuuden kannalta hallinnollisen mallin sujuvuutta pidettiin tärkeimpänä asiana. Varsinkin sosiaalityön sekä yleisemmin kunnallisen alan vaihtuvuuden nähtiin vaarantavan mallin toiminnan. Johtavan sosiaalityöntekijän, hyte-koordinaattorin tai sote-johtajan vaihtuessa tieto mallista ei tällä hetkellä kulkeudu uudelle työntekijälle kovinkaan nopeasti. Tarvittaisiin toimivimmat alueelliset mallit tiedon kulkuun ja tiedottamiseen.¹

Rakenteellisen sosiaalityön hallinnollisen mallin kehittäminen

Sosiaalihuoltolain mukainen rakenteellinen sosiaalityö voidaan toimeenpanna hyvinvointialueilla sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi osana rakenteellista uudistusta ja tiedolla johtamista helpommin kuin nykymallissa. Sosiaalisen raportoinnin työkalu ja sen avulla tuotettava info tulisi ottaa osaksi sosiaalihuollon tiedolla johtamista hyvinvointialueilla. Hyvinvointialueilla sosiaalisen raportoinnin toteuttaminen helpottuu, kun tiedottamiskanavat ja työn tekemisen tavat yhtenäistyvät. Nykyisellään kunnat ovat liian pieniä yksiköitä resursoimaan erikseen rakenteellisen sosiaalityön tekemiseen.

¹ Muiden pilottialueiden tuloksista on raportoitu Päivi Ahola-Anttosen ja Veera Rinteen artikkelissa tässä raportissa ja lisätietoja saa myös tämän artikkelin kirjoittajalta.

Tavoitteena tulee olla hyvinvointialueellinen rakenteellisen sosiaalityön malli. On käynyt selväksi, että yksinkertaisinkaan malli ei juurru käytännöksi ilman pitkäjänteistä keskustelua, tiedottamista ja kehittämistä. Sosiaalisen raportoinnin työkalun ja mallin ylläpito on mahdollista nykyisellään osana sosiaalialan osaamiskeskuksen perustyötä, mutta mallin vahvempi juurtuminen ja käyttöönotto vaatisi lisäresursseja rakenteellisen sosiaalityön kouluttamiseen kentällä.

Raportoinnin vaikuttavuuden seuranta on seuraava tärkeä työvaihe. Pilotoinnin aikana olemme päässeet vaikuttamaan tuloksien avulla maakunnalliseen kehittämiseen muun muassa sote-hankkeiden kärkiä valittaessa. Kunnallisista prosesseista ja vaikuttavuudesta on vielä hyvin vähän tietoa. Positiivinen merkki on se, että raportointiin jo ensimmäisellä kaudella osallistuneet ovat pääosin osallistuneet raportointiin myös jatkokausilla. Tämän voisi ajatella johtuvan siitä, että työntekijät kokevat toiminnan hyödylliseksi.

KIRJALLISUUS

Korkeamäki, Emmi (12.5.2021) Vasson sosiaalinen raportointi 18.4.2018–1.4.2021. https://vasso.sharepoint.com/:b/g/ETmUbBwfl8lIpQ1Fp_aMKkIBEyvCDJ6KW4aM7i_vPMdIHA?e=kqzF5C (luettu 2.12.2021)

Kunsi, Maarit (2019) Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Sosiaalisen raportoinnin menetelmiä, malleja ja apuvälineitä. https://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2019/08/Kunsi_Paavolainen_Harjoitteluraportteja_3.pdf

VASSO (2021) Sosiaalinen raportointi. vasso.fi/sosiaalinenraportointi (luettu 2.12.2021)

Vesa, Suvi & Santalahti, Ville & Nieminen, Ville & Nikunlaakso, Risto & Reuna, Kaisa & Niemi, Mervi & Ketonen, Eeva-Leena; & Kouvonon, Anne & Lintula, Lotta & Salo, Paula & Luukkainen, Karoliina & Salenius, Maria & Oksanen, Tuula (2020) Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimikunta; Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:52.

Etsivä työ rakenteellisen sosiaalityön tiedontuottajana

LENA PASCALE

Rakenteellinen työ osana etsivää työtä

Etsivä työ pyrkii tavoittamaan palveluiden ulkopuolella olevia ihmisiä, viemään palveluja asiakkaiden luo sekä lisäämään ymmärrystä kohderyhmästä ja sen tarpeista. Työtä tehdään monimuotoisesti erilaisissa ympäristöissä. Menetelmää hyödynnetään esimerkiksi huumeidenkäyttäjien, asunnottomien tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tavoittamiseksi; ryhmien, joita palvelut eivät tavoita tai joiden tarpeisiin palvelujärjestelmä ei kykene vastaamaan. Rakenteellinen työ kuuluu erottamattomana osana etsivään työhön. Vaikuttamistyö muodostuu asiakkaiden asianajosta ja osallisuuden vahvistamisesta sekä pyrkimyksestä rakenteiden muuttamiseen välittämällä kentältä koottua tietoa päättäjille ja yhteiskunnalliseen keskusteluun. (Hjort 1995, 17, 53; Mikkonen ym. 2007; Fontaine 2008, 13–15, 71–72; Grymonprez, Roose & Roets 2017.)

Keskityn tässä menetelmäkuvauksessa Helsingin kaupungin aikuissosiaalityössä toimivan etsivän lähityön tiedontuotannon menetelmään. Olen toiminut pitkään etsivässä lähityössä ja tutkinut opinnäytetyössäni vuonna 2019 asiakkaiden kanssa tuotettavaa sosiaalista raportointia Helsingin kaupungin matalan kynnyksen palveluissa.

Helsingin etsivässä lähityössä on neljä sosiaaliohjaajatyöparia, jotka tekevät etsivää ja jalkautuvaa työtä kaduilla, metsissä, kauppakeskuksissa sekä muissa julkisissa ja puolijulkisissa tiloissa. Työ kohdentuu palveluiden ulkopuolella oleviin tai palveluihin heikosti kiinnittyneisiin ihmisiin. Työparit kiinnittävät huomiota erityisesti ulkona asuviin, vakavista päihde- ja mielenterveysongelmista kärsiviin ihmisiin sekä ajankohtaisiin katuilmiöihin. Työssä tavoitellaan luottamuksen rakentumista kohdattuihin ihmisiin ja tarvittaessa tarjotaan muun muassa neuvontaa ja ohjausta, palveluihin saattamista ja asianajoa. (Pascale 2020a.)

Palveluohjauksellinen työote edellyttää työntekijältä laajaa julkisten ja järjestöjen palvelujen tuntemusta. Jalkautumalla kohderyhmän luo ja kulkemalla heidän tukena yhteiskunnan eri palveluissa työntekijälle avautuu mahdollisuus ihmisten arjen ja elämäntilanteiden jakamiseen heidän omassa elinympäristössään. Työntekijä havaitsee konkreettisella tasolla, miten yhteiskunnan rakenteet, poliittiset päätökset ja palveluiden kyky vastata kaikkein heikoimmassa olevien ihmisten tarpeisiin vaikuttaa kadulla kohdattujen hyvinvointiin. Työntekijälle muodostuu eri maailmojen välisen tiedonvälittäjän ja kulttuuritulkin rooli. (Fontaine 2008, 15, 46; Andersson 2013, 171, 178.)

Etsivän työn kirjallisuudessa työmuodon tiedontuotannon nähdään olevan merkityksellistä heikkojen signaalien tunnistamisessa, asiakkaiden elinolosuhteista ja tarpeista tiedottamisessa sekä heidän oikeuksiensa edistämässä yhteiskunnassa. Etsivässä työssä kerättyä tietoa tulisi voida hyödyntää erityisesti sosiaali- ja terveystieteiden esteettömyyden ja

saavutettavuuden kehittämisessä. (Fontaine 2008, 14, 72; Mikkonen ym. 2007; Grymonprez ym. 2017.) Helsingin kaupunki on määrittänyt etsivän lähityön työnkuvasta 10 prosenttia rakenteelliseen työhön, ja työntekijöiden aktiivisen tiedon välittämisen lisäksi useat eri tahot pyytävät etsivän lähityön havaintoja ja näkemyksiä ajankohtaisista ilmiöistä.

Etsivän lähityön tiedontuotanto kadulla

Valtaosa etsivän lähityön työnkuvasta muodostuu kentällä tapahtuvasta asiakastyöstä. Etsivän työn anonyymien asiointien luonteen vuoksi katukohtaamisia ei pääsääntöisesti kirjata asiakastietojärjestelmiin. Työyhteisö on kehittänyt ensisijaisesti rakenteellisen tiedon keruuta varten katuolosuhteisiin soveltuvan mobiilikäyttöisen kyselyn. Kyselyyn kirjataan systemaattisesti anonyymiä tietoa kohdattujen henkilöiden taustatekijöistä ja heidän tarpeistansa sekä pyritään kuvaamaan palvelujen kykyä vastata kohdattujen tarpeisiin. Kyselyyn dokumentoidaan myös vastaanotetut huoli-ilmoitukset sekä alueelliset havainnot ja ilmiöt. Lisäksi työntekijät kirjaavat asiakkailta saamansa palautteen yhteiskunnan palveluista, niiden saavutettavuudesta ja saamastaan kohtelusta. Työntekijät kirjaavat jokaisen kohtaamisen, jossa tulkitaan olevan tarvetta etsivän työn työskentelylle. Ryhmäkohtaiset ja -ilmiöt dokumentoidaan tarvittaessa sanalliseen muotoon eikä näitä tilastoida kohtaamisten määrään. Etsivällä lähityöllä on noin 250–300 kirjattua kohtaamista kuukaudessa. Anonyymien kyselyn avulla ei saada tarkkaa tietoa asiakasmäärästä. Vain ulkona yöpyneet kohdatut ihmiset lasketaan kuukausittain manuaalisesti. Tilastot kohdatuista ihmisistä kertovatkin enemmän työn kohdentumisesta ja kohtaamisissa ilmenevistä ajankohtaisista tuen tarpeista sekä havaintoja palvelujen puutteista.

Aktiivinen verkostoituminen on tärkeää ruohonjuuritason tiedon tuotannossa. Havaintojen laajuutta voidaan tarkistaa muun muassa katuyhteisöiltä, muilta kadulla tai alueella työskenteleviltä sekä yhteistyökumppaneilta. Toimialat ja sektorit ylittävissä verkostoissa vaihdettava tieto on tärkeää heikkojen signaalien tunnistamisessa ja kokonaiskuvan muodostamisessa. Työyhteisö käsittelee säännöllisesti kentältä ja verkostojen kautta tulleet havainnot sekä alueelliset huoli-ilmoitukset. Koottu ja analysoitu tieto välitetään tarvittaessa palveluista vastaaville ja poliittisille päättäjille sekä nostetaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Etsivä lähityö käyttää aktiivisesti tiedon jakamiseen ja rakenteelliseen vaikuttamiseen suoria yhteydenottoja palveluista vastaaville tahoille, organisaation sisäisiä epäkohtailmoituksia, sosiaalista raportointia, sosiaalista mediaa sekä mediayhteistyötä. Merkittävimmäksi välineeksi on vuosien saatossa muodostunut sosiaalinen raportointi, jolla pystytään tarvittaessa tuottamaan ja jakamaan nopeasti tietoa myös akuuteista ilmiöistä.

Asiakkaiden kanssa tuotettava sosiaalinen raportointi

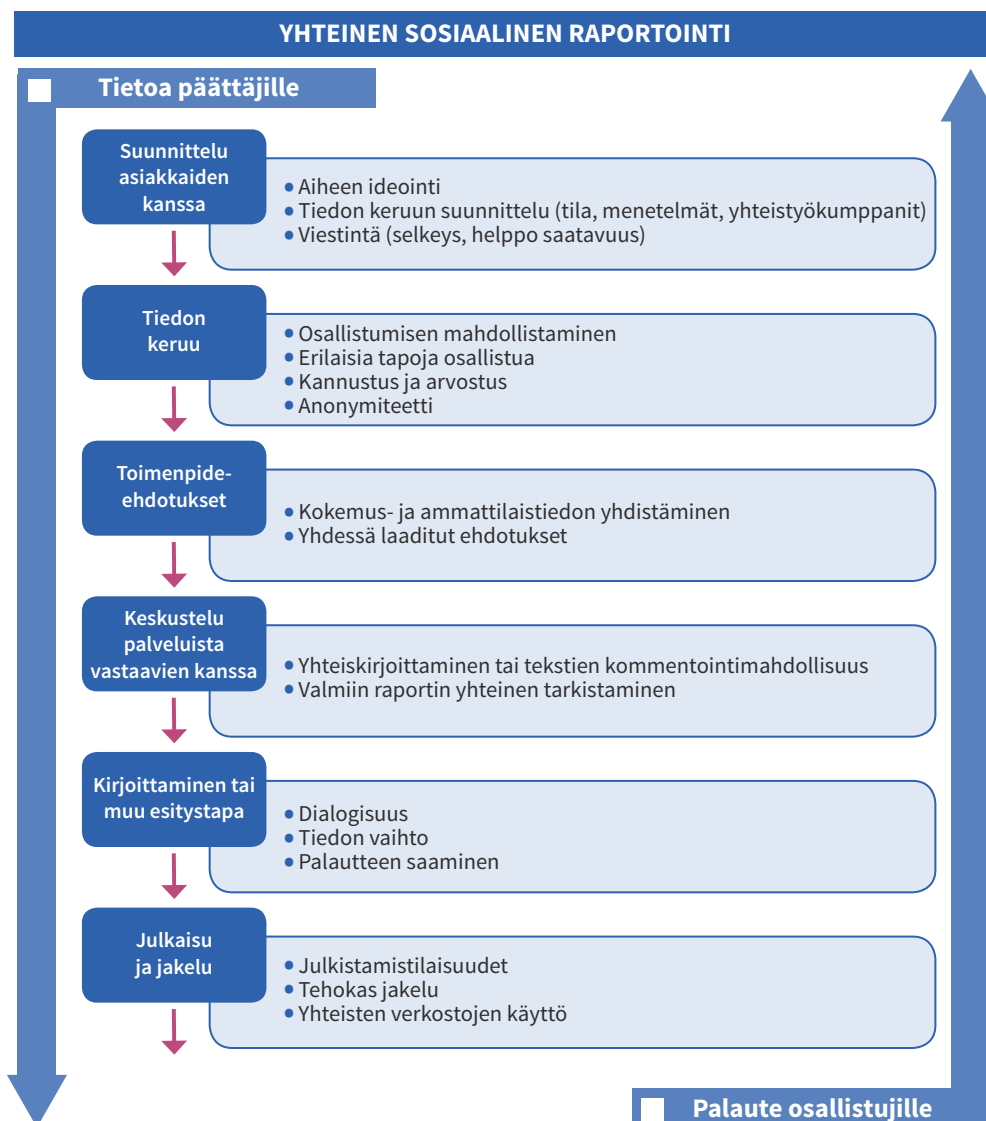
Etsivässä lähityössä on julkaistu vuodesta 2017 säännöllisesti Helsingin kaupungin malliin pohjautuvaa sosiaalista raportointia (Helsingin kaupunki 2021). Raportoinnin aiheet valitaan ajankohtaisista ilmiöistä tai kohderyhmän näkökulmasta merkittävistä havainnoista palvelujärjestelmän toimivuudessa. Valitun aiheen tiedonkeruussa hyödynnetään etsivän lähityön mobiilikäyttöisen kyselyn tuloksia sekä asiakkaiden, ammattilaisten, yhteistyökumppaneiden ja kyseisen ilmiön palveluntarjoajien asiantuntijuutta. Tietoa

pyritään täydentämään saatavilla olevalla tutkimus- ja tilastotiedolla. Sosiaaliset raportit on tuotettu työyhteisössä kirjallisessa muodossa, usein yhteiskirjoittamisen periaatteita noudattaen. Raportit pyritään pitämään helppolukuisina ja teksteihin sisällytetään käytännön esimerkkejä havainnollistamaan asiakasryhmän tarpeita ja yhteiskunnan rakenteita. Aiheena olevan palvelun kehittämiseen liittyvät toimenpide-ehdotukset muodostetaan kerätyn ja analysoidun tiedon pohjalta ja liitetään raportin loppuun. Etsivän lähityön käytäntönä on tarkistuttaa teksti sen toteuttamisessa mukana olleille osallisilla, ja valmis raportti allekirjoitetaan koko työryhmän puolesta.

Etsivässä lähityössä on kehitetty 2019 kaupungin sosiaalisen raportoinnin pohjalta asiakkaiden osallisuutta vahvistava sosiaalisen raportoinnin malli (Pascale 2020b). Mallia kehittäessä etsivä lähityö tuotti yhdessä asiakkaiden kanssa opioidikorvaushoito-aiheisen sosiaalisen raportin. Matalan kynnyksen palveluiden kävijät kutsuttiin yhteistyökumppaneina mukaan sosiaalisen raportin tuottamiseen; sen suunnittelusta arviointiin ja julkistamiseen.

Yhteinen raportointi aloitettiin kartoittamalla asiakkaita kiinnostavia aiheita ja yhteiseen työskentelyyn sopivia työskentelytapoja. Tiedonkeruu asiakkaiden kanssa valitusta aiheesta toteutettiin mahdollistamalla useita rinnakkaisia ja joustavia osallistumisen tapoja, kuten haastatteluita, avoimia työpajoja, anonymiteetin mahdollistavia kyselyitä sekä muun tapaamisen lomassa käytäviä keskusteluita. Lisäksi prosessissa havaittiin, että osallistumista edisti asiakkaiden henkilökohtainen kutsuminen mukaan, turvallinen ja helposti saavutettavissa oleva tila, selkeä ja monikanavainen viestintä, osallistujia kiinnostava aihe sekä työntekijöiden valmiudet tarjota työskentelyyn tarvittava tuki ja resurssit. Osallistumisen kynnystä madalsi entisestään asiakkaiden mahdollisuus omaehtoiseen osallistumiseen omien voimavarojensa mukaan itselle mieluisassa työskentelyn vaiheessa ilman velvoitetta sitoutua koko prosessiin.

Asiakkaiden toiveesta järjestettiin keskustelutilaisuus palveluista vastaavien kanssa ja johdolle välitettiin yhdessä muodostetut toimenpide-ehdotukset. Sosiaalinen raportti kirjoitettiin asiakkaiden tuottaman tiedon pohjalta ja sen raakaversio tarkistutettiin asiakkailla. Valmis raportti julkaistiin kaupungin verkkosivuilla ja etsivän lähityön laajaa jakelulistaa hyödyntäen muun muassa organisaation johdolle, poliittisille päättäjille, palvelun tarjoajille, yhteistyökumppaneille ja medialle. Lisäksi osa osallistujista jakoi raporttia omissa verkostoissaan ja palveluissa. (Pascale 2020b.)

Kuvio 4. Asiakkaiden ja ammattilaisten yhteisen sosiaalisen raportoinnin malli (Pascale 2020b)

Asiakkaat toivovat sekä välitöntä palautetta osallistumisestaan että tietoa raportin vaikutuksista palveluiden suunnittelussa (Pascale 2020b, 86). Johdon vuoropuhelua asiakkaiden ja työntekijöiden kanssa tulisi vahvistaa ja kehittää palautekäytäntöjä, joiden avulla tiedontuottajat saisivat mahdollisuuden seurata julkaistun sosiaalisen raportin hyödyntämistä päätöksenteossa (Ks. myös Karjalainen ym. 2019, 75–76). Vaikuttava rakenteellinen sosiaalityö edellyttää ammattilaisilta ja asiakkailta rohkeutta tuoda kehittämistoimenpiteitä julkisesti esille, luottamusta vaikuttamismahdollisuuksiin sekä toimijoiden jaettua asiantuntijuutta ja keskinäistä luottamusta vahvistavaa vastavuoroisuuteen perustuvaa toimintaa.

KIRJALLISUUS

- Andersson, Björn (2013) Finding ways to the hard to reach– considerations on the content and concept of outreach work. *European Journal of Social Work* 16(2), 171–186.
- Fontaine, Anne (2008) *International guide on the methodology of street work throughout the world*. Dynamo international.
- Grymonprez, Hans & Roose, Rudi & Roets, Griets (2017) Outreach Social Work: from Managing Access to Practices of Accessibility. *European Journal of Social Work* 20(4), 461–471.
- Helsingin kaupunki (2021) Sosiaalinen raportointi. Valmistuneet raportit. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/sosiaalinen-raportointi/raportit/>
- Hjort, Haldis (1995) *Etsivän Työn Psykologia*. Suomen nuorisoyhteistyö Allianssi.
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) Tiekartta 2030 – aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön selvityksessä parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveystieteiden raportteja ja muistioita 2019:41. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Mikkonen, Mikko & Kauppinen, Jaana & Huovinen, Minna & Aalto, Erja (toim.) (2007) Outreach work among marginalised populations in Europe: guidelines on providing integrated outreach services. Amsterdam: Foundation Regenboog AMOC. https://www.drugsandalcohol.ie/11925/1/outreach_work_among_marginalised.pdf
- Pascale, Lena (2020a) Etsivä lähityö, kaduille ja julkisiin tiloihin jalkautuva sosiaalialan työ. <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/etsiva-lahityo-kaduille-ja-julkisiin-tiloihin-jalkautuva-sosiaalialan-tyo> (luettu 30.10.2021)
- Pascale, Lena (2020b) Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen sosiaalisessa raportoinnissa: Toimintatutkimus Helsingin kaupungin matalan kynnyksen palveluissa. Opinnäytetyö, sosiaali- ja terveystieteiden YAMK-tutkinto. Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Sosiaalinen raportointi osana gerontologista sosiaalityötä

EIJA KASKIHARJU, JOHANNA VUORINEN JA HILKKA YLIMARTIMO

Johdanto

Ikääntyneiden sosiaalipalvelut jakautuvat Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimialalla kolmeen yksikköön: Seniori-infoon, alueellisiin asiakasohjausyksiköihin ja alueellisiin gerontologisen sosiaalityön yksiköihin. Gerontologisen sosiaalityön yksikössä työskennellään asiakkaiden kanssa, jotka tarvitsevat pitkäkestoista ja laaja-alaista sosiaalityötä ja/tai sosiaaliohjausta. He ovat usein paljon palveluita ja erityistä tukea tarvitsevia iäkkäitä henkilöitä. Yksikössä työskentelee yhteensä noin 60 työntekijää, joista neljä on erityissosiaalityöntekijän tehtävässä. Heidän työajastaan osa on kehittämistyötä, jonka keskeinen osa on sosiaalinen raportointi osana rakenteellista sosiaalityötä.

Gerontologisen sosiaalityön yksiköissä on tuotettu neljä sosiaalista raporttia vuodesta 2018 lähtien. Ne koskevat ikääntyneiden kaltoinkohtelua, köyhyyttä ja huono-osaisuutta, toimijuutta digitalisoituvassa arjessa ja digitalisaation haasteita ja mahdollisuuksia (Valmistuneet raportit 2021). Työntekijät ovat osallistuneet kaikkien raporttien tiedon tuotantoon. Asiakkaat ovat haastatteluiden avulla voineet tuoda näkemyksensä esille köyhyydestä ja huono-osaisuudesta sekä digitalisaatiosta.

Sosiaalisen raportoinnin prosessi gerontologisessa sosiaalityössä

Sosiaalinen raportointi on vakiintunut osaksi gerontologisen sosiaalityön rakenteellisen sosiaalityön toteuttamista. Se on nähty tärkeäksi tavaksi tuoda esille ikääntyvän väestön tarpeita, syrjiviä tekijöitä, olosuhdemuutoksia sekä osallistaa heitä itseään tiedon tuottamiseen. Raportoinnilla tuodaan esille asiakkaiden tilanteista esiin nousevia ajankohtaisia ilmiöitä, epäkohtia, palvelukapeikkoja, resurssoinnin puutteita ja iäkkäiden ääntä. Raportoinnilla halutaan tuottaa tietoa asiakkaiden elämistodellisuudesta ja sosiaalityön arjesta ja vaikuttaa palvelujen kehittämiseen, ohjeistukseen ja lainsäädäntöön välittämällä tietoa ja kehittämisehdotuksia eri hallintotasojen päättäjille ja muille toimijoille, esimerkiksi vanhusneuvostolle.

Raportin teema valitaan kerran vuodessa. Ehdotukset teemoista tulevat pääsääntöisesti yksiköiden työntekijöiltä arjessa esiin nousevista ilmiöistä. Gerontologisen sosiaalityön johtoryhmä hyväksyy teeman, minkä jälkeen erityissosiaalityöntekijät laativat toteuttamissuunnitelman aikatauluineen. Raportin toteutuksen kausi käynnistyy yleensä alkusyksystä ja päättyy loppukeväästä.

Aluksi kootaan aihepiiriä koskevaa ajankohtaista tietoa ja laaditaan tiedonkeruussa käytettävät kysymysteemat. Taustatietoa, kuten tilastoja ja tutkimuksia, seulotaan ilmiön karvoittamiseksi ja tiedon keruun rajaamiseksi. Tietoa kerätään yleensä haastatteleamalla ja/ tai kyselylomakkeella työntekijöiltä, ja aina mahdollisuuksien mukaan myös asiakkaita pyritään ottamaan mukaan tiedon tuottamiseen, esimerkiksi haastatteluihin. Myös asiakkaiden omaisilta voidaan kerätä tietoa. Tiedonkeruu alkaa yleensä joulun ja tammikuussa, ja kukin erityissosiaalityöntekijä toteuttaa alueellaan ryhmähaastattelun kaikille työntekijäryhmille. Haastatteluja ei litteroida sanataarkasti, vaan keskustelu haastattelu-teemoista kirjataan sisällöllisesti. Tutkimuslupaa ei tarvita, koska asiakkaiden puhetta ei tallenneta.

Haastattelu-teemojen sisältö vietään yhteiselle sähköiselle alustalle, jonka pohjalta ryhdytään analysoimaan aineistoa teemoittain sekä kirjoittamaan ja koostamaan havainnot raportiksi. Teemat jaetaan erityissosiaalityöntekijöiden kesken ja raportti kirjoitetaan yhteisessä vuoropuhelussa. Kirjatut haastattelu-teemat kuvataan raportissa sisällöllisesti siten, ettei haastateltavia voida tunnistaa. On huolehdittava myös siitä, ettei asiakastapausten kuvauksissa paljastu asiakkaan henkilöllisyys. Johtoryhmä ja työntekijät arvioivat raportin ennen sen julkaisemista.

Raportti julkaistaan Helsingin kaupungin ulkoisilla ja sisäisillä sivuilla. Se lähetetään sähköpostilla kaupungin Sairaala-, kuntoutus- ja hoivapalveluiden johdolle ja työntekijöille, sosiaali- ja terveystieteiden lautakunnan jäsenille sekä vanhusneuvostolle. Lisäksi raportin luonteesta riippuen sitä jaetaan myös ulkoisille sidosryhmille ja verkostoille, esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriölle, eduskuntaan, Kelaan, yliopistoille, pankeille, eri vanhusjärjestöille ja viranomaisille.

Raportista laaditaan tiivistetty PowerPoint-materiaali, joka on esimerkiksi yhteisellä Teams-alustalla saatavilla. Raportin sisältöjä on esitelty vanhusneuvoston ja sote-lautakunnan kokouksissa sekä useissa yhteistyötötilaisuuksissa. Raportin teemoista tuotetaan myös blogikirjoituksia (ks. esim. Sosiaalisia ilmiöitä 2021; Sosiaali- ja terveys-toimialan blogisivusto 2021). Raporttien teemoja tarjotaan esitettäväksi sosiaalityön tapahtumiin ja seminaareihin sekä konferenssien työryhmiin.

Pohdinta ja jatkokehittämistarpeet

Sosiaalinen raportointi on koettu työntekijöiden keskuudessa tärkeäksi tavaksi nostaa esiin asiakkaiden tilanteisiin liittyviä epäkohtia ja ilmiöitä sekä pyrkiä sitä kautta vaikuttamaan palvelujen ja rakenteiden kehittämiseen. Työntekijät ovat kokeneet tärkeäksi sen, että kukin voi osallistua haluamallaan tavalla tiedon tuottamiseen. Sekä työntekijät että asiakkaat ovat osallistuneet haastatteluihin mielellään ja kokevat tärkeäksi sen, että heidän näkemyksistään ollaan kiinnostuneita. Raportit ovat saaneet hyvän vastaanoton ja niitä on pidetty informatiivisena ja helppolukuisena. Raporteista ollaan kiinnostuneita myös kaupungin johtotasolla.

Raportoinnin toteutumista edesauttaa se, että prosessille on vakiintunut tietty toimintamalli ja että erityissosiaalityöntekijöiden työajassa on huomioitu kehittämiseen ja raportoinnin toteuttamiseen käytettävä aika. Malli tällaisenaan on arvioitu toisaalta osin ras-kaaksi: raportit ovat syväluotaavia ja siten laajoja, joten sellaisen työstämiseen kuluu myös

aikaa. Tällä hetkellä ollaankin suunnittelemassa tämän mallin rinnalle ns. ”ketterän” raportoinnin mallia, jossa tietoa kerättäisiin nopeammalla syklillä ja niin, että tiedonkeruu olisi ”kevyemmin” toteutettavissa (esim. yksinkertainen nettilomake) ja suunnattu laajemmallekin työntekijäjoukolle iäkkäiden palveluissa. Lisäksi jatkokehitystarpeena on systemaattisempi raportoinnin vaikutusten seuraaminen sekä raporttien kehittämisehdotusten eteenpäin viemiseksi tehtävä vaikuttamistyö.

KIRJALLISUUS

Sosiaalisia ilmiöitä (2021) Blogisivusto. <http://sosiaalisiailmioita.blogspot.com/> (luettu 6.7.2021)

Sosiaali- ja terveystoimialan blogisivusto (2021). Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/sote/fi/esittely/julkaisut/blogit/> (luettu 6.7.2021)

Valmistuneet raportit (2021). Helsingin kaupunki. <https://www.hel.fi/sote/fi/palaute/sosiaalinen-raportointi/raportit/#geso> (luettu 6.7.2021)

Kansalaisten ja asiakkaiden osallistaminen

Monitoimijainen yhteistyö asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin mahdollistajana

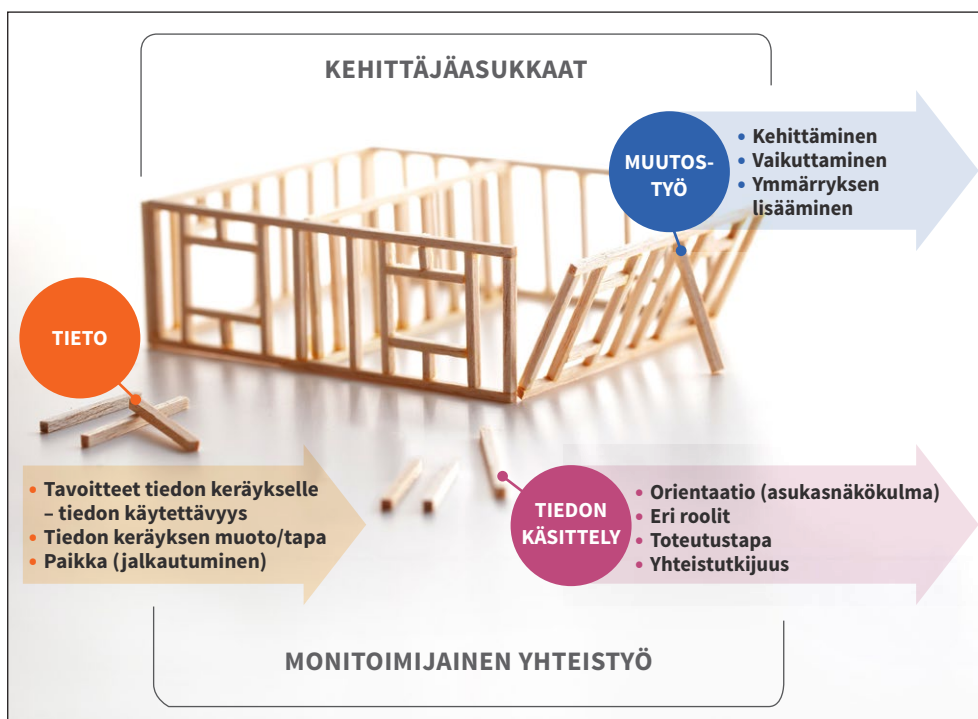
(Case Rovaniemen Kansalaistalo)

MARIKA AHOLA JA ANNI PARTANEN

Menetelmäkohtaisen kirjoituksen tavoitteena on kuvata asukaslähtöistä sosiaalista raportointia rakenteellisen sosiaalityön menetelmänä. Asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin avulla saadaan kuuluville myös palvelujärjestelmän ulkopuolella olevien asukkaiden ääni. Näin saadaan tietoa niistä sosiaalisista ilmiöistä, joita ei muuten tavoiteta palvelujärjestelmän sisältä.

Ihmisten tavoittamiseksi rakenteellinen sosiaalityö tarvitsee monitoimijaista yhteistyötä. Monitoimijaisella yhteistyöllä tarkoitamme asukkaiden, asiakkaiden ja eri sektoreilta tulevien toimijoiden välistä yhteistyötä. Artikkelissa avaamme esimerkkinä Rovaniemen Kansalaistalolla toteutettua asukaslähtöistä sosiaalista raportointia.

Kuvio 5. Asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin prosessi

Asukaslähtöisessä sosiaalisessa raportoinnissa olennaista on määritellä monitoimijaisesti tavoitteet, eri toimijoiden tiedonintressit ja tiedon keräykseen liittyvät roolit, vastuut, resurssit ja asiantuntijuudet. Tavoitteellisessa yhteistyössä määritellään asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin koko prosessi suunnittelusta toteutukseen ja tiedon eteenpäin viemiseen. Keskeistä on, että jokainen on aktiivinen toimija prosessin jokaisessa vaiheessa. Alusta alkaen yhdessä tekeminen luo läpinäkyvän prosessin, jossa kaikki ovat toimijoina mukana.

Asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin suunnittelu ja aloitus

Asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin suunnittelussa ensimmäiset keskeiset kysymykset ovat: mitä tietoa tarvitsemme rakenteellisen sosiaalityön muutostyöhön sekä mistä ja miten saamme kyseistä tietoa. Prosessin alussa on tunnistettava tarvittavan tiedon omaavat ihmiset ja tarvittavat yhteistyökumppanit heidän tavoittamiseksi.

Julkisten palveluiden ulkopuolella olevien ihmisten löytämiseksi keskeiseen rooliin nousevat matalan kynnyksen toimintaa toteuttavat tahot. Oman toimintakentän yhteistyökumppaneiden tuntemus ja hyvät monitoimijaiset yhteistyösuhteet edistävät etsintätöitä.

Rakenteellinen sosiaalityö Lapissa -hankkeessa yhteistyökumppanina toimi Rovaniemen Kansalaistalo, joka järjestölähtöisenä toimintarakenteena kokoaa asukkaat, vapaaehtoiset, järjestöt ja julkisen sektorin toimijat yhteiseen osallisuuden ”olohuoneeseen”. Toiminta rakentuu jaetulle toimijuudelle, jossa jokainen Taloon tulija tuo mukanaan oman osaamisensa ja asiantuntijuutensa. Talon keskellä toimii Asukastupa, joka on asukkaiden matalan kynnyksen kohtaamispaikka. Tuvalla toteutetaan monenlaista asukas-toimintaa, joista yhtenä muotona on ruokajakelu. Ruokajakelussa käy asukkaita erilaisissa elämäntilanteissa ja moni heistä on joko palvelujen rajapinnalla tai ulkopuolella.

Asukaslähtöisen sosiaalisen raportoinnin toteutus – tiedonkeräyksestä analyysiin

Tiedonkeräyksen prosessin ensivaiheessa valitaan tietotarpeisiin ja tietoa tuottaville asukkaille sopivat tiedonkeräyksen tavat. Monitoimijaisella yhteistyöllä löytyvät monipuolisimmat ratkaisut. Parhaimman lopputuloksen saavuttamiseksi asukkaat ovat mukana jo tiedonkeräyksen suunnitteluvaiheessa.

Yliopiston tutkijat, hankkeen kehittäjät ja järjestö- ja asukas-toimintaa toteuttavat työntekijät osallistuivat kyselylomakkeen laadintaan oman asiantuntijuutensa näkökulmista. Asukastuvalla asukkaat arvioivat kysymysten ymmärrettävyyden ja tarkoituksenmukaisuuden.

Asukkaiden kanssa toimivat ja heidät kohtaavat työntekijät ja vapaaehtoiset ovat keskeisessä roolissa osallisuuden mahdollistajina. Matalan kynnyksen toiminnassa tuttujen työntekijöiden parissa on helpompaa kertoa itsestään ja elämäntilanteestaan. Luottamus tuttuihin toimijoihin luo osallisuutta ja tiedon jakamista tukevan ympäristön.

Tiedonkeräyksen päätyttyä alkaa tiedon käsittely ja analysointi. Tärkeää on yhdessä määrittellä tietoon liittyvät roolit ja vastuut. Asukaslähtöinen sosiaalinen raportointi perustuu yhteistutkijuudelle, jossa mukana on eri toimijat ja asukkailla itsellään on keskeinen rooli kehittäjäasukkaina. Kehittäjäasukastoiminnalla vahvistetaan kansalaisosallisuutta. Toiminta paikantuu kuitenkin palveluiden kehittämiseen, mutta näkökulma on asiakasosallisuutta laajempi.

Kansalaistalon ruokajakelussa käyvät henkilöt eivät kiinnity toimintaan asiakkaina, vaan he ovat avoimeen toimintaan osallistuvia asukkaita. Asukkailla oli kyselyn yhteydessä mahdollisuus ilmoittautua hankkeen kehittäjäasukastoimintaan. Tapaamisissa kehittäjäasukkaat osallistuivat aineiston analyysin eri vaiheissa ja tulkittiin keskustellen tulosten taustoista ja merkityksistä, sekä käsiteltiin aineistosta nousseita ilmiöitä. Lisäksi määritettiin yhdessä käytettäviä käsitteitä ja tulosten kuvaustapoja.

Kehittäjäasukastoiminnassa keskitytään palvelujen ekosysteemiin kokonaisuutena, yksittäisten palvelujen sijaan. Asukasnäkökulmalla tavoitellaan erityisesti niitä henkilöitä, jotka ovat palvelujärjestelmän ulkopuolella. (Vrt. Maija Hiltulan ja kirjoittajakumppanien artikkeli kehittäjäasiakastoiminnasta tässä raportissa.)

Tiedosta monitoimijaiseen muutostyöhön

Asukaslähtöinen sosiaalinen raportointi tukee monitoimijaista tavoitteellista yhteistyötä asukkaiden tilastoidun ja koetun hyvinvoinnin edistämiseksi. Yhdessä toteutettu sosiaalisen raportoinnin prosessi luo pohjan yhteiselle ymmärrykselle ja tiedon eteenpäin viemiselle. Tiedosta yhdessä tekemiseen edellyttää rakenteita jalostaa tietoa osaksi muun muassa palveluiden kehittämistä ja päätöksentekoa. Monitoimijaista yhteistyötä tarvitaan myös tiedolla vaikuttamiseen.

Yhteiskehittämisen tuloksena syntyy yhdessä kehittäjäasukkaiden kanssa koostettu sosiaalinen raportti, jossa panostetaan tiedon visuaalisuuteen ja saavutettavuuteen. Raportin pohjalta kutsutaan yhteen eri toimijat ja tehdään yhdessä muutostyön suunnitelma, jossa jokainen toimija löytää roolinsa suunnitelman toteuttamisessa yksin tai yhteistyössä.

Yhteistyöllä sosiaalityö saa rinnalleen tarvittavia muutostyön toimijoita asukkaista ja järjestöistä. Yhteistoimijuudella pystytään vahvistamaan asukkaiden osallisuutta. Asukaslähtöisellä sosiaalisella raportoinnilla edistetään erityisesti heikoimmassa asemassa julkisen palvelujärjestelmän ulkopuolella olevien asukkaiden osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia muun muassa asukaskehittäjyyden muodossa. Kehittäjäasukastoiminnalla luodaan rakenteita asukkaiden toimijuudelle sekä työntekijöiden rinnalla toimivina että itsenäisinä kehittäjinä ja vaikuttajina.

Yhteisöreportterimenetelmä

HANNA KIRJAVAINEN JA VILLE NIEMINEN

Yhteisöreportteri-toiminta (Community Reporting) on Britanniasta lähtöisin oleva menetelmä, jonka ideana on kerätä ja hyödyntää ihmisten tarinoita palvelujen kehittämisessä. Tarinoita kerätään älypuhelinella ja reporttereina toimivat ”tavalliset” ihmiset asiantuntijoiden tai tutkijoiden sijaan. Toiminnan takana on ajatus siitä, että ihmisten tarinat tarjoavat ainutlaatuisen näkökulman heidän elämäänsä ja todellisuuteensa. Menetelmä mahdollistaa sekä reportterien että haastateltavien voimaantumisen, haastaa olemassa olevia oletuksia ja toimii muutosten käyttövoimana (Keller, Virág & Trowbridge 2019).

Yhteisöreportterimenetelmän on kehittänyt People’s Voice Media vuonna 2017, ja se syntyi vastauksena tarpeeseen lisätä kansalaisten aitoa osallisuutta näennäisosallistumisen sijaan (Trowbridge & Willoughby 2020). Menetelmän metodologia perustuu löyhästi David Snowdenin (1999) kehittämään päätöksenteon Cynefin-malliin. Cynefin on johtamisen apuvälineenä käytettävä ymmärtämisen kehikko, jonka ideana on ensin tunnistaa tilanteen tai toimintaympäristön luonne, ja valita sitten toimintatavat sen mukaan. Yhteisöreportterimenetelmä on erityisen soveltuva vastaamaan ns. viheliäisiin ongelmiin (wicked problems), koska se mahdollistaa useiden tahojen näkökulmien esiintuomisen yhtäaikaaisesti (Trowbridge & Willoughby 2020).

Menetelmää voi käyttää palvelumuotoilussa, apuna käytännön työssä tai politiikan suuntaamisen välineenä. Sitä on pilotoitu ja hyödynnetty ympäri Eurooppaa esimerkiksi palveluiden sekä organisaatioiden kehittämisessä, yhteistutkimuksen menetelmänä ja yhteisöjen vahvistamisen keinona (Keller et al. 2019; Trowbridge & Willoughby 2020). Kohderyhminä ovat olleet palveluiden käyttäjät, monet vähemmistöt ja muut vaikeasti tavoitettavat ryhmät, kuten vapautuvat vangit, mielenterveysongelmista kärsivät, kehitysvammaiset, työttömät ja turvapaikanhakijat (The Institute of Community Reporters 2021).

Me hyödynsimme yhteisöreportterimenetelmää CoSIE 2020 (Co-Creation of Service Innovation in Europe, Horizon 2020) -hankkeen puitteissa. Tarkoituksenamme oli kerätä järjestelmän ulkopuolelle pudonneiden nuorten tarinoita, kokemuksia ja ajatuksia liittyen Turun kaupungin palveluihin, alkukartoituksena hankkeessa myöhemmin järjestettäviä yhteiskehittämisen työpajoja varten.

Yhteisöreportteritoiminnassa on kolme osaa: tarinoiden kerääminen, analysointi ja mobilisointi, eli viestiminen analysoinnin perusteella tunnistetuista pääteemoista. Aloitimme prosessin rekrytoimalla yhteisöreporttereiksi Turun ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoita. Menetelmään kuuluu kaksiosainen koulutus, joka kattaa muun muassa reportteritoiminnan taustalla olevan ideologian, käytännön toteutuksen sekä toiminnan eettisyyden, vastuullisuuden ja turvallisuuden varmistamisen. Haastattelujen jälkeen reporttereille pidettiin uusi kaksiosainen työpaja tulosten analysoimisesta.

Tarinat kerättiin käyttämällä yhteisöreportteritoimintaan kuuluvaa dialogihaastattelun menetelmää. Sen ideana on, että haastateltavilta kysytään etukäteen sovittu avoin ja laaja, toivottuun teemaan liittyvä aloituskysymys. Meillä kysymyksenä toimi ”Millaista elämäsi on tällä hetkellä?” Aloituskysymyksen jälkeen haastattelu jatkuu vapaasti ja keskustelunomaisesti, haasteltavien itse tietäessä parhaan tavan tarinoidensa kertomiseen (Keller ym. 2019). Reportterin on kuitenkin syytä varmistaa, että halutut aihepiirit tulevat käsiteltyä.

Opiskelijat onnistuivat tarinoiden keräämisessä tavoittaen lyhyessä ajassa 22 eri tavoin vaikeissa elämäntilanteissa ollutta nuorta. Haastatelluista monilla oli päihdeongelmia, mielenterveysongelmia, elämänhallinnan haasteita ja yksinäisyyttä. Suuri osa heistä istui kotona tekemättä mitään. Nuoret olivat todella pudonneet palvelujärjestelmän ulkopuolelle: kuvaavaa on, että kaupungin kontaktien kautta haastateltavia ei löytynyt, vaan opiskelijat etsivät heidät omista verkostoistaan, kaupungin kaduilta ja sosiaalisesta mediasta (Nieminen, Kirjavainen, Lang & Jäppinen 2021).

Haastateltavat avasivat omaa elämäänsä rohkeasti ja kertoivat avoimesti tilanteistaan. Luottamuksellisen ilmapiirin syntymistä auttoi todennäköisesti se, että reporttereina toimivat opiskelijat olivat itsekin varsin nuoria, mikä sopii hyvin myös yhteisöreportteritoiminnan taustalla olevaan vertaisuuden ideaan. Toiminnan eettisyyden varmistamiseksi oli tärkeää, että tarinansa kertoville nuorille kerrottiin tarkkaan, miten ja missä videoita tai nauhoituksia tullaan käyttämään ja heiltä pyydettiin kirjallinen lupa kaikkeen video- ja äänimateriaalin käyttöön. Sosiaalisen median myötä varsinkin nuoret ovat tottuneet oman elämän julkisuuteen netissä. Luvista huolimatta materiaalin näyttämässä ja mahdollisessa levittämisessä käytettiin tiukkaa harkintaa (Nieminen ym. 2021).

Haastattelujen analysointivaiheessa jokaisesta tarinasta identifioidaan sen pääsanoma, jonka jälkeen katse siirretään siihen, miten aihetta haastattelussa lähestytään ja kuvataan. Viimeisenä analyysia jatketaan kontekstin merkitystä pohtimalla: millaisessa toimintaympäristössä tarinassa liikutaan ja miten se linkittyy tähän ympäristöön. Prosessin lopputulemana on tunnistaa ja ymmärtää tarinoiden pääteemat sekä tehdä niistä tiivistetty koonti. Koonnista on mahdollista luoda erilaista visuaalista tai muuta materiaalia, jota voidaan hyödyntää mobilisointivaiheen viestinnässä (Keller ym. 2019).

Omassa esimerkissämme tarinoiden perusteella luotiin viisi yhteiskunnan ulkopuolella tai putoamisvaarassa olevan nuoren profiilia, jotka myös visualisoitiin. Profiilit olivat yleistyksiä, eivätkä täysin kattaneet kohderyhmän moninaisuutta, mutta niiden kautta ilmiön tarkasteluun pystyttiin luomaan yhteinen ymmärrys (Nieminen ym. 2021).

Yhteisöreportteritoiminnassa tarinoiden sanoman levittäminen eli mobilisointi on oleellinen osa prosessia. Levittämistyötä voi tehdä esimerkiksi sosiaalisessa mediassa, netissä, sähköpostitse, tapahtumissa ja työpajoissa (Keller ym. 2019). Omassa projektissamme profiileja käytettiin yhteiskehittämisen työpajojen pohjamateriaalina ja yksittäisiä haastatteluja konkreettisina esimerkkeinä monissa tilaisuuksissa.

Yhteisöreportteri-mallissa videoiden tarkoituksena on ollut nostaa tavallisen kansalaisen näkökulmasta palvelujärjestelmän epäkohtia. Videoita olisi hyvä käyttää myös tuomaan käytännönläheisempää näkökulmaa ja asiakasnäkökulmaa palveluita kehitettäessä. Lisäksi päätöksentekijöille videot avaavat kontekstia, johon tehtävät päätökset tulevat

vaikuttamaan. Yhteisöreportterimalli toimii jatkuvana virtana erinomaisena arjen tilanteiden tulkkina ja kehittämisen syötteenä niin asiakasrajapinnan työntekijöille, viranhaltijoille kuin myös päätöksentekijöille.

Yhteisöreportterimallissa ääni annetaan tavalliselle kuntalaiselle, joka kertoo arjestaan ”vertaiselleen” aidon vuoropuhelun välityksellä. Keskusteluissa pyritään karsimaan häiriötekijät pois ja saamaan esiin haastateltavan todellinen ääni ja kokemus, esimerkiksi asiat, jotka heikentävät hänen elämäänsä. Tätä lähemmäs aitoa kohtaamista on vaikea päästä.

LISÄTIETOA

CoSIE: www.cosie.turkuamk.fi

Yhteisöreportteri-toiminta <https://communityreporter.net/>

KIRJALLISUUS

Keller, Judit & Virág, Tünde & Trowbridge, Hayley (2019) Mapping diversity in our neighbourhoods: Crossing of two research methods. In Krisztina Keresztély & Martin Barthel & James W. Scot. (eds.) Voicitys – Voices of Diversity - Connecting People and Policies for More Integrated Neighbourhoods in European Cities. Berlin: Comparative Research Network, 20–42.

Nieminen, Ville & Kirjavainen, Hanna & Lang, Merja & Jäppinen, Tuula (2021) Kuinka onnistua yhteiskehittämällä? Suomen Kuntaliitto.

Snowden, David (1999) Story telling: an old skill in a new context. Business Information Review 16(1), 30–37.

The Institute of Community Reporters (2021): <https://communityreporter.net/>

Trowbridge, Haley & Willoughby, Michael (2020) Connecting Voices, Challenging Perspectives and Catalysing Change: Using storytelling as a tool for co-creation in public services across Europe. In James Scott (ed.) Cross-Border Review. Budapest: European Institute of Cross-Border Studies – Central European Service for Cross-border Initiatives (CESCI), 59–72.

Tarinateatteri rakenteellisessa sosiaalityössä

PETRA MALIN JA JAANA TASKINEN

Tarinateatteri on soveltavan teatterin menetelmä, jossa näyttelijät tekevät osallistuvassa prosessissa improvisoituja esityksiä yleisön kertomuksista tarinateatteriohjaajan ohjeiden mukaan (Salas 1999). Tarinateatteriryhmään kuuluu ohjaajan lisäksi neljä näyttelijää ja muusikko. Esitys syntyy läsnä olevien kokemuksista ja kertomuksista, ja samat ihmiset osallistuvat sekä kohtausten materiaalin tuottamiseen että niistä syntyvien esitysten katsomiseen. Esitykset ovat yleensä ulkopuolisilta suljettuja ja tietylle kohderyhmälle kohdennettuja, jolloin katsojilla on valmiiksi suhde käsiteltävään aiheeseen. Tässä tekstissä kerrotaan tarinateatterin hyödyntämisestä yhteiskehittämisen (Palsanen 2013) ja rakenteellisen sosiaalityön menetelmänä. Teksti perustuu kaksivuotiselle prosessille, johon me molemmat osallistuimme, ja jossa sosiaalialan ammattilaiset hyödynsivät taidelähtöisyyttä yhdessä soveltavan teatterin ammattilaisten kanssa ryhmämuotoisessa aikuissosiaalityössä. Ryhmään kuului aikuissosiaalityön palvelun käyttäjiä ja työntekijöitä ja ryhmä suuntautui palveluiden yhteiskehittämiseen.

Ryhmässä tarinateatteria käytettiin erityisesti palvelukokemusten, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnallisten rakenteiden käsittelyyn. Prosessissa järjestettiin ryhmän sisäisten tapaamisten lisäksi myös dialogisia kohtaamisia yleisötilaisuuksina paikallispoliitikkojen, korkeiden viranhaltijoiden, sosiaalityöntekijöiden sekä sosiaalityön opiskelijoiden ja opetushenkilökunnan kanssa. Petra Malin keräsi prosessin aikana materiaalia käynnissä olevaan etnografiseen väitöstutkimukseensa, jonka tavoite on selvittää, millaista osallisuutta ja millaista sosiaalityötä syntyy aikuissosiaalityön käytännöissä, kun niissä hyödynnetään taidelähtöisyyttä.

Rakenteellisessa sosiaalityössä kerätään sosiaalihuollon asiakastyöstä peräisin olevaa tietoa ja havaintoja sosiaalisista ilmiöistä ja kehitetään ihmisten sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttavia toimintatapoja (STM 2021). Tarinateatteri on kehitetty sovellettavaksi erilaisissa institutionaalisissa ja sosiaalisissa konteksteissa (Rowe 2007), ja menetelmänä tai toimintatapana se soveltuu havaintojen kokoamiseen, käsittelyyn ja analysointiin sekä toimintatapojen kehittämiseen. Erityisesti pitkäkestoisemmissä yhteistyöprosesseissa teatteriammattilaisille, sosiaalialan ammattilaisille ja palvelunkäyttäjille kertyy yhteistä ymmärrystä ja koottuja havaintoja palveluista ja yhteiskunnasta.

Tarinateatterissa merkitysten muodostaminen on aina yhteistä – siihen osallistuvat niin kertojat, kuunteleva yleisö, näyttelijät, tarinateatteriohjaaja kuin aiemmista kertomuksista kerääntynyt tietokin. Tiedontuotannossa erityistä on se, että näyttelijät luovat teemoja ja kiteytyksiä yleisön kertomuksista fyysisesti ja tilallisesti. (Kaptani & Yuval-Davis 2008.) Esittävän taiteen kontekstissa on perinteisesti lähdetty siitä, että näyttämölle asetettavan teoksen elementit on rajattu ja järjestetty teoksen toteuttavien taiteilijoiden toimesta (Snicker 2012). Tarinateatterissa teoksen eli kohtauksen rakentamiseen osallistuvat tekijät järjestävät nimenomaan tarinankertojan kertomaa kokemusta. Ohjaaja

osallistuu materiaalin tuottoon kysymysten kautta rajaamalla ja etsimällä kokemuksesta eri puolia. Kuitenkin tarinankertoja päättää, mitä hän kertoo, mistä näkökulmasta ja millä tavalla. Tarinankertojilta kysytään esityksen jälkeen, tavoittiko esitys jotain siitä mitä tarkoitettiin, ja kertojilla on mahdollisuus tarkentaa jotain näkökulmaa tai kertoa, jos jotain jäi puuttumaan. Ohjaaja voi kysyä lisää näistä huomioista ja puuttuvat asiat voidaan tehdä näkyväksi näyttämölle. Usein myös ohjaaja kysyy laajemmin yleisöltä, onko kuvattu tilanne tunnistettava tai tuleeko siitä mieleen jotain, mitä itse haluaisi sanoa.

Kun näyttelijät näyttämöllistävät kertojan kokemuksen, he samalla tekevät havaittavaksi siihen liittyviä abstrakteja ulottuvuuksia: rakenteita, poissaolevia tekijöitä, tunteita ja muita asioita, joita ei näe, mutta jotka kuitenkin tilanteeseen vaikuttavat. Valtarakenteet ja niihin vaikuttavat seikat tulevat konkreettisesti näkyviksi ja niistä voidaan puhua ja niihin ottaa kantaa. Tällöin yhteisö voi rakentaa yhteistä ymmärrystä siitä, mitä näkökulmia epäkohtiin tai muutosta kaipaaviin asioihin liittyy. Tarinateatterin avulla voidaan luoda yhteisiä merkityksiä ja kerätä arvokasta kokemustietoa sosiaalialan ja palveluita käyttävien elämästä ja arjesta. Osallistujilla on mahdollisuus tehdä tilanteensa havaittavaksi uudella tavalla ja tulla omassa asiassaan subjekteiksi taiteen kautta (Rancière & Rockhill 2006).

Tutkitussa prosessissa osallistujien merkityksellisiksi kokemat kiteytykset ottivat usein metaforisen muodon. Metaforat voivat olla kommunikaation apuväline taiteilijoille erityisesti silloin, kun tarve on lisätä ymmärrystä yli ammatillisten ja asemaan liittyvien rajojen (Koivisto 2021). Näyttelijät saattavat kohtaukset näyttämölle käyttäen hyväksi etukäteen soveltuvia tekniikoita, jotka kantavat mukanaan dramaturgisia valintoja.

Esimerkiksi tarinateatteritekniikka nimeltä *kohtaaminen* asettaa kaksi elementtiä kohtaamaan toisensa. Toinen elementeistä on usein tarinankertoja, joka kohtaa jonkin rakenteen tai laajemman ilmiön. Prosessissa on näytelty sosiaalialan työntekijä kohtaamassa työelämää. Tekniikan toteuttamiseksi ohjaajan on haastateltava tarinankertojaa tämän suhteesta työelämään ja itseensä. Millainen työelämä on? Miltä se tuntuu? Kun kysymyksiin vastaa, tulee usein käyttäneeksi kielikuvia, sillä tuntemukset abstrakteista asioista kääntyvät usein metaforiksi. Kieli ei myöskään ole neutraalia, vaan kantaa mukanaan valta-asetelmia. Näin tarinankertojan puheen kautta näyttelijän aineistoksi avautuu laaja kirjo elementtejä, joita hän työskentelyssään pääsee käyttämään hyödykseen kohtauksen rakentamisessa. Näyttelijät konkretisoivat kuultuja asioita näyttämölle ja myös havainnollistivat kuulemaansa metaforisesti.

Menetelmä edellyttää näyttelijöiltä sitä, että he kuuntelevat tarkasti, mitä osallistuja kertoo. He eivät kykene näyttelemään asioita, joita eivät ole ymmärtäneet. Esityksen muodostumisen kautta he osoittavat tarinankertojalle, että kokemus on kuultu ja ymmärretty. Koska tarinateatterin näyttämön eetos on syvästi dialoginen – kaikkien tarinankertojien kokemukset pyritään ymmärtämään ja esittämään kunnioittavasti – syntyy näyttämöstä erityinen medium ihmisten välille.

Tarinateatterissa ei koskaan ole vain yhtä kertojaa, ja näyttämölle tulee lukuisten kielten hahmottama käsitys todellisuudesta (Kaptani & Yuval-Davis 2008). Vallitsevan tilanteen kyseenalaistamista, moniäänisyyttä ja asioiden näkyväksi tekemistä yhdistelevä tarinateatteri toimii todellisuuden havainnoimisen ja analysoinnin välineenä sekä ihmisten välisen vuorovaikutuksen ja tilanteessa läsnä olevien valtasuhteiden muokkaajana.

KIRJALLISUUS

- Kaptani, Erene, & Yuval-Davis, Nira (2008) Participatory theatre as a research methodology: Identity, performance and social action among refugees. *Sociological Research Online* 13 (5), 1–12.
- Koivisto, Taru-Anneli (2021) Making our way through the deep waters of life. Music practitioners' professional work in neonatal intensive care units. In Heidi Westerlund & Helena Gaunt (eds.) *Expanding Professionalism in Music and Higher Music Education: A Changing Game*. London: Routledge.
- Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen: Opas sosiaalityöhön. Versio 2.0. Soccan työpapereita 2013: 3. Helsinki: Socca.
- Rancière, Jacques & Rockhill, Gabriel (2006) *The politics of aesthetics: The distribution of the sensible*. London: Continuum.
- Rowe, Nick (2007) *Playing the other*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Salas, Jo (1999) *Improvising real life: Personal story in playback theatre* (3. painos). New Paltz (NY): Tusitala Publishing.
- Snicker, Elina (2012) *Ydinkuvasta kuvastoon*. Teoksessa Paula Salminen & Elina Snicker (toim.) *Jumalainen näytelmä – dramaturgisia työkaluja*. Helsinki: Like.
- STM (2021) Sosiaali- ja terveysministeriö: Rakenteellinen sosiaalityö. Verkkodokumentti. (luettu 24.9.2021) <https://stm.fi/rakenteellinen-sosiaalityo>.

Kehittäjäasiakastoiminnan merkityksiä eri tasoilla

MAIJA HILTULA, ANNI PARTANEN, ANNE TUIKKA JA IIRO VÄISÄLÄ

Osallisuus on yksi rakenteellisen sosiaalityön toteutumisen edellytyksistä. Sosiaalityö tarvitsee asiakkaiden tuottamaa kokemustietoa palveluiden nykytilasta, kehittämistarpeista sekä katvealueista. Yhteiskunnalliset muutokset vaativat uudenlaisia ketteriä tapoja tuottaa tietoa sekä rakenteita tiedon tuottamiseen ja eteenpäin viemiseen. (Kempainen ym. 2010, 9; Niskala 2020, 150.)

Tässä menetelmäkuvauksessa avataan kehittäjäasiakastoimintaa ja sitä tukevia rakenteita, yhteiskehittämisen merkitystä ja kokemuksia. Menetelmäkuvauksessa toteutettiin yhteiskehittämisen periaatteita kunnioittamalla, kehittäjäasiakkaiden kokemuksia kuullen: Menetelmäkuvauksen lähtökohtana oli Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kehittäjäasiakasverkostolle toteutettu kysely. Tavoitteena oli selvittää, millaisia merkityksiä kehittäjäasiakastoimintaan osallistumisesta heille itselleen on ja millaisiksi he kokevat vaikutusmahdollisuutensa palveluiden kehittämisessä.

Yhteiskehittäminen rakenteellisen sosiaalityön menetelmänä

Kehittäjäasiakastoiminta on osa laajempaa yhteiskehittämisen työtettä. Siinä palvelujen käyttäjät ovat mukana palvelujen ja toimintojen suunnittelussa, toteutuksessa sekä arvioinnissa yhteistyössä työntekijöiden ja johdon kanssa (Hietala ym. 2018, 3). Toiminnan tavoitteena on lisätä avointa keskustelukulttuuria asiakkaiden ja eri toimijoiden välille. Olennaista on asiakkaiden ja työntekijöiden yhteisen ymmärryksen lisääminen palveluiden kehittämistarpeista sekä toiminnan tavoitteista. Tärkeänä nähdään ammattilaisten ja asiakkaiden toimivat keskinäiset suhteet, tasavertainen ja dialoginen kohtaaminen, luottamus, kunnioitus ja vastavuoroisuus sekä vastuun ja vallan jakaminen. (Ks. Pohjola 2017, 318; Niskala 2020.)

Työntekijöiden ymmärrys kehittäjäasiakastoiminnan merkityksestä, asiantuntijuudesta ja vaikuttavuudesta on olennaista yhteiskehittämisen juurruttamisessa organisaation rakenteisiin (Niskala 2020, 150–151). Ihannetilanteessa yhteiskehittäminen tapahtuu monitasoisesti: yksilöllisissä ammattilais-asiakassuhteissa, ryhmämuotoisessa toiminnassa sekä palveluissa toteutuissa yhteistyön muodoissa, päätösten valmistelussa ja päätöksenteossa lähiesimiestasolta strategiseen johtoon (ks. Niskala 2020).

Yhteiskehittäminen tulisi nähdä rakenteellisen sosiaalityön ja tiedolla johtamisen välineenä, toimintatapana se mahdollistaa keskeisiä rakenteellisen sosiaalityön elementtejä: tuottaa yhteistä tietoa asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä palveluiden vaikutuksista, tuottaa tavoitteellisia toimia ja toimenpideehtouksia sosiaalisten ongelmien ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi sekä mahdollistaa

kunnan asukkaiden asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämistä asiakaslähtöisesti. Yhteiskehittäminen tarvitsee toteutuakseen monitoimijaiset rakenteet ja koordinaation. Keskeistä on, millä tavoin yhteiskehittämisen kautta syntynyttä asiantuntijuutta ja tietoa hyödynnetään ja käytetään johtamisen välineenä. Julkisilta toimijoilta vaaditaan uudenlaista orientaatiota sekä ymmärrystä kansalaisten osallisuuteen, vaikuttamismahdollisuuksiin ja tiedon hyödyntämiseen. Tämä edellyttää osaamisen vahvistamista erityisesti yhteiskehittämisen sekä asiakkaiden osallisuuden edistämiseksi, rakenteellisessa työssä ja tiedolla johtamisessa (ks. Hiltula 2021).

”Jokaisen kehittäjätapamisen jälkeen on hyvä fiilis, että olen ollut mukana tekemässä jotain hyödyllistä ja hyvää.”

– Vastavuoroisuus yhteiskehittämisen lähtökohtana

Yhteiskehittäminen ja asiakkaan asiantuntemuksen hyväksyminen osaksi kehittämis- ja suunnitteluprosesseja syventää kokemusta toiminnan merkityksestä. Tämä edellyttää läpinäkyvyyttä, kykyä kuunnella, tehdä tarkentavia kysymyksiä sekä vuoropuhelua asiakkaiden ja muiden kehittämiseen osallistuvien toimijoiden kesken. (Niskala 2020, 150–151). Kyselyaineiston perusteella kehittäjäasiakkaat (N = 7) kokevat kehittäjäasiakastoiminnan merkityksellisenä toimijuuden, tiedontuottamisen ja vaikuttamisen näkökulmasta. Termit eivät ole irrallisia toisistaan vaan määrittelevät myös yhteiskehittämisen edellytyksiä.

Kehittäjäasiakastoiminnalla on mahdollisuus vahvistaa asiakkaiden osallisuutta ja osallistumista. (Niskala 2020, 141–142). Tiedontuottajan rooli ja kuulluksi tuleminen kokemukseksi nousevat keskiöön kuvatessa kehittäjäasiakastoiminnan merkityksellisyyttä. Vastaajat kertoivat olleensa mukana kehittämässä palveluita lähes kaikilla sosiaali- ja terveydenhuollon sektoreilla ja osallistuneensa kehittämistoimintaan niin kansallisella kuin paikallisestollakin. Useampi vastaaja koki osallisuuden ja kuulluksi tuleminen kokemuksen yhtenä vaikuttamisen välineenä ja saaneensa siten konkreettista muutosta aikaiseksi. Yhteiskehittämisen myötä ammattilaiset saavat puolestaan kehittämistyön tueksi sellaista tietoa, jota muutoin ei olisi saatavilla.

”Minusta on upeaa, kun ammattilaiset innoissaan kuuntelevat kokemuksiani koska liian usein käy niin ettei he itse ole koskaan käyttänyt/tule käyttämään palveluita, joista on kyse. [...] Sillä jaksaa kun saa kuulla, että miten paljon meidän mielipidettä arvostetaan eri työryhmissä.”

Kuulluksi tuleminen kokemuksen ja tiedon tuottamisen lisäksi kehittäjäasiakkaat kokivat toiminnan tuottavan tyytyväisyyttä. Parhaimmillaan kehittäjäasiakasverkosto luo yhteisön, jonka kanssa voi jakaa kehittämisen kokemuksia ja luoda uusia ideoita. Tärkeäksi koettiin, että toiminnan myötä on mahdollisuus pitää esillä myös niiden ääntä, jotka eivät syystä tai toisesta pysty tuomaan esiin kokemuksiaan palveluiden toimimattomuudesta ja epäkohdista. Myös omien kokemusten hyödyntäminen palveluiden kehittämiseen luo huonoillekin elämäkokemuksille toisenlaisen merkityksen.

”Se on sellanen hyvä juttu, että voi olla yhtenä mukana ja luomassa myös ideoita ja miten saatas palveluja ja ongelmallisille se oikia nuotti... ku ongelma on voimaa vievä ja haasteet aina yksilöllisiä niin miten saada se palanssi ja usko, joka on monesti vaikia löytää niin se kiehtoo, ku itse taisteli katuojasta [...]”

Kehittäjäasiakastoiminnalla on tärkeä paikka hyvinvointipalveluita kehitettäessä. Se on osa sosiaalityön menetelmäosaamista ja edellyttää työn roolin ja paikan arviointia. Kehittäjäasiakastoiminta edellyttää avointa keskustelukulttuuria sekä asiakkaiden omaaman tiedon ja asiantuntijuuden arvon ymmärtämistä. Pohjakeseen se vaatii yhteiskehittämisen mallin mukaisesti sekä rakenteita että molempien osapuolten yhteisen ymmärryksen kehittämistarpeista ja toiminnan tavoitteista. Oikein toteutetusta kehittäjäasiakkaiden mukaan ottamisesta hyötyvät niin asiakkaat kuin ammattilaiset osallisuuden, uuden tiedon, vaikuttamisen ja verkostoitumisen kautta.

KIRJALLISUUS

Hietala, Outi & Kinnunen, Seija & Kauppila, Reijo & Karjalainen, Jarno (2018) Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittäminen työntekijöiden ja johdon näkökulmasta. Osallisuuden, oppimisen ja ammatillisen kasvun mahdollisuuksia. Työpaperi 26/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Hiltula, Maija (2021) Sosiaali- ja terveystalouden monialaiset osaamistarpeet Lapissa. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 45. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus 2021.

Kempainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Niskala, Asta & Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu (2010) Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista. Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 32. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus 2021.

Niskala, Asta (2020) Kehittäjäasiakastoiminta rakenteellisen sosiaalityön menetelmänä. Teoksessa Lea Suoninen-Erhiö & Anneli Pohjola & Mirja Satka & Jenni Simola (toim.) Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä (2020). Huoltajasäätiö. 141–164.

Pohjola, Anneli (2017) Asiakkaan pitkä tie palveluihin vaikuttajaksi. Teoksessa Anneli Pohjola & Maarit Kairala & Hannu Lyly & Asta Niskala (toim.) Asiakkaasta kehittäjäksi ja vaikuttajaksi: Asiakkaiden osallisuuden muutos sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tampere: Vastapaino, 308–325.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sosiaalisen kuntoutuksen opas. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2.9.2020. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sosku/sosiaalisen-kuntoutuksen-opas> (luettu 6.9.2021)

IV Rakenteinen kirjaaminen ja tiedontuotanto

AVAIN-mittari rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottajana

MINNA KIVIPELTO JA NIINA TANNER

Rakenteellisen sosiaalityön tiedon tuottamiseen on erilaisia lähestymistapoja ja keinoja. Tietoa voidaan koota niin tilastoista ja rekistereistä kuin suoraan alueen asukkailta tai palvelujen ja etuuksien tarvitsijoilta. Valtakunnallisia tilastoja ja rekisteritietoa on saatavissa avoimesti esimerkiksi THL:n, Kelan, Työ- ja elinkeinoministeriön ja Tilastokeskuksen sivuilta. Näillä niin sanotuilla makrotason indikaattoreilla ei kuitenkaan ole suoraa kosketuspintaa käytännön sosiaalityöhön (Hirvonen ym. 2021). Laajat valtakunnalliset tiedot antavat toki suuntaa, mutta eivät vielä kerro, miksi asiat ovat, kuten ovat. Niiden käyttö on kuitenkin suotavaa, jotta rakenteellinen tieto voitaisiin asettaa kehyksiinsä. Tilasto- ja rekisteritiedon ohella tarvitaan tietoa suoraan niiltä henkilöiltä, jotka tarvitsevat ja käyttävät sosiaalityötä. Tässä artikkelissa kuvataan, miten vaikuttavuustietoa on mahdollista saada sosiaalihuollon asiakassuunnitelmaan integroidun AVAIN-mittarin avulla. Kattavampi kuvaus AVAIN-tietosisällöistä löytyy vuoden 2022 alussa julkaistavasta AVAIN-oppaasta (Tanner & Kivipelto, 2022).

AVAIN-mittari pohjautuu tavoitelähtöisen sosiaalityön periaatteisiin

THL:n AVAIN-mittari rakentuu ajatukselle tavoitelähtöisestä sosiaalityöstä. Tällä tarkoitetaan sitä, että sosiaalityön ja AVAIN-mittarilla tuotettavan vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohtana ovat asiakkaan omat tavoitteet ja elämäntilanne, joiden perusteella menetelmät valitaan. (Kivipelto ym. 2013, 33.) Mittaria käyttämällä saadaan tietoa siitä, millaiset yksilöön ja hänen ympäristöönsä liittyvät tilannetekijät liittyvät tavoitteiden saavuttamiseen, millaisten menetelmien ja palveluiden avulla tavoitteiden saavuttamista voidaan tukea sekä siitä, millaisin mekanismein muutokseen lopulta päästään (ks. esim. Pawson & Tilley 2004).

Mittarin toimivuutta on testattu sen kehittämisen aikana useissa kunnissa. Mittarin testaus aloitettiin Seinäjoella vuosina 2011–2012 (Kivipelto & Blomgren 2014; Kivipelto ym. 2013). Sittemmin mittarin käyttöä on pilotoitu kahdeksassa eri kunnassa vuosina 2013–2014 (Saikkonen ym. 2015) sekä viidessä eri kunnassa vuosina 2018–2019 (Kivipelto toim. 2020). Kehittämisen ja testauksen pohjalta mittaria on kehitetty edelleen.

AVAIN-mittarissa on kirjattuna yhteensä 43 eri vaihtoehtoa asiakastyön tavoitteiksi. Asiakkaat valitsevat yhdessä sosiaalihuollon ammattihenkilön kanssa tilanteeseensa sopivimmat tavoitteet, joiden saavuttamista sosiaalityöllä halutaan ensisijaisesti edistää. Tavoitteita voi olla yksi tai useampia. Kustakin tavoitteesta määritellään myös se, onko tavoitteena tilanteen muutos parempaan vai onko tavoitteena estää tilanteen huononeminen. Tavoitteet on jaoteltu AVAIN-mittarissa kuuteen eri osa-alueeseen, joita ovat 1) elämänhallinta, 2) sosiaaliset suhteet, 3) työelämä ja koulutus, 4) talous ja asuminen, 5) terveys ja toimintakyky sekä 6) päihteiden käytön ja riippuvuuksien hallinta. Talouden ja asumisen osa-alueella työskentelyn tavoitteet voivat liittyä esimerkiksi siihen, että asiakas kykenee tulojen ja menojen tasapainottamiseen koko kuukauden ajalle, tai vaikkapa siihen, että asiakkaalle löytyy soveltuva asumismuoto.

AVAIN-mittarilla tehtävässä vaikuttavuuden arvioinnissa otetaan huomioon myös tavoitteiden saavuttamiseen liittyvät tilannetekijät. Tilannetekijöitä on AVAIN-mittarissa yhteensä 53 ja ne on ryhmitelty seuraavien osa-alueiden alle: 1) elinympäristö, 2) koulutus, 3) työelämä, 4) talous, 5) terveydentila ja toimintakyky, 6) päihteiden käyttö ja riippuvuudet, 7) sosiaaliset suhteet ja 8) elämänhallinta. Sosiaalihuollon ammattihenkilö käy keskustellen asiakkaan kanssa läpi tämän yksilölliseen tilanteeseen sopivimmat tilannetekijät. Tilannetekijöitä voi olla yksi tai enemmän. Tilannetekijöistä kirjataan AVAIN-mittariin, oletetaanko kyseisen tekijän edistävän vai vaikeuttavan tietyn tavoitteen saavuttamista. Esimerkiksi riittävät tulot ja velattomuus voivat tukea talouden ja asumisen tavoitteiden saavuttamista, kun taas velan maksaminen tai riittämättömät tulot tai etuudet voivat hankaloittaa niiden saavuttamista. Kun on tullut arvioinnin aika, arvioidaan missä määrin tilannetekijät ovat edistäneet tai vaikeuttaneet asetettujen tavoitteiden saavuttamista.

Myös käytetyillä palveluilla ja sosiaalityön menetelmillä pyritään vaikuttamaan tavoitteiden saavuttamiseen. AVAIN-mittarissa palveluita on yhteensä 24 ja sosiaalityön menetelmiä yhteensä 28. Menetelmät on ryhmitelty viiteen osa-alueeseen: 1) selviytymistä ja voimavaroja vahvistava toiminta, 2) talous, koulutus ja työllisyys, 3) suunnitelmien ja päätösten tekeminen, 4) muut asiakastyön menetelmät sekä 5) rajoittava ja ongelmalähtöinen toiminta. Esimerkiksi suunnitelmien ja päätösten tekeminen, kuten ehkäisevän tai täydentävän toimeentulotuen myöntäminen, voivat osaltaan auttaa asiakasta saavuttamaan talouteen tai asumiseen liittyvät tavoitteensa. Palveluista esimerkiksi talous- tai velkaneuvonta voi tulla kysymykseen.

AVAIN-integrointi sosiaalihuollon asiakasasiakirjoihin

AVAIN-mittarin tietosisältöjä ollaan kirjoitushetkellä integroimassa osaksi työikäisten palvelujen asiakassuunnitelmaa ja suunnitelman arviointia. Asiakirjoja pilotoidaan sosiaalihuollon kehittämisohjelmassa, työikäisten asiakassuunnitelman pilotissa vuosien 2020–2022 aikana (THL 2021a). THL:n määräys päivitettyjen asiakirjojen käyttöönotosta kaikissa julkisissa organisaatioissa on tulossa voimaan vuonna 2024.

AVAIN-mittarilla tuotetun vaikuttavuustiedon avulla voidaan tarkastella sitä, kuinka hyvin tietty palvelu tai menetelmä auttaa asiakasta saavuttamaan tietyn tavoitteen tietyssä tilanteessa. Tietoa tarvitaan niin yksittäisen asiakkaan tavoitteista kuin suurempien asiakasryhmien palvelujen vaikuttavuudesta. Tiedon tuottaminen AVAIN-mittarin

avulla hyödyttää siis sekä ammattilaista ja asiakasta muutosten seurannassa (ensiökäyttö) että laajemmin kunnan ja hyvinvointialueiden päättäjiä tiedolla ohjaamisessa ja johtamisessa, kun päätöksenteon tueksi saadaan määrämuotoista vaikuttavuustietoa (toisioikäyttö). Tulevissa sote-rakenteissa yhteinen tietopohja toimii myös viranomaisten seuranta-, arviointi-, ohjaus- ja valvontatyön välineenä (Valtioneuvosto 2021).

Mitä vaikuttavuustiedon hyödyntäminen vaatii hyvinvointialueilta?

Vaikka rakenteellinen sosiaalityö on kunnan lakisääteinen tehtävä (sosiaalihuoltolaki 1301/2014 7 §), on sitä toteutettu tähän mennessä kuntakohtaisesti ja vaihtelevin tavoin. Tämä on vaikeuttanut rakenteellisen sosiaalityön kansallista kehittämistä sekä tiedon tuottamista ja systemaattista hyödyntämistä. (THL 2021b.) AVAIN-mittari tarjoaa yhden tavan tuottaa sosiaalihuollon asiakastyöhön perustuvaa tietoa sekä hyödyntää sitä palvelujärjestelmän kehittämisessä ja monialaisessa yhteistyössä.

AVAIN-mittarilla saatavan tiedon tuottaminen edellyttää hyvinvointialueilta panostuksia asiakastietojärjestelmien käyttöönotto- ja kirjaamiskoulutuksiin. Myös tietojen kirjaamiseen liittyvät tietosuojakysymykset tulee ratkaista, jotta kertynyttä rekisteri- ja tilastotietoa voidaan hyödyntää eettisesti ja kattavasti. Alueilla tarvitaan asiantuntijoita tietojen kokoamiseen, analysointiin ja hyödyntämiseen eri tasoilla.

Hyvinvointialueiden on tehtävä tiedon tuottamiselle ja hyödyntämiselle toimintasuunnitelma, jossa määritellään, miten sosiaalityöstä kertynyttä tietoa kerätään ja hyödynnetään ja keiden vastuulla se on. Valmistautuminen tulee aloittaa pikimmiten, sillä THL:n lähtötilanteen arvioinnin mukaan noin puolella tulevista hyvinvointialueista ei vielä ole sovittuna toimintamallia (Koivisto ym. 2021, 230).

Lähivuosina vaikuttavuustiedon mittaamisen integrointia myös muihin palvelutehtäviin kuuluviin asiakirjoihin voisi harkita. AVAIN-mittarin validointi on myös tarkoitus saattaa päätökseen (ks. esim. Boateng ym. 2018).

KIRJALLISUUS

Boateng, Godfred O & Neilands, Torsten B. & Frongillo, Edward A. & Melgar-Quiñonez, Hugo R. & Young, Sera L. (2018) Best Practices for Developing and Validating Scales for Health, Social, and Behavioral Research: A Primer. *Front. Public Health*, 11 June 2018. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2018.00149>

Hirvonen, Johanna & Kilpeläinen, Virpi & Piirainen, Keijo & Surakka, Anne & Tanttu, Satu Marja & Tuikka, Anne (2021) Tiedolla vaikuttamisen mahdollisuudesta toteutukseen. Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoitus. Xamk kehittää, 137. Mikkeli: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-344-311-2>

Kivipelto, Minna (toim.) (2020) Osallistavaa aikuissosiaalityötä. Osallistavan sosiaaliturvan kuntakoikeilun tulokset. Raportti 7/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna (2014) AVAIN-mittarin soveltuvuus toimeentulotuen vaikuttavuuden arvioinnissa – mittarin testaus Seinäjoen sosiaalivirastossa. *Hallinnon Tutkimus* 33 (3), 225–242.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula (toim.) (2013) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Raportti 8/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Koivisto, Juha & Muurinen, Heidi & Parviainen, Laura (2021) Tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman hyötytavoitteiden toteutumisen kansallinen seuranta ja arviointi: Lähtötilanne. Työpäpaperi 3/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/140996>

Pawson, Ray & Tilley, Nick (2004) *Realistic Evaluation*. London: Sage.

Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015) Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Tutkimusjulkaisu 89. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Helsinki: Eduskunta.

Tanner, Niina & Kivipelto, Minna (2022) Opas työikäisten asiakassuunnitelmaan integroidun AVAIN-mittarin käyttöön aikuissosiaalityössä. Julkaisu valmistuu vuoden 2022 alussa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

THL (2021a) Sosiaalihuollon kehittämisohjelma. Työikäisten asiakassuunnitelman pilotti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sosiaalihuollon-kehittamisohjelma/tyoikaisten-asiakassuunnitelman-pilotti>

THL (2021b) Sosiaalihuollon kehittämisohjelma. Rakenteellinen sosiaalityö. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sosiaalihuollon-kehittamisohjelma/rakenteellisen-sosiaalityon-selvitys>

Valtioneuvosto (2021) Sote-uudistus. Toivo-ohjelmassa kehitetään hyvinvointialueiden ja kansallisten viranomaisten tietojohdamista. <https://soteuudistus.fi/toivo-ohjelma>

Sosiaalinen hyvinvointi ja indikaattoritiedot: tiedolla johtamisen nykytila ja tulevaisuus

VILLE SANTALAHTI

Mitä sosiaalinen hyvinvointi on?

Kansainvälisen kirjallisuuskatsauksen (Vesa ym. 2020, 13) avulla suoritettu analyysi sosiaalisesta hyvinvoinnista tiivistä sen määritelmän asteikkoon seuraavista kysymyksistä: Kuinka usein viimeisen kuukauden aikana sinusta on tuntunut, että a) kuulut johonkin yhteisöön? b) sinulla on rooli yhteisössäsi? c) yhteiskunta on hyvä paikka ja asiat ovat menossa parempaan suuntaan? d) ihmiset ovat lähtökohtaisesti hyviä? e) yhteiskunta on toimiva ja järkevä?

Tutkimuskatsauksen perusteella sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttavat useat eri tekijät. Lasten sosiaalista hyvinvointia lisää vanhempien hyvä suhde lapseen ja pienten lasten osalta myös unen määrä on tärkeää. Nuorilla naisilla seksuaalinen hyvinvointi on yhteydessä parempaan sosiaaliseen hyvinvointiin. Yhteisöllisyyden tunne on tärkeää korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliselle hyvinvoinnille mutta myös iäkkäiden ihmisten sosiaalista hyvinvointia lisää yhteenkuuluvuus naapuruston kanssa. Sosiaalista hyvinvointia lisäävät myös luontokävelyt läheisten ihmisten kanssa ja vapaaehtoistoimintaan osallistuminen. Kirjallisuuskatsauksessa nousi esiin myös, että vakituinen työsuhde ja vakaat tulot lisäävät sosiaalista hyvinvointia, kun taas työsuhteen määräaikaisuus ja talouden tulojen heikentyminen vähentävät sitä. Myös mielenterveysongelmat vähentävät sosiaalista hyvinvointia ja heikko sosiaalinen hyvinvointi puolestaan lisää mielenterveysongelmia. (Vesa ym. 2020, 13.)

Mihin sosiaalinen hyvinvointi vaikuttaa? Kirjallisuuskatsauksen mukaan huono sosiaalinen hyvinvointi lisää todennäköisyyttä joutua kiusatuksi yläkouluikäisillä. Sen sijaan hyvä sosiaalinen hyvinvointi lisää koettua hyvinvointia ja tyytyväisyyttä elämään. Ikään-tyvillä sosiaalinen hyvinvointi lisää elämänlaatua ja laaja sosiaalinen verkosto sekä sosiaalinen aktiivisuus ehkäisevät ennenaikaista kuolleisuutta. (Vesa ym. 2020, 14.)

Indikaattoritieto sosiaalisen hyvinvoinnin edistämässä

Suomesta puuttuvat pitkälti yhtenäiset indikaattorit, joilla mitata sosiaalista hyvinvointia tai koettua hyvinvointia ylipäätään. Suuri osa mittareista on ensisijaisesti ns. pahoinvointia kuvaavia mittareita, kuten lääkärikäyntejä ja mielenterveyspalvelujen käyttöä. Terveysteen liittyvien indikaattorien lisäksi tarvittaisiin enemmän myös muita indikaattoreita, jotka liittyvät sosiaalisen hyvinvoinnin eri ulottuvuuksiin. Tarvitaankin lisää tutkimusta sosiaalisen hyvinvoinnin mittaamisesta ja miten nykyään saatavilla olevaa tietoa

voitaisiin yhdistää sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen ja seurantaan. Elinkeinoelämän valtuuskunta (2021) teki oman ehdotuksensa koetun hyvinvoinnin mittaamisesta syksyllä 2021.

Valtioneuvoston selvityksessä *Sosiaalinen hyvinvointi ja tiedolla johtaminen* hyödynnettiin OECD:n hyvinvointimittaristoja ja arvioitiin niiden soveltuvuutta Suomessa (Vesa ym. 2020, 27–29). Elämänlaadun indikaattoreina selvityksessä (mt. 28–29) käytettiin OECD:n mittaristossa maailmanlaajuisestikin käytössä olevia kysymyksiä:

- Terveydentila: elinajan odote ja koettu terveydentila
- Työ ja vapaa-aika: yli 50 tuntia viikossa työskentelevät työntekijä, henkilökohtaisen huollon ja vapaa-ajan määrä sekä työssä olevat naiset, joilla lapsia
- Koulutus ja osaaminen: koulutustasomittain ja Pisa-tulokset.
- Elinympäristön laatu: pienhiukkaspitoisuuden väestöpainotettu vuosikeskiarvo
- Henkilökohtainen turvallisuus: henkirikokset sekä poliisiin tietoon tulleet henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset.
- Koettu hyvinvointi: tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä sekä elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus
- Sosiaaliset suhteet: sosiaalisten kontaktien määrä ja itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus
- Osallisuus: äänestysaktiivisuus

Näiden indikaattorien osalta Suomessa on kohtuu hyvin valtakunnallisesti saatavissa tietoa noin kahden vuoden takaa. Tiedolla johtaminen ei varsinaisesti kuitenkaan onnistu, koska tietoa ei saada ajantasaisesti ja tiedossa on usein puutteita ja se on kattavaa monissa kysymyksissä vain valtakunnallisella tasolla. Datasta ei myöskään ole irrotettavissa huono-osaisien tai hyväosaisten hyvinvointia, vaan tilastot kuvaavat keskimäärin koko väestöä.

Sosiaalihuollosta ei tällä hetkellä saada tietoa edes asiakkuuksien määristä tai myönneistä palveluista. Sosiaalihuollon rekisteriuudistuksen avulla tätä asiakkuuksista kirjattua tietoa pystytään tulevaisuudessa hyödyntämään osana sosiaalialan tiedolla johtamista. Asiakastietojärjestelmien ja rakenteisen kirjauksen kautta saisimme perustietoa asiakkuuksista ja palveluiden käytöstä. Tämän lisäksi kunnat ja tulevat hyvinvointialueet tarvitsevat enemmän tietoa kuntalaisten sosiaalisesta hyvinvoinnista. Sitä pitäisi myös pystyä mittaamaan eri kehittämishankkeissa.

Kuntien osalta pitäisi keskittyä tiedon saatavuuteen ja käytettävyyteen. Erityisesti pienempien kuntien osalta ei ole käytettävissä monipuolista tietopohjaa eri väestöryhmiä ja niiden sosiaalisen hyvinvoinnin tilasta. Haasteena on myös, että tämänhetkinenkin tieto tuotetaan usein kuntien toimesta, minkä jälkeen se on käytettävissä vasta tarkistuksen ja kansalliseen tietoaaineistoon kirjaamisen jälkeen. Tässä avuksi voisi olla tiedon

keräämisen automatisointi ja tiedon avoimuuden lisääminen. Tulevassa sote-uudistuksessa olisi keskityttävä mahdollistamaan tiedon kokoaminen ja avoin liikkuminen kuntien ja alueiden välillä.

Tiedolla johtaminen sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisessä

Rakenteellista sosiaalityötä ei ole systemaattisesti organisoitu kunnissa eikä näin ollen ole ollut toimivaa mallia saattaa sosiaalityössä syntyvää informaatiota osaksi palveluiden kehittämistä. Rakenteellinen sosiaalityö on perustunut joko yksittäisten työntekijöiden omaan mielenkiintoon ja työajan ulkopuolella tapahtuvaan vaikuttamistyöhön tai hankkeissa tehtyihin kannanottoihin ja raportteihin.

Tietoa sosiaalityöstä osataan hyödyntää vain yhteisten prosessien ja käytäntöjen kautta. Esimerkiksi sosiaalisen raportoinnin yhteydessä tämä tarkoittaa sitä, että raporteissa esiin tuodut ilmiöt (esim. asunnottomuus, mielenterveyspalveluiden toimimattomuus, erityisen tuen tarpeen ohjeistuksen puute jne.) tulee varmistaa indikaattoritiedon avulla tai viedä informaatio eri hallinnontasojen läpi saatteella ”sosiaalihuollossa havaittua” tai vastaavaa. Moraalista urakointia ja varsinkin moraalipaniikkia tulee aina viimeiseen asti välttää. Loppukädessä ilmiöt tulee saattaa tutkimuskohteiksi, jos niihin ei muuten saada varmuutta.

Rakenteellisen sosiaalityön ilmeisten tietopuutteiden lisäksi tiedolla johtamisen osaamisessa on puutteita. Rakenteellisen sosiaalityön tiedon hyödyntämisessä tarvittaisiin enemmän tilasto- ja data-analytiikkaosaamista sekä mixed-method-osaamista. Myös käytäntötutkimuksen tuominen rakenteisiin mahdollistaisi sen, että havaittuja ilmiöitä voitaisiin alkaa tarkastella tarkemmin osana perustyötä.

Rakenteellisen sosiaalityön tiedolla johtamisen prosessi tulisi olla alhaalta ylös sovittu ketju, jossa johtava sosiaalityöntekijä käsittelee informaation sovituin aikavälein – antaa palautteet työntekijöille ja toimittaa informaation tarvittaessa muille hallinnonaloille hyte-koordinaattorin avulla. Hyvinvointialue voisi hyödyntää tuloksia vuosittain alueellisessa hyvinvointikertomuksessa sekä yleisessä edunvalvonnassa ja viestinnässä. Kunnallisiin kannanottoihin tulisi aina pyytää erikseen lupa kunnalta.

Rakenteellisen sosiaalityön informaatiota tulisi siis hyödyntää kahta eri väylää: 1) kunnan omassa prosessissa, jossa tieto etenee johtavalle sosiaalityöntekijälle ja tarvittaessa kunnan muuhun hallintoon, aina hyvinvointikertomukseen ja valtuustoon asti sekä 2) hyvinvointialueen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä (ja toivottavasti tulevaisuudessa hyvinvointialueellisessa sosiaalihuollon hallinnossa) hyvinvointikertomuksen osana.

KIRJALLISUUS

Elinkeinoelämän valtuuskunta (2021) Suomi tarvitsee koetun hyvinvoinnin mittarin.
<https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2021/09/eva-analyysi-no-98.pdf> (luettu 1.10.2021)

Vesa, Suvi & Santalahti, Ville & Nieminen, Ville & Nikunlaakso, Risto & Reuna, Kaisa & Niemi, Mervi & Ketonen, Eeva-Leena; & Kouvonen, Anne & Lintula, Lotta & Salo, Paula & Luukkainen, Karoliina & Salenius, Maria & Oksanen, Tuula (2020) Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimikunta; Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:52.

Rakenteellinen sosiaalityö yhteisenä tekemisenä

Hyvinvointikertomukset rakenteellisen sosiaalityön tiedonkokoajina

TAPANI KAUPPINEN

Lakisääteinen hyvinvointikertomus on tiivis kuvaus asukkaiden hyvinvoinnista, terveydestä ja turvallisuudesta sekä niiden edistämisestä kunnassa ja tulevilla hyvinvointialueella. Kunnat ja hyvinvointialueet tekevät omat, erilliset hyvinvointikertomuksensa. Hyvinvointikertomus on keskeinen asiakirja, jossa määritellään kunnan ja tulevan hyvinvointialueen valtuustokausittaiset strategiset tavoitteet hyvinvoinnin terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi. Hyvinvointi-käsitteen alle siis kuuluu laajemmin myös terveys, turvallisuus, osallisuus ym. asiat. Jatkossa artikkelissa käytetään käsitettä hyvinvointi kuvaamaan näitä kaikkia asioita.

Koska hyvinvointi syntyy ja sitä ylläpidetään ihmisten arjen ympäristöissä ja toiminnassa, tavoitteiden valmisteluun tarvitaan kaikkia toimialoja ja eri hallinnonaloja, myös rakenteellisen sosiaalityön tuottamaa tietoa. Rakenteellisen sosiaalityön toimijoille nämä asiakirjat tarjoavat suoran yhteyden kuntien ja hyvinvointialueiden strategisen hyvinvoinnin edistämisen tavoitteiden asetteluun, valittavien toimien valintaan ja monialaiseen yhteistyöhön.

Hyvinvointikertomus ja -suunnitelma ovat osa kunnan ja alueen strategia-asiakirjoja

Hyvinvointikertomuksen valmistelee usein kaikkia hallinnonaloja edustava monialainen työryhmä. Työhön osallistuu usein myös esimerkiksi järjestöjen, yritysten, seurakuntien, kuntalaisten edustajia. Kertomustyöhön osallistuu lisäksi kunnassa tai alueella toimivia valtion ja maakunnan tahoja, kuten työvoima-, turvallisuus- tai koulutusasiantuntijoita. Kertomus jakaantuu kertomusosaan ja suunnitelmaosaan. Kertomusosassa kuvataan eri tavoin kunnan tai alueen hyvinvoinnin nykytilanne ja huolenaiheet. Suunnitelmaosassa kuvataan tunnistetuista hyvinvointivajeista johdetut tavoitteet ja toimijakohtaiset toimenpiteet hyvinvoinnin parantamiseksi.

Hyvinvointikertomustyö pyrkii löytämään eri toimijoille yhteisiä strategisia tavoitteita ja kuvaamaan eri toimijoiden työn liittymistä näihin tavoitteisiin. Kertomustyössä tarvitaan laajaa osallistumista, yhteistä keskustelua ja ymmärrystä, jotta eri toimijat voivat sitoutua yhteisiin tavoitteisiin. Hyvinvointisuunnitelmissa kuvataan yhteisen tavoitteen toteutumista niin, että kullakin toimijalla on omia menetelmiä ja resursseja, jotka kukin tukevat tavoitteen toteutumista. Taulukossa 1 vasemmalla oleva yhteinen tavoite konkretisoituu

eri toimijoiden työnä. Viime kädessä toimenpiteiden resurssointi varmistetaan vuosittaisissa taloussuunnittelussa (katso lisää THL 2021a).

Taulukko 1. Osa alueellisen hyvinvointikertomuksen suunnitelman tavoitteista ja toimista niiden toteuttamiseksi (Kainuun Sote 2021).

Tavoite 1	Edistetään nuorten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta
Toimenpiteet	Tunnistetaan varhaisesti nuorten riskikäyttäytyminen ja motivoidaan muutokseen. Erityisenä kohderyhmänä peruskoulun 8. ja 9. lk. oppilaat ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijat. Kiinnitetään erityistä huomiota ammattioppilaitoksessa opiskelevien terveyteen ja hyvinvointiin. Kehitetään matalankynnyksen ja ennaltaehkäiseviä palveluja ja niiden sisältöjä.
Vastuutaho	Kainuun sote Kunnat Kuntien sivistystoimiala – KAO, oppilashuoltoryhmät Maakunnallinen lasten ja nuorten hyvinvointiryhmä Järjestöt ja yhdistykset, 3. sektori, vapaaehtoistyö Nuoret ja perheet
Aikataulu (täydentyvä)	2021–2024 2021 >
Arviointimittari (täydentyvä)	Päihteiden käytön mini-intervention (Audit) toteutuminen Käypä hoito -suositusten mukaisesti Kouluterveyskyselyt 2 vuoden välein
Tavoite 2	Edistetään työikäisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta
Toimenpiteet	Tunnistetaan keskeiset riskiryhmät ja kohdistetaan aktiivista toimintaa, palveluja ja toimenpiteitä riskiryhmissä oleviin.
Vastuutaho	Kainuun sote Kunnat Työterveyshuolto Asukkaat Järjestöt ja yhdistykset, 3. sektori, vapaaehtoistyö Asukkaat
Aikataulu (täydentyvä)	2021–2024 2021 >
Arviointimittari (täydentyvä)	Keskeiset riskiryhmät tunnistettu. Terveystä ja hyvinvointia edistävä toiminta, palvelut ja toimenpiteet. Työikäisten toimintakyky on parantunut ja työurat ovat pidentyneet.

Hyvinvointikertomustyön tekniseen toteutukseen on luotu avuksi esimerkiksi ehdotus minimissään käytettävien indikaattoreiden listasta (THL 2021b) ja sähköinen työkalu (Kuntaliitto 2020). Kertomusten sisältö ja ulkoasu kuitenkin vaihtelevat valmistelevan organisaation poliittisen tahdon mukaan ja kertomukset voivat koostua erillissuunnitelmista (kuten kulttuurihyvinvointiohjelma, lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, osallisuussuunnitelma).

Hyvinvointikertomuksia on tehty kunnissa yli 18 vuotta (Uusitalo 2003), lakisääteisesti terveydenhuoltolain (2010/1326 12§) myötä 11 vuotta. Lisäksi sairaanhoitopiirit tai maakuntien liitot ovat tehneet vapaaehtoisesti vastaavia useamman kunnan aluetta koskevia strategisia hyvinvointisuunnitelmia (ks. THL 2021c).

Hyvinvointikertomus on jatkossakin lakisääteinen asiakirja

Kesällä 2021 hyväksytyn sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021) mukaan sekä kunta että tuleva hyvinvointialue valmistavat oman hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman kerran valtuustokaudessa.

Kunnan on sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevan lain 6§ mukaan:

- seurattava kuntalaisten elinoloja, hyvinvointia ja terveyttä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä alueittain ja väestöryhmittäin,
- strategisessa suunnittelussaan asetettava hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi tavoitteet ja määriteltävä tavoitteita tukevat toimenpiteet,
- valmistettava valtuustolle valtuustokausittain hyvinvointikertomus ja -suunnitelma edellä mainituista asioista,
- raportoitava kuntalaisten hyvinvoinnista ja terveydestä, niihin vaikuttavista tekijöistä sekä toteutetuista toimenpiteistä kunnanvaltuustolle vuosittain.

Vastaavasti hyvinvointialueen on lain 7§ mukaan:

- seurattava asukkaidensa elinoloja, hyvinvointia ja terveyttä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä alueittain ja väestöryhmittäin,
- raportoitava asukkaidensa hyvinvoinnista ja terveydestä, niihin vaikuttavista tekijöistä sekä toteutetuista toimenpiteistä aluevaltuustolle vuosittain,
- valmistettava valtuustolle valtuustokausittain alueellinen hyvinvointikertomus ja -suunnitelma edellä mainituista asioista.

Sekä kunta että hyvinvointialue tekevät oman kertomuksensa, koska ne molemmat ovat itsehallinnollisia toimijoita. Hyvinvointialue laatii kuitenkin hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman yhteistyössä alueensa kuntien kanssa ja toisaalta alueen on tuettava kuntia asiantuntemuksellaan.

Hyvinvointikertomustyö on hyvä työväline rakenteelliselle sosiaalityölle

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen jälkeenkin kunnan on edistettävä asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä. Sama ensisijainen vastuu on myös tulevilla hyvinvointialueilla. Niiden on kuvattava, miten hyvinvoinnin edistäminen toteutetaan jo ennen asiakkaan päätymistä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin, sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämisessä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen jälkeen ihmisten arkiympäristössä.

Hyvinvointikertomustyö on jo yksi käytössä oleva työkalu proaktiiviseen yhteistyöhön eri väestöryhmät huomioon ottavaan hyvinvointia edistävään toimintaan. Rakenteellisen sosiaalityön toimijoiden kannattaa tuoda oma asiantuntemuksensa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työhön.

Terveyden edistämisen pitkä perinne on näkynyt kertomusten ja suunnitelmien lähestymistavoissa. Sosiaalityön asiantuntemus ei välttämättä ole ollut riittävästi mukana tiedon kokoamisessa (Vesa ym. 2020) ja tavoitteiden asettamisessa. Sosiaalityö on saattanut näkyä yksinäisyyden poistamisena, ehkäisevänä päihdetyönä tai mielenterveyskysymyksissä. Kunnan hyvinvointitavoitteisiin on kuitenkin vaikea saada esimerkiksi tunnistettujen sosioekonomisten hyvinvointierojen syytekijöitä (ks. esim. Ijäksen 2020 opinnäytetyö).

Rakenteellisen sosiaalityön kautta kertyvä tieto asukkaiden ja yhteisön hyvinvoinnin taustatekijöistä on ainutlaatuista. Sosiaalisen raportoinnin välineet², kuten sosiaalibarometrit ja raportoinnit sekä hyvinvoinnin ja osallisuuden mittarit ovat arvokas osa kunnan ja hyvinvointialueen seuranta- ja raportointijärjestelmää, jonka yksi raportointimuoto on hyvinvointikertomus. Rakenteellisen sosiaalityön havainnot vaadittavista toimista on hyvä ottaa huomioon hyvinvointikertomuksen suunnitelmaosassa.

2 Ks. sosiaalisesta raportoinnista esim. Vasso (2021).

KIRJALLISUUS

Ijäs, Katariina (2020) Sosioekonomiset terveiserot kuntien hyvinvointikertomuksissa. Opinnäytetyö. Metropolia ammattikorkeakoulu.

Kainuun sote (2021) Kainuun alueellinen hyvinvointikertomus 2020 ja hyvinvointisuunnitelma valtuustokaudelle 2021–2024, strategiset linjaukset ja toimet. <https://sote.kainuu.fi/sites/sote.kainuu.fi/files/documents/library/2021-02/Hyvinvointikertomus%202020%20ja%20hyvinvointisuunnitelma%202021%20-%202024%20valmis.pdf>

Kuntaliitto (2020) Sähköinen hyvinvointikertomus. <https://www.hyvinvointikertomus.fi/#/welcome>.

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021.

THL (2021a) Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kunnan talousasiakirjoissa <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/hyvinvointijohtaminen-kunnassa/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistaminen-kunnan-talousasiakirjoissa>.

THL (2021b) Hyvinvointikertomusten minimitietosisältö <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/tiedon-hyodyntaminen/hyvinvointikertomusten-minimitietosisalto>.

THL (2021c) Alueellinen hyvinvointikertomus. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/alueellinen-hyvinvointijohtaminen/alueellinen-hyvinvointikertomus>.

Uusitalo, Minna & Perttilä, Kerttu & Poikajärvi, Kristiina & Rimpelä, Matti (2003) Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen paikalliset rakenteet ja johtaminen (TEJO): Esitutkimusraportti. Helsinki: Stakes. Aiheita 21/2003.

Vasso (2021) Sosiaalinen raportointi. <https://vasso.fi/sosiaalinenraportointi/>.

Vesa, Suvi & Santalahti, Ville & Nieminen, Ville & Nikunlaakso, Risto & Reuna, Kaisa & Niemi, Mervi & Ketonen, Eeva-Leena & Kouvonen, Anne & Lintula, Lotta & Salo, Paula & Luukkainen, Karoliina & Salenius, Maria & Oksanen, Tuula (2020) Sosiaalinen hyvinvointi ja sen tiedolla johtaminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:52.

Rakenteellisen sosiaalityön ensiaskelia Kainuussa

PÄIVI AHOLA-ANTTONEN JA VEERA RINNE

Vuosina 2018–2020 Kainuussa herättiin kysymykseen, mikä ihmeen rakenteellinen sosiaalityö ja kenelle sen tekeminen oikein kuuluu. Silloin elettiin ISO SOS -hankkeen aikaa ja sosiaalihuoltolain edellyttämää rakenteellista sosiaalityötä tehtiin hyvin satunnaisesti, tapauskohtaisesti ja näkymättömästi. Työn vaikuttavuutta ei myöskään seurattu. Hankkeen yhtenä tavoitteena oli herätellä ajatusta rakenteellisesta sosiaalityöstä ja kannustaa sosiaalityöntekijöitä tuomaan oman äänensä esille esimerkiksi blogien kautta. Tämä herätti kuitenkin työntekijöissä monenlaisia tunteita ja blogin kirjoittamiseen ei saatu oikein tartuttua. Viestintä koettiin liian vaikeaksi ja uskallus puuttui. ISO SOS -hanke kuitenkin tuotti jo ensi askeleet rakenteelliselle sosiaalityölle ja lanseerasimme Matalan kynnyksen sossu -brändin ja jalkauduimme ihmisten pariin. Toimme siis sosiaalityön lähemmäs ihmisiä ja enemmän näkyville. Tietoisuus aikuissosiaalityön tekemästä työstä lisääntyi.

Ajatus rakenteellisesta sosiaalityöstä jatkoi haasteista huolimatta itämistään ja päätettiin koota työryhmä, joka keskittyisi rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseen. Aluksi tässä RAKE-työryhmässä toimivat aikuissosiaalityön vakituiset sosiaalityöntekijät. Syksystä 2020 lähtien työryhmässä on ollut mukana sosiaalityöntekijöiden edustus terveys- sosiaalityöstä, mielenterveys- ja riippuvuushoidosta, vammaispalveluista, lapsiperheiden sosiaalipalveluista sekä ikäihmisten palveluista. Jäseniä työryhmässä on noin 30. Aikuissosiaalipalvelujen vastuualue toimii kokousten kutsujana. Kokouksia pidetään videoyhteydellä kolmesta neljään vuodessa, ja ne ovat ainoa foorumi, jossa Kainuun soten sosiaalityöntekijät voivat yhdessä vaihtaa ajatuksia ja kehittää sosiaalityöhön liittyviä kysymyksiä. Työryhmän toimintamalli hakee vielä uomaansa. On esitetty ajatus, että soten kasvatus- ja perheneuvolan sekä kuntien koulukuraattoreita kutsuttaisiin jossakin vaiheessa mukaan työryhmään. Näin toiminta laajenisi organisaatiomme ulkopuolelle.

Rakenteellisen sosiaalityön työryhmän tavoitteena on tuottaa tietoa sosiaalityön kentältä ja tuoda sitä esille esimerkiksi julkiseen keskusteluun. Työryhmä pohtii erilaisia kehittämiskohteita ja alkaa työstää niitä. Esimerkiksi aikuissosiaalityössä suunnittelimme lähiötuvan perustamista Kajaanin Lohtajalle lähiöön, jossa on paljon syrjäytymisvaarassa olevia asukkaita. RAKE-työryhmämme lähti miettimään, miten lähiötuvan perustamista voisi edistää. Yksi ryhmän jäsen otti vastuulleen tehdä kyselyn yhteistyötahoille ja asiakkaille siitä, minkälaista toimintaa lähiötuvalla pitäisi olla ja olisiko jokin taho kiinnostunut osallistumaan toiminnan toteutukseen ja millä panoksella. Kyselyn pohjalta luotiin lähiötupa kuunnellen käyttäjäkunnan toiveita.

Rakenteellisen sosiaalityön osaaminen ei ole itsestään selvää, vaan koimme, että työntekijät ja esihenkilöt tarvitsivat tukea sen haltuunottoon. Vuonna 2020 alkaneen SOSRAKE-hankkeen tuella kartoitettiin ensin aikuissosiaalityön sosiaalityön

ammattihenkilöiden rakenteellisen sosiaalityön kokemuksia ja osaamista (Hirvonen, Kilpeläinen ym. 2021). Osaamiskartoituksen pohjalta suunniteltiin rakenteellisen sosiaalityön koulutusta, jota hankkeen kautta meille järjestettiin. Viestinnän työpajan pohjalta koostettiin Excel-taulukko, jota voidaan hyödyntää edistettävien asioiden käytännön työkaluna RAKE-työryhmän kokouksissa ja myös laajemmin eri vastuualueilla.

Kainuun sotien rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuutta on hahmoteltu kuvaksi ”juuresmalli” (kuvio 6). Rakenteellista sosiaalityötä varten tarvitaan tietoa paitsi palvelujärjestelmän toimivuudesta sekä käytännön asiakas- ja verkostotyöstä myös yhteisö- ja yhteiskunnan tason rakenteellisista epäkohdista. Tiedon keräämisessä on käytössä alla kuvattuja välineitä ja kanavia.

Kuvio 6. Rakenteellinen sosiaalityö Kainuussa

Tiedonkeruun keinoja ja haasteita

Tiedolla johtamisen ja rakenteellisen sosiaalityön haasteena on nykyisten sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmien kyvyttömyys tuottaa vaikuttamistyöhön tarvittavaa tietoa. Tästä syystä Kainuun soten aikuissosiaalityössä täytetään asiakkaan kanssa tehdyn palvelutarpeen arvioinnin jälkeen seikkaperäinen Questback-kyselylomake. Syntyneen aineiston pohjalta kootaan vuosittain kooste, joka kuvaa aikuissosiaalityön asiakkaita, heidän tarpeitaan, palveluja ja asiakastyötä. Koostetta voidaan hyödyntää resursseja kohdennettaessa eri kuntiin, palveluihin ja toimintaa kehitettäessä. Vuosittaiset vertailut kertovat myös karkeasti asiakaskunnan ja tarpeiden muutossuunnista ja tekemiemme toimenpiteiden vaikuttavuudesta pitkällä aikajänteellä. Tällainen tiedontuotanto auttaa myös nostamaan esille sosiaalityön näkökulmaa kuntien HYTE-työssä.

Kainuussa on jo lähes 10 vuotta ollut käytössä HaiPro-järjestelmä, jonka kautta terveydenhuollon työntekijät ja potilaat/asiakkaat voivat nostaa esille havaitsemiaan potilastai työturvallisuuden epäkohtia. Rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta vuonna 2020 tapahtui positiivinen muutos tiedolla johtamisen kannalta, sillä Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymässä otettiin käyttöön SPro-ilmoitukset, jolla voi ilmoittaa puutteista sosiaalihuollon palveluissa ja tilanteista, jolloin asiakas/potilas ei ole saanut tarvitsemaansa palvelua. SPro-ilmoituksella sosiaalihuollon henkilöstöön kuuluva voi ilmoittaa asiakaskohtaisesti sosiaalihuoltolain 48 §:n mukaisesti vastaavalle henkilölle epäkohdasta tai ilmeisestä epäkohdan uhasta asiakkaan sosiaalihuollon toteuttamisessa.

Epäkohtailmoitus voi liittyä esimerkiksi tilanteeseen, jossa asiakas on tullut kohdelluksi epäasianmukaisesti jonkun henkilön taholta, asiakkaan tarvitsemaa palvelua ei ole lainkaan tarjolla tai siihen on jonotettava kohtuuttoman pitkä aika. Ilmoituksen aiheena voi olla myös se, jos palvelujen myöntökriteerit ovat sellaiset, että asiakas ei saa palvelua miltään vastuualueelta, jolloin aikuissosiaalityö on se viimeinen turvaverkko. Kannustimme aktiivisesti aikuissosiaalipalveluiden työntekijöitämme tekemään SPro-ilmoituksia esimerkiksi silloin, kun asiakas tarvitsisi ammatillisen tukihenkilön eikä sitä ole voitu myöntää sen takia, ettei määrärahaa ole. Nämä ilmoitukset poikivat lopulta sen, että tieto puutteesta ja sen vaikutuksesta asiakkaisiin saavutti ylemmänkin johdon ja se johti jopa omaan yhteydenottoomme aluehallintovirastoon, josta saimme hyvin tarkat ohjeet toimimiselle. Näin saimme taas vuodelle 2021 budjetimme pienen määrärahan tukihenkilöpalvelulle, ja näin ollen tiedon tuottamisen kehittyminen johti asiakkaiden kannalta merkittäviin muutoksiin.

Samoihin aikoihin SPro-ilmoituksen kanssa tuli käyttöön myös PosiPro-ilmoitukset. PosiPro-ilmoitus on myönteinen merkki siitä, että nykyistä toimintatapaa on syytä vahvistaa ja levittää organisaatiossa. Aikuissosiaalityöhön on tullut toistaiseksi yksi PosiPro-ilmoitus keskussairaalan yhteispäivystyksestä. Työntekijämme olivat saaneet erittäin haastavassa tilanteessa olleen henkilön asutettua nopeasti, ja hän pääsi kotiutumaan sairaalasta uuteen asuntoon.

Kaikista edellä mainituista asiakaskohtaisista ilmoituksista menee välittömästi tieto ilmoittajan esihenkilölle, joka selvittää asiaan liittyvät yksityiskohdat, on tarvittaessa yhteydessä ilmoittajaan ja antaa toimintaohjeita. Ilmoituksen luonteesta riippuen asiaa käydään läpi yksittäisten työntekijöiden kanssa tai koko työyhteisössä toimintaa ja ohjeistusta kehittäen. Esihenkilö voi viedä asian myös ylemmälle taholle käsiteltäväksi.

SPro-ilmoitukset tuottavat tärkeää yksilökohtaista tietoa. Mikäli SPro- tai HaiPro-ilmoituksia tulee samasta yksiköstä tai toiminnasta paljon, se voi olla merkki laajemmasta ongelmasta, joka vaatii rakenteellista sosiaalityötä.

Yleensä organisaatioiden johtamisessa ei käytetä kaikkea saatavilla olevaa tietoa, koska sitä ei pystytä käsittelemään. Usein siis valitaan helposti käsillä oleva tieto, vaikka se ei parhaiten vastaisi tarvetta. Tiedon tuotannossa ja toimeenpanossa pitäisikin pysähtyä miettimään: miksi, miten ja mitä? Julkinen sektori on tiedon tuotannon kannalta loputon lähde, koska se muuttuu koko ajan rakenteiltaan, toimintatavoiltaan sekä käskyvaltasuhteiltaan, jolloin hallinnon tutkimukselle se on koko ajan uudistuva tutkimuskohde. On huomattu, että yksityiset konsulttiliikket kykenevät vastaamaan nopeammin päätöksentekijöiden tietotarpeisiin kuin käytäntöön suuntautuva tutkimustoiminta. (Husman & Johanson 2015, 70, 77.)

Tiedolla johtamisessa tulee huomioida tietämyksen hallinta eli jakaa sekä hyödyntää eksplisiittistä ja hiljaista tietoa. Aineettomana pääomana organisaatiossa kannattaa tunnistaa organisaation tietopääoma ja se, miten sitä hallitaan. Organisaation täytyy voida oppia ja kyetä luomaan uutta tietoa. Liiketoimintatietoa täytyy hallita eli kerätä tietoa ja jalostaa sitä sillä tavalla, että se tukee päätöksentekoa. (Jalonen 2018, 3–4.)

Aikuissosiaalityössä olemme huomanneet, että tarpeellisen tiedon saamiseksi pitäisi käyttää paljon työaika, jota ei nykyisillä resursseilla ole riittävästi. Monesti siis käytämme helposti käsillä olevia tietoa, ja joskus on pakko tehdä päätöksiä myös pelkällä intuitiolla, mikä ei ole kovin hyvä asia. Mekin olemme saaneet osamme konsulttiliikkeistä, jotka tulevat tehostamaan toimintaamme ja pohjaavat pohdintansa tietoihin, joiden todenperäisyyttä ei pahimmassa tapauksessa ole edes tarkistettu meiltä ennen lopullisen raportin antamista. Tällöin on vaarana, etteivät ehdotukset vastaa todellista tilannetta. Vika ei tietenkään ole konsulttiliikkeen, vaan ongelma piilee siinä, että konsulttiliikket toimivat tehokkaasti ja määrittelyssä aikataulussa. Valitettavasti meidän isossa organisaatiossamme tieto siitä, että jokin konsulttiyritys arvioi toimintaa ja pohtii ratkaisuja, ei saavuta käytännön työtä tekeviä kovin nopeasti. Tällöin ei myöskään ehditä tarkistaa suorittavalta taholta tai heidän lähiesimiehiltään tarvittavia tietoja, kuten asiakasmääriä tai tekemäämme työtä. Tietoa yritetään kaivaa esimerkiksi asiakastietojärjestelmästä, joka ei kykene tuottamaan paikansapitävää tietoa kirjaamiskäytäntöjen muuttuessa tai järjestelmän puutteiden vuoksi.

Jotta palvelut toteutuisivat asiakaslähtöisesti, on tavalla tai toisella saatava asiakkaiden oma ääni kuuluville. Asiakaspalautteet ovat tärkeää tietoa palvelujärjestelmän toiminnasta. Käytännön asiakastyössä asiakkailta pitäisi kysyä aktiivisesti, miten he kehittäisivät palveluja. Asiakkaita pyydetään myös mukaan esimerkiksi suunnittelemaan ryhmätoimintaa tai lähiötupien ohjelmaa. Iso osa sosiaalityöstä on verkostoyhteistyötä. Verkostoissa keskustellen löydetään toiminnan päällekkäisyyksiä, palveluaukkoja, kehitetään käytännön toimintatapoja ja välitetään tietoa. Verkostot ovat tärkeä rakenteellisen sosiaalityön tiedonhankinnan kanava. Modernissa asiakastyössä käytetään lisäksi erilaisia mittareita (Kykyviisari, AVHV jne.), joiden avulla kerätään tietoa palvelujen soveltuvuudesta ja vaikuttavuudesta eri asiakasryhmille. Mittaritieto on osa rakenteellisen sosiaalityön tietopohjaa. Kainuun sotessa mittareista Kykyviisari on systemaattisesti käytössä Kainuun työllistymistä edistävässä monialaisessa yhteispalvelussa (TYP) ja työllisyyden kuntakoikeilussa. Muita mittareita käytetään

toistaiseksi harvoin, joten vaikuttavuustietoa ei ole vielä saatavilla. Mittaamista on tarkoitus kehittää vähitellen. Tilannetta helpottanee siirtyminen sosiaalihuollon Kanta-arkistoon, joka tuo tullessaan järjestelmään sisään rakennetun AVAIN-mittarin. Mittarin käytöstä tulee näin pakostakin osa arjen asiakastyötä.

Sosiaalinen raportointi

Sosiaali- ja terveysala on tietointensiivistä eli alalla näkyy pitkälle viety erikoistuminen ja hoitokeinot ym. Tiedon on oltava ajankohtaista, luotettavaa ja saatavilla olevaa. Alalla yhdistyvät vahvasti tutkittu tieto ja kokemustieto. Tieto myös vanhenee nopeasti. Asiantuntijat ja asiakassuhteet ovat tärkeässä roolissa. (Vakkala & Syväjärvi 2020.) Kainuun sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhtymän aikuissosiaalityössä olemme yrittäneet vuonna 2020 lisätä tiedontuotantoamme vastaamaan paremmin tarpeitamme. Haasteena on esimerkiksi asiakastietojärjestelmämme, joka ei kykene tuottamaan tarvitsemaamme tietoa. Sen vuoksi aluksi laadimme erilaisia Webropol-kyselyitä. Pian kuitenkin vaihdoin Webropolin Questbackiin, koska tarvitsimme joustavan ohjelman, josta saamme selkeitä raportteja. Kaikki tällaiset muutokset teettävät lisää työtä, ja työntekijöidenkin motivointi vaatii myös aikaa.

Edellä kuvattujen tiedonkeruutapojen lisäksi tarvitsimme sosiaalityöhön välineen, jolla henkilöstö voi helposti nostaa esille erilaisia sosiaalihuoltoon liittyviä ilmiöitä (vrt. asiakaskohtaiset SPro-ilmoitukset). RAKE-työryhmän työn tueksi otimme vuoden 2021 alussa käyttöön sosiaalisen raportoinnin. Malli siihen saatiin Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskukselta. Sosiaalialalla työskentelevät voivat täyttää sosiaalisen raportoinnin linkistä avautuvan selkeän lomakkeen havaitsemastaan joko positiivisesta tai negatiivisesta ilmiöstä. Järjestelmä ohjaa ilmoituksen oman esihenkilön käsiteltäväksi. Tavoitteena on nostaa julkisesti esille asioita, joihin halutaan vaikuttaa omassa organisaatiossa, kunnissa, maakunnassa ja valtakunnallisesti. Sosiaalinen raportointi jäsentää ja systematisoi vaikuttamistyötä.

Sosiaalisen raportoinnin ilmoituksista tehdään puolivuositain analyysiraportti, joka käsitellään RAKE-työryhmässä. Ensimmäisiä sosiaalisen raportoinnin kautta tulleita ilmoituksia käsitelimme RAKE-työryhmässä yhdessä ja sovimme tarvittavista jatkotoimenpiteistä ja työnjaosta. Esimerkiksi yksi ilmoitus koski nuoria opiskelijoita, jotka käyttävät opintolainan heti sen nostettuaan, minkä vuoksi rahaa ei riitä asumiseen ja ruokaan koko lukukaudeksi. Näin heille tulee tarve nostaa pikavippejä, ja lainanannon nykykäytäntö voikin pahimmillaan saattaa nuoren velkakierteeseen. Kun kävimme RAKE-työryhmässä asiasta keskustelua, huomasimme, että työryhmämme jäsenillä on laajat verkostot eri tahoihin, kuten ministeriöihin ja valtakunnallisiin poliittisiin päättäjiin. Viestejä lähti jo kokouksesta eteenpäin ja myöhemmin laatimamme mediatiedotteet poikivat jutun Ylen verkkosivuille ja Pohjois-Suomen alueuutisiin.

Sosiaalisen raportoinnin ilmoituksia tuli ensimmäisen puolen vuoden aikana 17 kappaletta. Niiden yksityiskohtainen käsittely ei ole mahdollista harvakseltaan kokoontuvassa työryhmässä. Käytännössä on tehtävä priorisointia ja sovittava työnjakoa esiin nousseiden laajempien kehittämiskohteiden edistämiseksi. Kainuun sotien ensimmäiseen sosiaaliseen raporttiin on koostettu ilmoitukset ja niiden ratkaisuehdotukset ja toteutetut toimenpiteet ajalta 1.1.–30.6.2021 (Tuikka & Ruokolainen 2021).

Tiedosta vaikuttamiseen ja tuloksiin

Rakenteellisen sosiaalityön työryhmässä käydään läpi koottuja aineistoja ja sovitaan, mitä kanavia asioihin vaikuttamiseksi on syytä missäkin tapauksessa käyttää. Onko ilmiö valtakunnallinen, joten tarvitaan laajaa mediajulkisuutta, suoria yhteyksiä kansanedustajiin tai ministeriöihin (em. opintolainan nostaminen)? Vai onko kyseessä organisaation sisäinen asia, johon voidaan vaikuttaa tulosaluejohtajan, johtoryhmän, yhtymähallituksen tai -valtuuston kautta (päihdepalvelut, ikäihmisten palvelut)? Voidaanko ilmiöön vaikuttaa verkostojen yhteiskehittämisellä, järjestöyhteistyöllä, oppilaitosten tutkimustyön kautta tai kuntien HYTE-työryhmien kautta (kuntien asuntotuotanto ja vuokrataloyhtiöiden vuokralaisvalinta)?

Kainuun sotessa rakenteellinen sosiaalityö on hyvällä alulla. Tarvitaan vielä paljon yhteistyötä, jotta eri palaset saadaan kootuksi ja hallinnoituksi tarkoituksenmukaisella tavalla siten, että käytettävissä olevat resurssitkin riittävät. Vaikuttavuuden seuranta on olennainen osa kokonaisuutta. Kun työntekijät, asiakkaat ja verkostokumppanit havaitsevat, että heidän esille nostamallaan huomioilla ja ehdotuksilla saadaan aikaan toivottuja tuloksia, he aktivoituvat entistä enemmän tähän yhteiseen vaikuttamistyöhön. Valmista mallia meillä Kainuussa ei vielä ole, mutta rakenteellisen sosiaalityön ”juuresmalli” (kuvi 6) on visio, joka ohjaa kehittämistyötämme. Yhteisösosiaalityössä, jalkautuvassa ja etsivässä sosiaalityössä voi aueda uusia ulottuvuuksia ihmisiä syrjivien rakenteiden löytämiseksi. Tulevaisuus on avoin askellettäväksi.

KIRJALLISUUS

Jalonen, Harri (2018) Tiedolla johtamisen näyttämö ja kulissit. Tutkimus ja tiedolla johtaminen valtiohallinnon kehittämisessä. Vaasa: University of Vaasa.

Hirvonen, Johanna & Kilpeläinen, Virpi & Piirainen, Keijo & Surakka, Anne & Tanntu, Satu Marja & Tuikka, Anne (2021) Tiedolla vaikuttamisen mahdollisuudesta toteutukseen. Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoitus. Xamk kehittää, 137. Mikkeli: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-344-311-2>

Husman, Päivi & Johanson, Jan-Erik (2015) Sumussa, karussa, aidattuna. Teoksessa Petri Virtanen & Jari Stenvall & Pasi-Heikki Rannisto (toim.) Tiedolla johtaminen hallinnossa. Teoriaa ja käytäntöjä. Tampere: Tampere University Press.

Tuikka, Anne & Ruokolainen, Marja-Liisa (2021) Kainuun soten sosiaalinen raportointi I.1. – 30.6.2021. Kainuun sote 2021. https://sote.kainuu.fi/sites/sote.kainuu.fi/files/documents/library/2021-09/Sosiaalinen%20raportointi%201-6_2021.pdf

Vakkala, Hanna & Syväjärvi, Antti (2020) Tietokulttuurin ulottuvuudet sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuvissa organisaatioissa – vuorovaikutteisen tiedolla johtamisen haaste. Hallinnon tutkimus 39 (2) 122–139.

Keitä ovat sosiaalityön nuoret aikuiset asiakkaat?

Menetelmäkuvaus asiakasanalyysistä ja jatkotoimenpiteistä

TUULA CARROLL

Selvityksen tausta

Päijät-Hämeessä sosiaali- ja terveystyöt tuottaa Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä, Päijät-Sote. Alueen väestöpohja on yli 212 000 asukasta. Päijät-Sotessa työikäisten sosiaalityöllä tarkoitetaan 18–64-vuotiaiden asiakkaiden sosiaalityön palvelua, jota usein kutsutaan myös aikuissosiaalityöksi. Tässä menetelmäkuvauksessa käydään läpi Päijät-Soten työikäisten sosiaalityön nuorista aikuisista asiakkaista tehtyä selvitystä. Aluksi kuvataan, miksi nuorten asiakkaiden tilannetta ryhdyttiin selvittämään ja tämän jälkeen, miten selvitys tehtiin. Lopuksi käydään läpi toimenpiteitä, joihin selvityksen perusteella ryhdyttiin. Sosiaalityötä käytetään yläkäsitteenä siten, että sillä tarkoitetaan sekä sosiaalityöntekijän että sosiaaliohjaajan tekemää työtä.

Päijät-Soten työikäisten sosiaalityössä oli jo pitkään oltu huolissaan nuorten aikuisten tilanteesta ja siitä, miten erilaiset hyvinvoinnin ongelmat vaikuttivat kasautuvan samoille nuorille, vaikka suurimmalla osalla nuorista näytti menevän paremmin kuin koskaan. Sama huoli oli herännyt alueen kunnissa sekä Työ- ja elinkeinopalveluissa. Vuoden 2018 lopussa eri tahojen tapaamisissa päätettiin, että nuorten aikuisten tilanteelle tulee tehdä jotain. Vastuut jaettiin ja sosiaalityön tehtäväksi asetettiin 800 nuoren tilanteen läpikäynti, nuorten tilanteiden ja palvelutarpeiden selvittäminen sekä palveluprosessien kehittäminen. Tehtävää toteuttamaan perustettiin työikäisten sosiaalityöhön työryhmä, johon kutsuttiin sosiaalityöntekijöitä, sosiaaliohjaajia ja esimiehiä.

Asiakasanalyysin toteutus ja tulokset

Sosiaalityön 18–29-vuotiaiden asiakkaiden tilanteiden selvittäminen aloitettiin asiakastieto-järjestelmästä, Efficasta, jossa kirjaamistavasta johtuen todettiin olevan vain rajallisesti tietoa asiakkaista. Järjestelmästä löytyy kyllä nuorten asiakkaiden lukumääriä palveluittain, mutta tietojen yhdistämisessä on haasteita. Jotta 18–29-vuotiaat asiakkaat pystyttiin kartoittamaan, aloitettiin työ suunnittelemalla ja toteuttamalla helppo webropol-kysely, jonka työikäisten sosiaalityön sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat täyttäsivät erikseen kaikista nuorista asiakkaistaan. Effican perusteella asiakkaana tiedettiin olevan lähes tuhat alle 30-vuotiasta asiakasta. Kysely täytettiin keväällä 2020 lopulta 668 asiakkaasta, joten nuorista asiakkaista käytiin läpi 68 prosenttia.

Kyselyn tuloksena saatiin numeerista tietoa nuorista aikuisista asiakkaista. Varsinainen selvitystyö käynnistyi, kun tuloksia ryhdyttiin analysoimaan yksinkertaisilla kvantitatiivisilla menetelmillä. Summamuuttujia käytettiin esimerkiksi muodostamalla syntymävuoden perusteella kaksi ryhmää: 18–24-vuotiaat ja 25–29-vuotiaat sekä yhdistämällä koulutustaustaa kuvaavista seitsemästä vaihtoehdosta ryhmät ”ei peruskoulun jälkeistä tutkintoa”, ”peruskoulun jälkeinen tutkinto” ja ”muu”. Ristiintaulukoimalla etsittiin ryhmien välisiä eroja tekemällä vertailuja ikäryhmien, sukupuolten, asuinkuntien ja muiden muuttujien välillä. Samalla etsittiin asioiden välisiä yhteyksiä ja huomattiin esimerkiksi luottotietojen ja koulutuksen välinen yhteys: luottotietojen maksuhäiriömerkintä on huomattavasti yleisempi niillä nuorilla, joilla ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa (50 %) kuin peruskoulun jälkeisen tutkinnon suorittaneilla (23 %).

Selvitystyön edetessä analyysimenetelmät laajenivat kvalitatiiviseen suuntaan. Aineistosta nousi esiin ilmiöitä ja merkityksiä, joita pyrittiin ymmärtämään tutustumalla aihepiiriä käsitteleviin tutkimuksiin. Käytännössä analysointia teki nuorten työryhmän vetäjä, joka raporttia kirjoittaessaan peilasi löydöksiä aiempiin tutkimuksiin, mutta lisäksi etsi tutkimuksista ideoita siihen, millaisia yhteyksiä aineistosta voisi etsiä. Löydöksistä ja ilmiöistä keskusteltiin analyysin edetessä useampaan kertaan sekä nuorten työryhmän että johdon kanssa.

Tutkimusmenetelmiä yhdistämällä löydetty ilmiöt johdattelivat pohtimaan nuorten aikuisten palvelujärjestelmää ja sen kehittämistä alueella. Esimerkiksi nuorten aikuisten mielenterveyspalveluihin liittyen päädyttiin useisiin toimenpide-ehdotuksiin. Yksi selvityksen havainnoista oli, että työntekijöiden arvion mukaan jopa 77 prosentilla 18–29-vuotiaista sosiaalityön asiakkaista on erilaisia psyykkisiä ongelmia. Eläkeläisiä puolestaan todettiin nuorista asiakkaista olevan 7 prosenttia. Aiempaan tutkimukseen perehtyminen osoitti, että nuorista eläkeläisistä 75 prosenttia on eläkkeellä mielenterveysystistä ja osa nuorista on eläkkeellä turhaan, koska järjestelmän monimutkaisuudesta johtuen nuoret eivät saa mielenterveyspulmiinsa ajoissa apua, jolloin eläke jää ainoaksi vaihtoehdoksi (esim. Saikkonen ym. 2015, 15; Rikala 2018, 168). Tämä havainto johti selvityksessä esitettyihin toimenpide-ehdotuksiin, kuten työntekijöiden tiedon lisääminen mielen hyvinvoinnista ja varhaisen puuttumisen kehittäminen nuorten mielenterveyspulmiin.

Aiempi tutkimus johdatteli työryhmän keskustelemaan myös aiheista, joita webropol-kyselyssä ei ollut huomioitu. Esimerkiksi alle 30-vuotiaiden asiakkaiden keskuudessa todettiin työntekijöiden havaintojen mukaan olevan Sanna Rikalan (2018, 160) kuvaamia piilotyökyvyttömiä eli osatyökykyisiä ja työkyvyttömiltä vaikuttavia nuoria, jotka ovat väärällä etuudella, kuten toimeentulotuella tai työmarkkinatuella. Rikalan (emt. 167) mukaan näistä julkisen terveydenhuollon varassa olevista nuorista pääsevät työkyvyttömyysetuuskille sellaiset, joiden kohdalle osuu viranomaisen, joka ottaa nuoren mielenterveysongelmat vakavasti ja konkreettisesti auttaa hänet palvelujärjestelmän läpi. Tässä havaittiin sosiaalityön mahdollisuus, joten toimenpide-ehdotuksiin lisättiin vielä muutamia mielenterveyteen liittyviä ehdotuksia, kuten kolmannen sektorin palvelujen systemaattisempi hyödyntäminen sekä sosiaalityön digitaalisten palvelujen kehittäminen siten, että kehitetään itsearchvoinnin kautta tapahtuvaa ohjautumista palveluihin ja hyödynnetään laajemmin sähköisiä omahoito-ohjelmia.

Kaikkiaan selvitys tuotti nuorista sosiaalityön asiakkaista myös muita kiinnostavia löydöksiä, jotka raporttia laadittaessa jalostettiin toimenpide-ehdotuksiksi. Esimerkiksi päihdeongelmien havaittiin olevan huomattavasti yleisempiä niillä nuorilla, joilta puuttui peruskoulun jälkeinen tutkinto (30 %) kuin niillä, jotka olivat suorittaneet peruskoulun jälkeisen tutkinnon (12 %). Toisaalta havaittiin myös, että kaikkien asiakkaiden päihteiden käytöstä ei ole tietoa, koska asiakkaat saattavat etenkin asiakkuuden alkuvaiheessa piilotella päihteidenkäyttöään. Lisäksi heräsi vahva epäily siitä, etteivät kaikista heikoimmassa asemassa olevat nuoret ohjaudu sosiaalityön asiakkuuteen lainkaan, mikä osittain johtunee toimeentulotuen perusosan käsittelyn siirtämisestä Kelaan muutamia vuosia sitten. Raporttiin kirjattiin tähän liittyen kaikkiaan neljä toimenpide-ehdotusta: nuorten tehostettu ohjaaminen koulutukseen, päihteidenkäytön puheeksi oton tehostaminen, päihdekuntoutusprosessin sujuvoittaminen ja Kelan kanssa tehtävän yhteistyön kehittäminen.

Jatkotoimenpiteet ja esitettyjen toimenpide-ehdotusten eteneminen

Selvitystyötä jatkettiin siten, että kaksi sosiaalityön opiskelijaa laati käytäntötutkimuksen, jossa selvitettiin kyselylomakkein 18–29-vuotiaiden sosiaalityön asiakkaiden omia kokemuksia ja toiveita sosiaalityön palvelusta. Yksi tutkimuksen yllättävä tulos oli se, miten kriittisesti nuoret suhtautuvat digitaalisiin palveluihin (Felicia Durchman & Ellen Österberg, 2021, julkaisematon). Toisaalta aineisto oli pieni ja kyselyyn vastanneet nuoret olivat valikoituneet niiden asiakkaiden keskuudesta, jotka ovat tottuneet asioimaan kasvokkain.

Koska tarkoitus oli vaikuttaa nuorten aikuisten tilanteeseen, oli onnistumisen kannalta ratkaisevaa saada selvitykselle laajasti julkisuutta. Kaikkiaan tuloksia esiteltiin päättäjille ja yhteistyökumppaneille yli kymmenessä eri tilaisuudessa. Lisäksi paikallinen sanomalehti laati aiheesta laajan artikkelin paperilehteen ja verkkojulkaisuun. Nuorten aikuisten tilanne sai runsaasti huomiota ja herätti alueella vilkasta yhteiskunnallista keskustelua.

Selvityksessä esitetään kaikkiaan 12 toimenpide-ehdotusta, joista osaa viedään eteenpäin sosiaalityön omina kehittämishankkeina. Työikäisten sosiaalityössä on esimerkiksi kehitetty asiakkaiden digipolku. Se tarkoittaa asiakkaalle monikanavaista asiointia ja oman työntekijän helpompaa tavoitettavuutta. Digipolku on tällä hetkellä pilotointivaiheessa. Osa selvityksen toimenpide-ehdotuksista toteutuu Päijät-Soten laajempien kehittämishankkeiden yhteydessä, kuten esimerkiksi päihteiden käytön riskejä kartoittavan AuditC-testin laajempi ja systemaattisempi käyttö. Raportin laajempia toimenpide-ehdotuksia puolestaan on hyödynnetty muun muassa alueen nuoriin liittyvien hankkeiden suunnittelussa yhteistyössä eri tahojen kanssa.

Lopuksi

Selvitys sosiaalityön nuorista aikuisista oli rakenteellisen sosiaalityön raportin lisäksi myös mielenkiintoinen oppimiskokemus. Valmista mallia ei ollut vaan sosiaalityön ammattilaiset saivat itse keksiä keinot vastata kysymykseen ”Keitä ovat sosiaalityön nuoret asiakkaat?”. Vastausta etsiessä todettiin sosiaalityön koulutuksen antavan erinomaiset valmiudet oman työn tutkimiseen. Tärkeää oli myös johdon tuki ja kiinnostus sekä koko työryhmän palkitseminen kannustuspalkkioilla työn valmistuttua. Kehittämistarpeena havaittiin, että tutkivalle työlle tulisi työyhteisössä varata aikaa: ensinnäkin konkreettisenä työaikana, mutta myös huomioimalla, että laadukas selvitys ei voi valmistua muutamassa päivässä.

Tiedolla johtaminen eli oikeaan tietoon perustuva päätöksenteko on Harri Jalosen (2015) mukaan keino lisätä julkisten palvelujen tuottavuutta ja vaikuttavuutta, mutta informaation liiallinen määrä ja monitulkintaisuus vaikeuttavat tiedon hyödyntämistä. On tärkeää, että asiakastietojärjestelmiä ja tilastoinnin työvälineitä kehitetään. Hyvätkin tilastot ovat kuitenkin vain numeroita, jotka jalostuvat laadukkaaksi asiantuntijatiedoksi vasta sitten, kun ne yhdistetään sosiaalityön asiantuntemukseen ja peilataan tilastojen perusteella tehtyjä havaintoja kokemukseen sekä aiempaan tutkimukseen. Tässä piilee sosiaalityön mahdollisuus. Sosiaalityö tulee kuulluksi ja pystyy vaikuttamaan asioihin, kun se esiintyy rohkeasti oman alansa asiantuntijoina. Kuulluksi tuleminen on erityisen ajankohtaista nyt, kun valmistellaan sote-uudistusta ja uusia hyvinvointialueita.

KIRJALLISUUS

Carroll, Tuula (2020) Sosiaalityön nuoret aikuiset asiakkaat. Selvitys työikäisten palvelujen 18–29-vuotiaista sosiaalityön asiakkaista. <https://phhyky-julkaisu.web.fi/ktwebscr/fileshow?doctype=3&docid=258830&version=1> (luettu 25.9.2021)

Durchman, Felicia & Österberg, Ellen (2021) Klienters åsikter om servicen inom vuxensocialarbetet för unga i Päijänne-Tavastland. Helsingfors universitet. (julkaisematon)

Jalonen, Harri (2015) Tiedolla johtamisen näyttämö ja kulissit. Teoksessa Petri Virtanen & Jari Stenvall & Pasi-Heikki Rannisto (toim.) Tiedolla johtaminen – Teoriaa ja käytäntöä. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 40–68.

Rikala, Sanna (2018) Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämäntilanteissa. Yhteiskuntapolitiikka 83 (2), 159–170.

Saikkonen, Paula & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna (2015) Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Tutkimusjulkaisu-sarja: 89. Kaks: Kunnallissalan kehittämisiä.

OSA 4

RAKENTEELLISEN SOSIAALITYÖN VISIO

Asiantuntija- ja tutkimustieto yhteiskunnallisessa keskustelussa: kohti vaikuttavaa tutkimusperustaista viestintää

MAIJA JÄPPINEN JA LAURA TIITINEN

Johdanto

Yhteiskunnallisessa keskustelussa tehdään sosiaalityötä ymmärrettäväksi ympäröivälle maailmalle. Julkisen viestinnän ja keskusteluavausten tavoitteena voivat olla muun muassa sosiaalisten ongelmien ehkäisy ja ratkaisujen etsiminen niihin, oikeudenmukaisuuden edistäminen tai maineen luominen sosiaalipalveluille ja niiden asiakkaille (Tiitinen & Lähteinen 2014). Tässä artikkelissa tarkastelemme sosiaalityön vaikuttavan viestinnän nykytilaa, perustelemme, miksi asiantuntija- ja tutkimustiedon tuominen yhteiskunnalliseen keskusteluun on tärkeää ja hahmottelemme, mitä tehtävän menestyksekkäs toteuttaminen edellyttää. Visiomme on sellainen sosiaalialan viestintä, jota akateemiset ja käytännön asiantuntijat toteuttavat yhdessä tutkimustietoon perustuen.

Artikkelin lähtökohtana on ajatus, että yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen osana sosiaalihuoltolakiin kirjattua rakenteellista sosiaalityötä ja yliopistolaissa määriteltyä yliopistojen yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen tehtävää on sosiaalityön asiantuntijoiden ja tutkijoiden ammattieettinen velvollisuus. Tunnistamme käytännön työntekijöiden ja sosiaalityön tutkijoiden yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisessa yhtäläisyyksiä ja toisiinsa kietoutumista. Molempien yhteiskunnallinen keskustelu suuntautuu sosiaalialan teemoihin ja samoilta kohderyhmille. Keskustelujen lähtökohtana olevat tietopohjat risteytyvät siten, että tutkijat ammentavat tietoa käytännön työstä ja käytännön työntekijät tutkimustiedosta. Kummatkin tuottavat oman merkityksellisen antinsa alan asiantuntijaviestintään sekä vaikuttavat yhdessä alan viestintäkulttuuriin. Havaintojemme mukaan alan toimijat suhtautuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumiseen vuosi vuodelta vakavammin ja paneutuvammin, mutta asiantuntija- ja tutkimusviestinnän vahvistamista osana vaikuttavaa rakenteellista sosiaalityötä tarvitaan edelleen.

Yhtenä osoituksena kasvavasta kiinnostuksesta sosiaalialan julkista viestintää kohtaan Facebookiin perustettiin syksyllä 2021 Sosiaalialan viestintäverkosto erityisesti viestinnän kysymyksistä kiinnostuneille sosiaalialan toimijoille. Kysyimme verkoston aktiiveilta, millaisia onnistumisen kokemuksia heillä on julkisesta viestinnästä ja vaikuttamisesta sosiaalialan asiantuntijana, miten he käyttävät tutkimustietoa osana sitä ja mikä auttaisi hyödyntämään tutkimustietoa enemmän. Teemme tässä artikkelissa nostoja saamistamme vastauksista ja käydystä keskustelusta. Niissä kuuluu ennen muuta asiantuntijaviestijöiden ääni; tutkijoiden näkökulma välittyy tekstiin pääasiallisesti meidän kirjoittajien kautta.

Asiantuntija- ja tiedeviestintä sosiaalialan velvollisuutena

Sosiaalityöntekijöiden tehtäväksi lainsäädännössä annettu rakenteellinen sosiaalityö edellyttää jatkuvaa vuoropuhelua sosiaalityön toimijoiden ja politiikantekijöiden välillä. Asiantuntijaviestintä on olennainen osa sitä. Tieteentekemisen näkökulmasta viestinnän ottaminen vakavasti liittyy myös tutkimuksen vaikuttavuuteen. Jos haluamme sosiaalityön tutkimuksen olevan yhteiskunnallisesti vaikuttavaa, tutkimustuloksiin pitää olla löydettävissä poliittikkarelevantteja näkökulmia ja niistä pitää viestiä ymmärrettävästi.

Sosiaalihuoltolaissa määriteltyjen rakenteellisen sosiaalityön velvoitteiden lisäksi ammattieettisissä ohjeissa kehoitetaan sosiaalialan ammattihenkilöitä osallistumaan julkiseen keskusteluun ja vastaamaan kansalaisten tiedontarpeisiin (Talentia 2017, 45; IFSW 2018). Tämän lisäksi laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (1999/621, 20 §) edellyttää viranomaisilta tiedon tuottamista ja jakamista muun muassa yhteiskuntaoloista ja niiden kehityksestä toimialallaan. Osallistuessaan yhteiskunnalliseen keskusteluun asiantuntijat käyttävät perustuslaillista oikeuttaan sananvapauteen.

Harvemmin esillä on se, että myös kansainväliset sopimukset velvoittavat tutkitun tiedon tuottamiseen, hyödyntämiseen ja levittämiseen. Esimerkiksi Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta eli nk. Istanbulin sopimus (53/2015, 11. art.) velvoittaa sopimusvaltioita kokoamaan säännöllisesti tilastotietoa väkivallan esiintyvyydestä ja tukemaan väkivaltatutkimusta sekä varmistamaan, että nämä tiedot ovat yleisön saatavilla. Lapsiasiavaltuutettu (2021) puolestaan on kiinnittänyt huomiota siihen, että YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen edellyttämässä lapsivaikutusten arvioinnissa tulisi hyödyntää nykyistä enemmän tutkimustietoa. Tämä velvoite koskee niin lakivalmistelua, talousarviomenettelyjä kuin lapsivaikutusten jatko seurantaakin. Molempien sopimusten soveltamisalat tuovat edellä mainitut velvoitteet vahvasti myös sosiaalialan tehtäviksi.

Näkemyksemme on, että yhteiskunnallisesti relevantin tiedon tuottaminen ja eteenpäin välittäminen on omaksuttava jokaisen sosiaalityön asiantuntijan ja tutkijan ammattietiseksi velvollisuudeksi. Pelkkä velvollisuudentunnon herätteleminen ei kuitenkaan vielä riitä, vaan viestintä on ymmärrettävä osaksi työtä, johon varataan aikaa ja paneudutaan. Julkiseen keskusteluun osallistuminen ei voi olla vain ekstraa, jota muutamat innostuneimmat sosiaalityöntekijät tekevät vapaa-ajallaan ja tutkijat osana ennestään ylikuormitunutta kokonaistyöaikaansa, jos se tukee heidän henkilökohtaisia tavoitteitaan ja kiinnostuksen kohteitaan.

Äänettömästä vaikuttajaksi – mutta myös kritiikille alttiiksi

Sosiaalityön asiantuntijoita ja tutkijoita on pitkään moitittu hiljaisuudesta yhteiskunnallisessa keskustelussa (Cordoba 2017; Mutka 1998, 122–130; Petrelius 2003). Julkisuudessa asiantuntijaroolin ottamisen haasteet ovat paikantuneet toimintaympäristön rakenteisiin, viestintäkulttuuriin, ammatilliseettisiin kysymyksiin sekä henkilökohtaiselle tasolle (Kivipelto 2004; Petrelius 2003; Tapola-Haapala 2011, 127–152; Tiitinen 2018). Julkisuudesta vetäytymisen on tunnistettu olevan alan yhteisöllinen julkisuusstrategia, johon kietoutuu sukupuolittunutta valtaa. Media on toiminut perinteisesti miesten pelikenttänä, jonka keskusteluaiheissa korostuvat yksilön vastuuta ja

autonomiaa korostavat arvot. (Petrelius 2003.) Sosiaalialan työnantajaorganisaatioiden viestinnällisiin rakenteisiin liittyy elementtejä, jotka eivät edistä avointa viestintää, kuten viestintäoikeuksien epäselvyyksiä, viestintähierarkioita, viestinnän vierastamista ja jopa vaintamista (Tiitinen 2018).

Tiedolla vaikuttaminen edellyttää kuitenkin päivittäisessä asiakastyössä ja tutkimuksessa syntyneen tiedon levittämistä laajemmalle sekä ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin keskusteluihin osallistumista tätä tietoa käyttäen. Julkinen viestintä hahmotetaan onneksi yhä useammin osaksi sosiaalityön asiantuntijuutta ja viime vuosilta on lukuisia esimerkkejä menestyksekkäästä viestinnästä. Viestintäverkostossa virittämäämme keskusteluun osallistuneet sosiaalialan asiantuntijat mainitsivat onnistumisina esimerkiksi mielenkiinnon herättämisen sosiaalialan kysymyksiin ja vaikuttamisen mielikuviin, päätöksentekijöiden ajatteluun tai konkreettisiin uudistuksiin, kuten lakimuutoksiin. Onnistumisina kuvattiin myös tilanteita, joissa julkinen viestintä on auttanut apua tarvitsevaa henkilöä hakeutumaan palvelujen piiriin tai madaltanut avun hakemisen kynnystä. Viestintä on myös tukenut verkostoitumista ja poikanut lisää vaikuttamisen paikkoja esimerkiksi keskusteluyhteyden syntymisen, puheenvuoropyyntöjen ja mediayhteydenottojen myötä. Viestinnällä muodostuneet ammatilliset verkostot ovat entisestään vahvistaneet viestinnällistä yhteistyötä ja tukea.

Minulle sosiaalityön uraverkosto ja kaikki siitä seurannut on ollut todella merkittävä innostaja ja myös selkänöja, johon tukeutulla on kehdannut enemmän. Ja mitä enemmän on kehdannut viestiä ja vaikuttaa ulospäin, sitä enemmän on saanut yhteydenottoja kollegoilta ja se selkänöja on vahvistunut entisestään. Siis ihanan positiivinen kehä.

(Sosiaalityöntekijä Sosiaalialan viestintäverkoston keskustelussa)

Monet viime vuosien vaikuttavat viestintäteot ovat saaneet alkunsa sosiaalityöntekijöiden vapaa-ajalla toteuttamasta aktivismista. Yhteisöpalvelu Facebook on muodostunut olennaiseksi alustaksi sellaiselle sosiaalityöntekijöiden ammattiyhteisön sisäiselle keskustelulle, jonka sivutuotteena on kehkeytnyt myös yhteiskunnallista vaikuttamista. Esimerkiksi edellä mainitussa Sosiaalityön uraverkosto -ryhmässä, johon kuuluu yli 4 000 suomalaista sosiaalityöntekijää, on ideoitu lukuisia mielipidekirjoituksia ja adressi lastensuojelun toimintaedellytysten turvaamisesta. Adressista alkunsa saanut #1000nimeä-kampanja oli osaltaan johtamassa esitykseen lastensuojelulain muuttamisesta siten, että lakiin lisättäneen sitova asiakasmitoitus (HE 170/2021).

Facebookin rinnalle toiseksi ja vahvemmin julkiseen keskusteluun suuntaavaksi sosiaalisen median kanavaksi on tullut yhteisö- ja mikroblogipalvelu Twitter, jossa jotkut työyhteisöt osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun työajalla, mutta jossa vielä useampi sosiaalityöntekijä käy ammatillista keskustelua vapaa-ajallaan. Twitterissä ja esimerkiksi Instagram-kuvapalvelussa tehdyt avaukset saavat parhaimmillaan todella paljon julkisuutta, jos muut somevaikuttajat jakavat niitä eteenpäin. Tuore esimerkki kahden sosiaalityöntekijän uutta luovasta viestintäteosta on lasten ja nuorten suosiman Tik Tok -videopalvelun Sossut-tili, jolla on yli 20 000 seuraajaa.

Kuntien sosiaalipalveluiden viestinnässä on otettu suuria edistysaskeleita. Esimerkiksi Espoon kaupungin sosiaalityöntekijät ovat tehneet podcasteja niin lastensuojelusta kuin maahanmuuttajapalveluistakin, Helsingin sote-toimiala ylläpitää Sosiaalisia ilmiöitä -blogia ja Vantaan lastensuojelu on tiimitwiiteillään työyhteisön yhteisen, työajalla päivitettävän Twitterin uranuurtaja. Myös sosiaalialan asiantuntijajärjestöt viestivät innovatiivisesti, josta hyvä esimerkki on Pelastakaa lapset ry:n vuosien 2019–2021 digisosaalityöhankkeen Kysy lastensuojelusta -tili Instagramissa.

Useilla sosiaalialan asiantuntijaorganisaatioilla on vaikeuksia pysytellä median muutosten kintereillä. Viestintä näyttää polarisoituneen siten, että edistyneimmissä organisaatioissa kaikille työntekijätasolle mahdollistetaan avoin, innovatiivinen ja rohkea asiantuntijaviestintä eri muodoissaan. Toisessa ääripäässä ovat organisaatiot, joiden viestintä on vähäistä, johtajakeskeistä ja perinteisissä median kanavissa toteutettua.

Tutkimusyhteisön perinteisiä yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumisen tapoja ovat tutkimukseen perustuvat laajemmalle yleisölle suunnatut asiantuntijajulkaisut, puheenvuorot yleismediassa ja yliopistojen lausunnot esimerkiksi lakiesityksiin. Yksittäiset tutkijat toimivat lakivalmistelussa asiantuntijoina myös esimerkiksi valiokunta-kuulemisissa ja osallistuvat politiikkakehittämiseen erilaisissa valtionhallinnon työryhmissä ja selvitysryhmissä. Tämä työ jää kuitenkin usein varsin näkymättömäksi suuremmalle yleisölle.

Myös tutkimusyhteisössä on ponnisteltu julkisen näkyvyyden lisäämiseksi. Esimerkiksi sosiaalityön valtakunnallinen yliopistoverkosto Sosnet on perustanut asiantuntijapankin, jonka kautta median toivotaan löytävän sosiaalityön asiantuntijoita ajankohtaisia aiheita kommentoimaan. Sosnet on käynnistänyt myös Sosiaalityön tiedeblogin tekemään näkyväksi sosiaalityön tutkimusta ja tukemaan yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumista tutkimukseen perustuvien puheenvuoroin. Lisäksi monet tutkimusyksiköt ja -hankkeet pyrkivät viestimään toiminnastaan aktiivisesti myös tiedeyhteisön ulkopuolelle esimerkiksi seminaarien, blogien ja some-tilien kautta.

Niin sosiaalityön tutkimusyhteisön kuin käytännön asiantuntijoidenkin yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumiseen on tänä päivänä enemmän mahdollisuuksia ja kanavia kuin koskaan ennen. Siitä huolimatta mediassa toimimiseen voi liittyä luotaantyöntäviä elementtejä. Sosiaalisen median kiihkeä, kovatahtinen, epärakentava ja jopa vihamielinen keskusteluympäristö näyttäytyy monille vastenmielisenä ja uuvuttavana (Pöyhtäri ym. 2013). Asiantuntijat saattavat esimerkiksi kokea mediaesiintymisten edellyttävän viestien liiallista yksinkertaistamista ja samalla hallinnan menettämistä siihen, millaisia tulkintoja ja johtopäätöksiä puheenvuoron tai tutkimustulosten pohjalta julkisessa keskustelussa tehdään. Tutkijat saattavat kokea populaarin tutkimusviestinnän altistavan tutkimuksensa toteutuksen kritiikille, joka ei välttämättä noudata tiedeyhteisön pelisääntöjä.

Ylipäätään kaikki julkiseen viestintään osallistuvat altistavat näkemyksensä kritiikille, joka ei aina ole reilua tai kohtuullisesti mitoitettua. Emme toistaiseksi ole keksineet tähän dilemmaan muuta ratkaisua kuin kritiikille altistumisen hyväksymisen osaksi pelin henkeä ja sen tiedostamisen, että joskus täytyy suojella itseään vetäytymällä ja esimerkiksi jättää lukematta sosiaalisen median kommentointia. Oma lukunsa on niin kutsuttu maallittaminen eli verkkovihan muoto, jossa suuri joukko ihmisiä usutetaan lähettämään epäasiallisia viestejä ja uhkauksia ”väärää” näkemyksiä julkisessa keskustelussa esittäneelle

henkilölle. Maalittamista kenenkään julkiseen keskusteluun osallistuvan ei pitäisi joutua sietämään, ja sitä torjuvan lainsäädännön soisi kehittyvän tulevaisuudessa.

Näkemyksemme on, että yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumiseen liittyy kuitenkin enemmän mahdollisuuksia kuin uhkia. Onnistuneella viestinnällä ja vaikuttamisella on mahdollista nostaa uusia aiheita yhteiskunnalliseen keskusteluun, tuoda uusia näkökulmia ja lisätä ymmärrystä, sekä vaikuttaa konkreettisesti esimerkiksi lainsäädäntöön ja palvelujen kehittämiseen. Parhaimmillaan viestintä myös kohentaa työhyvinvointia, kuten eräs viestintäverkoston keskusteluun osallistunut sosiaalityöntekijä kuvasi:

Ennen kaikkea viestiminen omasta alasta on lisännyt työhyvinvointiani, koska somen kautta voin kertoa ajatukseni ja rakenteelliset epäkohdat halutessani koko maailmalle eikä tarvitse tyytyä kahvipöytävalitukseen. Koen että pystyn vaikuttamaan asioihin paremmin, jos viestin aktiivisesti. Lisäksi somejulkaisujen suunnittelu ja tekeminen on tosi kivaa!

(Sosiaalityöntekijä Sosiaalialan viestintäverkoston keskustelussa)

Tutkimukseen perustuvaa vaikuttamista?

Sosiaalityön tutkijoiden osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun perustuu useimmiten juuri omien tutkimustulosten esittelyyn. Sosiaalityön tutkimusaiheet ovat periaatteessa usein myös yleismediaa kiinnostavia. Esimerkiksi huolellisella, yliopiston viestintäpalveluiden tuella toteutetulla väitösviestinnällä on aivan mahdollista saada tutkimustuloksille huomiota yleismediassa ja siten onnistua herättelemään keskustelua ja profiloitua aihepiirin asiantuntijana. Kummallakin kirjoittajalla on tämän tyyppisestä tiedeviestinnästä hyviä kokemuksia. Yhtenä rohkaisevana esimerkkinä sosiaalityön väitöskirjatutkimuksen saamista yleisjulkisuudesta voi mainita Tiina Lehto-Lundénin (2020) tutkimuksen lastensuojelun tukiperhetoiminnasta, jonka tuloksia ja samalla lasten tietoa arvostavan tutkimuksen metodologiaa esiteltiin Helsingin Sanomissa koko sivun artikkelissa (HS 31.5.2020).

Sosiaalityön tutkijoita soisi kuitenkin näkyvän mediassa useammin asiantuntijoina myös muissa kuin suoraan omaan tutkimustyöhön perustuvissa aiheissa. Tutkijakoulutus ja siihen perustuva omien tutkimusalojen syvälinen asiantuntemus antaa hyvät valmiudet ajankohtaisten uutisaiheiden tutkimusperustaiseen kommentointiin myös silloin, kun vastaukset eivät löydy suoraan oman tutkimuksen tuloksista. Viime vuosina tällaista yhteiskunnallista tehtävää on hoitanut ansiokkaasti esimerkiksi Itä-Suomen yliopiston emeritaprofessori Marja Vaarama osallistuessaan vanhusvoivan tilasta käytyyn yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tämän hetken näkyvin ja aktiivisin sosiaalityön tutkimuksesta ponnistava yhteiskunnallinen vaikuttaja ja uutis- ja ajankohtaisohjelmien vakiokommentaattori lienee lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen, joka työskenteli ennen nykyistä tehtäväänsä sosiaalityön professorina Turun yliopistossa ja hyödyntää puheenvuoroissaan taitavasti ajankohtaista tutkimusta.

Tutkimusperustainen keskusteluun osallistuminen edellyttää tietenkin tutkimustietoon perehtymistä. Sosiaalityöntekijät ovat arvioineet tutkimustiedon käyttämisen osaamisensa hyväksi (Hirvonen ym. 2021, 30). Siitä huolimatta mahdollisuuksia tutustua uuteen

tutkimustietoon työajalla ei välttämättä ole. Lappilaisten sosiaalialan ammattilaisten osaamiskartoituksessa (N = 230) sosiaalityöntekijän tehtävänimikkeellä työskentelevistä 44 prosenttia vastasi, ettei ehdi tutustua lainkaan uuteen tutkimustietoon työajallaan. Kaikkein vähiten uuteen tutkimustietoon on mahdollista tutustua perheoikeudellisissa palveluissa, lastensuojelussa ja aikuissosiaalityössä. (Martin, Kempainen, Niskala & Pohjola 2018, 64–66.)

Myös Sosiaalialan viestintäverkoston aktiivit mainitsivat ajan puutteen keskeiseksi tutkimustiedon käyttöä omassa viestinnässään rajoittavaksi tekijäksi. Tutkimustieto tunnistettiin kyllä osaksi omaa ammatillista tietopohjaa, jonka kautta se tihkuu mukaan asiantuntijaviestintään. Ammatillinen tietopohjakin vaatii kuitenkin jatkuvaa päivittämistä. Tutkimustiedon hyödyntämistä yhteiskunnallisessa keskustelussa helpottaisi verkoston keskustelijoiden mukaan se, jos sitä olisi kootusti, nopeasti ja helposti saatavilla nykyistä paremmin. Aineistohakujen tekeminen ja alkuperäistutkimusten paneutuva lukeminen veisi usein enemmän aikaa kuin käytettävissä on, ja siksi tutkijoiden toivottiin saattavan tuloksiaan helpommin lähestyttävään muotoon. Tutkimustiedon käyttämistä viestinnässä voi jarruttaa myös epävarmuus tutkimustulosten oikein ymmärtämisestä ja niiden soveltamisesta käytännön työhön. Tarvittaisiinkin rohkaisevaa keskustelua tutkimustulosten hyödyntämisestä.

Open access -julkaisemisen ja informatiivisten, tutkimuksen keskeisiä tuloksia avaavien tiivistelmien ohella keskustelussa toivottiin tutkijoiden osallistuvan yhteiskunnalliseen keskusteluun nykyistä aktiivisemmin ja näkyvän enemmän sosiaalisen median kanavissa kuten Twitterissä jakamassa omia tutkimustuloksiaan. Hyvänä muotona esimerkiksi tuoreen artikkelin tulosten jakoon pidettiin Twitter-ketjua, johon tutkija tekisi keskeiset nostot. Pelkkä artikkelilinkin jakaminen twiitissä ei riitä, sillä ani harva Twitterin käyttäjä ottaa ajan alkuperäisjulkaisuun perehtymiseen. Lisäksi tutkijoilta toivottiin osallistumista ajankohtaisiin keskusteluihin tutkimustietoa niihin tuoden:

En ajattele, että sosiaalityössä pitäisi välttämättä päivystää somessa odottamassa sosiaalityötä koskevia kohu-uutisia, mutta olisi kyllä hienoa, jos tutkijat osallistuisivat välillä näkyvästi sosiaalityötä koskevaan keskusteluun ja toisivat siihen teoreettista tietoa. Nyt uutisointi pyörii helposti lähinnä tilastojen ja haastateltavaksi suostuneiden sosiaalityöntekijöiden valistuneiden arvausten ympärillä.

(Sosiaalityöntekijä Sosiaalialan viestintäverkoston keskustelussa)

Oma kysymyksensä on, käytetäänkö edes tilastoja sosiaalialaa koskevassa yhteiskunnallisessa keskustelussa riittävästi. Esimerkiksi THL:n ylläpitämän tilasto- ja indikaattoritietopankki Sotkanet.fi:n ja Tilastokeskuksen kaltaisia palveluita voisi käyttää viestinnän taustoittamisessa ja argumentaation vahvistamisessa nykyistä useamminkin.

Viestintäverkoston esimerkeissä tutkimusperustaisen asiantuntijaviestinnän menestystarinoita yhdisti yhteistyö, jonka avulla viestin eteenpäin viemiseen saadaan yhdistettyä eri toimijoiden vahvuuksia ja koottua yhteen isommat resurssit. Esimerkiksi lapsijärjestöjen yhteistyönä toteuttamassa kampanjassa lastensuojelun jälkihuollon ikärajan nostamiseksi kannanoton viestiä vahvistettiin lähettämällä tiivistelmiä aihepiirin tutkimuksista suoraan kansanedustajien avustajille. TikTok-sossut puolestaan olivat toteuttaneet videosarjan yhteistyössä Tampereen yliopiston Huostaanoton suostumus ja vastustus -tutkimushank-

keen kanssa. He kokivat, että ”tiktokkaaminen on oiva väylä myös tieteen ja tutkimustulosten popularisoimiseksi.” Tämänkaltaista tutkijoiden, tutkimushankkeiden ja sosiaalialan ammatillisen some-aktiivisuuden uranuurtajien liittoutumista soisi näkevän useamminkin. Lisäksi tarvitaan entistä vahvempia rakenteita tukemaan vuoropuhelua relevanttien tutkimusaiheiden ja -asetelmien luomiseksi käytännön toimijoiden ja yliopistoväen yhteistyönä.

Visio: kohti viestintämyönteistä kulttuuria ja vahvaa tutkimusperustaista viestintää

Olemme käsitelleet tässä artikkelissa tutkimus- ja asiantuntijatiedon tuomista yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vahvistuva asiantuntijaviestintä mielletään yhä useammin luontevaksi osaksi sosiaalityön asiantuntijana ja tutkijana toimimista. Viestimistä ja vaikuttamista jarruttavat kuitenkin edelleen muun muassa ajan ja tottumuksen puute sekä jäykät viestinnän hierarkiat. 2020-luvulla on tärkeää viimein päästä eroon ajattelusta, että viestintä kuuluu vain johdolle ja viestinnän asiantuntijoille, ja tunnistaa paremmin sosiaalityöntekijöiden asiantuntijarooli myös viestinnässä. Sosiaalihuoltolakiin kirjattu rakenteellisen sosiaalityön velvoite tarkoittaa, että vaikutusvaltaa ja toimijuutta viestimisessä ja vaikuttamisessa on siirrettävä katutasolle, osaksi jokaisen sosiaalityöntekijän työtä.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jokainen sosiaalityöntekijä viestisi yksin. Instituutioilta edellytetään viestinnän rakenteiden luomista, mahdollistamista ja viestintämyönteisen kulttuurin luomista. Olennaista on, että viestintä ja vaikuttaminen mielletään yhteiseksi työksi, jolla on organisaation tuki. Viestintäverkoston keskustelussa monet pitivät olennaisena sitä, että viestintää tehdään yhdessä ja siihen saa kollegoilta ja esihenkilöiltä tukea ja tsemppausta. Esimerkiksi edellä mainitsemiamme Espoon soten podcasteja on ollut mahdollistamassa myös organisaation viestintäosastolta käyttöön saatu asiantuntemus. Kun viestintää tehdään yhdessä työyhteisönä, löytyy jokaiselle sopiva rooli. Kaikkien ei tarvitse lähteä A-studioon keskustelemaan, mutta on arvokasta, että joku lähtee.

Yhteiskunnallisen vaikuttamisen tuominen osaksi jokaisen sosiaalityöntekijän työtä edellyttää myös osaamistarpeiden tunnistamista. Tuore tutkimus osoittaa, että sosiaalialan työntekijät kaipaavat osaamisensa vahvistamista mediavaikuttamisessa ja julkiseen keskusteluun osallistumisessa (Hirvonen ym. 2021, 31). Viestinnän tueksi täytyy tarjota täydennyskoulutusta. Yliopistoissa tutkimukseen perustuvaa viestintää pitää opettaa osana sosiaalityön maisteriopintoja aivan kuten opetetaan tutkimusperustaista kehittämistäkin.

Yhteiskunnallinen keskustelu ja viestintä yhtenä rakenteellisen sosiaalityön välineenä toteutuu organisaatioissa sekä suunnitellusti että spontaanisti. Medialle luonteenomainen keskusteluaiheiden leimahtelu ja nopea sykli eivät odota hitaan viestintähierarkian reagointia. Kun asiantuntijoilla on selkeä näkemys viestintävapauksistaan ja niiden rajoista, he kykenevät arvioimaan viestinnän mahdollisuuksia ja osallistumaan keskusteluihin. Spontaanin keskustelun lisäksi työyhteisöt tarvitsevat oman rakenteellisen sosiaalityön suunnitelmansa, johon viestintäulottuvuus on sisällytetty.

Visiomme on, että rakenteellisen sosiaalityön ”suorituksia” seurattaisiin samalla tavalla kuin esimerkiksi asiakastapaamisten määriä. Asiakastyön palaverien lisäksi tiimeillä voisi olla rakenteellisen sosiaalityön palaveria, joissa valittaisiin viestinnän teemoja ja laadittaisiin strategiaa niistä teemoista viestimiseen. Näin viestintä tulisi luontevaksi

osaksi jokaisen sosiaalityöntekijän työtä. Visiomme mukaan viestinnästä muodostuu rekrytointivaltti ja hyvinvointitekijä, sillä siellä missä on avoimuutta ja rohkeutta, voidaan olla ylpeitä omasta työstä, sen tekemisen tavoista ja saavutuksista.

Tutkijoiden puolestaan pitää omaksua populaari tiedeviestintä yhtä olennaiseksi osaksi perustyötään kuin vertaisarvioitujen artikkelien julkaiseminen kansainvälisissä tiedejournaaleissa. Tärkeää on, että julkiseen keskusteluun osallistuminen työnä tunnustetaan myös järjestelmissä, joilla tutkijoiden työsuoritteita ja meritoitumista seurataan. On päästävä eroon tilanteesta, jossa kaikki muuhun kuin vertaisarvioituun julkaisemiseen käytetty aika on uhka urakehitykselle. Lisäksi yhteiskunnallista vuorovaikutusta tarkastellaan yliopistoissa liian usein jonain erillisenä, perustyöstä etäälle kurkottavana. Viestintäyksiköiden ponnistukset yliopistojen brändin rakentamiseksi saattavat näyttäytyä tieteentekijöille vieraannuttavana pöhinänä vailla oikeaa sisältöä. Yleistajuinen ja helposti lähestyttävä viestiminen omista tutkimustuloksista tai laajemman tutkimuksellisen näkökulman tuominen ajankohtaisiin keskusteluihin on kuitenkin tutkijan yhteiskunnallista vuorovaikutusta parhaimmillaan.

Visionamme on, että tutkijat osallistuvat yhteiskunnalliseen keskusteluun osana omaa työtään luontevasti ja tuoden siihen omia tutkimustuloksiaan helpossa ja lisäperehtymiseen houkuttelevassa muodossa. Tutkijat tuovat ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun muutakin kuin spesifisti omiin tutkimustuloksiinsa perustuvaa tutkimustietoa. Tämä tunnustetaan tärkeäksi osaksi akateemista asiantuntijatyötä, jota arvostetaan niin yliopistossa kuin laajemmin yhteiskunnassakin. Jupina ‘kaiken maailman dosenteista’ on vain muisto totuuden jälkeiseksi ajaksi kutsutusta periodista, jolloin tutkimustiedon merkitystä yhteiskunnallisessa keskustelussa kyseenalaistettiin.

Sosiaalian asiantuntijaviestintä on selvästi irtautumassa reaktiivisesta professio- ja järjestelmäkeskisestä julkisuudesta sekä siirtymässä kohti interaktiivista ja kohderyhmäkeskeistä vuorovaikutusta. Visiossamme viestintä monimuotoistuu siten, että jokainen asiantuntija voi käyttää omaa ääntään, asiantuntemustaan ja itselleen parhaiten sopivaa viestinnän muotoa, tyyliä ja kanavaa. Moniäänisyys ei kuitenkaan tarkoita, ettei tutkitulla tiedolla olisi väliä. Päin vastoin visionamme on sellainen asiantuntijaviestintä, jossa tutkimustietoa hyödynnetään varmaotteisesti, luontevasti ja luovasti.

Sosiaalityön käytäntöjen tutkimusperustaisuuden vahvistuminen näkyy myös tavassa, jolla tutkimustietoa yhteiskunnallisen keskustelun käyttöön tuotetaan. Visionamme on ympäristö, joka tarjoaa mielekkäitä toiminnan mahdollisuuksia käytäntöorientoituneille tutkijoille ja tutkimusorientoituneille käytännön sosiaalityöntekijöille sekä heidän väliselle yhteistyölle. Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnoima uusi valtion tutkimusrahoitus sosiaalityön tutkimukselle (nk. VTR-rahoitus) on yksi lupaava instrumentti tämänkaltaisen yhteistyön toteuttamiseen. Osana tutkimushankkeita on tärkeää toteuttaa paneutuvaa viestintää, jonka avulla hankkeissa tuotettava tutkimustieto tuodaan helpossa muodossa laajasti saataville.

Haaveilemme tulevaisuudesta, jossa sosiaalityön tutkijat ja käytännön asiantuntijat viestivät rohkeasti, yhteistyötä tehden ja tutkimusperustaisesti. Sosiaalian hiljaisuuden kulttuuri muistetaan vain menneiden vuosikymmenien ilmiönä. Tähän tulevaisuuteen pääsemme kannustamalla toisiamme, tekemällä yhdessä, vaalimalla tutkimuksen ja käytännön yhteyttä, puhumalla rakenteellisesta sosiaalityöstä ja vaatimalla siihen resursseja.

Ottamalla julkisesti uudenlaisia rooleja sosiaalialan asiantuntijat ja tutkijat valtaistavat itseään ja sosiaalialan asiakkaita, sekä tekevät rakenteellista sosiaalityötä näkyväksi ympäristölleen. Hiljaisuuden kulttuuri murenee jokaisen viestintäteon myötä.

KIRJALLISUUS

Cordoba, Pushkar Sebastian (2017) Representations of Social Work in the Australian News Media. *Australian Social Work* 70 (4), 453–464.

HE 170/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain 13 b §:n muuttamisesta.

HS 31.5.2020. ”Tukiperheen lemmikit saattoivat olla jopa merkittävämpiä kuin perheen aikuiset” – tukiperhetoimintaa tutkittiin ensi kertaa lasten näkökulmasta.

Hirvonen, Johanna & Kilpeläinen, Virpi & Piirainen, Keijo & Surakka, Anne & Tanttu, Satu Marja & Tuikka, Anne (2021) Tiedolla vaikuttamisen mahdollisuudesta toteutukseen. Rakenteellisen sosiaalityön osaamiskartoitus. Xamk kehittää, 137. Mikkelä: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-344-311-2>

Kivipelto, Minna (2004) Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittymisen haasteet. *Janus*, 12 (4), 342–358.

Lapsiasiavaltuutettu (2021) Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan tarkastusvaliokunnalle säädösehdotusten vaikutusarviointien toteutumisesta. https://lapsiasia.fi/sv/-/laps_lausunto_trv_vaikutusarviointi (luettu 2.11.2021)

Lehto-Lundén, Tiina (2020) Lapsi tukiperheessä: eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 3/2020. Helsinki: Heikki Waris -instituutti ja Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca.

Martin, Maria & Kempainen, Tarja & Niskala, Asta & Pohjola, Anneli (2018) Sosiaalityöntekijöiden ja sosisomien osaaminen Lapissa. Osaamiskartoituksen tuloksia. Rovaniemi, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne: asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen, Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto.

Petrelus, Päivi (2003) Sosiaalityöntekijänaiset maskuliinisissa julkisuuksissa: sukupuolinäkökulma ”hiljaisuuden kulttuuriin”. *Janus* 11(1), 4–22.

Pöytäri, Reetta & Haara, Paula & Raittila, Pentti (2013) Vihapuhe sananvapautta kaventamassa. Tampere, Tampere University Press.

Tapola-Haapala, Maria (2011) Sosiaalityön ammatillaiset refleksiivisinä toimijoina: tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. Helsinki, Helsingin yliopisto.

Tiitinen, Laura (2018) Sosiaalialan mediavaikuttaminen hiljaisuuden kulttuurin murtajana? *Yhteiskuntapolitiikka* 83 (2), 171–181.

Tiitinen, Laura & Lähteinen, Sanna (2014) Julkisen viestinnän keinoilla toteutetun rakenteellisen sosiaalityön tavoitteet. Anneli Pohjola & Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. EU: UNIPress, 191–212.

Rakenteellisen sosiaalityön paikasta

HARRI JOKIRANTA

Rakenteellisen sosiaalityön keskustelua on hyvä ja myös välttämätöntä käydä osana sosiaalityön tietoperustan ja työkäytäntöjen kehittymistä. Keskustelun erityinen ajankohtaisuus liittyy sosiaalityön toimintaympäristön ja -rakenteen historialliseen muutoksen, kun vuoden 2023 alussa aloittavat uudet hallinnolliset hyvinvointialueet. Artikkelissani tarkastelen neljää keskustelunäkökulmaa siitä, miten rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuutta voitaisiin hahmotella ja samalla paikantaa sen lähtökohtia ja perusteita tulevassa toimintaympäristössä.

Näkökulmani rakenteelliseen sosiaalityöhön taustoitan eriarvoisuuden tarkastelulla, jonka liitän laajemmin toimintaympäristön muutokseen ja sen ilmiöpohjaisuuteen. Ilmiölähtöisyyden yhtenä ulottuvuutena nostan keskusteluun ajatuksen sosiaalisen maantieteestä rakenteellisen sosiaalityön toiminnallisena kontekstina. Kolmas näkökulma asemoi rakenteellista sosiaalityötä muodostuvan hyvinvointialueen toiminnalliseen kokonaisuuteen. Kun rakenteellisen sosiaalityön yksi peruselementti liittyy tietoon ja tiedon tuottamiseen, tarkastelen artikkelini lopussa tutkimus-koulutus-kehittämis-innovaatio (TKKI) toimintaa osana sosiaalihuollon kehittämisohjelman kokonaisuutta.

Eriarvoisuus ja rakenteellinen sosiaalityö¹

Sosiaalihuollon ja sosiaalityön toiminnallinen ympäristö on sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksen myötä vahvan muutoksen polulla. Samaan aikaan kansalaisten elämäntilanteet, arjen rakennusaineet ja reunaehdot elävät eksklusion ja inklusion voimakentässä. Yhteiskunnalliset isot kysymykset kumuloituvat monilta osin segregaaion ja eriarvoistumisen teemoihin, jotka kohdataan myös uuden SOTE-PELA-rakenteen toimintakokonaisuudessa.

Eriarvoisuus on suhdekäsite, joka viittaa aina jonkin puuttumiseen tai epätasaiseen jakautumiseen. Kyse voi olla esimerkiksi talouden epätasaisesta jakautumisesta maailmassa tai yksilön kokemasta epäkunnioittavasta ja ihmisarvoa polkevasta kohtelusta. Göran Therbornin (2014, 7) sanoin ”Eriarvoisuus loukkaa ihmisarvoa; se vie ihmisiltä mahdollisuuden kehittää tasavertaisesti kykyjään. Se aiheuttaa ennenaikaisia kuolemia, sairauksia, nöyryytyksiä, joutumista alistetuksi, syrjintää, köyhyyttä, avuttomuutta, stressiä, turvattuutta, ahdistusta, itseluottamuksetta ja arvottomuuden tunnetta.”

Eriarvoisuudessa on kolme ulottuvuutta (Therborn 2014, 62–63): elinehtojen eriarvoisuus, jolla viitataan ihmisten elinmahdollisuuksiin vaikuttavaan sosiaaliseen eriarvoisuuteen; eksistentiaalinen eriarvoisuus, jossa on kyse ihmisarvoon liittyvästä eriarvoisuudesta, kuten riippumattomuudesta, arvokkuudesta, kunnioituksesta, vapauden asteista,

1 Hautala Sanna & Jokiranta Harri Lapin yliopiston sosiaalityön ajankohtaisfoorumi 14.11.2021. ”Rakenteellinen sosiaalityö ja eriarvoisuus”.

mahdollisuudesta kehittää itseä; resurssien eriarvoisuus, joka tarkoittaa toimijoiden käytettävissä olevien resurssien eriarvoisuutta. Usein ne mielletään taloudellisiksi resursseiksi, mutta ne viittaavat myös muihin resursseihin, kuten koulutukseen, sivistykseen, ihmissuhteisiin, valtaan. (Ks. myös Karvonen 2015.)

Suomessa eriarvoisuutta käsitelleen työryhmän loppuraportissa tarkastellaan erityisesti elinehtojen ja resurssien eriarvoisuuden ulottuvuuksia, ja eriarvoisuutta lähestytään kolmesta näkökulmasta (2018, 13):

- Eriarvoisuus liittyy ihmisten yhteiskunnalliseen pärjäämiseen (rakenteelliset erot ja kulttuuriset jaot).
- Eriarvoisuus liittyy ihmisten kykyyn käyttää julkisen vallan elinkeinoelämän palveluita (byrokratia ja kannustin loukot, jotka ohjaavat ihmisten käyttäytymistä ja heijastuvat selviytymiseen).
- Eriarvoisuus liittyy sosiaalisiin tilanteisiin, jossa henkinen autonomia ja fyysinen terveys jäävät riittävässä määrin toteutumatta (esim. köyhyys, lyhyt eliniänodote).

Eriarvoisuuden viitekehys tukee rakenteellisen sosiaalityön paikantumista ilmiölähtöisyyden näkökulmasta. Eriarvoisuus ja eriarvoistuminen ovat esimerkki ilmiöstä, jonka ihminen havaitsee ja tunnistaa omassa kokemusmaailmassaan (Metteri 2019).

Rakenteellista sosiaalityötä (<https://stm.fi/rakenteellinen-sosiaalityo>) on hahmotettu siten, että se työkäytäntönä havainnoi ja analysoi ilmiöitä sekä kehittää toimintatapoja, jotka vaikuttavat ihmisten sosiaaliseen hyvinvointiin. Tavoitteena on ennaltaehkäistä sosiaalisia ongelmia. Tarkoituksena on, että rakenteellisen sosiaalityön avulla voidaan tunnistaa ajoissa sellaisia tekijöitä, joiden vuoksi ihmiset joutuvat turvautumaan erityispalveluihin tai heistä tulee sosiaalityön pitkäaikaisia asiakkaita.

Rakenteellisessa sosiaalityössä on lähtökohtaisesti kysymys tiedosta ilmiöistä ja niiden muutoksesta. Sosiaalityössä ja laajemmin yhteiskunnassa on tärkeää tunnistaa sosiaalisten ongelmien rakenteellisia syitä ja pyrkiä vaikuttamaan niihin. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014 7 §) vahvistaa rakenteellisen sosiaalityön merkitystä ja painottaa sosiaalityön asiantuntemuksen hyödyntämistä sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi. Tarkoituksena voidaan nähdä olevan yhteiskunnan rakenteisissa, toimintaan liittyvässä päätöksenteossa sekä yksilö- ja yhteisötasolla oleva vaikuttamis- ja muutostyö, jossa tieto ja kokemukset välittyvät osaksi kulloistakin tilannekohtaista työtapautumaa, päätöksentekoa, suunnittelua. Rakenteellinen sosiaalityö voi näin olla muun muassa julkisuustyötä, oikeudenmukaisuustyötä, palvelujen kehittämistä, vaikuttamistyötä ja sosiaalista raportointia päätöksentekijöille. (Karjalainen ym. 2019, 80; Kivipelto 2021.)

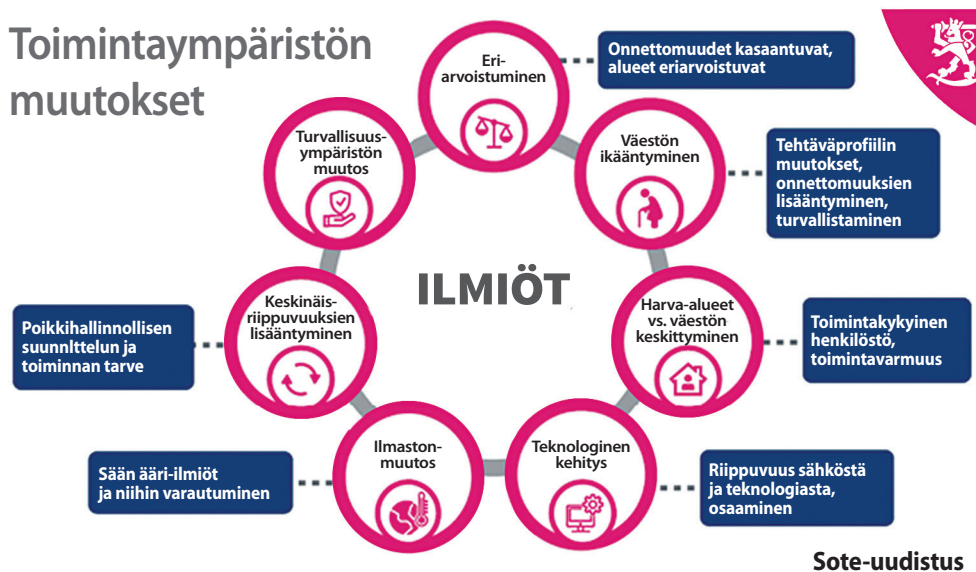
Näkemykseni on, että eriarvoisuuden ja eriarvoistumisen prosessien tunnistaminen muodostaa rakenteellisen sosiaalityön oikeutuksen ytimen, jonka ympärille rakenteellinen sosiaalityö toimintakäytäntöinä ja -politiikkana rakennetaan.

Ilmiölähtöisyys rakenteellisen sosiaalityön kentässä

Ilmiölähtöisyys on perusteltu näkökulma rakenteellisen sosiaalityön lähtökohtiin ja toteutukseen. Rakenteellisessa sosiaalityössä tunnistetaan ajalle tyypillisiä tai paikallisia ilmiöitä. (Metteri 2019.) Ilmiölähtöisessä lähestymistavassa pyritään laaja-alaiseen, ylisektoriseen tarkasteluun, joka välttää ongelmalähtöistä asioiden käsittelyä. Tunnistettujen ilmiöiden mukaisesti suunnattu työ avaa uudentyyppisiä keinoja sekä yksilökohtaisessa työssä että monialaisessa työskentelyssä. Se mahdollistaa laajempien asiakokonaisuuksien tarkastelun, auttaa välttämään liian yksinkertaisia ja ”helppoja” ratkaisuja sekä auttaa löytämään ongelmien juurisyitä, joilla on merkitystä työn vaikuttavuuden kannalta. (Karjalainen ym. 2019, 78.)

Yksi ilmiöpohjaisuuden kokonaisuus ja siitä muodostettu tunnistettujen ilmiöiden kartta (kuvio 1) on SOTE-PELA-uudistuksen yhteydessä esitetty toimintaympäristön muutoksen kuvaus. Isot tunnistettavissa olevat ilmiöt antavat ymmärrystä siitä, mitkä tekijät ovat jo tällä hetkellä osa meidän jokaisen omaa arkea ja millä ilmiöillä on pitkän aikavälin vaikutuksia yksilö-, perhe-, yhteisö- ja yhteiskuntatasolla. Ilmiötasoinen kuvaus kertoo, että myös elämäntilanteet elävät ja sosiaalityössä kohdataan yhä muuttuvampia ja myös kompleksisempia elämän tilanteita.

Toimintaympäristön muutokset

Kuvio 1. Ilmiöpohjaisuus toimintaympäristön muutoksena (Sosiaali- ja terveydenhuollon ... 2021)

Merkittäviä mahdollisuuksia, mutta myös haasteita toimintaympäristön ilmiöpohjaisuuden kuvauksessa liittyy ilmastonmuutokseen ja turvallisuusympäristön muutoksiin sekä teknologian kehityksen mukanaan tuomaan digitaaliseen transformaatioon, jossa ovat toimintatavat, työkäytännöt ja kansalaisten liittyminen palveluihin väistämättä muuttuvat. Rakenteellisen sosiaalityön näkökulmasta erityisen tärkeitä ovat eriarvoistumiseen liittyvä kehityskulku, keskinäisten riippuvuuksien lisääntyminen sekä väestö- ja aluerakenteen muuttuminen. Tämän artikkelin tematiikan osalta eriarvoistumisessa (ilmiökokonaisuutena) kiteytyvät olennaiset kysymykset sosiaalityön tehtävästä heikommassa asemassa olevien kansalaisten elämäntilanteeseen perustuvien työkäytäntöjen,

työmenetelmien ja palvelukokonaisuuksien kehittämisessä sekä päätöksentekoon ja suunnitteluun tarvittavan vaikuttamisperustaisen tiedon tuottamisessa.

Rakenteellisen sosiaalityön tehtävänä on tunnistaa olevia ja syntyviä yhteiskunnan kehittymiseen liittyviä ilmiöitä sekä purkaa tunnistetuiksi tulevien ilmiöiden kokonaisuutta ja mekanismeja. Ilmiöiden tunnistamisessa olennaista on käytettävissä oleva ja hankittavissa oleva tieto palvelu- ja asiakastilanteista aina tilastoituvaan tietoon sekä tutkimuksen kautta muodostuneeseen ja muodostuvaan tietoon.

Peter Tattersall (2018) on tarkastellut ilmiöiden tunnistamisen tapoja kahden lähestymistavan avulla. Osa ilmiöistä on sellaisia, joille on muodostunut vakiintunut asema yhteiskunnallisessa keskustelussa (esim. nuorten syrjäytyminen, pitkäaikaistyöttömyys, väestön ikärakenne). Toisena ilmiön tunnistamisen tapana on eteneminen signaalien tunnistamisesta kohti ilmiötä. Esimerkiksi valeutiset, vihapuhe ja yhteiskunnallinen polarisointuminen ovat toisiinsa liittyviä signaaleja, jotka yhdessä muodostavat kokonaisuuden.

Ilmiöiden haltuunotto ja tunnistaminen ovat itsessään resurssia ja myös osaamista edellyttävää työtä. Tunnistetut ilmiöt jäsentävät rakenteellisen sosiaalityön kokonaisuutta ja tehtävää nostamalla näkyviin vaikuttamistoiminnan kannalta olennaisia tekijöitä. Signaaleista ilmiöön suuntautuva toimintatapa edellyttää sosiaalityön tiedonmuodostusta ja tutkivaa, analyysoivaa työotetta, mikä on olennainen osa rakenteellisen sosiaalityön sisältöä ja toimintatapaa. Kysymys on ennakoituvasta työorientaatiosta, jossa analysoidaan ilmiön taustalle asettuvia ja ilmiöitä muodostavia signaaleja.

Sosiaalisen maantieteen ajatuksesta

Tunnistetussa ilmiökentässä yksi merkittävä ulottuvuus on ollut väestörakenteen (demografia) ja siihen liittyvän muuttoliikkeen muutokset ja ennusteet. Ilmiönä väestörakenteen muutos on identifioitu tärkeänä myös rakenteellisen sosiaalityön toimintakentässä. Timo Aron (2007) muuttoliiketutkimuksen pitkän kaaren tarkastelusta Matti Virtanen (2007, 335–336) nostaa esiin käsitteenä sosiaalisen maantiede -näkökulman. Kun perinteinen sosiologia oli nähnyt yhteiskunnassa luokkiin tai sosioekonomisiin asemiin perustuvia rakenteita, oli niiden kiinnittyminen paikkaan jäänyt ohuemmaksi (ks. myös Pyy 1988; Vartiainen 1984; Eyles & Smith 1978).

Perinteistä maantieteellisen paikan käsitettä ja ymmärrystä digitaalinen transformaatio (ks. Heinäsenaho 2021) murtaa olennaisella tavalla. Ajatus paikasta yhtenä maantieteellisenä sijaintina liukuu tulevaisuudessa verkostoihin ja niiden rakenteissa muodostuvaan paikan jäsentämiseen. Elämänpiiri ja sen myötä elämäntilanteet muotoutuvat monipaikkaisiksi tai esimerkiksi perheen kokonaisuudessa eripaikkaisiksi asumisen, työn ja harrastustoiminnan kautta. Paikkaan liittyvien merkitysten muutos tuo tarpeen myös tiedon tuottamisen, politiikkainterventioiden sekä toiminta- ja työkäytäntöjen uudelleen tarkastelulle ja uudelleen määrittelylle.

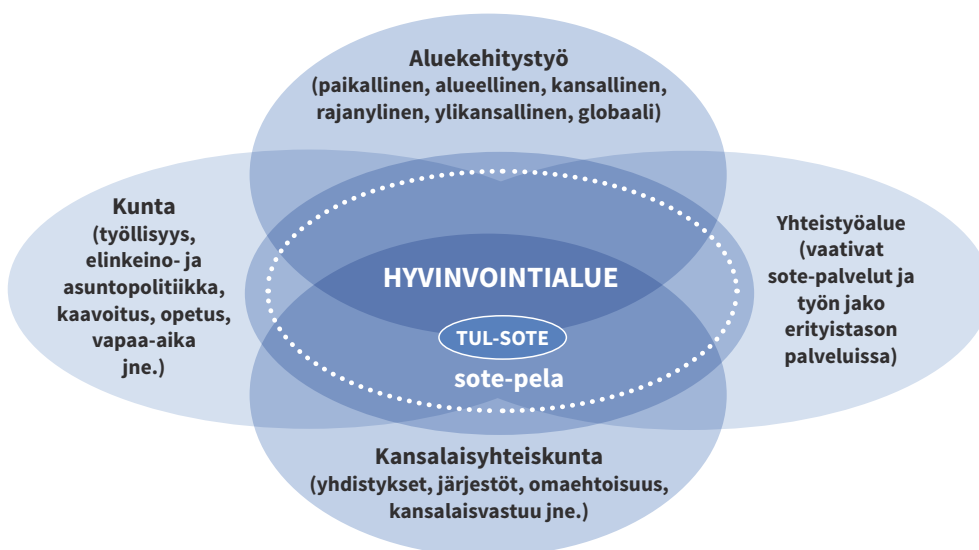
Rakenteellisessa sosiaalityössä tulee korostumaan se, miten tiedämme ja tunnistamme paremmin paikkaan liittyvää sosiaalisen tuen rakennetta. Samalla paikkaan liittyvä muutos merkitsee myös sosiaalityössä kumppanuuksien ja verkostojen uudelleen määrittelyä,

kun esimerkiksi työn monipaikkaisuus väistämättä uudistaa yksilön, perheen ja yhteisöjen sosiaalisia suhteita. Miten tässä rakenteessa tuetaan esimerkiksi työelämään kiinnostumista ja arkielämän sosiaalista tukea, kun työmarkkina ja sen myötä arki sijoittuvat maantieteellisen paikan eri ulottuvuuksille? Tässä muutoksessa sosiaalisen maantieteen tunnistavalle rakenteellisen sosiaalityön tiedolle ja toimenpide-ehdotuksille on tarvetta.

Rakenteellisen sosiaalityön visiossani työkäytännöissä tunnistetaan ilmiöihin liittyviä ja ilmiöitä rakentavia signaaleja ja kootaan niistä vaikuttamistoiminnan perusteita ja käytäntöjä. Sosiaalisen maantiede ajatuksena avaa laveamman näkymän kytkemällä väestöperustaisuutta (mm. demografia-, väestörakenne- ja muuttotarkastelu) elämäntilanteiden maantieteellisen paikan moninaistumiseen. Rakenteellinen sosiaalityö operoi sosiaalisen maantieteen kontekstissa ja tekee sosiaalista näkyväksi elämäntilanteiden muutoksissa huomioiden paikan luonteen, rakenteen ja merkityksen muutoksia.

Hyvinvointialue on myös ekosysteemi

Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen uudistuksessa sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen kootaan kuntaa suuremmille itsehallinnollisille alueille (tarkemmin ks. <https://soteuudistus.fi/lainsaadanto>). Uudessa toimijarakenteessa tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus on osa hyvinvointialueen järjestämisvastuun toiminnallista kokonaisuutta. Aluerakenteen ja -toimijuuden näkökulmasta tarkasteltuna hyvinvointialue asettuu osaksi maantieteellistä toimijoiden yhteistyörakennetta ja -verkostoa. Yhteistyöverkostossa ja -rakenteessa (ekosysteemi) voidaan nähdä olevan kunta (kunnat), hyvinvointialueen yhteistyöalue, aluekehitystoimijat sekä kansalaisyhteiskunta (kuviot 2.).

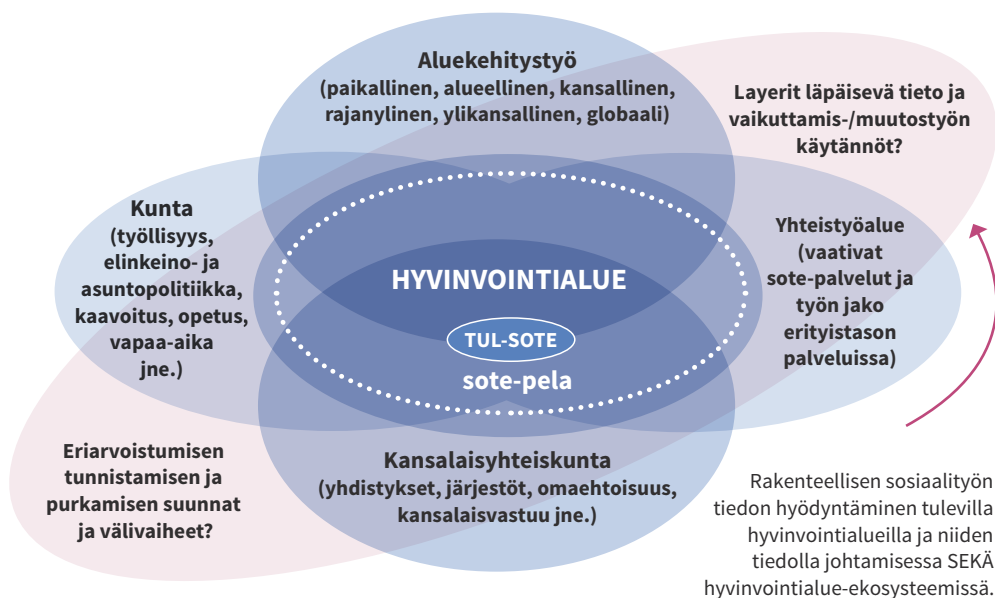

Kuvio 2. Hyvinvointialue ekosysteeminä (Hautala & Jokiranta 2021 pohjalta)

Hyvinvointialue toimii tiiviissä yhteistyössä maantieteellisen alueen kuntien kanssa. Olennaista on, että kuntapolitiikat (mm. asunto-, elinvoima- ja koulutuspolitiikka) toimivat kuntalaisten hyvinvoinnin tukemisessa, kunnan ja alueen elinvoiman vahvistamisessa. Tulevaisuuden kunnalla onkin nähty olevan seitsemän erilaista roolia: sivistys-, hyvinvointi, osallisuus- ja yhteisö-, elinkeino- ja työllisyys-, elinympäristö-, itsehallinto- sekä kehittäjä- ja kumppanirooli (Tule tekemään tulevaisuuden kuntaa 2016; Nyholm ym. 2017; Tulevaisuuden kunnan skenaariot ... 2017).

Yhteistoiminta-alue puolestaan muodostaa hyvinvointialueen toiminnallisen sopimusperustaisen yhteistyötahon. Aluekehitystyössä parannetaan maakunnan asukkaiden elämisen ja hyvinvoinnin edellytyksiä sekä yritysten ja muiden organisaatioiden toimintamahdollisuuksia. Aluekehitystoimijoiden (mm. maakunnan liitot, koulutus- ja tutkimusorganisaatiot, kunnat, elinkeinotoimijat, kehittämisorganisaatiot, yritykset, järjestöt ja yhdistykset) verkosto muodostaa hyvinvointialueelle välttämättömän kumppanuuden muuan muassa alueellisen elinvoiman rakentamisessa. Kansalaisyhteiskunta tuo hyvinvointialueelle toiminnallisen yhteistyöpinnan järjestöjen ja yhdistysten toimintana.

Yhteenvetona rakenteellisen sosiaalityön kehittämisen visiosta on sen asemoiminen hyvinvointialueen ekosysteemiin toimijana, jolla on tärkeä rooli hyvinvointialueen sisällä ja itsehallinnollisen hyvinvointialueen ulkopuolella tiedon tuottamisena, vaikuttamis- ja muutostyönä. Rakenteellisen sosiaalityön tehtävä ja rooli asemoituisi näin laaja-alaisemmin eriarvoistumisen prosessien tunnistamisena ja eriarvoistumista tuottavien prosessien purkamisena (kuvio 3).

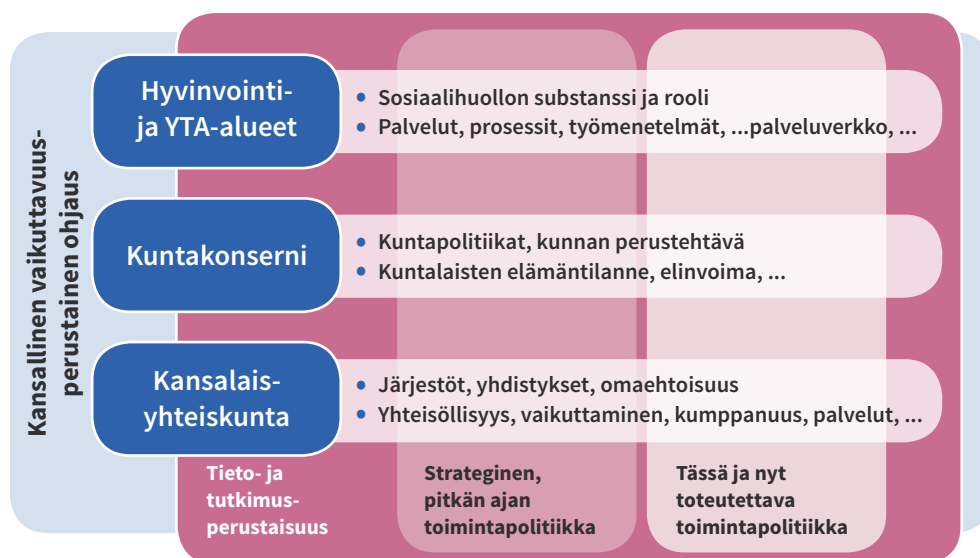
Kuvio 3. Rakenteellinen sosiaalityö hyvinvointialueen ekosysteemissä (Hautala & Jokiranta 2021 pohjalta)

TKKI-kokonaisuuden välttämättömyys

Rakenteellinen sosiaalityö on olennainen ja tärkeä osa sosiaalihuollon palvelujen ja toiminnan kokonaisuutta (sosiaalihuoltolaki 1301/2014 7 §). Rakenteellisen sosiaalityön hahmotaminen hyvinvointialueen ekosysteemiä läpäisevänä toimintona edellyttää rakenteellisia ratkaisuja sosiaalihuollon ja sosiaalityön tieto- ja tutkimusperustaisuuden varmistamiseksi.

Sosiaalityön ja sosiaalihuollon tutkimus ja siihen tukeutuva tietoperustaisuus ovat vaikuttavan toiminnan perusta. Sanna Marinin hallitusohjelman (Valtioneuvosto 2019) mukaisessa sosiaalihuollon kehittämisohjelmatyössä visioksi on asettunut tieto- ja tutkimusperustainen sosiaalihuolto (kuvio 4). Sosiaalihuollon kehittämisohjelmassa sosiaalialan TKKI-kokonaisuus (tutkimus-koulutus-kehittäminen-innovaatiotoiminta) on asetettu yhdeksi keskeiseksi kehittämistyön ja sosiaalihuollon kehittymisen perustaksi.

TKKI-kokonaisuus rakentuu tulevan hyvinvointi- ja yhteistyöalueiden kokonaisuuteen. Kysymys ei ole kuitenkaan pelkästään rakenteesta tai strukturista, vaan erityisesti toimintatavoista ja myös tulevan hyvinvointialueen ja yhteistyöalueen toimintakulttuurista ja johtamiskäytännöistä, joiden tulee perustua tiedolla johtamiseen sekä toiminnan, palvelujen ja työkäytäntöjen vaikuttavuuden varmistamiseen.

Kuvio 4. Sosiaalihuollon kehittämisohjelmakokonaisuus

Tässä artikkelissa olen tarkastellut rakenteellista sosiaalityötä ja sen kehittämisen näkymiä eriarvoistumisen, ilmiölähtöisyyden ja hyvinvointialueen ekosysteemin sekä sosiaalisen maantieteen näkökulmista. Nämä näkökulmat huomioivan rakenteellisen sosiaalityön vahvistaminen vaatii sen liittämistä yhdeksi toiminnalliseksi osaksi TKKI-kokonaisuutta.

Rakenteellinen sosiaalityö määrittelynsä mukaisesti tekee laajemmin näkyväksi sosiaalihuollon asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia sekä niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan – paikkaan. Sosiaalihuollon ja sosiaalityön asiantuntijuudella hyvinvointi- ja yhteistyöalueiden toiminnassa ja palvelurakenteiden uudistamisessa on selkeä rooli (ks. Esimerkkejä rakenteellisesta sosiaalityöstä 2021).

Rakenteellinen sosiaalityö vaikuttamistoimintana on myös aluekehitystyön tietoperustan vahvistamista sosiaalisen näkyväksi tekemisenä. Sosiaalisen maantiede on mahdollinen taustoitus rakenteellisen sosiaalityön kehittämiselle osana hyvinvointi- ja yhteistyöalueiden vaikuttavaa toimintaa. Rakenteellinen sosiaalityö tunnistaa ajoissa sellaisia tekijöitä, joiden vuoksi ihmiset joutuvat turvautumaan erityispalveluihin tai heistä tulee sosiaalityön pitkäaikaisia asiakkaita.

KIRJALLISUUS

Aro, Timo (2007) Julkinen valta ja maassamuuttoa edistävät ja rajoittavat tekijät Suomessa 1880-luvulta 2000-luvulle. Turun yliopisto, Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 69.

Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti (2018). Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2018. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

- Esimerkkejä rakenteellisesta sosiaalityöstä (2021). <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/hyvinvointijohtaminen/alueellinen-hyvinvointijohtaminen/esimerkkeja-rakenteellisesta-sosiaalityosta> (luettu 12.11.2021)
- Eyles John D & Smith. David M. (1978) Social Geography. American Behavioral Scientist 22 (1), 41–58.
- Hautala, Sanna & Jokiranta, Harri (2021) Rakenteellinen sosiaalityö ja eriarvoisuus. Sosiaalityön ajankohtaisfoorumi 14.2.2021. Rakenteellinen sosiaalityö Lapissa -hanke (ESR). Lapin yliopisto.
- Heinäsenaho, Markku (2021) Digitalisaation avulla kohti asiakaslähtoisempää sosiaaliturvaa. Sosiaali- ja terveyspolitiikan päivät 26.-27.10.2021. <https://soste-koulutus.soste.fi/archive/file/40d3b4b72cbb77f9b8858fa459e76b86/markku-heinasenaho.pdf> (luettu 11.11.2021)
- Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) TIEKARTTA 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41.
- Karvonen, Sakari (2015) Eriarvoisuuden erittelyä. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2), 194–196.
- Kivipelto, Minna (2021) Rakenteellisen sosiaalityön katsaus. Työpöytä 16/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Metteri, Anna (2019) Sosiaalityön vastaus yhteiskunnalliseen muutokseen : ihmistä lähelle tuleva, jalkautuva, yhteisöllinen ja rakenteisiin vaikuttava sosiaalityö. Sosiaalitoimen Sosiaalityöntekijät ry:n 60-vuotisjuhlaseminaari 4.10.2019 Tampere. <https://www.talentia.fi/sosiaalityontekijat/wp-content/uploads/sites/29/2019/11/Sosiaalitoimenstnt60vMetteri.pdf> (luettu 10.11.2021)
- Nyholm, Inga & Haveri, Arto & Majoinen, Kaija & Pekola-Sjöblom, Marianne (2017) Tulevaisuuden kunta. Acta nro 264. Suomen Kuntaliiton verkkojulkaisu. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Pyy, Ilkka (1988). Paikallisvaltion loppu?: hyvinvointivaltion murros syrjäisessä kunnassa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, n:o 36.
- Rakenteellinen sosiaalityö. <https://stm.fi/rakenteellinen-sosiaalityo> (luettu 12.11.2021)
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen järjestämisen uudistaminen (2021). https://soteuudistus.fi/documents/16650278/92491799/Sote-+ja+pelastustoimen+uudistus_esittely_FIN.pdf/9e3e07bd-a63d-86b3-5fc0-86b6f0ce32d8/Sote-+ja+pelastustoimen+uudistus_esittely_FIN.pdf?t=1633074237459 (luettu 7.12.2021)
- Tattersall, Peter (2018) Ilmiöt haltuun karttojen avulla. <https://www.sitra.fi/blogit/ilmiot-haltuun-karttojen-avulla/> (luettu 10.11.2021)
- Therborn, Göran (2014) Eriarvoisuus tappaa. Tampere: Vastapaino.
- Tule tekemään tulevaisuuden kuntaa (2016) Suomen kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2016/1792-tule-tekemaan-tulevaisuuden-kuntaa> (luettu 21.11.2021)
- Tulevaisuuden kunnan skenaariot ja visiot 2030 (2017) Valtiovarainministeriön julkaisu 9a/2017. Digitaalinen julkaisu. <https://vm.fi/documents/10623/1106586/Tulevaisuuden+kunnan+-skenaariot+ja+visiot+2030.pdf/f584dde0-f12b-4b96-b20d-c361d89797d7/Tulevaisuuden+kunnan+skenaariot+ja+visiot+2030.pdf?t=1486536896000> (luettu 11.11.2021)
- Valtioneuvosto (2019) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.
- Vartiainen, Perttu (1984) Maantieteen konstituioimisesta ihmistieteenä. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 3.
- Virtanen, Matti (2007) Sosiaalisen maantiede. Yhteiskuntapolitiikka 72 (4), 355–356.

Rakenteellinen sosiaalityö kansallisena vaikuttajana

EEVA LIUKKO JA HEIDI MUURINEN

Johdanto

Rakenteellinen sosiaalityö on lakisääteistä toimintaa, mutta sen toteutukseen on vain harvoin paikallisesti paneuduttu, kansallisesti ei juuri lainkaan. Rakenteellisen sosiaalityön toteutus onkin pitkälti ollut kiinni paikallisista sosiaalihuollon organisaatioista tai yksittäisten sosiaalityöntekijöiden kiinnostuksesta (ks. esim. Veera Korhosen ja Maarit Sulavuoren artikkeli tässä julkaisussa).

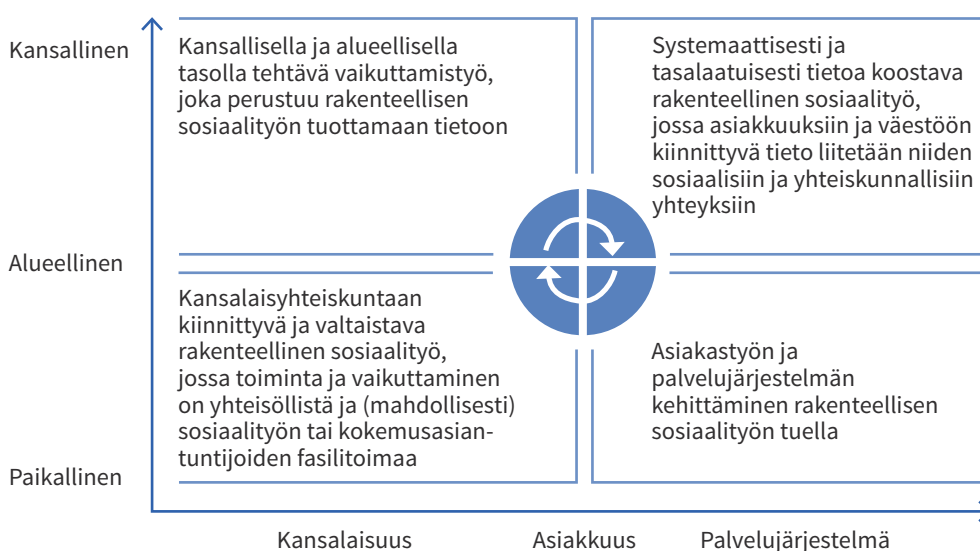
Toistaiseksi rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotanto on ollut repaleista. Tietoa on kerätty sattumanvaraisesti joistakin asiakasryhmistä ja sosiaalisista ongelmista, mutta suurin osa väestöstä, asiakkaista ja ilmiöistä on jäänyt tiedonkeruun ulkopuolelle. Edes erityisen haavoittuvista ja erityistä tukea tarvitsevista asiakasryhmistä ei pääsääntöisesti ja systemaattisesti ole tuotettu tietoa rakenteellisen sosiaalityön keinoin tai muulla tavoin. Esimerkiksi Kuuselan, Eqvistin ja Kalliomaa-Puhan (2021) tekemän kyselytutkimuksen mukaan ainoastaan 11 prosenttia kyselyyn vastanneista sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että heidän kunnassaan seurataan erityistä tukea tarvitsevien päihteitä käyttävien asiakkaiden hyvinvointia ja kehitetään heidän palvelujaan. Tietoa tämän erityisen vaikeassa asemassa olevan väestöryhmän tilanteestaan saadaan tällä hetkellä joskus parhaiten median kautta (ks. mm. HS 1.10.2021; YLE 15.10.2021).

Toteutukseen liittyvien puutteiden vuoksi rakenteellisen sosiaalityön kerryttämä tieto ei muodosta yhtenäistä, koostunutta tietopohjaa vaan palapelin, josta huomattavan iso osa paloista puuttuu. Tämä vaikeuttaa yhteiskunnallisen tiedon hyödyntämistä johtamisessa, sosiaalihuollon ammattihenkilöiden työskentelyssä ja muussa vaikuttamistyössä.

Paikallinen ja kansallinen rakenteellinen sosiaalityö

Rakenteellinen sosiaalityö voidaan ymmärtää toiminnallisena kenttänä, jolla toteutetaan erityyppisiä yhdessä toimimisen malleja, menetelmiä sekä tiedonkeruun ja vaikuttamisen keinoja. Paikallisella tasolla rakenteellisen sosiaalityön tieto on usein laadullista ja kokemuksellista. Rakenteellinen sosiaalityö voi myös toteutua esimerkiksi kansalaisyhteiskuntaan kiinnittyvänä valtaistavana työskentelynä, jossa toiminta ja vaikuttaminen on yhteisöllistä ja mahdollisesti (mutta ei välttämättä) sosiaalityön tai kokemusasiantuntijoiden fasilitoimaa. Kuitenkin kun rakenteellista sosiaalityötä tarkastellaan kansallisen tiedontuotannon toimintatapana, sen tulisi olla systemaattisesti ja tasalaatuisesti tietoa koostavaa tiedonkeruuta, jossa asiakkuuksia ja väestöä koskeva tieto liitetään niiden sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiin. (ks. kuvio 5.)

Kansallisen, yhteismitallisin keinoin tuotetun rakenteellisen sosiaalityön tiedon tarve kasvaa, kun sosiaali- ja terveydenhuollon järjestäminen siirtyy hyvinvointialueille. Palvelujärjestelmän toimivuuden sekä yhteensovitettujen palvelukokonaisuuksien ja -ketjujen vaikutusten seuranta tarvitsee tuekseen yhteiskunnalliseen ja kansalaisten arkeen kiinnittyvää tietoa asiakastyön pinnasta. Olennaista on esimerkiksi saada tietoa siitä, miten erilaiset sosiaaliset ilmiöt näkyvät eri alueilla, miten niitä voidaan ennakoita, miten ne vaikuttavat väestön hyvinvointiin ja terveyteen ja minkälaisia rakenteellisia ratkaisuja niihin vaikuttaminen edellyttää.

Kuvio 5. Rakenteellisen sosiaalityön toiminnallinen kenttä

Rakenteellisen sosiaalityön tuottaman tiedon merkitys on sen yhteiskunnallisuudessa. Sen sijaan, että seurattaisiin vain esimerkiksi pienituloisuutta tai syrjäytymistä kuvaavia indikaattoreita, näitä tietoja voidaan tarkastella niiden yhteiskunnallisissa yhteyksissä, eri tekijöiden muodostamina sosiaalisina ilmiöinä ja ongelmina tai seuraamuksina; rakenteellisessa sosiaalityössä asiakkaiden elämäntilanteet kiinnittyvät palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan asettamiin elämisen reunaehtoihin. Tällöin pienituloisuutta voidaan tarkastella yhteiskunnallisena ongelmana, köyhytenä, jonka ratkaisemiseksi yksilön oma toiminta ei ehkä riitä. Syrjäytyminen puolestaan voidaan ymmärtää syvällisemmin syrjäyttämisen prosessina, kun sitä havainnoidaan syrjäyttävien yhteiskunnallisten ja sosiaalisten mekanismien kautta. Parhaimmillaan rakenteellinen sosiaalityö tekee yksilötason informaatiosta moniulotteista ja haastavaa yhteiskunnallista tietoa, ja samalla se voi tarjota rakenteellisia näkökulmia siihen, miten ongelmat voidaan ratkaista.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 7 §:ssä asetetaan vaatimuksia rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotannolle. Rakenteellisen sosiaalityön keinoin tulee tuottaa sosiaalihuollon asiakastyöhön perustuvaa tietoa asiakkaiden tarpeista ja niiden yhteiskunnallisista yhteyksistä sekä tarpeisiin vastaavien sosiaalipalvelujen ja muun sosiaalihuollon vaikutuksista. Sosiaalihuoltolain 7 §:n perusteella voidaan lisäksi nähdä tarve rakenteelliselle tiedolle, joka luo edellytyksiä sosiaalisten ongelmien ehkäisemiselle ja korjaamiselle sekä asukkaiden asuin- ja toimintaympäristöjen kehittämiseksi. Sosiaalihuoltolain 8 §:n ja 9 §:n mukaan kunnallisten viranomaisten tehtävänä on seurata ja edistää erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden sekä lasten ja nuorten hyvinvointia. Myös nämä voidaan ymmärtää rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotantoon kuuluvina tehtävinä.

Rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotannon tarvetta voidaan vielä täsmentää sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021 29 §) pohjalta. Järjestämislain mukaan hyvinvointialueilla on velvollisuus seurata alueensa väestön hyvinvointia ja terveyttä väestöryhmittäin, sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kustannuksia ja tuottavuutta. Laki myös velvoittaa hyvinvointialueita vertaamaan tätä tietoa vastaavaan muita hyvinvointialueita koskevaan tietoon ja hyödyntämään sitä sosiaali- ja terveydenhuollon tietojohdantamisessa. Mikäli rakenteellisen sosiaalityön keinoin voidaan tuottaa tietoa näihin kohtiin, sosiaalihuollon asiakkaiden kokemukset sekä yhteiskunnalliset ja sosiaaliset olosuhdetiedot voivat vaikuttaa palvelujärjestelmien kehittämiseen paitsi hyvinvointialueilla myös kansallisella tasolla.

Yhteismitallisen tiedon tuotanto

Sosiaalityössä yksilö- ja perhekohtainen työ liittyy yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttamiseen (Karjalainen ym. 2019), ja rakenteellisen sosiaalityön tieto juontuu usein ennen kaikkea asiakastyön pinnasta. Koska rakenteellinen sosiaalityö perustuu asiakastyötä tekevien sosiaalihuollon ammattihenkilöiden työhön, tiedontuotannon perusedellytyksenä on, että sosiaalityössä edetään hiljaisuuden ja jopa vaientamisen kulttuurista (Tiitinen 2019) moniäänisen ja vaikuttavan sosiaalityön kulttuuriin. Hyvinvointialueiden johtamisessa sosiaalialan ammattihenkilöiden merkitys tiedontuottajina tulee tunnistaa.

Kansallisella tasolla rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotanto nojaa paikalliseen ja alueelliseen tiedontuotantoon ja eri tiedonlähteiden yhtäaikaan hyödyntämiseen. Jotta tietoa voidaan tuottaa samalla, vertailukelpoisella tavalla kaikilta hyvinvointialueilta, tulee tiedontuotannon prosessi mallintaa yhtenevästi alueellisella ja kansallisella tasolla (ks. esim. Eeva Liukon & Pekka Karjalaisen artikkeli tässä julkaisussa). Tässä tarkoituksessa voidaan puhua rakenteellisen sosiaalityön kansallisista mittaristoista ja niiden mallintamisen prosesseista. Mallintamisen prosessin tulee olla sellainen, että se on monistettavissa erilaisiin sosiaalisiin ilmiöihin tai ongelmiin sovellettavaksi. Kuvaamme seuraavassa esimerkinomaisesti mittariston mallintamisen prosessin eri vaiheet.

Rakenteellisen sosiaalityön mittariston mallintamisessa ensimmäisenä tehtävänä on valita asiakkaiden näkökulmasta merkityksellinen sosiaalinen ilmiö tai ongelma ja perehtyä siihen tutkimuksen ja teoreettisen kirjallisuuden sekä muun aineiston (kuten asiakkaiden ja työntekijöiden kokemustiedon ja tilastotiedon) tuella. Tähän tietopohjaan perustuen valitaan ilmiötä tai ongelmaa kuvaavat ja selittävät keskeiset tekijät yksilötasolla ja sosiaalisella tai yhteiskunnallisella tasolla. Jos ilmiöksi valitaan esimerkiksi asunnottomuuden uhka, voidaan keskeisinä selittävinä tai vaikuttavina tekijöinä tunnistaa köyhyys, luottotietohäiriöt, päihde- ja mielenterveysongelmat, alueen korkea vuokrataso tai asuntojen puute sekä ihmissuhdeongelmat (ks. esim. Pitkänen, Harju, Törmä, Huotari, Mayer & Pyykkönen 2019; ks. myös Essote 2021: infograafi). Asiakastietojärjestelmien kirjauksista saadaan tietoa asiakkuuksista, joissa sosiaalihuollon palvelutarpeen syynä on ”asuminen” tai joissa asiakkaalla on tunnistettu olevan sosiaalihuoltolain mukainen erityisen tuen tarve.

Kun ilmiöön keskeisesti liittyvät tekijät on tunnistettu, aletaan kartoittaa eri tietolähteistä ilmiötä (asunnottomuuden uhkaa) sekä siihen liittyviä tekijöitä (kuten luottotietohäiriöt, erityisen tuen tarve) kuvaavia ja arvottavia indikaattoreita. Indikaattoreita voi löytyä useita kymmeniä, mutta mittaristoon niistä valitaan vain keskeisimmät. Tarkoituksena on, että

indikaattorit yhdessä mahdollisimman hyvin kiinnittäisivät yksilötason tietoa sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen tietoon. Esimerkiksi tieto luottohäiriöistä tulisi voida yhdistää vuokra-velkatilanteeseen, asumisen ongelmiin ja erityisen tuen tarpeeseen. Indikaattorien tulisi yhdessä muodostaa riittävän looginen kokonaisuus, jotta se voi mittaristona kertoa asunnottomuuden uhasta laaja-alaisemmin kuin mitä esimerkiksi häätöuhka yksinään kertoisi.

Jotta alueellinen vertailu olisi mahdollista, kullekin indikaattorille lasketaan arvo suhteessa muiden alueiden vastaavaan indikaattoriin. Tämän jälkeen mittaristossa indikaattorien suhteutetut arvot lasketaan sovitulla tavalla yhteen summamuuttujaksi, joka kertoo hyvinvointialueen tilanteen suhteessa muiden hyvinvointialueiden tilanteeseen. Esimerkiksi mittaristo voi ilmaista, että Helsingissä asunnottomuuden uhka on muita alueita korkeampi. Mittaristo voi myös kertoa, mitkä tekijät erityisesti vaikeuttavat Helsingin tilannetta. Hyvä esimerkki rakenteellisen tiedon tuottamisesta on Diakonia-ammattikorkeakoulun kehittämä Huono-osaisuus Suomessa -sovellus, jossa useita indikaattoreita yhdistämällä voidaan tarkastella huono-osaisuutta eri näkökulmista maakunta-, seutukunta- ja kuntatasolla. Sovellus myös mahdollistaa eri alueiden vertailun. (Diak 2021.)

Rakenteellisen sosiaalityön keinoin tuotettua kansallisen tason tietoa voidaan vahvistaa muilla rakenteellisen sosiaalityön tiedontuotannon tavoilla. Esimerkiksi asiakasraadit, jalkautuva työ ja sosiaalinen raportointi voivat tuottaa paikallista tietoa, joka tukee rakenteellisen sosiaalityön summamuuttujan tulkintaa ja joka myös voi mahdollistaa paikallisiin olosuhteisiin soveltuvien ratkaisujen hakemisen. Viime kädessä tulkinta tapahtuu vuorovaikutteisesti alueellisten toimijoiden (johdon, työntekijöiden, yhteistyökumppaneiden ja asiakkaiden) kesken.

Tiedon hyödyntäminen kansallisella tasolla

Rakenteellisessa sosiaalityössä tiedontuotanto ei riitä, tiedon täytyy myös saada mahdollisuus vaikuttaa. Vaikuttamista varten rakenteellisen sosiaalityön tiedolle tulee löytää väylät, joita pitkin se on välitettävissä kansalliseen ohjaamiseen, seurantaan ja arviointiin. Tällainen valtakunnallinen tiedon väylä on ennen kaikkea sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen tietomalli, jota kehitetään sosiaali- ja terveysministeriön (STM) Toivo-ohjelmaan sisältyvässä Virta-hankkeessa. Sote-järjestämisen tietomallissa (2018) on kyse kokonaisnäköymästä hyvinvointialueiden tietotarpeisiin ja hyvinvointialueiden tuottaman vähimmäistiedon koostamisesta. Tietotarpeet on jäsennetty kahteentoista eri ulottuvuuteen: 1) toimintaympäristö, 2) voimavarat, 3) voimavarojen kohdentaminen, 4) talous, 5) taloudellisuus, 6) tuottavuus, 7) palvelukyky, 8) asiakastietämys, 9) laatu, 10) vaikuttavuus, 11) kustannusvaikuttavuus ja 12) innovatiivisuus. Jos rakenteellisen sosiaalityön moniulotteista tietoa saadaan vietyä järjestämisen tietomallin rakenteisiin, tieto tulisi hyödynnettäväksi sekä kansallisissa että alueellisissa yhteyksissä.

Toinen keskeinen vaikuttamisen väylä on kansallinen KUVA-mittaristo (2021). KUVA-mittaristo on STM:n johdolla luotu yli 500 indikaattorin kokonaisuus. Mittaristo tuottaa tietoa hyvinvoinnin ja terveyden tilasta, hoidon ja palvelujen tarpeesta, palveluista sekä palvelu- ja hoitoprosesseista, palvelujen saatavuudesta, kustannuksista ja palvelujen laadusta. Mittaristoa hyödynnetään palvelujärjestelmän arvioimisessa, ohjaamisessa ja johtamisessa sekä kansallisella että alueellisella tasolla. Olennaisena on nähty mittariston kyky luotettavasti tuoda esille alueiden välisiä eroja ja toiminnan muutoksia.

Rakenteellinen sosiaalityö voi hyödyntää KUVA-indikaattoreita omassa toiminnassaan ja tiedonmuodostuksessaan. Toisaalta mielenkiintoista on myös pohtia mahdollisuutta luoda rakenteellisen sosiaalityön mittaristoja KUVA-indikaattoreista siten, että rakenteellisen sosiaalityön tietoa olisi vaivattomasti saatavilla KUVA-indikaattorien Sotekuva-palvelua (2022) hyödyntämällä

Kolmantena kansallisen vaikuttamisen väylänä ovat kansallisen tason arviointi- ja ohjaustehtävät. Järjestämislain (612/2021, 4 luku) perusteella Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tehtävänä on laatia vuosittain sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskeva asiantuntija-arvio valtakunnallisesti, sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö-alueittain ja lisäksi hyvinvointialueittain. Järjestämislain mukaan STM:n tulee myös vuosittain neuvotella kunkin hyvinvointialueen kanssa siitä, miten sosiaali- ja terveydenhuollon tehtäviä on toteutettu. STM hyödyntää neuvotteluissa THL:n asiantuntija-arviota. Näissä tehtävissä sekä STM että THL käyttävät monipuolista tietoaaineistoa, KUVA-indikaattoreita ja ennen pitkää epäilemättä myös sote-järjestämisen tietomallia.

Tavoitteena siis on, että rakenteellisen sosiaalityön tietoa voitaisiin hyödyntää muun muassa KUVA-indikaattorien ja järjestämisen tietomallin kautta. Toisaalta rakenteellisen sosiaalityön tulisi kyetä tuottamaan joustavasti tietoa myös aivan uusista sosiaalista ilmiöistä ja ongelmista. Rakenteellinen sosiaalityö ei voikaan olla liikaa sidoksissa jo olemassa oleviin tietorakenteisiin, koska ne eivät välttämättä tunnista uusia ilmiöitä tai niihin vaikuttavia tekijöitä. Myös laadullisen ja kokemuksellisen tiedon hyödyntämistä kansallisella tasolla on syytä selvittää. Onko esimerkiksi mahdollista tuottaa rakenteellisen sosiaalityön laadullista tietoa niin systemaattisella tavalla, että se olisi hyödynnettävissä THL:n ja STM:n arviointi- ja ohjaustehtävissä sekä hyvinvointialueiden vertailussa? Vaikka sosiaaliasiamiesten, työntekijöiden ja asiakkaiden kokemukset ja havainnot eivät rakennu indikaattoritiedoksi, niitä tuskin voidaan ohittaa.

KIRJALLISUUS

- Diak (2021) Huono-osaisuus Suomessa. Karttasovellus. Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://diak.shinyapps.io/karttasovellus/> (luettu 22.11.2021)
- Essote (2021) Sosrake infograafi ok. Julkaistu 26.3.2021. Verkkojulkaisu. https://www.essote.fi/tietoa-meista/hankkeet/sosrake-osaamisverkosto/sosrake_infograafi_ok/ (luettu 22.11.2021)
- HS (2021) Pääse hoitoon jos. Toimittajat Maria Manner & Satu Vasantola, Helsingin Sanomat 1.10.2021. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000008295506.html> (luettu 22.11.2021)
- KUVA-mittaristo (2021) Sote-uudistus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://thl.fi/fi/web/sote-uudistus/sote-arviointi-ja-tietopohja/tietopohja/kuva-mittaristo> (luettu 22.11.2021)
- Kuusisto Katja & Eqvist Eeva & Kalliomaa-Puha Laura (2021) Erityistä tukea tarvitsevat päihteitä ongelmallisesti käyttävät asiakkaat sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Yhteiskuntapolitiikka 86 (4), 419–430.
- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021
- Palvelutehtävät (2016) Määräys sosiaalihuollon palvelutehtävien luokituksesta. Määräys 1/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://www.thl.fi/attachments/tiedonhallinta/Maarays_1_2016_sosiaalihuolto.pdf (luettu 22.11.2021)
- Pitkänen Sari & Harju Henna & Törmä Sinikka & Huotari Kari & Mayer Minna & Pyykkönen Sinikukka (2019) Asunnottomuusohjelmien arviointi. Ohjelmista asunnottomuustyön vakiinnuttamiseen. Ympäristöministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161686/YM_11_2019_Asunnottomuusohjelmien%20arviointi.pdf (luettu 22.11.2021)
- Sote-järjestämisen tietomalli (2018) Loppuraportti. Maakunta- ja sote-uudistus, Valtioneuvosto. https://digifinland.fi/wp-content/uploads/2020/09/Sote-jarjestajan-tietomalli_Loppuraportti-30.6.2018.pdf (luettu 22.11.2021)
- Sotekuva-palvelu (2022) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [Sotokuva.fi](https://sotokuva.fi) (luettu 1.2.2022)
- YLE (2020) Telta on edelleen joidenkin asunnottomien ainoa vaihtoehto. Toimittaja Jasmina Kauta. YLE 15.10.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-12143504> (luettu 22.11.2021)

LOPUKSI

Paikkansa ottava rakenteellinen sosiaalityö

TUOMO KOKKONEN, EEVA LIUKKO, HEIDI MUURINEN JA VILLE SANTALAHTI

Rakenteellisen sosiaalityön kehitys Suomessa astui uuteen vaiheeseen vuoden 2014 sosiaalihuoltolain myötä. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) korostetaan rakenteellista sosiaalityötä systemaattisena asiakastyöhön perustuvana tiedontuotantona. Muutos oli merkittävä, koska se painotti tietoon perustuvaa sosiaalipoliittisen järjestelmän kehittämistä ja pyrki siirtämään painopistettä ennaltaehkäisevämmän toiminnan suuntaan. Samalla laki lujitti sosiaalipoliitiikan ja sosiaalityön suhdetta tavalla, jota suomalaisessa rakenteellista sosiaalityötä koskevassa keskustelussa on pohdittu jo 1980-luvulta saakka. Tämä raportti tarjoaa näkökulmia tuon kehityksen nykyvaiheeseen.

Rakenteellisen sosiaalityön toiminnallinen kenttä on laaja. Tietoa tuotetaan asiakastyön pinnasta, palvelujärjestelmästä sekä sosiaalisista ilmiöistä ja ongelmista. Tiedon tuottajia ja muodostajia ovat ennen kaikkea sosiaalihuollon ammattilaiset ja asiakkaat mutta myös johdon ja hallinnon edustajat sekä poliittiset toimijat ja eri organisaatiot, kuten Tilastokeskus ja THL. Mahdollisuuksien runsaudesta huolimatta rakenteellisen sosiaalityön yhteiskunnallinen lupaus on toteutunut vain osittain, ja rakenteellinen sosiaalityö voidaan esimerkiksi mieltää perustyöstä erilliseksi tehtäväksi, johon tulee erityisesti paneutua.

Mutta entäpä, jos rakenteellinen sosiaalityö ymmärrettäisiin luontevana osana jokaisen sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan työnkuvaa? Tiedon kerryttäminen työtä dokumentoimalla ja asiakastyöstä juontuvina havaintoina ovat jo nyt sosiaalityön arkipäivää. Tästä on vain muutama askel siihen, että voisimme alkaa koostaa tietoa systemaattisella, yhdessä sovitulla tavalla ja hyödyntää sitä luontevasti asiakas- ja yhteistyössä, hyvinvointialueiden johtamisessa sekä palvelujärjestelmien arvioinnissa ja ohjauksessa. Jotta tämä voisi onnistua, tarvitsemme kuitenkin rakenteellisen sosiaalityön taitavaa johtamista sekä osaavaa, ammatillista toteutusta asiakkaiden ja kansalaisten parissa tehtävässä työssä. Rakenteellisen sosiaalityön itu on aina mukana kaikissa sosiaalityön teoissa, se tulee vain kasvattaa vahvaksi ja tehdä näkyväksi.

Rakenteellisen sosiaalityön visioon kuuluu myös tiedon vahvempi välittäminen osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Tämä on välttämätöntä paitsi tiedon hyödyntämiselle ja vaikuttamiselle, myös sosiaalityön eettisten periaatteiden tähden. Viestintä ja vaikuttaminen tulisi mieltää yhteiseksi työksi, joka on huomioitu osana hyvinvointialueen rakenteellisen sosiaalityön suunnittelua. Hyvinvointialueiden lisäksi osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun koskee myös tutkijoita ja tutkimushankkeita, jotta rakenteellisen sosiaalityön kannalta tärkeää tietoa saadaan laajasti saataville. Rakenteellisesta sosiaali-

työstä viestimisen tulee olla jäsennettyyn tietoon perustuvaa ja hyvin argumentoitua ja sen tueksi tarvitaankin osaamisen vahvistamista.

Vankan tietoperustan rakentaminen vaatii vielä yhteistä työtä ja kehittämistä. Jo tähänkin asti rakenteellisessa sosiaalityössä on testattu paljon eri tasoisia menetelmiä. Laajimmin erilaiset pilotit ja hankkeet ovat kuitenkin kohdistuneet tiedon tuottamiseen sosiaalityön asiakkuuksista ja ilmiöistä. Jos aiemmin oli vallalla käsitys, että rakenteellisen sosiaalityön tekemisen toivotaan olevan paikallista, työntekijälähtöistä ja kulloisiinkin asiakastapauksiin soveltuvaa, niin nykyinen toive kentältä on, että rakenteellisen sosiaalityön perusrakenteet saataisiin kuntoon hyvinvointialueille.

Tässä raportissa esiteltyjen menetelmien hyödyntäminen on hedelmällistä, kunhan informaatio- ja tiedolla johtamisen makroperusta on kunnossa. Tarvitaan siis ensin ajankohdainen ylätasoinen tieto asiakkuuksista, palveluista ja päätöksenteon prosessista näiden tietojen osalta, ennen kuin kannattaa alkaa ottaa käyttöön tarkemmin rajattuja menetelmiä tiedon keräämiseen ja vaikuttamistyön edistämiseen. Tiivistetysti: rakenteellinen sosiaalityö ei voi perustua yksittäisten intohimojen esiin tuomiseen, vaan sosiaalityössä tulee olla yhteinen näkemys siitä, mitä menetelmiä hyödynnämme.

Rakenteellisen sosiaalityön kehittämiseksi on käsillä poikkeuksellinen aika sote-uudistuksen toteutuessa. Toimintaympäristön muutoksen myötä pohdittavaksi tulee uudella tavalla paikallisen, alueellisen ja kansallisen rakenteellisen sosiaalityön muodot. Lisäksi toimintaympäristön muutoksen jäsentäminen ilmiöpohjaisesti ohjaa myös rakenteellisen sosiaalityön kytkeytymistä tunnistettuihin ilmiöihin, kuten eriarvoistumiseen. Ilmiöt voivat olla jo tunnistettuja tai niitä voidaan myös tunnistaa signaaleista käsin. Tässä rakenteelliselta sosiaalityöltä edellytetään analyttistä ja tutkivaa lähestymistapaa, yhteisten mittaristojen luomista ja asettumista osaksi rakenteilla olevaa tutkimuksen, koulutuksen, kehittämisen ja innovaatiotoiminnan kokonaisuutta.

Sote-uudistuksessa rakennettavat hyvinvointialueet ovatkin rakenteelliselle sosiaalityölle sekä mahdollisuuksien että näytön paikka. Tietotyön ja tutkivan työtavan vahvistamisen kautta sosiaalityölle on mahdollista nousta keskeisempään asemaan alueellisen hyvinvointipolitiikan suunnittelussa ja täytäntöönpanossa. Rakenteellisessa sosiaalityössä tehdyn tietotyön avulla on mahdollista vahvistaa sosiaalisen näkökulman esiintuloa kaikessa hyvinvointipalveluiden toiminnassa. Moniin muihin hyvinvointipalveluihin verrattuna sosiaalityöllä on myös runsaasti ensikäden tietoa alueen sosiaalisista elinoloista ja erityisesti palveluiden käyttäjien tarpeista – sekä kyky osallistaa palveluiden käyttäjiä mukaan hyvinvointialueiden kehittämiseen. Tämä luo edellytyksiä demokraattiselle ja asiakaslähtöiselle hyvinvointialueiden kehitykselle.